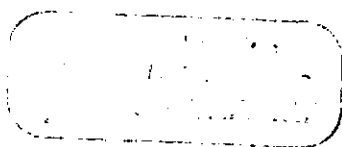

LU Latviešu valodas institūts

VINETA ERNSTSONE ✕

**LATVIEŠU VALODAS
SLENGA LEKSIKA**

**Darba zinātniskais vadītājs
Dr.habil.philol. Ojārs BUŠS**

**Promocijas darbs
filoloģijas doktora grāda iegūšanai**

Rīga 1999

Saturs

0.IEVADS	5
1.0. SLENGA LEKSIKA JEB LATVIEŠU NEDIALEKTĀLĀ NELITERĀRĀ LEKSIKA	21
1.1. Leksiskie slengismi	21
1.2. Slengismu sastatījums ar citiem leksiskajiem slāņiem	27
1.2.1. Slengismi un žargonismi, argotismi	27
1.2.2. Slengs un vienkāršruna	35
1.2.3. Zemie kolokviālisti	39
1.2.4. Vulgāristi	40
2.0. SLENGISMU SPECIFIKA UN TO FUNKCIJAS	44
2.1. Mutvārdu runā un rakstītā tekstā kopējās slengismu lietojuma funkcionālās īpatnības	53
2.1.1. SLENGISMU LIETOJUMS NOMINATĪVAJĀS APAKŠFUNKCIJĀS	60
2.1.1.1. Slengismu lietojums (iespējamās vārdkopas vietā), lai izteiktu nozīmi, kam nav (populāra un vienā vārdā izsakāma) literārā (sarunvalodas) apzīmējuma	60
2.1.1.2. Slengismu lietojums, lai izteiktu nozīmi, ko mutvārdu runā visbiežāk vai salīdzinoši bieži apzīmē ar neliterāru vārdu	62
2.1.1.3. Slengismu - "modes vārdu" lietojums	64
2.1.1.4. Slengismu lietojums nozīmes papildkomponentu realizācijai	67
2.1.1.5. Speciālā slenga slengismu lietojums nominatīvā funkcijā	70
2.1.1.6.0. Slengismu lietojums raksturojuma un atspoguļojuma apakšfunkcijas realizācijai	73
2.1.1.6.1. Slengismu lietojums runas objekta, personāža un vides raksturojumam	73
2.1.1.6.2. Slengismu lietojums nominatīvā apakšfunkcijā runas īpatnību	

atspoguļošanai	78
2.1.1.7. Rikošets un slengisma citāts	82
2.1.2. SLENGISMU LIETOJUMS EMOCIONĀLI EKSPRESĪVAJĀS APAKŠFUNKCIJĀS	85
2.1.2.1. Slengismu lietojums, vēloties būt asprātīgam	88
2.1.2.2. Slengismu lietojums, lai piešķirtu izteikumam ironisku niansi	89
2.1.2.3. Slengismu lietojums, lai izbēgtu no ikdienas rutīnas, un slengismu lietojums kā īpaši sakāpinātu originalitātes tieksmju realizējums	92
2.1.2.4.0. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu ekspresiju	94
2.1.2.4.1. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu nosodījuma ekspresiju	94
2.1.2.4.2. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju	100
2.1.2.4.3. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu jebkura veida ekspresiju, izņemot pozitīva vai negatīva vērtējuma ekspresiju	102
2.1.2.5.0. Slengismu lietojums, lai reducētu izteikuma satura ekspresiju	104
2.1.2.5.1. Slengismu lietojums, lai mīkstinātu vārdu dzēlīgumu un/vai kļiedētu sarunas nopietnību	104
2.1.2.5.2. Slengismu lietojums, lai mazinātu nepatīkamo iespaidu par paziņojumu	107
2.1.2.6.0. Slengismu lietojums izteiksmes precizēšanai	109
2.1.2.6.1. Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārdu atkārtošanās	109
2.1.2.6.2. Slengismu lietojums semantikas konotatīvā komponenta precizēšanai	110
2.1.3. SLENGISMU LIETOJUMS SPECIFISKĀS FUNKCIJĀS	114
2.1.3.1. Slengismu lietojums valodas spēles nolūkā	114
2.1.3.2. Slengismu lietojums, lai radītu atsvešinātības efektu	115
2.1.3.3. Slengismu lietojums kā runas imitācijas, pielāgošanās tendences un pozas izpausme	116
2.2. VALODAS SPĒLE - VIENA NO SLENGA IZPAUSMES FORMĀM	119
2.2.1. Ritmizēta atbalss	122

2.2.2. Fonētiskā deformācija	124
2.2.3. Jautrā gramatika	127
2.2.4. Runas maskas paņēmiens	129
2.2.5. Asprātība un dzēlība	130
3.1. AIZGUVUMI - BŪTISKA LATVIEŠU SLENGA LEKSIKAS SASTĀVDAĻA	135
3.2. NOZĪMES PĀRNESUMS - VIENS NO SLENGISMU AVOTIEM	152
3.2.1. Somātismu un cilvēku apzīmējumu pārnesumi	169
3.2.1.1. Pārnesuma tips `cilvēks, cilvēka (vai dzīvnieka) ķermeņa daļa` - `parādība`	169
3.2.1.2. Pārnesuma tips `cilvēks, cilvēka (vai dzīvnieka) ķermeņa daļa` - `priekšmets, tā daļa`	170
3.2.1.3. Pārnesuma tips `cilvēks` - `cilvēks`	171
3.2.2. Dzīvnieku nosaukuma pārnesumi (zoonīmu pārnesumi)	172
3.2.2.1. Pārnesuma tips `dzīvnieks` - `cilvēks`	172
3.2.2.2. Pārnesuma tips `dzīvnieks` - `priekšmets, viela, parādība`	177
3.2.3. Nedzīvās pasaules reāliju apzīmējumu pārnesumi	179
3.2.3.1. Pārnesuma tips `priekšmets` - `dzīva būtne, tās ķermeņa daļa`	179
3.2.3.2. Pārnesuma tips `priekšmets, tā daļa` - `cits priekšmets, tā daļa, viela`	182
3.2.3.3. Pārnesuma tips `priekšmets` - `abstrakta parādība`	184
3.2.4. Darbību un procesu apzīmējumu pārnesumi	185
3.2.5. Īpašību un apstākļu apzīmējumu pārnesumi	193
NOBEIGUMS	197
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN TĀS SAĪSINĀJUMI	203

IEVADS .

Šā pētījuma uzmanības centrā ir latviešu slenga leksika (jeb leksiskie slengismi), to cilme un lietojums dažādās sociolingvistiskās funkcijās.

Slengismu un to komunikatīvā lietojuma analīzei latviešu valodniecībā nav pievērsta pietiekoši liela uzmanība. Nav skaidrs jautājums, kādu daļu no visiem vārdiem aptver slenga leksika, jo tās sistemātiskam, hronoloģiskam aprakstam latviešu lingvistikā nav ilgstošas tradīcijas.

Pirmie kritiskie slengismu (konkrēti- neliterāro aizguvumu) vērtējumi pieder vācu mācītāju spalvai. Arī turpmāk šie aizguvumi un cita neliterārā leksika g.k. vērtēta no normas viedokļa, leksikogrāfiskajos avotos fiksēta tikai daļa leksisko slengismu (piem., ME g.k. leksiskie vulgārismi, LLVV atsevišķi leksiskie un semantiskie slengismi ar norādi *vienk.*).

Lai gan slengismu reģistrēšanas un vērtēšanas aizsākumi meklējami jau vairāk nekā pirms 100 gadiem, apzīmējumam *slengs* latviešu lingvistiskajā literatūrā īsti terminoloģiska nozīme vēl nav izveidojusies, jo tas lietots visai reti (par jēdziena *slengs* būtību un šī termina definēšanas grūtībām sīkāk skat. 14.-19.lpp.). Lingvistiskajā literatūrā teorētiski visvairāk pētītā latviešu slenga daļa ir leksiskie aizguvumi (skat. pētījuma 3.1. apakšnodaļu par aizguvumiem slengā).

Termina *slengs* lietojums angļu valodā (angliski *slang*) pirmo reizi fiksēts 1756.gadā ar nozīmi `language of a low or vulgar type`. Vārda *slang* etimoloģija angļu valodā ir neskaidra un strīdīga: to mēģināts atvedināt gan no dažādiem neliterāriem angļu valodas elementiem, gan no skandināvu valodām [sal. Хомяков 1971: 29-32].

Sākums ne tikai leksikogrāfiskai, bet arī teorētiskai lingvistu interesei par slengu datējams ar mūsu gadsimta 20. gadu beigām. 60.gados slenga izpēte ievērojami atdzivojās, parādījās daudz pētījumu un slenga vārdnīcu ne tikai Anglijā un Amerikā, bet arī, piem., Zviedrijā un Somijā [Karttunen 1979, Gibson 1963]. Interese par slengu pieaug arī Igaunijā [Loog 1991].

Latviešu valodniecībā termins *slengs* pirmo reizi lietots 70.gadu vidū, galvenokārt O.Bušā pētījumos un publikācijās [Bušs 1979; Буш 1980]. Šī disertācija ir turpinājums aizsāktajiem slenga leksikas pētījumiem. Tā balstīta uz koncepciju par slenga leksiku kā nedialektālo neliterāro leksiku (savukārt dialektālo neliterāro leksiku veido apvidvārdi, starp kuriem ir arī slengismu tieši analogi, resp., savdabīgi homonīmi). Terminu *slengs* atsevišķās publikācijās (galvenokārt par jauniešu un skolēnu valodas īpatnībām) minējuši arī citi valodnieki. Izdevumā "Valodas aktualitātes-87" I.Druvieta rakstījusi par slengu kā savdabīgu valodas apakšstilu, uzsverot, ka "ši valodas varietāte ir vismainīgākā, tās elementi visnenoturīgākie." Viņa piebilst, ka "to cilvēku uztverē, kuriem slengs ir pasvešs, tieši īpatnējā leksika ir galvenais, kas liecina par īpašas valodas sistēmas eksistenci. Tajā pašā laikā paliek neievēroti elementi, kas kopīgi visu sociālo grupu sarunvalodai. Tādēļ ļoti svarīgi ir slengu pretstatīt nevis literārajai rakstu valodai, bet sarunvalodai, jo tikai tad ir iespējams konstatēt tā specifiskās iezīmes" [Druvieta 1988b: 199]. I.Druvieta uzsvērusi slenga izpētes nepieciešamību, jo "pamats jebkuras parādības vērtēšanai ir tās izpēte. Tādēļ pirmām kārtām jānovērš aizspriedumi, kas līdz pat šim laikam ierobežo slenga izpēti. Pirmām kārtām

jāapzinās, ka slengs nav tikai lingvistiska, bet arī sociāla problēma. Slengs mūsdienās nav tikai kulturāli infantila cilvēka valoda, bet arī savdabīgs runas stils, kuru pat labi literārās runas pratēji dažkārt izmanto īpašās situācijās” [Druviete 1988b: 201-202]. J.Baldunčiks rakstījis par slenga vērtējumu lingvistiskajā praksē. “Slenga vērtējums valodas kultūras aspektā parasti ir viennozīmīgs - tā ir nevēlama un nosodāma parādība, pret slengu ir jācīnās, īpaši uzsverot cīņu pret barbarismiem. Šāda valodnieku nostāja, bez šaubām ir pareiza, taču vajadzētu precīzāk noteikt slenga ģenēzes būtību. Slengs visos tā paveidos ir sekundāra parādība - dažādu sociālo procesu, noskaņojumu, vērtību izpratnes atspoguļojums, resp., sekas, nevis cēlonis. Tāpēc valodas kultūras darbā nedrīkst aprobežoties tikai ar subliterāro parādību nosodījumu (nereti visai deklaratīvu). Nepieciešami valodas subliterārās perifērijas nopietni pētījumi, kas ļautu dziļāk un vispusīgāk izprast šī valodas segmenta veidošanās un funkcionēšanas likumsakarības” [Baldunčiks 1988: 191].

Slengs kā stilistiska norāde latviešu vārdnīcās pirmo reizi lietots tulkojošajā angļu-latviešu vārdnīcā [ALV 1996], attiecinot to tikai uz angļu valodu, kaut gan arī daļa šajā vārdnīcā uzņemto latviešu valodas vārdu varētu tikt klasificēti kā slengismi.

Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcās šādu norādi vēl nesastopam. Latviešu literārās valodas vārdnīcā dots vārda *slengs* skaidrojums: “Īpašs valodas paveids, ko savā starpā lieto kādas sociālas grupas pārstāvji; arī žargons” [LLVV 7¹: 574]. Šo formulējumu tomēr nevar izmantot kā slenga definējumu mūsu koncepcijas ietvaros, jo LLVV slengs raksturots tikai kā noteiktas sociālas grupas valodas paveids, respektīvi, kā speciālais slengs šī darba izpratnē.

Aktuālās latviešu leksikas vārdnīcas projekta vadītāja I.Zuicena tēžu krājumā “Leksikoloģijas teorija un prakse” atzīmē, ka norāde *slengs* būtu

lietderīga [Zuicena 1997: 51]. Tomēr piedāvātajos jaunveidojamās skaidrojošās vārdnīcas šķirkļa paraugos pašlaik tiek lietots apzīmējums *sar., nelit.*

Šī promocijas darba mērķis ir noskaidrot, kādi ir nedialektālo neliterāro vārdu izplatības un dzīvīguma galvenie iemesli latviešu valodā, t.i., noteikt slengismu kopējās funkcijas gan mutvārdu komunikācijā, gan rakstu valodā, līdz ar to precizējot un aprakstot latviešu valodas slengismu būtību un to struktūras īpatnības. Pētījumam tika izvirzīti divi *pamatuzdevumi*:

- 1) objektīvas informācijas iegūšana par substandarta jeb neliterāro leksikas elementu cilmi un lietojumu (funkcijām, semantisko specifiku) mūsdienu latviešu valodā,
- 2) slengismu izpētes teorētisko problēmu risinājums.

Promocijas darba koncepcija balstīta uz šādu leksisko slengismu definējumu: *leksiskie slengismi ir gan vispārlietotā, gan arī atsevišķu sociālo un profesionālo grupu izmantotā neliterārā nedialektālā leksika, kas bieži ir emocionāli ekspresīva un parasti funkcionē neoficiālos saziņas apstākļos.* Slengismi ir valodas kategorija, ko veido vārdi un frazeoloģiska rakstura izteicieni, kas neatbilst literārās valodas kodificētajam standartam, tiem raksturīgs zems sociālais prestižs un lielāks vai mazāks odiozums. Ar terminu "slengisms" varētu apzīmēt arī specifiskas neliterāras fonētiskās, morfoloģiskās un dažas citas parādības, taču šajā disertācijā tās netiek aplūkotas, tāpēc turpmāk par slengismiem dēvēti tikai slenga leksikas elementi.

Darba aktualitāti nosaka latviešu slenga leksikas un citu neliterārās valodas elementu izpētes lielā teorētiskā un praktiskā nozīme. Literārajai valodai visbiežāk tiek pretstatītas izloksnes, nevis slengs. Slenga leksikas elementu sistēmas specifika nav apzināta, jo ikdienas runas (ikdienas runa ir valodas apakšsistēma, ko literārās valodas lietotāji izmanto verbālai

komunikācijai neoficiālās situācijās) leksiskās īpatnības uzlūktas tikai par atkāpēm no literārās valodas normas, respektīvi, par valodas kļūdām, nevis par patstāvīgas leksiskās sistēmas elementiem. Var teikt, ka izpētīta ir tikai viena daļa koplietojamās latviešu leksikas, galvenokārt literārās valodas un kodificētās sarunvalodas līmenī, zemākie latviešu valodas leksikas slāņi, respektīvi, substandarts maz pētīts. It sevišķi vispārlietojamā neliterārā leksika kā veselums latviešu lingvistiskajā literatūrā ir apzināta samērā maz, tai nav arī sava stabila, plaši akceptēta terminoloģiska nosaukuma.

Darba novitāte. Šajā darbā pirmoreiz viss latviešu nedialektālās neliterārās leksikas kopums sistemātiski aplūkots sastatījumā ar cittautu valodnieku teorētiskajām nostādnēm slenga izpētē. Disertācijā aplūkoti jautājumi, kas saistīti ar slengismu lietojuma biežumu un izplatību latviešu valodā. Analizēta slengismu dinamika latviešu valodā, pamatota nepieciešamība fiksēt slengismus leksikogrāfiskajos avotos. Pētījuma novitāti nosaka arī tas, ka līdz šim ne latviešu leksikoloģijas mācību grāmatās, ne arī leksikogrāfiskajā praksē (latviešu skaidrojošās vārdnīcās) netiek lietots apzīmējums "slengs". Nepilnīga joprojām ir slengismu teorētiskā izpēte. Maz apzināta ir citu valstu valodnieku pieredze slenga leksikas fiksēšanā un vērtēšanā.

Latviešu valodas slenga leksika pirmo reizi tiek skatīta kā vienota leksiskā sistēma. Šajā pētījumā tiek dots leksisko slengismu definējums, aprakstītas latviešu valodas slenga leksikas semantiskās īpatnības, funkcijas, kā arī izdalīti slengismu avoti. Disertācijā pirmoreiz aprakstīts tāds savdabīgs lingvistisks fenomens kā valodas spēle latviešu valodā, īpašu vērību pievēršot tiem valodas spēles elementiem, kas saistīti ar slengismu izmantojumu.

Izmantojot disertantes izveidoto datu bāzi, daudzi latviešu valodas leksiskie slengismi pirmoreiz iesaistīti zinātniskajā aprītē.

Darba teorētiskā nozīme un praktiskā lietderība saistīta ar latviešu valodas slenga leksikas koncepcijas izstrādi. Pētījums ir nozīmīgs ar terminu "slengs" saistīto jēdzienu precizēšanā. Teorētiskie secinājumi izmantojami latviešu leksikogrāfiskajā praksē, valodas kultūras jomā, kā arī dažādiem komparatīviem pētījumiem. Informācija par slenga parādībām ir nepieciešama Latvijā notiekošo sociolingvistisko procesu novērtēšanai.

Darbā piedāvātie teorētiskie vispārinājumi var tikt ņemti par pamatu, norobežojot un pētot mūsdienu latviešu valodas slenga leksiku. Promocijas darba secinājumi var tikt izmantoti, vērtējot mūsdienu leksiku, piemēram, tos var izmantot aktuālās leksikas vārdnīcas veidotāji LU Latviešu valodas institūtā.

Darba materiāls un metodes. Šajā darbā slengs tiek aplūkots leksikas līmenī. Analīzes priekšmets ir: citvalodu aizguvumi, morfoloģiskie (sufiksālie u.c.) jaundarinājumi un semantiskie pārnesumi. Analizētā leksika attiecināma kā uz kopējo, tā arī uz speciālo latviešu valodas slengu. Darba izpētes objekts ir mūsdienu latviešu ikdienas runa 20.gadsimta beigu posmā (1990.g-1998.g). Leksiskā materiāla atlasē ievērota funkcionālā pieeja. Faktiskais valodas materiāls analizēts sinhroniskā skatījumā. Leksiskā materiāla avoti izvēlēti, ņemot vērā to atbilstību ikdienas runai.

Disertācijā izmantoti latviešu valodnieku leksikoloģiskie pētījumi (O.Bušs, Z.Ikere, E.Kagine, A.Laua, J.Rozenbergs, M.Stengrevica, R.Veidemane) un leksikogrāfiskie izdevumi (ME, LLVV, latviešu žargona vārdnīca, tulkojošās vārdnīcas), kā arī vispārlingvistiski teorētiskā informācija (I.Druvieta, I.Zauberga, J.Baldunčiks) un radniecīgu pētījumu dati ārvalstu lingvistikā (krievu, angļu, igauņu, somu un vācu zinātnieku leksikogrāfiskā pieredze sarunvalodas un slenga vārdnīcu veidošanā) kā komparatīvs materiāls. Slengismu specifikas noskaidrošanā konceptuāli nozīmīgas ir

dažādas diskusijas par slenga jautājumiem un sociolingvistiski pētījumi ārzemju valodniecībā.

Pētījuma gaitā tika izveidota slenga leksikas un sarunvalodas leksikas datu bāze elektroniskas vārdnīcas veidā. Pētījuma leksiskais materiāls vākts un slengismu datu bāze veidota 1992.-1998.g. Pētījuma pamatā ir veiktais darbs ikdienas runas, privātā saziņā un presē, TV, radio lietotās valodas leksikas un frazeoloģijas fiksēšanā, apkopošanā un analīzē. Latviešu substandarta leksikas un tekstu datu bāzē ir apkopota pēdējo 10-15 gadu populārākā un izplatītākā substandarta leksika un teksti, kas iegūti, ekscerpējot laikrakstu, žurnālu un grāmatu leksisko materiālu, fiksējot diktofonā ikdienas runu un neformālās saziņas izpausmes - uz ielas, veikalā, transportā, saviesīgos vakaros u.c., kā arī TV, radio raidījumos, filmās u.tml. Šobrīd latviešu substandarta leksikas un tekstu datu bāzē ir fiksēts apmēram 13 000 substandarta valodas vārdu (un frazeoloģismu) lietojumu (apmēram 10 000 vārdu, izteicienu, frazeoloģismu, kuriem doti ilustratīvie piemēri un avotu norādes).

Datu bāzes sastādīšanā un vārdu nozīmju salīdzināšanai izmantoti šādi avoti:

- 1) dažādas latviešu valodas vārdnīcas (ME, EH, skaidrojošās Latviešu literārās valodas vārdnīcas visi sējumi, viensējuma Latviešu valodas vārdnīca, sinonīmu vārdnīca, latviešu žargona vārdnīca, tulkojošās vārdnīcas);
- 2) dažādas citu valodu vārdnīcas, īpaši slenga un sarunvalodas vārdnīcas (skat. bibliogrāfiju);
- 3) oriģinālā un tulkotā daiļliteratūra, publicistika un sīkie iespaiddarbi;
- 4) latviešu periodika;
- 5) mutvārdu runas pieraksti (un ieraksti diktofonā) un informantu ziņojumi;

6) TV pārraižu (t.sk. filmu) valodas materiāls un radio pārraižu valodas ieraksti.

Šobrīd lielākā daļa vārdu, kas iekļauti datu bāzē, pamatoti tikai ar mutvārdu runas pierakstiem. Tas saistīts ar vēlēšanos kompensēt līdzšinējo mutvārdu tekstu, informantu runas ierakstu nepietiekamību un ar faktu, ka mutvārdu forma ir galvenā slenga lietojuma forma.

Datu bāze izveidota, lai radītu priekšnoteikumus latviešu slenga vārdnīcas sastādīšanai, redigēšanai un izdošanai. Tajā fiksētais materiāls ir pieejams šķirķļu veidā, kur katram vārdam tiek dots: nozīmes skaidrojums; piederība pie noteiktas vārdšķiras vai citi nepieciešamie gramatiskie rādītāji; ilustratīvais materiāls teikuma vai vārdu savienojumu veidā (nepieciešamības gadījumā plašākā kontekstā) ar norādi par tā izcelsmi - kur (grāmatā, žurnālā, laikrakstā, filmā u.c.), kad (fiksēšanas gads, ja iespējams, arī saziņas akta vietas un ekstralingvistisko apstākļu, respektīvi, konsituācijas raksturojums), kā (mutvārdu vai rakstu formā) fiksēts pirms ierakstīšanas datu bāzē. Ir izstrādāti datu bāzē fiksēto leksisko vienību nozīmes skaidrojumi un ilustratīvajiem piemēriem dotas avotu norādes. Analizējot vārdu izcelsmi, norādīta devējvaloda, izsekots vārda ienākšanas ceļš, iespēju robežās nosakot vārda nozīmes diferencēšanos laika gaitā. Mūsdienu zinātņu saskarjumu problēmu izpētes aspektā svarīgi bija noskaidrot tos ekstralingvistiskos cēloņus, kas nosaka devējvalodas izvēli un aizguvuma nepieciešamību, tāpēc šajā pētījumā, balstoties uz datu bāzē fiksētās aizgūtās leksikas faktiem, analizēti vārda aizgūšanas iemesli latviešu valodā. Šāda vārdu izcelsmes skaidrojuma rezultātā ir iespējams noteikt ne tikai vārda izcelsmes avotus, vārdu aizgūšanas motīvus, bet arī raksturot tos faktoros, kas nosaka izmaiņas vārdu sastāvā vai visas valodas kvalitātē un kvantitātē. Turklāt datu bāzē fiksētā ilustratīvā materiāla avotu norādes ļauj analizēt arī plašsaziņas līdzekļu ietekmi uz latviešu valodas substandartu, kā arī tos

faktorus, kas nosaka slenga straujo izplatību masu komunikācijā. Izveidotā datu bāze un autores vērojumi ļauj secināt, ka leksisko vienību repertuāra nomaiņas temps slengā ir atkarīgs no ekstralingvistisko procesu intensitātes sabiedrībā.

Līdztekus leksisko datu ieguvei tika izmantotas arī citas metodes:

1) tiešie novērojumi, 2) preses, radio, TV materiālu analīze.

Šā darba trijās nodaļās slenga un pirmām kārtām leksisko slengismu teorētisko problēmu analīze izvērstā leksiskā, semantiskā un funkcionālā aspektā. Ievadā ieskicēta termina "slengs" vēsture un problemātika. Pirmajā promocijas darba nodaļā skatīta ārvalstu un latviešu lingvistu pieredze slenga izpētē, aplūkojot dažādus terminoloģijas jautājumus, dažādas slenga interpretācijas. Norādīts uz terminoloģisko un jēdzienu neskaidrību ar slengu saistīto lingvistisko kategoriju traktējumā lingvistiskajā literatūrā, enciklopēdijās un vārdnīcās. Šajā nodaļā analizētas termina "slengisms" dažādās koncepcijas, domstarpības jēdziena izpratnē un termina formulējumā, dažādība terminu lietojumā un slenga traktējumā lingvistiskajā praksē. Mēģināts rast universālijas slenga analīzes principos, vadoties no citvalstu valodnieku pieredzes; doti dažādu definīciju grupējumi, shēmas un mēģināts noskaidrot slengismu vietu latviešu valodas leksiskajā sistēmā.

Šā darba 2.nodaļā aplūkotas dažādas cilmes slengismu lietojuma funkcionālās īpatnības latviešu valodā gan mutvārdu komunikācijā, gan rakstu formā. Analizēta visu slengismu (neatkarīgi no to izcelsmes) funkcionālā savdabība latviešu valodā. Atsevišķi aplūkotas to slengismu lietojuma funkcionālās īpatnības, kas ir visai specifiskas gan rakstu valodai ar māksliniecisku, ietekmējošu, izklaidējošu ievirzi, gan mutvārdu runas formai un kas nav raksturojamas kā tikai nominatīvas vai tikai emocionāli ekspresīvas.

Promocijas darba 3.nodaļā plašāk izvēsta 3.2. apakšnodaļa, kuras mērķis ir saistīts ar semantisko slengismu, resp., nedialektālo neliterāro leksiski semantisko variantu apzināšanu, kā arī to rašanās cēloņu noskaidrošanu. Darbā izteiktie secinājumi un hipotēzes ir pamatoti ar datu bāzes materiālu.

Par *semantiskajiem slengismiem* uzlūkojami vārdi, kas sava noformējuma, respektīvi, fonomorfoloģiskā sastāva ziņā neatšķiras no attiecīgajiem literārās (sarun)valodas vārdiem, bet kam slengā ir specifiska(s) no attiecīgā literārās valodas (vai sarunvalodas) vārda atšķirīga(s) nozīme(s).

Viena no komplicētākajām problēmām ir ar terminu *slengs* apzīmējamo jēdzienu izpratne. Nav atrasta tāda definīcija, kas apmierinātu ne tikai vienu autoritāti, bet šķistu pieņemama visiem, jo uzmanības centrā ir dažādi slenga izpētes rakursi.

Viens no apstākļiem, kas rada vislielākās grūtības, ir tas, ka trūkst vienota priekšstata par slengu. Arī ārzemju lingvistiskajā literatūrā neatrodam īsti labu slenga definīciju. Visi slenga pētnieki un vārdnīcu autori uzsver droša pārbaudes veida jeb lakmusa testa trūkumu slengam un ne-slengam. Ē.Pārtridžs, diskutējot, kas ir slengs, pat paironizējis: "problēmām godalgotais vārds" [cit. no Green 1995: VII]. Lingvists P.Roberts sacījis, ka "slengs ir viena no tām lietām, kuru visi pazīst, bet neviens nevar definēt". Populārs ir amerikāņu dzejnieka un bibliogrāfa K.Zandburga formulējums: "Slengs ir valoda, kas atrota piedurknes, saspļauj saujās un ķeras pie darba". G.Čestertons, angļu romānists, sacījis: "Poēzijas straume, kas pastāvīgi plūst, ir slengs. Katru dienu kāds nezināms dzejnieks sacer dažus diezgan labus populārās valodas ornamentus... Viss slengs ir metafora, un visa metafora ir poēzija" [cit. no Andersson, Trudgill 1990: 69]. Bet Dž.Mūrs izteicies pavisam īsi: "Slengs ir vienkāršā cilvēka poēzija" [cit. no Green 1995: VIII].

“Slengs - tas ir viens no galvenajiem veidiem savas sociālās identitātes marķēšanai” [British Council Exhibition].

Aplūkosim vēl citas populārākās slenga definīcijas, kuras dotas ārzemju enciklopēdijās, vārdnīcās un lingvistiskajā literatūrā. Šajās slenga definīcijās tiek uzsvērtā ekspresīvā funkcija un vēl citas slengam specifiskās pazīmes. “Nestandarta leksika, ko it sevišķi lieto neoficiālā ikdienas runā un kas sastāv no patvaļīgiem un bieži ātri gaistošiem jaunvārdiem un retoriskām figūrām (tropiem)” [Websters II 1984]. “Slengs - ikdienas sarunvalodas vārdu krājums, kura lietojums nav vispārīgi (oficiāli) akceptēts. Tas ir ievērojams ar savu īsumu, možumu, humoru, uzsvērumu, novitāti un pārspīlējumu. Lielākā daļa slenga ir untumaina un ātri gaistoša, bet daži vārdi valodā paliek uz ilgāku laiku, kļūstot par standarta valodas daļu, kā, piemēram, angļu valodā *phony, blizzard, movie*” [Concise Columbia .. 1994].

Slenga skaidrojumos norādīts ne tikai uz slenga izcelsmi, lietojuma tendencēm vēsturiski, bet arī uz slenga leksikas attiecībām ar citiem leksikas slāņiem un to apzīmējumiem mūsdienu leksikogrāfiskajā praksē.

“Saīsinātā Oksfordas vārdnīcā”, piemēram, doti šādi “slenga” nozīmes definējumi:

- 1) “Īpašs vārdu krājums, kuru lieto jebkura sabiedrības zemāko slāņu cilvēku grupa; pazemināta un vulgāra valoda (tagad saplūdusi ar zagļu žargonu)”;
- 2) “Noteiktas šķiras vai perioda žargons” (šajā definējumā “slengs” tiek aplūkots ne kā “zemas izcelsmes cilvēku” valoda, bet gan kā jebkuras šķiras žargons);
- 3) “Zemāka līmeņa (salīdzinājumā ar izglītotu cilvēku valodu) sarunvaloda, kurā iekļauti jauni vārdi vai zināmie vārdi, kas lietoti specifiskās nozīmēs” [cit. no Гальперин 1956: 109].

Koncepcijas ziņā konspektīvākais un saturīgākais definējums šķiet Vebstera vārdnīcas trijādaļa angļu slenga skaidrojums, kas norāda ne tikai uz

slenga izcelsmi, lietojuma tendencēm vēsturiski, bet arī uz slenga leksikas attiecībām ar citiem leksiskajiem slāņiem un to apzīmējumiem mūsdienu leksikogrāfiskajā praksē.

Slengs:

- 1) Pirmsākumā bijis kriminālelementu, klaidoņu specializēts vārdu krājums un izteicieni (idiomas), kuru mērķis noslēpt no nepiederošiem teiktā nozīmi; tagad to parasti sauc par *cant*.
- 2) Speciāls vārdu krājums un idiomas cilvēkiem, ko apvieno viena nodarbošanās, dzīvesveids utt., to tagad parasti sauc par *shoptalk*, *argot*, *jargon*.
- 3) Izteikti neoficiālas, neformālas runas veids, kas ir ārpus konvencionālā vai standarta lietojuma. Tas satur jaundarinātus vārdus un frāzes, jaunas vai paplašinātas nozīmes piešķir jau vispāratzītiem vārdiem: slenga attīstības pamatā ir mēģinājums atrast svaigu, spēcīgu, spilgtu, asu vai humoristisku izteicienu, un parasti pēc kāda laika tas vai nu netiek vairs lietots, vai iegūst oficiālāku statusu [Websters 1995].

Viens no visievērojamākiem darbiem, kas veltīts slenga problēmai, ir Ē.Partridža grāmata "Slang to-day and yesterday" [Partridge 1954]. Viņa izpratnē ar terminu "slengs" jāsaprot noteikto valodas normu neaprobētā sarunvaloda. Tāds definējums ļauj ietilpināt slenga izpratnē jebkuras leksiskās, morfoloģiskās, sintaktiskās un fonētiskās īpatnības, kas atšķiras no vispārpieņemtajām literārā lietojuma normām, ieskaitot arī dažādas valodas kļūdas un runas negludumus.

Visai neskaidri formulēts jēdziena "slengs" vērtējums atrodams S.Robertsona grāmatā "The development of modern English", kurā viņš secina, ka šajā jēdzienā ietilpināmas pilnīgi neviendabīgas parādības, starp kurām nav nekā kopēja, un ka slengs sastāv no "īpašiem" atsevišķu cilvēku

izdomātiem vārdiem, kas visiem sabiedrības locekļiem nav saprotami [Robertson 1945: 468].

Iespējams, ka termina *slengs* dažādaish traktējums izskaidrojams arī ar vārdu daudznozīmību, kas raksturīga tieši angļu valodai. Tomēr arī vācu lingvistiskajā vārdnīcā atrodam slenga dažādas izpratnes (traktējumus).

Slengs:

1. Plašākā nozīmē - nekonvencionālā valoda ar jaunu, dzīvespriecīgi vitālu un spilgti krāsainu, dažreiz ekscentriski humorpilnu vārddarināšanu, respektīvi, nozīmju pārnesumu un metaforiku (vārdu krājums, idiomas).
2. Pēc E.Leisi formulējuma - "noteiktas sociālās grupas kopīgais vārdu krājums, kas apzīmē tās lietas, ar kurām grupa emocionāli ir saistīta.
3. Specifisks, familiārs (brīvs, vaļīgs), izteikti ekspresīvs un vienlaicīgi emocionāli atturīgs lielo pilsētu jaunatnes vārdu krājums. Īpaša metaforika tiek piešķirta vārdiem, kas apzīmē *naudu, meitenes, seksualitāti, mūziku, policiju, bailes, narkotikas un nāvi* [Lewandowski 1994: 973].

Krievu "Lingvistiskajā enciklopēdiskajā vārdnīcā" uzsvērts slenga duālisms, norādot, ka nav izteiktas atšķirības starp *slengu* un *vienkāršrunu*. "Ir divas slenga izpratnes: (1) Tas pats, kas žargons (krievu lingvistiskajā literatūrā galvenokārt attieksmē pret anglofonajām zemēm). (2) Žargonismu kopums, kas veido sarunvalodas leksikas slāni, tie atspoguļo rupji familiāro, bet reizēm humoristisko attieksmi pret runas priekšmetu, tos lieto galvenokārt nepiespiestas saziņas apstākļos: "блат", "мура"; angļu *junkie`narkomāns`*, *gal`meitene`*. Slengs sastāv no vārdiem un frazeoloģismiem, kas radušies un pirmsākumos lietoti atsevišķās sociālās grupās un atspoguļo šo grupu vērtīborientāciju. Kļuvuši par vispārlietojamiem, šie vārdi bieži saglabā savu emocionāli vērtējošo raksturu, lai gan vērtējuma zīme var izmainīties (sākotnēji mākslinieku vidē *халтура`haltūra`* nozīmēja `piepeļņa, papilddarbs`). Slenga elementi vai nu ātri izzūd, vai ieiet literārajā valodā,

radot smalkas stilistiskas un semantiskas izmaiņas. Tikai etimoloģiskās analīzes rezultātā iespējams noteikt dažu literārās valodas vārdu saistību ar slengu (*жулик, халтура*) un slengam raksturīgās metaforas veidu, piemēram, vārds ar nozīmi `galva` franču valodā (*la tête*) un vācu valodā (*der Kopf*) sākotnēji nozīmēja `(māla) pods`. Plašs slenga lietojums padara runu rupju un ir pretrunā ar valodas normām un kultūru. Novilkta robežu starp slengu un vienkāršrunu - grūts leksikogrāfijas un leksikoloģijas uzdevums, jo slengs atšķiras tikai ar to, ka radies atsevišķās, reizēm ļoti plašās (jaunatne) sociālajās grupās. Daži pētnieki orientējas uz angļu lingvistikas tradīciju un vienādo slengu ar vienkāršrunu, iekļauj slengā arī modes vārdiņus "viendienišus", citi, atsaucoties uz slenga kategorijas nenoteiktību, vispār noliedz tā esamību" [ΛЭC 1990: 461].

Slenga terminoloģisko un teorētisko koncepciju nenoteiktība nav novērsta arī krievu valodnieku pētījumos, starp kuriem jāatzīmē krievu lingvistu publikācijas angļu leksikoloģijā. G.Sudzilovskis daļa "slengu" divās grupās: (1) vispārlietojamā un vispārzināmā dažādas izcelsmes leksika ar plašu lietojuma sfēru un (2) leksika, kura lietojama visai ierobežotā, šaurākā sfērā un ir saistīta ar dažādām sociālajām grupām. Tālākā izklāstā G.Sudzilovskis nenošķir (vismaz ne pietiekami skaidri) jēdzienus "slengs", "žargons", "sarunvalodas leksika" un "vienkāršruna" [citēts pēc Гальперин 1956: 108].

Atšķirīgo teorētisko ieskatu un viedokļu dažādība slenga pētniecībā liecina par valodnieku pastiprinātu interesi. Visas šīs slenga teorijas ir mēģinājums no atšķirīgiem skatpunktiem risināt svarīgu valodniecības jautājumu.

Lielākajā daļā slenga definīciju runāts par slengu gan kā par leksikas kategoriju, gan arī kā par valodas apakšsistēmu. Šāds slenga izpratnes duālisms neizbēgami atspoguļojas arī šajā promocijas darbā, taču, atbilstoši

izpētes objektam, galvenā uzmanība pievērsta pirmajam no minētajiem aspektiem, t.i. slengam kā leksikas kategorijai.

Ārzemju lingvistiskajā literatūrā tiek uzsvērts slengismu īslaicīgums, nepastāvīgums. Tiek atzīmēts, ka slengismi nav mūžīgi, pie tiem ātri pierod, kā rezultātā tie zaudē ekspresivitāti, prasot pastāvīgu atjaunināšanu un maiņu. Latviešu valodas slenga leksikai šī pazīme nav tik izteikta. Daļa slengismu aktīvajā vārdu krājumā saglabājušies daudzus gadu desmitus (piem., *džeks, forši, feini, špikot, čau, čalis; nosvīst`pazust`;* *mēsli, ziepes, sūdi`nepatikšanas`;* *piesist, nofenderēt`paņemt`;* *skrejamais, pļūtāmais`caureja`* u.c.). Latviešu valodas slengismu pāriešana literārajā valodā (sarunvalodā), kas veicinātu jaunu, respektīvi, citu tādas pašas nozīmes slengismu veidošanos, nenotiek tik strauji kā angļu valodā (to pašu par savas valodas slengismiem secinājusi, piem., somu valodas slenga pētniece K.Kartunena [Karttunen 1979: 9,10]). Literārās valodas normas pretestības rezultātā par kodificētās sarunvalodas vārdiem netiek atzīti, piemēram, vārdi *čau, forši, džeks, čalis*. Vēl stabilāku, noturīgāku slengismu apakšgrupu veido vulgārismi. Tomēr jāņem vērā, ka slengs kopumā patiešām ir samērā dinamisks, daudzas tā leksiskās vienības var mainīties (vai papildināties ar jauniem sinonīmiem) pēc zināma laika, tāpēc slenga pētījumos nepieciešamas hronoloģiskas norādes.

Slenga dažādo aspektu analīzē lietotie termini ir atšķirīgi. Viens no latviešu lingvistiskajā praksē lietotajiem uz slengu attiecinātajiem terminiem ir *vienkāršruna* ("ārpus literārās valodas stiliem paliek izloksnes, vienkāršruna un žargoni" [Rozenbergs 1976: 28]). Visbiežāk leksiskie slengismi tiek apzīmēti ar terminiem *žargonisms* vai- par aizgūtajiem slengismiem runājot- *barbarisms* ("60% slengismu ir aizguvumi, kas tradicionāli tiek apzīmēti ar šo terminu" [Zauberga 1994: 139]). Noliedzošai attieksmei pret slengismiem kā nepieļaujamiem vārdiem ir dziļas vēsturiskas saknes. Šajā attieksmē (cīņā

pret barbarismiem) saskatāmi slenga pētījumu (vērtējuma) pirmsākumi. Ir pamats apgalvojumam, ka slenga izpētes vēsture latviešu lingvistikā ir tā vērtējuma vēsture.

1.0.Slenga leksika jeb latviešu nedialektālā neliterārā leksika

1.1.Leksiskie slengismi

Viens no aspektiem slenga leksikas analizē ir salīdzinājums ar literāro valodu. Literārā valoda kā apzināti kopta, kodificēta kopvalodas forma var noderēt par modeli, pēc kura konstatēt slenga īpatnības dažādos valodas līmeņos. Šajā promocijas darba nodaļā konkretizēsim nosaucamā objekta (slengisma) būtību, pretstatot literāros un neliterāros elementus. Šīs opozīcijas ietvaros analizēsim terminus un to izpratni saistībā ar aplūkojamām valodas neliterārajām kategorijām. Īsi un konspektīvi raksturosim tos leksikas paveidus, grupas (neskaitot apvidvārdus), kuras aksiomātiski un intuitīvi dēvē par neliterārām, precizējot, kādas neliterārās kategorijas vēl bez izlokšnēm tiek pretstatītas literārajai valodai. Tā kā visa latviešu lingvistiskā tradīcija balstās uz šādu pretmetu dalījumu, pretstatot literārās un neliterārās (žargonismus, argotismus, vulgāriismus, vienkāršrunas vārdus, barbarismus un slengismus) kategorijas, tad arī terminu, jēdzienu un apzīmējumu izpratne cieši saistīta ar šo opozīciju. Tomēr literārums vai neliterārums nav vienīgā būtiskā slenga pazīme. Ir vēl citas pazīmes, kas nosaka slenga leksiskā slāņa robežas. Starp lingvistiem nav vienprātības par to, kas īsti paliek pāri, ja no kādas valodas leksisko vienību kopuma atskaita literārās valodas un izlokšņu leksiku, kāda ir šī pārpalikuma būtība, tā sastāvs un struktūra.

Pamatojoties uz definīciju, ka "literārā norma ir valodas sistēmas tādu kolektīvu realizāciju zināms kopums, kuru sabiedrība noteiktā savas attīstības stadijā atzīst par pareizu un atdarināmu" [Семенюк 1972: 196], krievu valodnieks V.Homjakovs, kurš daudz pētījis neliterāro leksiku, īpaši angļu valodā, uzskata, ka vienkāršruna (ar šo terminu apzīmējot visus valodas

nedialektālos neliterāros elementus) ir "zināms izmaiņu kopums tādu valodas parādību atlases tradicionālajos paņēmienos, kuras sabiedrība konkrētajā savas attīstības posmā neuzskata par pareizām un atdarināmām, šo parādību savdabīga sociāli stilistiska variēšana.." [Хомяков 1974: 5, citēts pēc Буш 1979: 70].

Par neliterāru tiek dēvēts tas, ko valodas lietotāju kolektīva vairākums (t.i., "sabiedrība") neatzīst par pareizu un atdarināmu. Tomēr ir arī tādi neliterāri valodas elementi, kurus samērā regulāri lieto viss minētais vairākums (leksikā tādi ir neliterārie vārdi, kuriem primārā ir nominatīvā funkcija (skat. šā darba 2.1.1. apakšnodaļu), acīmredzot neuzskatot tos par nepareiziem (jo apzināti nepareizi izteicieni tiek izmantoti tikai īpašos nolūkos, piemēram, valodas spēles nolūkā - skat. šā darba 2.2. apakšnodaļu). Tātad primārā neliterāruma pazīme ir nevis nepareizums, bet nenormatīvums, respektīvi, atkāpe no valodas kodificētās normas. Tātad šajā darbā aplūkojamo kategoriju - slenga leksiku - varam saukt ne vien par neliterāru, bet arī par normai neatbilstošu, daļēji vispārlietojamu un visai izplatītu lingvistisku kategoriju. Primārā neliterāruma pazīme plaši apgūtas literārās valodas apstākļos ir nevis nepareizums, bet *nenormatīvums*, resp., runātāja bieži vien apzināta atkāpe no tā, ko pieļauj literārās valodas kodificētā norma, no tā, kas atbilst sava veida valodiskajam "smalkajam tonim".

Neliterārums ir gan sociolingvistiska, gan arī psiholingvistiska kategorija, kuras pamatā ir runātāju kolektīva attieksme pret konkrētiem valodas faktiem. Šo attieksmi raksturo divas vērtējošas kategorijas, divi parametri: valodas elementu sociālais prestižs, kurš, runājot konkrēti par specifiski neliterāro leksiku, vienmēr ir samērā zems, un šim prestižam parasti (bet ne vienmēr) apgriezti proporcionāls valodas fakta odiozums (neliels odiozums ar dažreiz pat stipri zemu sociālo prestižu var sadzīvot

gadījumos, kad slenga leksikas vienības lieto tikai vai galvenokārt nominatīvā funkcijā). Šāda valodas neliterāro elementu izpratne ir arī šā promocijas darba koncepcijas pamatā.

Jāpiebilst, ka literāruma un neliterāruma jēdziens vairāk tiek saistīts ar valodas kultūras izpratni. Latviešu lingvistikā literārā un neliterārā opozīcijas problemātika visbiežāk tiek skarta ar valodas normu un stilistiku saistītās publikācijās un diskusijās. J.Rozenbergs par to raksta: "Runājot par stilistiku un valodas kultūru, būtisks ir jautājums, cik pamatota ir dažādās valodniecības skolās (piemēram, krievu, latviešu u.c.) izvirzītā opozīcija *literārā valoda : neliterārā valoda*. Ir valodniecības skolas, kas šādu pretstatījumu neizvirza, jo valoda ir dabisks darinājums, kuru tās veidotāji izmanto, vadoties no komunikācijas satura, vides un subjektīvās izjūtas. Tāda ir problēma. Tas, protams, nenoliedz valodas kopšanu un tiekšanos pēc labas valodas, pēc valodas kultūras, kuras konkrēto izpausmi realizē valodas stilistiskās potences, balstoties uz literāro valodu" [Rozenbergs 1995: 68]. Literāruma un neliterāruma aspektā skatītam, slenga problēmas risinājumam agri vai vēlu jāatgriežas izejas pozīcijā - pie normatīvā vērtējuma kategorijas un valodas kultūras. Savukārt, kā tas uzsvērts valodnieciskajā literatūrā [skat. Арнольд, Банников 1972; Балли 1961; Васильева 1976; Винокур 1980; Кузнец, Скребнев 1960; Розенталь 1974; Степанов 1965; Шанский 1989; Шмелев 1977], tad valodas kultūras jautājumi galvenokārt risināmi stila sakarā. Kaut arī slengs nav stils, tomēr slenga leksika bieži realizē stilveidojošas funkcijas, tāpēc tās analizē nevar ignorēt stila un valodas kultūras problemātiku. Par stila un valodas kultūras jautājuma ciešo saistījumu, kā arī par stilistisko etiķeti un izteiksmes līdzekļu izvēli atkarībā no informācijas satura, informācijas pārraides mērķa un komunikatīvās situācijas vairākkārt rakstījusi M.Stengrevica [skat. Stengrevica 1976, Stengrevica 1979, Stengrevica 1982a, 1982b].

Aplūkojamās kategorijas (ko O.Bušs sākotnēji apzīmē par nedialektālo neliterāro leksiku (šaurākā nozīmē) jeb NNL(š)) apzīmēšanai kā piemērots un ērti izmantojams tiek piedāvāts internacionālais termins *slengismi*; šo terminu var lietot arī neliterāru fonētisku, morfoloģisku u.c. parādību apzīmēšanai, bet šajā darbā tas attiecināts uz leksiku. Ir gan arī autori, kas slengu uzskata tikai un vienīgi par leksisku kategoriju, noliedzot jēlkādu slenga gramatikas iespējamību. Kā arguments tiek izvirzīta tēze, ka ir slenga vārdnīcas, bet nav nevienas slenga gramatikas grāmatas [skat. Andersson, Trudgill 1990: 72-73].

O.Bušs piedāvātā latviešu slenga koncepcija attēlota 1.tabulā, kas izveidota pēc viņa piedāvātās slenga leksikas definīcijas: *nedialektālo neliterāro leksiku (šaurākā nozīmē) jeb specifiski neliterāro leksiku kā valodas kategoriju veido vārdi un izteicieni, kuri neatbilst literārās valodas kodificētajai normai (ja šo normu akceptējis valodas lietotāju kolektīva vairākums), kurus raksturo samērā zems sociālais prestižs un lielāka vai mazāka odiozuma pakāpe, un kuru izplatībā attiecīgās literārās valodas lietošanas areālā lokālie ierobežojumi nav primāri.*

1.TABULA

NELITERĀRĀ NEDIALEKTĀLĀ LEKSIKA ŠAURĀKĀ NOZĪMĒ NNL(š)	
slengs [=slenga leksika]	
kopējais slenga leksikas vispārlietojamā daļa	speciālais

Tātad slengisma jēdziena konkretizēšanā būtiska ir negatīvās pazīmes, t.i., nedialektālā neliterārums, izdalīšana. Tomēr šīs negatīvās pazīmes bez papildus kritērijiem nevar noderēt objekta definēšanai. Arī NNL(š) komponentu uzskaitījums, lai cik precīzs tas arī būtu, palīdz raksturot, aprakstīt šo leksikas kategoriju, taču neatklāj tās būtību, neuzrāda tās nepieciešamās pazīmes. O.Bušs piebilst, ka "šādas negatīvas pazīmes piemīt arī dažām tādām leksikas kategorijām (piemēram, dzejas okazionālismiem,

t.s. "bērnu valodai" u.c., ko kopā ar NNL(š) varētu saukt par nedialektālo neliterāro leksiku (plašākā nozīmē) - NNL(p)) [Bušs 1979: 69-70]. Citāta autors norāda, ka dzejas okazionālismi, t.s. "bērnu valoda" kvalitatīvi stipri atšķiras no mūs interesējošā leksikas segmenta, respektīvi, no slenga leksikas. Zems sociālais prestižs un odiozums ir pazīmes, kas raksturo NNL(š) un nepiemīt NNL(p). Jāņem vērā, ka valodas parādību sociālo prestižu un odiozumu nosaka ne tikai vērtējuma objekts, bet arī subjekts. Dažādas runātāju grupas dažādi vērtē atkāpes no literārās valodas normas, neliterāro elementu izmantošanu, tādēļ atšķirīgs ir viena un tā paša valodas fakta prestižs un odiozums dažādās sociālās, profesionālās u.c. grupās.

Lai gan slenga leksika no literārās normas viedokļa raksturojama kā leksika, kurai ir zems sociālais prestižs un vairāk vai mazāk izteikts odiozums, tomēr ne visi slengismi vērtējami kā odiozi, ekspresīvi vārdi ar zemu sociālo prestižu. Slenga leksikas ekspresivitāte ir atkarīga no konkrētā vārda sociālā prestiža un odiozuma, kā arī šo divu rādītāju savstarpējās proporcijas.

Ir visai grūti izdalīt vienu, būtiskāko slengismu pazīmi, tāpēc slengismu definējumā (skat. iepriekš 8.lpp.) iekļautas vairākas šo valodas kategoriju raksturojošās pazīmes, tomēr galveno uzsvaru liekot uz neliterārumu.

Šajā darbā tiek piedāvāta neliterārās nedialektālās leksikas (slengismu) izpratne (skat.2.tabulu), kas *slengismu* kategorijā iekļauj vienkāršrunas vārdus, vulgārismus, žargonismus, argotismus.

2.TABULA

NELITERĀRĀ NEDIALEKTĀLĀ LEKSIKA JEB SLENGISMI	
kopējie piem., vienkāršrunas vārdi, vulgārismi	speciālie piem., žargonismi, argotismi

Tādējādi pēc dotās shēmas redzams, ka visus žargonismus un argotismus, vienkāršrunas vārdus un vulgārismus varam saukt par slengismiem, dodot tiem katram savu papildus norādi atkarībā no nepieciešamības. Vārdnīcās, piemēram, īpaši rupjiem slengismiem jeb vulgārismiem pievienojama atzīme *vulg., ierob. lietojuma, rupjš* utt., modernākās, respektīvi, elektroniskajās vārdnīcās parasti šādiem vārdiem tiek dota brīdinošā zvaigznīte ★.

Vārdnīcu veidošanas praksē it īpaši sarežģīta ir slenga vārdu raksturošana no vārda leksiskās nozīmes konotatīvā aspekta viedokļa. Latviešu leksikogrāfijā konotācija tiek sadalīta stilistiski ekspresīvajā un emocionāli ekspresīvajā nozīmes komponentā, atsevišķi runājot par vietas, vides un laika papildkomponentiem [skat., piem., Ikere 1998: 16]. Konotācija tiek izprasta kā vārdam piemītošā emocionālā (arī stilistiskā) ekspresija. Šajā darbā termins "konotācija" apzīmē vārda nozīmes aspektu, kas ietver papildu informāciju par vārda denotatīvajā saturā ietverto jēgu. Konotatīvais aspekts sastāv no vairākiem komponentiem: emotivitātes, vērtējuma, intensitātes [sal. ar Bušs 1982b; Арнольд, Банников 1972; Загоровская 1984; Сакиева 1991; Телия 1986].

Nosakot valodā robežu starp literāro un neliterāro, par kritēriju mēdz izvirzīt sabiedrības, respektīvi, valodas lietotāju kolektīva vairākuma vērtējumu [skat. Bušs 1981; Druviete 1989a; Ernstsone 1998a; Motsch 1972; Veisbergs 1997c; Zauberga 1998; Буш 1980; Буш 1985; Горшков 1978; Скворцов 1970; Скворцов 1977; Скворцов 1980; Филин 1973]. "Taču mūsdienu apstākļos, arī mūsdienu latviešu valodā, šo vairākuma vērtējumu nosaka samērā nelielas ar valodas normēšanu un kultūru saistītas inteliģences daļas īstenotā kodifikācija. Protams, lai iegūtu vairākuma akceptu, šī kodifikatoriskā darbība nedrīkst būt pārāk subjektīva, tomēr arī absolūta objektivitāte šeit laikam gan nav iespējama. Tādēļ pilnīgi reāla ir situācija,

kad vairākuma uzskats nesaskan ar normatīviem priekšrakstiem” [Bušs 1979: 71]. Uzskatāmi šādu konfliktsituāciju un tās atrisinājumu var novērtēt vēsturiskā analizē; dažreiz kodifikatoru sākotnēji neatzītam vārdam ar runātāju vairākuma parasti stihisku atbalstu tomēr izdodas iekarot vietu literārajā valodā. Latviešu valodā tādi vārdi ir, piemēram, *ķemme*, *šķēres*, *trepes* u.c. [piemēri no Laua 1969: 136; skat. arī Rozenbergs 1976: 103-104]. Šādi vairākuma veidotajai stihiskajai normai atbilstoši vārdi nebūtu uzskatāmi par slenga elementiem. Tie būtu pieskaitāmi standarta valodai.

1.2.Slengismu sastatījums ar citiem leksiskajiem slāņiem

Bieži, īpaši latviešu lingvistiskajā praksē, nedialektālās neliterārās leksikas apzīmēšanai tiek lietoti citi apzīmējumi, kuri šķiet vairāk pierasti nekā termins (*leksiskie*) *slengismi*. Aprakstot šo leksikas slāni vai dažādus tā segmentus, tiek minētas tādas neliterārās leksikas kategorijas kā *žargonismi*, *argotismi*, *vulgārismi*, *barbarismi*, *vienkāršrunas vārdi* u.c. Tāpēc ar nedialektālo neliterāro leksiku, respektīvi, ar leksiskajiem slengismiem saistīto terminu sakarā jāaplūko visi latviešu valodniecībā piedāvātie neliterārās leksikas apzīmējumi, precizējot ar šiem terminiem apzīmētā objekta būtību.

1.2.1.Slengismi un žargonismi, argotismi

Runājot par slenga un žargona attiecībām, var vispārināt divas pamatzpratnes. (A) Pirmās izpratnes (sal. ar B 34.lpp.) pamatā ir koncepcija, ka slengā nav ietilpināms žargons. Tādējādi slenga leksikas kategorijā neiekļauj profesionāli vai sociāli diferencētos neliterārās leksikas slāņus (respektīvi, žargonismus un argotismus).

Arī angļu slenga pētnieks T.Torns atzīst, ka "tomēr slengs nav žargons, slepena valoda, dialekts vai ikdienas runā nepieļaujamu izteicienu lietojums, kaut arī tajā būtu visa iepriekšminētā elementi. Ja turpinām meklējumus, uzskaitot to, kas nav slengs, tad var teikt, ka slengs - tas nav nevērīgu frāžu, žurnālistu iecienītu vārdu, neoloģismu, atsevišķa cilvēka personīgās individuālās valodas (respektīvi, idiolekta) kopums, lai gan arī to piemērus var atrast slengā" [skat. Thorne 1996: III]. Tomēr ne tikai angļu slenga pētījumos tiek izvirzīta hipotēze par slengismu žargonisko cilmi un tiek pieņemts, ka viens no slenga avotiem ir bijis un vēl joprojām ir noteiktas sociālās grupas vai profesijas speciālā leksika.

Pēc krievu valodnieka I.Galperina uzskata slengs nav žargons. Saskaņā ar viņa izvirzīto koncepciju *slengs* (=slenga leksika) ir tā valodas vārdu krājuma sastāvdaļa, "kura, būdama pretstatīta literārajam leksikonam, neietver vulgārismus, žargonismus, profesionālistus un dialektismus" [Гальперин 1956: 114]. Šo formulējumu viņš gan attiecina uz angļu valodas leksiku. Tātad I.Galperins uzskata, ka neliterāro leksiku veido slengs kopā ar minētajiem profesionālistiem, resp. slengs ir neliterārās leksikas vispārlietojamā daļa. I.Galperina izpratne par slengu ietilpināma šādā shēmā:

3.TABULA

NELITERĀRĀ LEKSIKA	
vispārlietojamā	ierobežota lietojuma
slengismi	vulgārismi
	žargonismi
	profesionālisti
	dialektismi

J.Baldunčiks katras specifiskas sociālas vai profesionālas grupas neliterāros valodas līdzekļus (sociolektu) iesaka saukt par žargonu, bet vairākām grupām vai visiem raksturīgās neliterārās leksikas kopumam kā piemērotāko ieteic terminu "slengs" [Baldunčiks 1988: 186]. Par slengu kā

žargonvārdiem, kuri veic sarunvalodas elementu funkcijas, raksta latviešu leksikoloģe I.Zuicena: "Pēdējo gadu laikā latviešu valodā plaši izplatījusies vairāku žargonvārdu (piemēram, *foršs, feins, kolosāls, baigi* ar nozīmi 'joti') lietošana. Izplatība ir kļuvusi tik plaša, ka šos žargonvārdus vairs nevar saistīt ar kādu noteiktu sociālu grupu, t.i., tie sāk veikt sarunvalodas funkcijas. Angļu valodā šāda tipa leksiku vārdnīcās apzīmē ar norādi *slengs*. Acīmredzot, ir pienācis laiks arī latviešu valodas vārdnīcās kaut kā īpaši apzīmēt tos žargonvārdus, kuri veic sarunvalodas funkcijas" [Zuicena 1997: 51]. Lietuviešu valodnieks J.Pikčilingis, norādot uz slenga leksikas žargonisko izcelsmi, formulē šādu lakonisku definīciju: "slengs - žargoniskas cilmes vārdi, kas pārkāpuši sociālās un profesionālās robežas" [Pikčilingis 1975: 138].

Tomēr latviešu valodā ne visiem slengismiem ir žargoniska cilme. Kā uzsver O.Bušs, "apgalvojums par visu šādi traktētu slengismu žargonisku izcelsmi šķiet visai diskutējams. Vai gan tie vispārlietojamie neliterārie vārdi, kas sākotnēji nav bijuši žargonismi, piederētu pie citas kategorijas? Ir ne mazums tādu plaši pazīstamu neliterāru vārdu, kas nekad nav bijuši žargonismi, taču sinhroniskā analizē tos neviens valodnieks neuzņemsies nodalīt no žargoniskas cilmes slengismiem (tie, protams, jāizdala, analizējot leksikas vēsturi)" [Bušs 1979: 72]. O.Bušs norāda, ka eksistē vismaz 2 raksturīgas šādu slengismu grupas. Pirmā no tām ir t.s. *attīstības barbarismi*, t.i., aizguvumi, kas sākotnēji bijuši literāri, bet vēlāk literārajā valodā nomainīti ar nacionālas cilmes vārdiem, parasti jaundarinājumiem (piemēram, *beķeris* `maiznieks`, *pletizeris* `gludeklis`, *spička* `sērkokciņš`) [piemēri no Laua 1969: 133]. Diezgan bieži vērojams, ka vārds ar augstāku stilistisku raksturojumu pāriet zemākā kategorijā. Liela daļa aizguvumu, ko tagad uzlūkojam par sarunvalodas vārdiem, lietošanas sākumā bija vienīgie reāliju apzīmējumi un tāpēc stilistiski neitrāli, piemēram, vārds *bode*, kamēr

nebija vārda *veikals*, tāpat arī *bilde* -`glezna, attēls, zīmējums`, *vinnēt* -`laimēt` u.c. [Laua 1969: 55].

Otru grupu veido neliterāri aizguvumi, kas jau tūlīt pēc aizgūšanas kļūst par visu slenga lietotāju kolektīva piederumu, kā arī semantiskie pārnesumi, kuriem nav žargoniska cilme. Šīs grupas slengismi, piemēram, *krutka*, *bomzis*, *biezais* ir visai ievērojama latviešu slenga leksikas daļa (sīkāk par aizguvumiem slengā un par semantiskajiem pārnesumiem skatīt šā darba 3.1. un 3.2. nodaļā). Šo vārdu ieviešanas procesā jaunākajā laikā bieži vien ievērojama loma ir žurnālistiem. Pirmām kārtām tas attiecas uz tādiem vārdiem, kas saistīti ar dažādām aktualitātēm (sabiedriski politiskām, sociālekonomiskām vai kultūrvēsturiskām). Acīmredzot žargoniska cilme un vispārējs lietojums nav pietiekamas pazīmes, lai izdalītu slengu kā leksisku kategoriju.

I.Druviete ar terminu "žargons" apzīmē noteiktas sociālās grupas specifisko leksiku, - tātad ne tikai neliterāro leksiku. Turklāt viņa atzīmē, ka "neviens no leksikas grupām, pret kurām (svešvārdi, dialektismi, neoloģismi) vēršas t.s. valodas tīrības aizstāvji, nerada tik vienprātīgu nosodījumu kā žargonismi un vulgārismi. Tomēr žargons ir tikai slenga redzamākā un nevainīgākā daļa" [Druviete 1988b: 199]. Līdzīgi terminu "žargons" definē krievu valodnieki A.Kaļiņins, M.Fomina u.c. [Калинин 1978: 143; Фомина 1990: 225]. Latviešu valodnieki (I.Druviete, O.Bušs), kas atzīst slenga eksistenci, izņemot J.Baldunčiku [skat. iepriekš 28.lpp.], žargonu uzskata par slenga daļu, respektīvi, viņuprāt, žargons ietilpst slengā kā tā speciālā daļa, ja tam ir ierobežots lietojums (speciālais slengs), savukārt t.s. žargonismu vai bijušo žargonismu vispārlietojamo daļu varam saukt par kopējā slenga leksiku. Tas sakrīt ar šā darba autores uzskatu par slenga un žargona saistību. Tādējādi nav nepieciešams lietot terminu "žargonisms", jo var izmantot ne

tik daudznozīmīgo (vismaz latviešu valodniecībā) apzīmējumu "(speciālā slenga) slengisms".

Neliterārās leksikas analīzē lielākoties galvenā vērība tiek pievērsta tai specifiskajai leksikai, kuru lieto sociāli vai profesionāli diferencētas relatīvi lielas valodas runātāju grupas vai slāņi. "Vārdus, kas ietilpst šajā leksikas kategorijā, parasti sauc par žargonismiem, profesionāli specifiskos arī par arodžargonismiem" [Laua 1969: 161] vai "neliterārās valodas profesionālismiem" [Rozenbergs 1976: 42]. Tādi specifiski vārdi ir, piemēram, makšķernieku *televizors* `zemledus makšķerēšanā neatļauts zvejas rīks - smalks tikls`; mediķu *atpumpēt* `atdzīvināt ar mākslīgās elpināšanas palīdzību`; uzņēmējdarbībā *kreisais* `(darījums) bez nodokļiem, bez ieņēmumu dokumentiem`, *varka* `ātra liela peļņa`; narkomānu *kojīties, durties, uzsēsties uz adatas* `lietot narkotikas`; aktieru *rolle* `loma`; šoferu *fūris* `autofurgons`; (agrāk izplatītais vārds) *baranka* `stūre`; datoristu *ģimis* `datora ekrāns`, *uzkārties* `rasties (datora operatīvās sistēmas) traucējumiem`; taksometru vadītāju *dinamo, kidala* `taksometra "zaķis" - pasažieris, kurš nesamaksā par braucienu`; sportā *kaste* `vārti`; skolēnu *bastot, sačkot* `kavēt stundas, bēgt no stundām`, *alene* `algebra`, *ģefene, ģeģene* `ģeogrāfija`, *cālis* `divnieks (atzīme)`, *štoks* `vieninieks (atzīme)`, *učene* `skolotāja`; optikā *fleksis* `briļļu rāmītis ar atsperi` u.c.

Tomēr latviešu lingvistikā bieži par žargonismiem tiek nodēvēti neliterārie vārdi, kurus lieto vairāku, dažādu sociālo vai profesionālo grupu pārstāvji, respektīvi, kuriem ikdienas runā nav ierobežota lietojuma, piemēram, leksikoloģe A.Laua min vārdus: *čālis, drope, feins, foršs, šancēt, šmuce* [Laua 1969: 159], savukārt J.Rozenbergs par žargonismiem uzskata *fāters, mūlāps, nāvīgi`oti`, nofenderēt* [Rozenbergs 1976: 43,104]. Par to, ka šie vārdi ir vispārlietojami (t.i., to lietošanas sfēru nenosaka sociālās vai profesionālās robežas), var viegli pārlicināties, uzdodot jautājumu: pie kāda

žargona pieder aplūkojamais vārds? Ja uz šo jautājumu daudz maz noteikti atbildēt nav iespējams (un visu tikko minēto piemēru gadījumā tas nav iespējams), attiecīgais vārds acīmredzot ir nevis žargonisms, bet gan vispārlietojamās neliterārās leksikas elements (tiesa, atsevišķi žargonismi, domājams, var funkcionēt 2-3 žargonos, neizejot tomēr ārpus šo konkrēto žargonu lietošanas sfēras, nekļūstot vispārlietojami). Pie šīs nosacīti par vispārlietojamo devētās leksikas grupas tā tad pieder neliterārie vārdi, ko lieto vai vismaz saprot dažādu sociālo grupu un daudzu profesiju pārstāvji. O.Bušs uzskata, ka pārejas gadījumu starp šo grupu un žargoniem veido skolēnu žargons, jo praktiski visi kādreiz ir bijuši skolēni un tādēļ arī vismaz biežāk lietotie attiecīgā žargona vārdi, piemēram, *cālis*, *coberis*, *učuks*, ir vispārzināmi [Bušs 1979: 69]. Pētījuma autore uzskata, ka nav nepieciešams skolēnu žargonu nodalīt no pārējiem speciālā slenga veidiem kā īpašu žargonu, kas atrodas starp vispārlietojamo (kopējo) slengu un speciālo slengu.

Lai arī latviešu valodniecībā vispārlietojamā nedialektālā neliterārā leksika biežāk tiek dēvēta par *žargonu* nevis slengu, šis termins būtu lietderīgs, raksturojot tikai noteiktu atsevišķu nozaru, tēmu, profesiju, nodarbošanās veidu, grupu vai subkultūru speciālo vietējo terminoloģiju vai raksturīgus izteicienus, tos apzīmējot par *žargonismiem* [sal. ar Ernstsone 1994b: 53, 55, 56]. Jāuzsver, ka šādiem žargonismiem nepiemīt ne slepenības, ne maskēšanās funkcija. Par *žargonismiem* būtu uzskatāmi, kā to arī atzīst vairums valodnieku, tikai tie neliterārie vārdi, ko lieto kāda viena sociāla vai profesionāla ļaužu grupa (piemēram, ārsti, mehāniķi, sportisti).

Paralēli apzīmējumam *žargons* bieži vien lieto arī terminu *argo* - gan kā sinonimisku [skat., piemēram, Розенталь, Теленкова 1976: 28-29, 104], gan arī, lai apzīmētu žargonam radniecīgas, bet tomēr atšķirīgas kategorijas. Krievu enciklopēdiskajā lingvistiskajā vārdnīcā *argo* tiek definēts šādi: "Kādas

profesionāli vai sociāli ierobežotas grupas īpaša valoda, ko veido vienas vai vairāku dabisko valodu patvaļīgi izvēlēti, izmainīti elementi (sk. arī *žargons*). Argo parasti lieto, lai slēptu komunikācijas priekšmetu, kā arī lai atdalītu grupu no pārējās sabiedrības daļas. Termins *argo* visbiežāk tiek lietots šaurākā nozīmē, apzīmējot deklasēto elementu saziņas paņēmieni, kas izplatīts noziedzīgās pasaules vidē (zagļu argo). Argo pamatā ir specifisks vārdu krājums, kurā ir samērā daudz citvalodu elementu, piem., čigānu, vācu, krievu zagļu argo. Savas gramatikas argo nav, tas pakļaujas sarunvalodas kopējiem likumiem. Argo ir sarunvalodā un daiļliteratūrā izmantoto argotismu, kuri veic sociāli simboliskās funkcijas, avots” [ΛЭС 1990: 43].

Šajā darbā ar terminu *argo* apzīmēti deklasēto elementu (t.s. sociāli nelabvēlīgo personu: bezpajumtnieku, klaidoņu, dzērāju, zagļu utt.) un dažu citu grupu lietotie valodas elementi, galvenokārt specifiskā leksika, kurai līdz ar nominatīvo un ekspresīvo (līdz brīdim, kad tā nekļūst par kopējā slenga leksikas daļu) piemīt arī maskēšanās funkcija [sal. ar Laua 1969: 158].

Argotismu iekļaušana latviešu valodas slenga sastāvā liekas visvairāk diskutējama, taču kategoriski par to spriest nav iespējams, jo latviešu valodā argo ir praktiski pilnīgi nepētīti, nav pat īsti droši apzināta to eksistence (atsevišķi leksikoloģiskajā literatūrā minētie argotismu piemēri [Rozenbergs 1976: 43; (sal. ar 1995: 98)] varētu būt arī žargona elementi).

Dažādi žargoni un argo ir visai labi izpētīti vai vismaz visskaidrāk apzinātā neliterārās leksikas daļa citvalstu valodnieku darbos, te jāmin Ē.Pārtridža vārdnīca “A Dictionary of the Underworld” (1950), V.Bikova [Быков 1993] un D.Baldajeva [СБВЖ-1; СБВЖ-2] veidotās krievu argo vārdnīcas, somu ugunsdzēsēju slenga pētījums un vārdnīca [Kajan 1998], franču argo pētījumi [Войнова 1985; Лопатникова, Мовшович 1982: 178-186], V.Bondaletova sociālo dialektu pētījumi [skat. Бондалетов 1987а,

19876], baltkrievu valodnieces J.Lukašaņecas šai pašai tēmai veltītās publikācijas [Лукашанец 1993, 1998] u.c. darbi [skat. Kholod 1996; Копиленко 1976; Макловски, Кляйн, Шуплов 1997; Скворцов 1977; Жирмунский 1936].

(B) Otra populārākā slenga un žargona sakarību izpratne (sal. ar A 27.lpp.), kas ir šī promocijas darba koncepcijas pamatā, slengismu kategorijā iekļauj arī profesionāli vai sociāli diferencētos neliterārās leksikas slāņus, respektīvi, žargonismus un argotismus.

Šādā gadījumā slengā izdalās divas samērā specifiskas daļas: a) kopējais slengs, t.i., vispārlietojamie neliterārie valodas elementi (tas atbilst slengam I.Galperina u.c. pirmās izpratnes piekritēju traktējumā). Kopējais slengs - tā ir slenga populārākā daļa, ko lieto vai vismaz saprot dažādu sociālo grupu un daudzu profesiju pārstāvji; b) speciālais slengs - profesionāli vai sociāli diferencēto neliterāro valodas elementu (galvenokārt leksikas) slāņi. Šāds slenga sadalījums pirmoreiz īstenots 1942.g. izdotā amerikāņu slenga vārdnīcā - tēzaurā [sal. ar Хомяков 1970: 27, 41]. Speciālais slengs ietver šādas apakšsistēmas: vienas profesijas cilvēku (mediķu, automehāniķu utt.) valoda, vienas nodarbošanās (skolēni, studenti, sportisti, mednieki utt.), viena dzimuma vai vecuma cilvēku valoda, kā arī to cilvēku valoda, kuri veido no sabiedrības nošķirtas, savrupas grupas (zagļi, kļaidoņi u.c.).

Krievu valodniecībā, analizējot angļu valodu, šo sadalījumu akceptējuši G.Sudzilovskis, V.Viļumans, I.Arnolda [Арнольд 1959], A.Šveicers [Швейцер 1977], V.Номјakovs [skat. Хомяков 1970: 27]. Šāds sadalījums šķiet vairāk pieņemams latviešu slengam, kaut gan, protams, var atrast arī citus slenga traktējumus [sīkāk par dažādiem slenga traktējumiem skat. Хомяков 1971: 32-39; Гальперин 1956: 107-113]. Lai gan šie apskati veltīti gandrīz tikai angļu valodas slenga izpratnei, taču uz vienu vai otru no tajos aplūkotajām koncepcijām balstās arī citu valodu pētnieki, kas izmanto

šo terminu specifiski neliterārās leksikas vai dažādu tās segmentu apzīmēšanai [skat., piemēram, Симм 1985: 150; Ахманова 1969: 419; KWST 1975: 238].

O.Bušs, kritiski izvērtējot I.Arnoldas, V.Homjakova un viņa domubiedru koncepciju no latviešu valodas faktu viedokļa, secina, ka "izmantojot terminu "slengs" latviešu lingvistiskajā terminoloģijā, ar to var apzīmēt visu nedialektālo neliterāro leksiku šaurākā nozīmē" [Bušs 1979: 76]. Šīs izpratnes priekšrocība, salīdzinot ar I.Galperina formulējumu, kurš par slengu dēvē tikai vispārlietojamo NNL, ir tā, ka šajā terminu sistēmā ir savs apzīmējums gan visai nedialektāli neliterārajai leksikai (*slengs*), gan tās vispārlietojamai daļai (*kopējais slengs*), gan sociāli un profesionāli diferencēto NNL apakšsistēmu kopumam (*speciālais slengs*). Turpretim, dēvējot par slengu tikai vispārlietojamo NNL, šī leksika kopumā joprojām paliek bez sava apmierinoša terminoloģiska apzīmējuma. Starp citu, šis secinājums nepretendē uz pirmreizību, līdzīgu slenga izpratni ir izvirzījis, piemēram, čehu angļists L.Soudeks [sal. ar Хомяков 1971: 34]. Šāda izpratne akceptēta arī pēdējā latviešu enciklopēdiskajā izdevumā "Enciklopēdiskā vārdnīca" [EV 1991: II 194].

1.2.2.Slengs un vienkāršruna

Krievu valodnieciskajā literatūrā slengam līdzīgu kategoriju visbiežāk dēvē par *vienkāršrunu* [просторечие], kaut arī šī termina interpretācija nav viendabīga [skat., piem., Розенталь, Теленкова 1976: 345; Скворцов 1977: 29-57; Филлин 1979: 21]. Krievu lingvistiskā enciklopēdiskā vārdnīcā definēts: "Vienkāršrunai raksturīgi ekspresīvi, pazemināti, vērtējoši vārdi ar nokrāsu gammu no familiaritātes līdz rupjībai, kuriem literārajā valodā ir neitrāli sinonīmi. Zinātniskajā literatūrā izplatīta ir arī šaurāka izpratne par

vienkāršrunu kā par iepriekš aprakstīto runas faktu (kas ir visai tautai raksturīgi) kopumu, kas veido īpašu stilistisku slāni, kurš tiek izmantots literārajā valodā līdzās dialektismiem un žargonismiem. Tāda vienkāršrunas izpratne radusi atspoguļojumu arī praksē, leksikoloģijā - izdalot vienkāršrunas leksiku un frazeoloģiju, kā arī stilistikā - kvalificējot atsevišķas formas, konstrukcijas, izrunas variantus, kam raksturīgas iepriekšminētās stilistiskās pazīmes. Termins "vienkāršruna" nereti tiek lietots kā apzīmējums atsevišķiem vārdiem vai izteicieniem ar "pazeminātu" rupjības vai rupjas familiaritātes nokrāsu" [ΛЭС 1990: 402].

F.N.Fijins norāda: "Mūsdienu literāro valodu nevar veidot tikai no neitrāliem, stilistiski viendabīgiem izteiksmes līdzekļiem, lai gan tieši šie līdzekļi veido tās pamatu. To, kas vārdnīcās tiek apzīmēts kā vienkāršrunas līdzeklis, piemērotā situācijā var izmantot jebkurš izglītots cilvēks. Izslēgt no literārās valodas sastāva tajā funkcionējošo vienkāršrunu nozīmētu liegt literārai valodai pazeminātās valodas līdzekļus, kuriem parasti ir augsta emocionāli vērtējoša slodze" [Филин 1973: 7].

O.Bušs min divus galvenos iemeslus, kādēļ apzīmējums "vienkāršruna" nekādā ziņā neliekas piemērots aplūkojamā objekta (slenga) apzīmēšanai latviešu valodā. Pirmkārt, tas ir apzīmējums, ko pat viena darba ietvaros bieži vien lieto vairākās nozīmēs: vienkāršruna traktēta gan kā stilistiska, gan kā leksiska kategorija. Otrkārt, par vienkāršrunu dēvētais krievu valodas slengs gan pēc struktūras, gan funkcijām un citiem raksturlielumiem jūtami atšķiras no ekvivalentā latviešu valodas slāņa (ši atšķirība visvairāk saistīta ar latviešu valodas funkcionēšanu divvalodības apstākļos - gan tagadējās latviešu-krievu, gan senākās latviešu-vācu - un šī faktora noteikto citu valodu cilmes vārdu lielo īpatsvaru un to lietojuma specifiku latviešu valodas slenga leksikā). Tādēļ izpratni par attiecīgo krievu valodas leksikas kategoriju, t.i., par krievu valodas vienkāršrunas leksiku (bet,

aizgūstot terminu, vairāk vai mazāk nāk līdzī arī tā izpratne), nevar nekritiski, nekoriģēti piemērot latviešu valodas neliterārajiem elementiem [sal. ar Bušs 1979: 69-72].

J.Rozenbergs, rakstot par stilu klasifikāciju atkarā no to sabiedriskajām funkcijām, par vienkāršrunu dēvē neliterāro sarunvalodu, kurā iekļaujas visa nedialektālā neliterārā leksika, arī žargonismi un argotismi [Rozenbergs 1976: 42-43], bet raksturojot stilus pēc to attieksmes pret literārās valodas normām, piebilst, ka žargoni neietilpst vienkāršrunā,- "vienkāršruna ir neliterārās valodas paveids. Tā ir sarunvaloda, ko raksturo fonētiskas, leksiskas un gramatiskas novirzes no literārās valodas normām, .. Ar vienkāršrunu robežojas žargoni .." [Rozenbergs 1976: 28].

Analizējot vārdu krājuma stilistisko diferenciaciju, J.Rozenbergs nošķir vienkāršrunas leksiku un vienkāršrunas vārdus. Ar pirmo terminu J.Rozenbergs apzīmē nekoptos valodas vārdu slāņus, kas atrodas ārpus literārās valodas un sastāv no vienkāršrunas vārdiem, vulgārismiem, barbarismiem un (nosacīti) žargonismiem. Savukārt, vienkāršrunas vārdi "galvenokārt apzīmē konkrētas, ikdienišķas īstenības parādības, kas saistītas ar cilvēka ārējo izskatu, ar viņa fizisko un fizioloģisko darbību un rakstura īpašībām" [Rozenbergs 1976: 100]. Tiem piemīt spilgti negatīva vērtējoša ekspresija, bieži vien tie robežojas ar vulgārismiem. Visbiežāk termins "vienkāršrunas vārdi" latviešu lingvistiskajā literatūrā ir lietots tieši šajā pēdējā nozīmē [skat. Veidemane 1970: 112-113].

J.Rozenbergs atzīmē, ka vienkāršrunai piemīt visas sarunvalodas īpatnības, atskaitot tās, kas saistītas ar literārās valodas normu ievērošanu. Bez tam ir arī specifiskas pazīmes. Vienkāršruna izmanto neliterārās valodas leksiskos slāņus: vienkāršrunas vārdus, kam raksturīga spilgti negatīva attieksme pret runas objektu vai adresātu (*muļļa`neveikls cilvēks`, /erkšķēt`pļāpāt`, purns`seja`*); neliterārās valodas profesionālismus; barbarismus

(*smeķēt*); vulgārismus (*cūka, maita*, ja tos attiecina uz cilvēku); žargonismus (*feini`labi, jauki`, nāvīgi`loti`)* un argotismus (*novākt`nogalināt`, piķis`nauda`*). J.Rozenbergs arī piebilst, ka teorētiskajā literatūrā vienkāršruna parasti netiek sīkāk aplūkota, jo galvenā uzmanība pievērsta literārajai valodai. Vienkāršrunas vārdu slānis, no vienas puses, kā jau tika minēts, cieši robežojas ar sarunvalodas leksiku, no otras puses,- ar stilistiskiem vulgārismiem, tas īpaši sakāms par lietvārdiem. Vienkāršrunas vārdiem ir spilgti negatīva vērtējoša ekspresivitāte. Vienkāršrunas vārdi nenosauc nekā nepieklājīga vai rupja, bet ar tiem izteiktā attieksme ir negatīva un robusta. Šajā ziņā šie vārdi robežojas ar vulgārismiem un bieži pat grūti no tiem nošķirami [Rozenbergs 1995: 176].

A.Lauai ir nedaudz cita izpratne par vienkāršrunas vārdiem. Viņa raksta, ka "vienkāršrunas vārdi ir vienkāršrunas stilam raksturīgi vārdi. Vienkāršruna kā valodas stils atrodas aiz literārās valodas robežas, to raksturo novirzes no literārās valodas normām. Novirzes var būt fonētiskas, leksiskas, gramatiskas un stilistiskas. Vienkāršrunu lieto cilvēki ar zemu kultūras līmeni, arī deklasēti elementi. [...] Vienkāršrunas vārdi parasti ietver kādas parādības krasi negatīvu vērtējumu, tiem piemīt spilgta negatīvi vērtējoša ekspresivitāte, bet tā ir rupja, vulgāra un aizskar estētiskās jūtas. Tāpēc literārajā valodā vienkāršrunas vārdus parasti nelieto" [Laua 1969: 85-86]. Vārdnīcās vienkāršrunas vārdus un nozīmes ievieto ar lielu ierobežojumu, piemēram, latviešu-krievu vārdnīcā ar norādi *vienk.* ievietots ap 30 vārdu, piemēri vienkāršrunas vārdiem: *mirla`vārgulis`, mūlāps, mullja`neveiklis`, mūlis`seja`, slampa`nevīža` un`izlaidīga sieviete`, muldēt`plāpāt`, Jerkšķēt`plāpāt`, noķēzīt`aptraipīt`, nožmiegt`nogalināt` u.c. Daļai vārdu tikai atsevišķas nozīmes ir ar vienkāršrunas stila nokrāsu, piemēram, *pJerkšķis`plāpa`*.*

Promocijas darba autore uzskata, ka ir mērķtiecīgi vienkāršrunas vārdus traktēt kā specifisku slenga leksikas apakšgrupu, respektīvi, kā slengismus. Šis apzīmējums neizslēdz iespēju lietot arī ierasto apzīmējumu *vienkāršrunas vārds* tad, kad tas šķiet mērķtiecīgi, piem., no izpētes objekta maksimāli precīza raksturojuma viedokļa.

Krievu valodnieks V.Homjakovs visas nedialektālās neliterārās leksikas apzīmēšanai lieto terminu "vienkāršruna", norādot, ka viņa lietojumā šī termina izpratne sakrīt ar L.Blūmfīlda uzskatiem, kurš raksta: "Neliterāro valodas formu var, protams, aptuveni un bez krasas demarkācijas līnijas, sadalīt vienkāršrunā - neviendabīgā, bet tomēr visā valstī saprotamā valodas formā - un vietējos dialektos.. [Блумфильд 1968: 65]. Termina "vienkāršruna" līdzīga izpratne ir diezgan izplatīta krievu lingvistikā. Lielāko daļu nedialektālās neliterārās leksikas V.Homjakovs apvieno slenga kategorijā. Ārpus tās paliek tikai divas neliterārās leksikas grupas: t.s. "zemie kolokviālismi" (par kolokviālismiem V.Homjakovs dēvē sarunvalodas stila vārdus) un vulgārismi [Хомяков 1971: 96].

4.TABULA (pēc Homjakova uzskatiem)

NEDIALEKTĀLĀ NELITERĀRĀ LEKSIKA		
vienkāršrunas leksika		
zemie kolokviālismi	slengismi	vulgārismi

1.2.3.Zemie kolokviālismi

Terminu "zemie kolokviālismi" pirmais, šķiet, lietojis Ē.Pārtridžs [skat. Хомяков 1970: 8]. Šajā grupā tiek apvienoti vārdi, kas atrodas it kā uz literārās sarunvalodas robežas ar neliterāro leksiku, veidojot zināmu starpposmu. Šeit acīmredzot var ieskaitīt visus tos vārdus, par kuriem ir grūti

izšķirties, vai tie atzīstami par literāriem, vai arī uzskatāmi par neliterāriem (piemēram, *bleķis, deķis, knaps, klapēt, bišķi, skāde, bode* u.c.). "Šādas grupas izveidošanai ir savs pamats tikmēr, kamēr valodnieka uzmanība ir pievērsta *tikai* neliterārajai leksikai. Taču, nedaudz atvirzot novērošanas punktu, lai ietvertu visu leksiku vai, vēl labāk, visas valodiskās parādības, kļūst redzams, ka šādu robežgadījumu starp dažādām blakus stāvošām kategorijām valodā ir bezgala daudz (piemēram, starp literāriem leksiskiem profesionālismiem un arodžargonismiem, starp nesaistītām un frazeoloģiskām vārdkopām, starp valodas un runas faktiem utt.). Tomēr atsevišķu gadījumu klasificēšanas grūtības un dažreiz pat praktiska neiespējamība vēl nenozīmē, ka uz katras šādas robežas būtu jāveido jaunas kategorijas. Var, protams, šādiem robežgadījumiem izdomāt īpašus terminus, kuri lieti noderēs valodas parādību aprakstīšanā. Taču aiz šādiem terminiem slēpjas nevis patstāvīgas valodas kategorijas, bet gan bieži vien nepārvaramas grūtības valodas elementu viennozīmīgā klasificēšanā (šīs grūtības nebūt katrā ziņā neliecina valodniekiem par sliktu, gluži vienkārši valodas realitātē krasu robežu tikpat kā nav). Tā kā ar terminu "zemie kolokviālismi" tiek apzīmēti tieši šādi robežgadījumi, tos nevar atzīt par *patstāvīgu* leksisku grupu, ideāli pilnīgas (protams, reāli neīstenojamas) analīzes rezultātā tie būtu jāsadala starp literāro sarunvalodu un slengu [Bušs 1979: 73-74].

1.2.4. Vulgārismi

Otra nedialektālās neliterārās leksikas grupa, kuru slengā neiekļauj ne V. Homjakovs, ne arī daudzi citi leksikologi, ir vulgārismi, t.i., necenzēti vārdi un izteicieni, kā arī lamuvārdi, kas izraisa klausītāju protestu un nav pieļaujami pieklājīgā sarunā sieviešu un bērnu klātbūtnē [Хомяков 1970: 10]. Raksturojot atšķirību starp slengu un vulgārismiem, V. Homjakovs raksta,

ka "slengismi, kaut arī ar parupju iekrāsu, atšķirībā no vulgārismiem neizraisa psiholoģisku afektu - protestu pret to lietojumu" [Хомяков 1970: 19]. Par vulgārismu galveno atšķirību no kopējā slenga slengismiem mēdz uzskatīt to vulgāro (dažreiz nepieklājīgo) ekspresiju, kamēr kopējā slenga slengismiem ir raksturīga pejoratīva ekspresija un novērtējuma krasums. Turklāt kopējie slengismi viegli kļūst par vulgārismiem, kad pejoratīvo ekspresiju nomaina vulgārā, un, otrādi, vulgārismi, zaudējot nepieklājīgo ekspresiju, kļūst par kopējiem slengismiem. Liels skaits vienkāršrunas un vulgāru sinonīmu ir tādiem parastiem vārdiem kā *ēst, dzert, gulēt, iet, runāt, smieties, raudāt, sist*.

J. Rozenbergs par vulgārismiem nosauc rupjus vārdus, kas tādi ir vai nu pēc satura, vai pēc emocionāli ekspresīvās attieksmes, izdalot leksiskos un stilistiskos vulgārismus. *Leksiskie vulgārismi* apzīmē jēdzienus, kuru tiešos nosaukumus pieklājīgā runā nav pieņemts minēt, nepieciešamības gadījumā aizstājot tos ar eifēmismiem vai ar terminiem. *Stilistiskie vulgārismi* ir tādu reāliju nosaukumi, kas pašas par sevi neizsaka nekā rupja vai nepieklājīga, bet šo vārdu emocionāli ekspresīvā informācija izsaka runātāju necieņu un rūgtumu pret nosaukto reāliju. Kā stilistiskie vulgārismi var funkcionēt dažādu (1) dzīvnieku vai to daļu nosaukumi: *aita, auns, cūka, ēzelis, gnīda, gov, lops, purns, žauna*; (2) dažu priekšmetu nosaukumi: *lupata, sakārnis, skrandā, brāķis*; (3) būtņu nosaukumi, kas tās nicinoši raksturo: *maita, mirla, mūlāps, sprāgoņa* u.c. [skat. Rozenbergs 1995 :175]. Vulgārismi pēc cilmes var būt arī barbarismi un pēc funkcijas žargonismi. Vulgārismi ir ar spilgti stilistisku un emocionāli ekspresīvu nokrāsu. Tie izsaka negatīvu attieksmi. Stilistiskie vulgārismi no vienkāršrunas vārdiem atšķiras ar rupjuma pakāpi. Vulgārismiem ir izteikti rupja ekspresīvā attieksme. Tie ir rupji, nepieklājīgi jau ar savu jēdzienisko nozīmi. Vulgārismu un lamu vārdu atšķirības,

domājams, nav leksiski semantiskas, bet sintaktiski stilistiskas [Rozenbergs 1995: 175-176].

A.Laua uzsver, ka "vienkāršrunas vārdi un vulgārismi apzīmē šauru un vienvēidīgu reāliju loku, tiem nav smalku jēdzieniskā satura nianšu. Tie saistās galvenokārt ar konkrētām, ikdienišķām parādībām. Daudz vienkāršrunas vārdu un vulgārismu ir cilvēka ķermeņa, viņa ārējā izskata un negatīvo īpašību apzīmēšanai. Vārdiem, kas neattiecas uz cilvēku, šādu sinonīmu ir maz. Daudzi vienkāršrunas vārdi un vulgārismi ir lamu vārdi. Vienkāršrunas vārdi un vulgārismi ir neliterārās valodas piederums, tie piesārņo valodu, tāpēc literārajā valodā tos nemēdz lietot. Izņēmuma kārtā tie sastopami daiļliteratūrā personāža valodas raksturošanai, negatīvas attieksmes izteikšanai" [Laua 1969: 85-87].

Pēc šā darba autores uzskata slenga leksika ir neliterārā leksika, kas sastāv no dažādiem komponentiem; tai nav tādu pašai savu nepieciešamo pazīmju, kas to neļautu vienādot ar visu nedialektālo neliterāro leksiku, t.sk. ar tā saukto bērnu valodu (kas iekļaujama speciālā slenga leksikas apakšgrupā) un neliterārajiem okazionālismiem, kas atrodas slenga perifērijā ar potenciālu iespēju kļūt par pilntiesīgu slengismu. Arī vulgārismi uzskatāmi par slengismiem, tie īpaši izdalāmi, balstoties uz atšķirību ekspresijā. Tā kā starpība starp pejoratīvo ekspresiju un vulgāro ekspresiju ir ļoti cieši saistīta ar katras konkrētās leksēmas odiozumu, tad, šķiet, arī vulgārismi organiski iekļaujas sistēmā kā tās galējais komponents ar minimālu sociālo prestižu un maksimālu odiozumu. Šis maksimālais odiozums arī izraisa tādas savā būtībā jau ekstralingvistiskas parādības kā necenzējamība un nelietojamība normālos apstākļos. Šajā gadījumā galējais stāvoklis sistēmā nenozīmē šīs leksikas kategorijas pretstatīšanu visiem pārējiem sistēmas locekļiem, jo primārā atšķirība ir kvantitatīva (odiozuma pakāpe), un novilkt skaidru robežu starp vulgārismiem un "rupjākiem" žargonismiem vai vienkāršrunas

stila vārdiem nav nemaz tik vienkārši. Protams, nav noliedzama šīs leksikas grupas (vulgārismu) specifika.

Kopsavilkumā varam izvirzīt vairākas tēzes:

1. Slengu varam traktēt kā leksikas kategoriju (šādam traktējumam ir vissenākā tradīcija), respektīvi, slengs ir neliterārā leksika, kas sastāv no dažādiem komponentiem, arī vulgārismi organiski iekļaujas sistēmā kā tās galējais komponents ar minimālu sociālo prestižu un maksimālu odiozumu.
2. Visas specifiski neliterārās leksikas apzīmēšanai šķiet mērķtiecīgi lietot terminu *slengs*, tās vispārlietojamo daļu apzīmējot ar terminu *kopējais slengs*, bet sociāli un profesionāli diferencēto neliterārās valodas apakšsistēmu kopumam lietojams apzīmējums *speciālais slengs*. Tekstā, kurā termina *slengs* reāli (neatkarīgi no traktējuma šajā disertācijā) eksistējošā polisēmija var radīt pārpratumu, tas lietojams kopā ar atbilstošu precizējošu (-iem) vārdu (-iem), piem., *slenga leksika*.
3. Termins *žargons* būtu lietderīgs, raksturojot tikai noteiktu atsevišķu nozaru, tēmu, profesiju, nodarbošanās veidu, grupu vai subkultūru speciālo vietējo terminoloģiju vai raksturīgus izteicienus, tos apzīmējot par *žargonismiem*. Šādiem vispārlietojamiem žargonismiem nepiemīt ne slepenības, ne maskēšanās funkcija. Ar terminu *argo* apzīmē deklasēto elementu un dažu citu grupu lietoto specifisko leksiku, kurai līdz ar nominatīvo un ekspresīvo piemīt arī maskēšanās funkcija.

2.0.Slengismu specifika un to funkcijas

Mēģināsim raksturot slengu, izmantojot grāmatas "Bad language" autoru formulētās tēzes, kam visumā var piekrist, kaut arī ne vienmēr tās formulētas stingri zinātniski.

1. Slenga leksika nav stilistiski neitrāla.
2. Slenga leksikas lietojums ir pašsaprotams neformālās situācijās. Valodas oficiālums ir atkarīgs no situācijas un mēs ceram uz oficiālu valodu oficiālā situācijā un neoficiālu valodu neformālā situācijā. Slengs ir nevietā vai pat šokējošs prezidenta pieņemšanas laikā un mazāk pārsteidzošs skolas ģērbtuvē. Situācijas oficiālums mainās, tas nevar būt statisks, tas var mainīties atkarībā no vietas un laika.
3. Raksturīgs ir slenga leksikas lietojums runātā valodā. Tas cieši saistīts ar slenga lietojumu neformālā situācijā.
4. Slengs nav tikai žargons, ne arī tikai argo. Šodien slengs ietver tik plašus jēdzienus kā dažāda veida kolokviālisti, formalitāšu neievērošana un vulgaritātes.
5. Slengs ir radošs. Radošais aspekts slengam ir ļoti būtisks. Slenga vārdi, kā redzams pēc definīcijām, ir pārsteidzoši, šokējoši un interesanti, dīvaini.
6. Slengs bieži ir islaicīgs, tas tieši saistīts ar slenga kreativitāti, jo daudzi slengismi tiek radīti, lai nomainītu vecos izteicienus ar jauniem.
7. Slengs bieži ir apzināts. Kad runātāji lieto slengu, viņi parasti apzinās, ko dara. Kad mēs runājam, mēs koncentrējamies uz to, vai mēs runājam pareizi. Mēs mēģinām atrast pareizo stratēģiju, lai komunikētos. Svarīgi ir atrast pareizo vārdu, lai dotu visprecīzāko atbildi domai. Slenga vārdi var būt svarīgi, mēģinot atrast precīzāku ekspresiju, retāk - izsakot kādu noteiktu saturu [skat. Andersson, Trudgill 1990: 69].

Daudzi cilvēki domā, ka pusaudži un jaunieši ir tiešie slenga lietotāji. Protams, slengs ir jaunu cilvēku valodas fenomens [skat. Baldunčiks 1988; Bušs 1988; Cooper 1989: 61; Druviete 1988b]. Bet tas nav pietiekams pamatojums, lai apgalvotu, ka tā ir pārejoša pusaudžu vecuma valodas slimība, kas saistīta ar noteikta vecuma psiholoģiskajām īpatnībām. Protams, nevar noliegt īpaša speciālā slenga esamību, t.s. jauniešu, skolēnu, studentu žargonu [skat. Bušs 1988; Lapp 1989; Копиленко 1976; Скворцов 1964]. Arī pieaugušie lieto slengu. Slenga lietojumā, tā sociālā prestiža un odiozuma pakāpes uztverē ir atšķirība starp atsevišķiem indivīdiem, kā arī starp grupām, atkarībā no dzimuma, sociālā stāvokļa, profesijas. Vārdu izvēle liecina par piederību pie grupas [skat. Stengrevica 1984; Тимофеев 1971]. Atšķirīgas profesionālās un sociālās grupas lieto atšķirīgu slengu [skat. Gumperz 1964; Gumperz 1970; Levingtons 1990; Kajan 1998; Jay 1992; Partridge 1950; Долинин 1976; Чайковский 1982]. Franču valodnieks P.Lafargs jau 1930.gadā rakstīja, ka "valoda nevar tikt atdalīta no savas sociālās vides, tāpat kā augs nevar tikt atdalīts no viņam raksturīgās dabiskās klimatiskās vides" [citēts pēc Слюсарева 1981: 67].

Slenga leksiski semantisko sistēmu veido dažādas vārdu grupas, kurās apvienoti vārdi pēc noteiktām semantiskām pazīmēm. Apvienošanas pamatā var būt nelingvistisks raksturojums, piemēram, leksikas dalījums tematiskajās grupās, kurās vārdi apvienoti pēc to apzīmējamo jēdzienu līdzības vai saistības ar vienotu tēmu. Pētījumi liecina, ka slengam raksturīgā daudzslāņainība un leksiskā sastāva neviendabība izskaidrojama ar tā tematisko neierobežotību. Slenga tematiski plašais diapazons nominatīvajā funkcijā pieļauj visdažādākos leksikas un frazeoloģijas līdzekļus.

Slengismu tematisko grupu izpēte un detalizēts apraksts paver jaunas iespējas to specifikas atklāšanai. Pirms divdesmit gadiem, krievu valodniekiem izveidojot žargona ideogrāfiskās vārdnīcas modeli, tika

konstatēts, ka sociālo grupu specifiskā leksika iedalāma 10-12 tematiskajās grupās. Savukārt trimdas latviešu Austrālijā izdotajā žargona vārdnīcā ir pavisam 23 grupas [skat. LŽV], bet igauņu slenga vārdnīcā - 152 grupas [skat. Loog 1991]. Krievu valodas žargona ideogrāfiskajā vārdnīcā 30% vārdu aptver negatīvas ievirzes darbības [sal. ar Копиленко 1976: 79-86]. Arī lielākā daļa latviešu jauniešu slengā lietoto semantiski pārnesto vārdu ir ar negatīvu nozīmi, t.i. vairums darbības un personas apzīmējošo vārdu ir ar negatīvu ekspresiju. Piemēram varētu minēt dažādas leksēmas, kas apzīmē semēmas *dzert, kauties, veikties, krāpt, iet, skriet, muļķis, policists* u.c.

Analizējot 20.gadsimta angļu slengu, T.Torns uzsver, ka ievērojami pieaudzis kriminālās leksikas apjoms, šie slengismi kļuvuši vispārlietojami, piemēram, vārds *grass`zāle`* (kura tulkojums *zāle, zālite* populārs arī latviešu slengā kā vispārējs narkotiku apzīmējums). Uzplaukst tā slenga leksikas daļa, kas saistīta ar seksu, alkoholu un narkotikām. Pētnieku uzmanības vērti ir daudzie eifēmismi, kas apzīmē dzimumattiecības, un virkne sinonīmu, kas apzīmē reibuma stāvokli. Pastāvīgi pieaug dažādu narkotisku vielu un to izraisīto stāvokļu apzīmējumu skaits. Palielinās to vārdu skaits, kas apzīmē cilvēka ārējo izskatu un viņa personības iezīmes. Skolu un universitāšu žargons, kā arī pēdējo četru gadu desmitu jaunatnes kultūra ir neizsmeļams slenga avots. Būtiska loma ir slengam, kurš radies cilvēka profesionālās darbības rezultātā, lai gan darba vieta šodien var nebūt ne rūpnīca, ne kantoris vai ferma, bet gan datorizēta stacija vai tirdzniecības banka. Valodas atjaunošanās aktīvi realizējas caur masu informācijas līdzekļiem un izklaides industriju. Salīdzinoši jauna parādība ir slenga ekspansija ne tikai ar bulvāru avīžu, bet arī ar respektablu laikrakstu starpniecību. Liela daļa slenga raksturojama kā enerģiskāku, izteismīgāku vai interesantāku, izklaidējošāku vārdu lietojums parasti lietojamo vietā [Thorne 1996: VI; VIII].

Slenga vārdiem piemīt zināma nosliece uz tādu parādību, īpašību, priekšmetu nomināciju, kas saistīti ar kādas ekstralingvistiskas normas pārkāpšanu - ar noziegumu, netikumību, pārmērībām utt. Pret apkārtējo pasauli cilvēks nezturas bez līdzdalības, viņš nav vienaldzīgs, drīzāk - ieinteresēts. Tādēļ viss, kas viņu skar, iegūst atbilstošus leksiskus apzīmējumus. Daudziem leksiskās nominācijas gadījumiem slengā ir zināmas kopējas īpašības. Tie parasti attiecas uz kādu destrukcijas veidu (bojājumiem, kvalitātes trūkumu, nedarbošanos, kļūmēm), ko var apzīmēt tādi slengismi kā: *kaput, čupā, ķimerēšanās, čakars, atrubonis*. Tie var būt saistīti ar kādām novirzēm cilvēka fiziskajās, prāta, garīgajās, emocionālajās īpašībās (salīdzinājumā ar vidusmēru, pieņemto vai izplatīto standartu), piemēram, apzīmējumi *čukča, pāķis, duraks, ķēms, kroplis* [‘slikts cilvēks’], *idiņš*. Ja tās ir darba attiecības vai cita darbība, komunikācija, attieksmes starp cilvēkiem, tad parasti tāda veida, ka tās skar cilvēka intereses un rada subjektīvi iekrāsotus nosaukumus, kam ir ne vairs konstatējoša, bet bieži kritiski ekspresīva attieksme pret negatīvām parādībām: *pielaizīties* ‘pielīst’, *piešūties* ‘traucēt, būt uzmācīgam’. Satraukuma, nemiera, samulsuma, uzbudinājuma, apvainojuma, apmulsuma, vilšanās, garlaicības, skumju u.tml. nepatīkamas jūtas un garstāvokļi, to cēloņu apzīmējumi raduši vietu arī slengā, piemēram var minēt slenga vārdus, stabilas vārdkopas un frazeologismus: *skrobe kā māja, aiz prieka apčurāties, baigais besis, flegma, nosprāgt var aiz garlaicības* utt. Slengā pastāvīgi rodas arī universāli pozitīvas īpašības vai pārsteiguma apzīmējumi: *forši, coini, feini, čokāli, kruto, krimināli, moins!, dritvai kociņ! johaidi! va vellos* utt., kā arī vispārīgi negatīva vērtējuma izteicieni: *blin, nu ir dīrsā, johaidi, bloda* u.c. Pie slenga nomenklatūras pieder leksiskās vienības, kas apzīmē apskaužamas veselības, piem., *dzelzs iekšas* ‘stiprs organisms’, reta fiziska spēka (*bedovijs, būda*) vai, gluži otrādi, nespēka, vājuma, slimīguma (piem., *mirla, memjaks* ‘vārgulis’)

jēdzienus, neparastas ārienes (skaistuma, atkāpes no pierastajiem priekšstatiem par to, kā jāizskatās cilvēkam) vai cilvēka iekšējās būtības apzīmējumi, piem., *kruts* `lielisks; straujš; izcils`, *kreizi* `jocīgs; traks; pārsteidzošs`. Sastopama virkne jēdzienu ar paaugstinātu aktivitāti. Ja vārdi *pleci, kakls, zods, piere, vaigi* nav bagāti ar slenga sinonīmiem, tad vairāk slengisko nosaukumu ir, apzīmējot *galvu, acis, muti, degunu, rokas* un dažas citas ķermeņa daļas. Šis sinonīmu daudzums saistāms ar šajos vārdos nosaukto jēdzienu funkcionālo svarīgumu.

Slenga specifika ir tā, ka tajā, tāpat kā visā ikdienas runā, plaši pārstāvēti leksiskie varianti, kuru savstarpējām fonētiskajām vai morfoloģiskajām atšķirībām nav funkcionālas slodzes, piemēram, *kapitāli, kipitāli* `lieliski`, *vellis, fellis* `velosipēds`, *feini, foini* `labi, lieliski`, *ģelas, ģēlas* `lietas, darbi, darīšanas`, *bomzis, bomža, bomžs* `bezpajumtnieks, klaidonis`, *tusis, tusiņš, tusovka* `balle, sabiedrisks pasākums, kopā sanākšana`, *bišķi, bišķiņ, bišku, bišīt* `mazliet` u.c.

Ļoti izplatīta ir ikdienas runas nominatīvo vienību sinonīmija, izmantojot tās viena un tā paša priekšmeta, parādības vai darbības nosaukšanai (reizēm šis nominatīvās vienības semantiski atšķiras tikai ar kādu nozīmes niansi, bet nereti nozīmes ir pilnīgi identas, respektīvi, attiecīgie vārdi ir absolūtie sinonīmi). Piemēram, jauniešu ikdienas runā ar nozīmi `viesības` blakus agrākiem apzīmējumiem *dropings, gastroļi, kodiens, hatņiks, feits, festivāls, feierverks, balljuks, blikšķis, havaja, haļava, trādirīdis* tiek lietoti jaunāki vārdi *tusiņš, pārtija*. Nozīme `zagt` tiek izteikta ar vārdiem, stabilām vārdkopām un frazeoloģismiem *apkantorēt, ieraut nāsīs, piesist, atvasināt, nofenderēt, prihvatizēt, taisīt veikalu, aizlaist pa kreisi, pirkt par poļu naudu* u.c. Homoseksuālisti tiek apzīmēti ar vārdiem: *mīkstaiss, pediņš, peģīks, biete, zilais*. Tāpat daudzu citu parādību, priekšmetu apzīmēšanai lieto vairākus apzīmējumus (bieži dažādas cilmes), piemēram, *jebļa, čakars*

`piņķerīgs darbs`; *ponts, iekāriens* `vēlme, patika, griba`, *čalis, džeks, čoms* `draugs`; *breksis, kroksis, kekss* `puisis`.

Runāt par vienotu latviešu slengu var visai nosacīti. Lai varētu pētīt latviešu slengu kā kopumu, vispirms jābūt priekšstatiem par sociālajām grupām, to valodas atšķirībām un šo atšķirību cēloņiem. Sociālo grupu atšķirības ir vēsturiski pamatota un likumsakarīga parādība, kuras pamatā galvenokārt ir interešu specifika. To noskaidrošanā nepietiek ar tīri lingvistisku pieeju. Tāpēc tik lielu vērību slenga pētnieki pievērš starpzinātnēm, kas palīdz pietuvoties cilvēka personības lingvālajām izpausmēm - sociolingvistiskai, psiholingvistikai, semiotikai, defektoloģijai un citām.

“Katram no mums dzīvē jāspēlē dažādas lomas. Dažas no tām mūs pavada visu mūžu vai vismaz ilgu laiku - tās ir mūsu vecuma, dzimuma, profesijas nosacītas, un atkāpties no tām ir grūti vai pat neiespējami. Bet vienlaikus mums jādarbojas arī epizodiskās lomās - jābūt pasažieriem, pircējiem, pacientiem, jāsakaras ar ļoti daudziem cilvēkiem. Un nereti tieši runa ir šīs sociālās lomas pareizas izpildes kritērijs” [Druvieta 1988a: 6].

Mēs ļoti smalki izjūtam valodas iederību noteiktos apstākļos, citiem vārdiem sakot - sociolingvistiskās normas. Katrai sociālas grupas valodai ir savi nosacījumi, ko attiecīgā vidē atbalsta vai vismaz atklāti neapstrīd arī vairākums cilvēku. Šo saziņas normu neievērošanas sekas var būt visai smagas - līdz pat izstumšanai no kolektīva. Bailes palikt nesaprastam, netikt atzītam par savējo rada tieksmi pakļauties sociālās grupas saziņas nosacījumiem. Īpaši jutīgi pret savas runas iederību apkārtējā fonā, pret valodas modi ir jauni cilvēki. “Mode valodā, kaut arī par to parasti nerunā, nebūt nav mazprasīgāka, un tai spēj turēties pretim tikai spēcīgas personības” [Druvieta 1988b: 197].

Runa ir savdabīga pase, kas sniedz pilnīgāku sociālo portretu nekā dokumenti. Valodas pase rāda ne tik daudz reālos datus par mūsu vecumu, nodarbošanos, sabiedrību, cik vēlamos - kādiem mums gribētos būt. Valoda ir viena no cilvēku pašizpaušmes formām. Īpaši jauniešiem ir raksturīga vēlšanās būt neatkārtojamiem, individuāliem - ne tikai apģērbā, manierēs, bet arī domās un valodā. Starp valodu un pasaules uztveri pastāv cieša atgriezeniska saikne. Tā, piemēram, padesmitnieku slengs atbilst gan viņu ārienei, gan viņu domāšanai. Pusaudžiem ir raksturīga tendence pārsteigt, pat šokēt apkārtējos ar izteikti neliterāru runu, uzskatot to par sava veida individualitātes izpaušmi. Šī vēlšanās pārsteigt ne tikai ar apģērbu, bet arī ar valodu ne vienmēr atsedz šo jauniešu dziļāko būtību. Bieži vien jauniešu runas maniere ir tikai apzināta pielāgošanās atbilstošās sociālās vides lingvistiskajai gaumei un saziņas paradumiem. Nereti, kritizējot citu cilvēku valodu, aiz šiem nosodošajiem spriedumiem par slenga lietojumu valodā tiek slēpti kritizētāju sociālie un morālie aizspriedumi.

Promocijas darba koncepcijas pamatā ir uzskats, ka nedrīkst klasificēt dažādus valodas lietojumus kā labus vai sliktus, pareizus vai nepareizus bez pietiekami dziļas lingvistiskās analīzes, respektīvi, bez valodas procesu izpratnes. Vienmēr lietderīgi būtu pajautāt: kādēļ cilvēki lieto šos izteicienus? Kur viņi tos lieto? Kādas ir šo vārdu funkcijas? Kāda ir cilvēku reakcija uz šiem vārdiem un konstrukcijām? Kādēļ viņi reagē tā? Šāda pieeja, vērtējot par sliktu dēvēto valodu, būtu taisnīgāka pret tiem, kuru valoda tiek apspriesta, un interesantāka tiem, kas pēta vai domā par valodu.

Slenga analīzē iespējami dažādi rakursi jeb aspekti, kas arī nosaka tā definējumu atšķirību. Piemēram, slenga analīzē var tikt ņemti vērā ārējie un kvantitatīvie aspekti, respektīvi, tā sociolingvistiskie aspekti, kuri ir iztirzāti S.B.Fleksnera sarakstītajā ievadā vārdnīcai "Dictionary of American Slang" [Wentworth, Flexner 1967], kā arī Ē.Pārtridža 1954.g. grāmatas "Slang To-

Day and Yesterday” atsevišķās daļās. Apkārtējā vide, kurā radies amerikāņu slengs, S.B.Fleksnera darbā analizēta sociālā aspektā. Jāpiebilst, ka šobrīd viņa iegūtās ziņas vairs nav uzskatāmas par īsti precīzām, jo vēsturiski, pagājušo 30 gadu laikā, radušās nobīdes sociolingvistiskajā realitātē. Slenga vārdnīcu īsā aprakstā norādīts, ka slengs radies no subkultūru speciālajām valodām. Visilgāk pētītā grupa ir kriminālo padibeņu pasaule, kura vēl joprojām ar saviem speciālajiem izteicieniem (angliski tos sauc par *cant* vai *argot*) nodrošina visai ievērojamu daļu slenga lietotāju. Līdzīgas ietekmes ir arī krievu un citu austrumslāvu valodu *blatam* (rus. блат). Piemēram, pētot Ukrainas pastiprināta režīma labošanas darbu iestādes vīriešu nestandarta leksikas tezauriskās īpatnības, valodnieki secina, ka “savāktā materiāla analīze un interpretācija var ilustrēt ne tikai ukraiņu ieslodzīto valodas ainu, bet arī liecināt par lielu skaitu mums pazīstamu vārdu un izteicienu. Pēdējais novērojums ļauj konstatēt nepieciešamību atzīt faktu par valodas sociālās diferenciacijas, standarta un nestandarta robežu nosacītību” [Kholod 1996: 426]. Latvijā šādu pētījumu nav, šķiet, ka subkultūras vairāk ietekmējušās no krievu valodas nekā no latviešu valodas vidē radītiem slengismiem.

Fleksners min arī citas subkultūras, kuru pārstāvji slengu apgādājuši ar izteicieniem: klaidoņi, čigāni, karavīri un matroži, policisti, narkotiku lietotāji, kāršu spēlmaņi, kovboji, studenti, izklaidēšanās industrijas (šovbiznesa) darbinieki, džeza muzikanti un cienītāji, atlēti un viņu fani, dzelzceļa un citu transporta veidu strādnieki un imigranti no etniskām populācijām, kas saistīti ar šīm minētajām subkultūrām.

R.Čepmens 1980.g., tas ir, gandrīz 25 gadus pēc Fleksnera pētījumiem, konstatē, ka dažas no tradicionālajām slenga “nārsta vietām” zaudējušas savu produktivitāti un tagad tās nomaina citas subkultūras. Piemēram, vispārēja valodas izteicienu pārņemšana no klaidoņiem, dzelzceļa darbiniekiem, čigāniem, kovbojiem gandrīz pavisam mitējusies, tā

pārstājusi būt ražīga, kaut gan šo subkultūru radītie slengismi sastopami šodienas angļu slenga substrātā. Kriminālie elementi un policisti, kā arī azarta spēļu piekritēji joprojām iepludina amerikāņu slengā jaunus vārdus. Pusaudži un studenti vēl aizvien var tikt uzskatīti par inovāciju un lingvistiskās nekaunības radītājiem. Arī šovbiznesa darbinieku valoda joprojām ir auglīgs slenga avots. Vārdnīcu šķirkļos atspoguļojas, kādas nobīdes angļu slengā notikušas tieši pēdējos 50 gados. Ir pieaudzis no narkotiku un sporta sfēras (piemēram, futbola, basketbola) nākušo izteicienu skaits. Aizguvumi amerikāņu slengā ar pieaugošu aktivitāti nāk no "melnās" Amerikas. Daži no slenga avotiem Amerikā, piemēram, kompjuāterizētā vidē vai slimnīcu (medicīniskajā) kompleksā lietotie slengismi ir pavisam vai relatīvi jauni. Pirmajā gadījumā tas saistīts ar tehnoloģiskajiem plūdiem, bet otrā - kā daudzām citām mūsu ēras tendencēm - iemesls tam ir televīzija [skat. Chapman 1995: XII].

Attiecībā uz slengismu specifiku pētījuma gaitā izdarīti šādi secinājumi:

1. Vārdu izvēle liecina par piederību pie sociālas vai profesionālas grupas. Atšķirīgas grupas lieto atšķirīgu slenga leksiku.
2. Visi slenga vārdi nav stilistiski vienvērtīgi. Daudzi no tiem var būt vulgāri.
3. Slengs ir samērā dinamisks, daudzi slenga vārdi var mainīties ik pēc dažiem (vai 10-12 gadiem), tāpēc slenga pētījumos nepieciešamas hronoloģiskas norādes.
4. Slengam raksturīgā daudzslāņainība un leksiskā sastāva neviendabība izskaidrojama ar tā tematisko neierobežotību un daudzveidību. Slenga tematiski plašais diapazons pieļauj visdažādāko leksikas un frazeoloģijas līdzekļu izmantojumu nominatīvajā funkcijā. Atsevišķi slengismi raksturojami kā dinamiskāki, izteiksmīgāki un ekspresīvāki vārdi vispārlietojamo vietā.

5. Valodas pārmaiņu aktīvi veicinātāji ir masu informācijas līdzekļi un izklaides industrija. Salīdzinoši jauna parādība ir slenga leksikas ekspansija ne tikai ar bulvāru avīžu, bet arī ar respektablu preses izdevumu un TV kanālu, radiostaciju starpniecību.

2.1. Mutvārdu runā un rakstītā tekstā kopējās slengismu lietojuma funkcionālās īpatnības

Šajā darbā galvenā vērība pievērsta divām slengismu lietojuma pamatfunkcijām - nominatīvajai un emocionāli ekspresīvajai. Mutvārdu runā un rakstu formā izmantoto slengismu kopējās apakšfunkcijas (kā nominatīvās, tā emocionāli ekspresīvās) tiek aplūkotas kopā. Piemēri ņemti gan no mutvārdu runas, gan tekstiem rakstu formā.

Šajā darbā autores uzmanība galvenokārt vērsta uz mutvārdu runā un plašsaziņas līdzekļos lietoto slengismu piemēru analīzi (datu bāzē procentuāli vairāk ir mutvārdu pierakstu). Tas darīts tāpēc, ka latviešu valodniecībā slengismu lietojums mutvārdu runā maz pētīts. Nav daudz tādu dabiskas mutvārdu runas pierakstu, kas fiksēti neoficiālas, iepriekš nesagatavotas saziņas apstākļos.

Šajā promocijas darbā no tekstiem rakstu formā vairāk analizēta publicistika, mazāk daiļliteratūra (fiksēta gan oriģinālliteratūra, gan tulkotā literatūra). Piemēri slengismu teorētiskai analīzei ņemti ne tikai no oriģinālliteratūras, bet arī no tulkotiem tekstiem - filmām, raidījumiem, daiļliteratūras un dažāda veida adaptētiem tekstiem. Tas izskaidrojams ar to, ka plašsaziņas līdzekļi (īpaši TV, radio) ir ļoti populāri, palielinās to sociālā un funkcionālā loma, savukārt samazinās daiļliteratūras nozīme, respektīvi, cilvēki mūsdienās vairāk klausās, skatās nekā lasa. Liela daļa TV raidījumu ir tulkoti no angļu un krievu valodas, tādējādi nevar noliegt tulkojumu ietekmi

uz mūsdienu valodā notiekošajiem lingvistiskajiem procesiem. Arī tulkotajā literatūrā vērojamas tendences, kas raksturīgas daudzām modernajām valodām, proti, slenga (tostarp arī necenzēto vārdu) lietošanas liberalizācija, stilu saplūšanas tendences. Nevar noliegt, ka deviņdesmito gadu politiskās, sociālās un ekonomiskās pārmaiņas Latvijā atstājušas savu ietekmi gan uz plašsaziņas līdzekļu popularitātes, izplatības un ietekmējošā spēka palielināšanos, gan uz tajos lietoto (arī tulkojumu) valodu. Kā raksta leva Zauberga: "Tulkošana uzlūkojama kā no telpas un laika neatraujama cilvēka radošās darbības sfēra. [...] Tulkojumu lielā mērā var uzlūkot par tās sabiedrības spoguļi, kas šo tulkojumu lieto. Raugoties uz tulkošanas procesu no šī sociālā aspekta, vieglāk izprast latviešu tulkojumu valodā notiekošos pārmaiņu procesus. Līdz ar politiskajiem un ekonomiskajiem ierobežojumiem pagaisuši arī daudzi lingvistiska rakstura ierobežojumi. [...] 20.gadsimta beigu patērētāju sabiedrībā par prioritāti izvirzās lasītājam pieņemama tulkojuma radīšana. To, kādu tulkojumu adresāts uzskata par pieņemamu, nosaka kultūras konteksts, kādā tulkojums tiek lasīts. Attiecīgi var teikt, ka tulkojums tiek radīts atbilstoši kultūras un sociālā fona prasībām" [Zauberga 1998b: 89-90].

Literārā daiļdarba, publikācijas, filmas, reportāžas, izklaidējoša raidījuma autors var izmantot slengismus, lai atspoguļotu (mākslinieciskā traktējumā) visas tās šo vārdu apakšfunkcijas, kuras sastopamas mutvārdu komunikācijā, kā arī var lietot slengismus vairākās specifiskās literārās, mākslinieciskās, publicistiskās, ietekmējošās apakšfunkcijās. Protams, literārā daiļdarba, filmas, raidījuma, publikācijas, reklāmas utt. autoram, lietojot slengismus apakšfunkcijās, kuras pēc nosaukuma atbilst slengismu apakšfunkcijām mutvārdu komunikācijā, ir papildu mākslinieciskie (publicistiskie, ietekmējošie utt.) apsvērumi.

Var izdalīt (1) neapzinātu, (2) netīšu jeb iepriekš neplānotu slengisma lietojumu un (3) apzinātu slengisma lietojumu. Neapzināta (1) lietojuma gadījumā runātājs neapzinās, ka viņa runa neatbilst literārajai normai. Tādi gadījumi, lai gan ir sastopami, promocijas darbā netiek sīkāk aplūkoti, jo šādā lietojumā slengismiem nepiemīt tieši šim leksikas slānim raksturīgā funkcionālā specifika. Slengismu neapzināta lietošana novērojama tad, ja cilvēks savas izglītības vai kultūras dēļ vispār nespēj izteikties literārā valodā. Šāda neliterāra izteiksme ir bez emocionalitātes un ekspresijas, respektīvi, šādiem cilvēkiem slengismi ir viņu ikdienas runas neitrālā leksika, kura veic citas funkcijas salīdzinājumā ar tīši lietotiem slengismiem literārās valodas lietotāju runā. Apzināts (3) slengismu lietojums ir tajos gadījumos, kad runātājs apzināti pārkāpj kodificētās normas prasības. Netīšs (2) slengismu lietojums (bez iepriekšēja nolūka) ir automātisks neliterārā vārda lietojums, šā vārda izrunāšanas brīdī neatceroties tā stilistiski normatīvo specifiku (lai gan principā tā runātājam ir zināma un bieži tiek apzināta *post factum*). Pateicoties pusapzinātam priekšstatam par valodas etiķeti, slengismu netīšs lietojums reti novērojams oficiālā situācijā [sal. ar Bušs 1980: 9].

Mutvārdu komunikācijā slengismi tiek izmantoti divās pamatfunkcijās-nominatīvajā un emocionāli ekspresīvajā, turklāt slengismu lietojums nominatīvajā funkcijā parasti saistīts ar zināmu ekspresivitāti, bet lietojums emocionāli ekspresīvajā funkcijā gandrīz vienmēr saistīts arī ar nominatīvo uzdevumu veikšanu. Piemēram, skolēnu slengā vārds *feodālis* `vēstures skolotājs` tiek lietots nominatīvajā funkcijā, vienlaicīgi šis vārds veic zināmu emocionāli ekspresīvu funkciju - tas tiek lietots it kā joka pēc, lai būtu asprātīgs. Šādā semantiskā pārnēsumā jūtams zināms zemteksts, vārdā ietvertā semantika atgādina par feodāļiem, kas vēstures grāmatās nereti kariķēti kā īgni, veci, atpalikuši apspiedēji (skolotājs kā represīva amatpersona), kas ierobežo dzimtcilvēku brīvību (no skolēna viedokļa skola

ierobežo brīvību; skolotāji līdzīgi feodāļiem izmanto savu varu un soda skolēnus par nepadarītiem darbiem, respektīvi, liek sliktas atzīmes). Ņemot vērā vārdā ietverto emocionāli ekspresīvo zemtekstu un balstoties uz asociācijām ar konkrēto mācību priekšmetu, palaikam tiek veidoti attiecīgā priekšmeta skolotāju apzīmējumi slengā, piemēram: *kolba*; *mēģene* `ķīmijas skolotāja`; *amēba* `bioloģijas skolotāja`.

Nominatīvo apakšfunkciju izdalīšana vairāk saistāma ar atbilstošu slengismu grupu specifiku (skat. iepriekš par slengismu tematisko un semantisko specifiku), bet emocionāli ekspresīvās apakšfunkcijas - ar izteiksmes līdzekļa izvēles motivācijas īpatnībām.

Jāuzsver, ka slengismu lietojuma piemēru sadalījumu pa funkciju grupām nosaka ne jau tikai izolēti ņemta leksēma, bet gan arī konteksts un konsituācija kopumā, ko šī darba ietvaros var parādīt tikai daļēji (pilnīgāks konteksts un konsituācijas apraksts sniegts datu bāzē). Izvērtējot emocionāli ekspresīvajā funkcijā lietoto slengismu grupās minētos piemērus, īpaši jāņem vērā, ka to funkcionālās īpatnības īsti atklājas tikai kontekstā un savukārt citā tekstā daudzi no šiem slengismiem varētu īstenot arī citu funkciju [skat. Halliday 1973; Арнольд, Банников 1972; Винокур 1980; Кожина 1968; Колшанский 1979; Шмелев 1973]. Reizēm arī nominatīvajā funkcijā lietoto slengismu funkcionālās īpatnības atklājas tikai kontekstā, piemēram, nominatīvajā funkcijā lietotais speciālais slengs noder gan vides raksturošanai, gan arī var īstenot citas funkcijas, kas nosakāms tikai plašākā kontekstā. Krasi nodalīt slengismu lietojuma piemērus pa grupām iespējams tikai shēmā. Valodā slengismi vienlaicīgi var veikt vairākas funkcijas.

Šajā darbā piedāvātais slengismu lietojuma funkcionālais dalījums no O.Buša disertācijā [Буш 1980: 9-21] piedāvātā atšķiras, pirmkārt, ar to, ka analizē dažādas cilmes slengismu (nosacīti - visu slengismu) funkcionālos modeļus. Respektīvi, pirmo reizi latviešu valodniecībā kompleksi tiek

analizētas slengismu kā leksiski stilistiskas kategorijas lietojuma funkcijas. Tā kā tiek analizētas slengam vispār raksturīgās funkcijas, tad šajā darbā nav sīkas šo funkciju detalizācijas vai konkretizācijas atkarībā no slengismu izcelsmes. Otrkārt, atšķirībā no O.Buša, šajā darbā piedāvātajā funkcionālajā modeli īpaši netiek veidota atsevišķa funkcionālā shēma slengismu lietojumam mutvārdu runā un rakstītā tekstā. Atsevišķu pētījumu gaitā varētu analizēt dažādas cilmes slengismu (aizguvumu, derivātu, semantisko pārnese) konkrēto lietojumu un diferencēti analizēt slengismu lietojumu rakstītā tekstā un mutvārdu formā. Iespējams, tālāki pētījumi ieviestu korekcijas šajā darbā piedāvātajā slengismu funkcionālā modeļa shēmā.

No funkcionālā viedokļa (īpaši ņemot vērā emocionāli ekspresīvo aspektu) slengismus var iedalīt dažādās grupās. Piemēram, vācu cilmes slengismus O.Bušs iedala vairākās grupās, pirmkārt, pēc slengismu lietojuma nominatīvā vai emocionāli ekspresīvā funkcijā, otrkārt, pēc slengismu lietojuma mutvārdu runā vai literārajā rakstu valodā. Analizējot neliterāro ģermānismu lietojumu literārajā rakstu valodā, O.Bušs atsevišķi aplūko tiešo runu un autora tekstu. Viņš konstatē, ka 80-85% literatūrā lietoto vācu cilmes slengismu ir tiešajā runā (ieskaitot netiešo runu). Mutvārdu runā lietotiem vācu cilmes slengismiem O.Bušs izdala sešas nominatīvās funkcijas un desmit emocionāli ekspresīvās funkcijas. Rakstu formā lietotiem slengismiem tiešajā runā tiek izdalītas vienpadsmit nominatīvās un desmit emocionāli ekspresīvās funkcijas, autora tekstā lietotiem neliterāriem ģermānismiem tiek izdalītas deviņas nominatīvās un astoņas emocionāli ekspresīvās funkcijas. Vēl četrās O.Buša fiksētajās specifiski literārajās vācu cilmes slengismu funkcijās šo vārdu loma ir vienāda kā autora tekstā, tā tiešajā runā.

Šajā pētījumā slengismu lietojums nominatīvajā funkcijā iedalīts 7 apakšgrupās:

1. Slengisma lietojums (iespējamās vārdkopas vietā), lai izteiktu nozīmi, kam nav (populāra un vienā vārdā izsakāma) literārā (sarunvalodas) apzīmējuma.
2. Slengismu lietojums, lai izteiktu nozīmi, ko mutvārdu runā visbiežāk vai salīdzinoši bieži apzīmē ar neliterāru vārdu.
3. Slengismu - "modes vārdu" lietojums.
4. Slengismu lietojums nozīmes papildkomponentu realizācijai.
5. Speciālā slenga slengismu lietojums nominatīvā funkcijā.
- 6.0. Slengismu lietojums raksturojuma un atspoguļojuma apakšfunkcijas realizācijai.
- 6.1. Slengismu lietojums runas objekta, personāža un vides raksturojumam.
- 6.2. Slengismu lietojums nominatīvā apakšfunkcijā runas īpatnību atspoguļošanai.
- 7.0. Rikošets un slengisma citāts.

Piecas no šajā darbā minētajām slenga lietojuma nominatīvajām apakšfunkcijām (1.,2.,3.,5.,7.) visai cieši korelē ar O.Buša disertācijā minētajām vācu cilmes slengismu lietojuma nominatīvajām apakšfunkcijām mutvārdu runā [sal. Буш 1980: 10-11].

Latviešu valodā slengismu lietojumam emocionāli ekspresīvajā funkcijā izdalītas 6 funkcionālās apakšgrupas:

1. Slengismu lietojums, vēloties būt asprātīgam.
2. Slengismu lietojums, lai piedotu izteikumam ironisku niansi.
3. Slengismu lietojums, lai izbēgtu no ikdienas rutīnas, un slengismu lietojums kā īpaši sakāpinātu oriģinalitātes tieksmju realizējums.
- 4.0. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu ekspresiju.
- 4.1. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu nosodījuma ekspresiju.

- 4.2. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju.
- 4.3. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu jebkura veida ekspresiju, izņemot pozitīva vai negatīva vērtējuma ekspresiju.
- 5.0. Slengismu lietojums, lai reducētu izteikuma satura ekspresiju.
- 5.1. Slengismu lietojums, lai mīkstinātu vārdu dzēlīgumu un/vai kļiedētu sarunas nopietnību.
- 5.2. Slengismu lietojums, lai mazinātu nepatīkamo iespaidu par paziņojumu.
- 6.0. Slengismu lietojums izteiksmes precizēšanai.
- 6.1. Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārdu atkārtotības.
- 6.2. Slengismu lietojums semantikas konotatīvā komponenta precizēšanai.

Šā darba 2.1.3. un 2.2. nodaļā atsevišķi aplūkotas tās slengismu lietojuma funkcionālās īpatnības, kas gan rakstu valodā ar māksliniecisku, ietekmējošu, izklaidējošu ievirzi, gan mutvārdu runas formā ir specifiskas tikai šim leksikas slānim un nav raksturojamas kā tikai nominatīvas vai tikai emocionāli ekspresīvas. Tās aplūkotas atsevišķā funkcionālā grupā "Slengismu lietojums specifiskās funkcijās", kurai ir izdalītas trīs apakšgrupas:

- 1. Slengismu lietojums valodas spēles nolūkā.
- 2. Slengismu lietojums, lai radītu atsvešinātības efektu.
- 3. Slengismu lietojums kā runas imitācijas, pielāgošanās tendences un pozas izpausme.

2.1.1.Slengismu lietojums nominatīvajās apakšfunkcijās

Slengismi mutvārdu runā un rakstītā (fiksētā) tekstā tiek izmantoti virknē nominatīvo apakšfunkciju.

2.1.1.1.Slengismu lietojums (iespējamās vārdkopas vietā), lai izteiktu nozīmi, kam nav (populāra un vienā vārdā izsakāma) literārā (sarunvalodas) apzīmējuma

Šajā apakšfunkcijā var tikt lietoti slengismi, kas veidoti (aizgūti), lai nosauktu faktu vai parādību, kam līdz šim leksiska (resp. vienvārdiska) literārā (sarunvalodas) apzīmējuma nav bijis vai arī šis apzīmējums nav populārs, piemēram var minēt slengismu *padene, sēmuškas, raskladuška, samokats* un *pižiks* lietojumu nominatīvajā apakšfunkcijā. Bieži šajā apakšfunkcijā iespējamās literāras vārdkopas vietā tiek lietoti emocionāli un ekspresīvi pilnīgi neitrāli (konkrētajā kontekstā) slenga salikteni (‘atkritumu tvertne, spainis’ nozīmē *miskaste, musurkaste*).

Šajā apakšfunkcijā var tikt izmantoti, piemēram, aizgūtie slengismi, tie var nosaukt jēdzienu vai reāliju, kurai nav bijis līdz atbilstošā slengisma (visbiežāk ģermānisma) aizgūšanai apzīmējuma latviešu valodā (*šāle, šmorēt, štovēt*). Šajā funkcijā var tikt lietoti aizguvumi, kuru nozīme slengā ar laiku ieguvusi vismaz nelielu specifisku niansi, kas atšķir slengismu no tuvāka pēc nozīmes literārā vārda (*ampelēties, cimperlīgs, ierūmēt, kruķīt, lustīgs*). *Saulainākās un lustīgākās dziesmas - izlasē “Summer Hits”!* (reklāma radio SWH 10.09.1997).

Reizēm šie vārdi (tie var būt gan aizguvumi, gan dažādi nozīmes pārnesumi) slengā tiek lietoti tādēļ, ka to nozīme vispārina apzīmējamā jēdziena, parādības, priekšmeta saturu un tādējādi runātājam nav jādodomā par

atbilstošāka vai precīzāka vārda izvēli, ikdienas runā konsituācija palīdz konkretizēt attiecīgā vārda lietojumu tieši tajā nozīmē, kas runātājam un klausītājam nepieciešama, lai varētu sazināties; šādā funkcijā, piemēram, bieži tiek lietoti slengismi: *dampis, loriņi, mēsls, sūdiņš, štrunts, štuka, verķis* u.c. Kādas sievietes replika, lasot *Lauku Avīzes* sludinājumus: *Visu ko grib pirkt. Mašīnas un visādus sūdeļus* ('rezerves daļas') *pie mašīnām* (1995). Lasot medikamenta sastāvdaļu nosaukumus, tiek izteikta šāda frāze: *Aspirīns, kofeīns, citronskābe un vēl kaut kāds sūdiņš* (1996). Noskaidrojot kādas vielas sastāvu un atbilstību nosaukumam, tiek piebilsts: *Ja tur ir tas sūds klāt, tad tas ir* (1997).

Faktiski šo slengismu lietojuma funkciju varētu nosaukt par ekonomisko slengisma izvēles priekšnosacījumu, jo vārdu īsums (vārdkopas aizstāšana ar vienu vārdu) un ekonomija (vienā vārdā ietverts vispārinājums, ko nodrošina konsituācija un iepriekšējā lingvistiskā pieredze) ikdienas runā ir viens no priekšnoteikumiem šādu vārdu lietojumam dažādās ikdienas saziņas situācijās. Tomēr, ietaupot gan vārdus, gan laiku, tiek nodrošināts pietiekoši pilnvērtīgs informācijas apmaiņas un domu pārraides process (sal. kādu repliku, kas izteikta vīrietim, kurš mazu slēdzīti remontē ilgu laiku: *Šitāds mazs sūdiņš un tā jākrāmējas* (1993)). Nevar noliegt, ka šādu slengismu lietojumā ir jaušama vismaz neliela pejoratīvā ekspresija. Visbiežāk ekonomiskuma princips vērojams, lietojot slengismus mutvārdu runā.

Slengisma lietojums izskaidrojams ar runātāja/rakstītāja tieksmi pēc iespējas īsi un ātri nosaukt runas objektu tā, lai nebūtu jānopūlas, atceroties precīzu literāro apzīmējumu; iespējams, ka runātājs nemaz nezina šā vārda literāro apzīmējumu, jo biežāk dzirdējis lietojam slengismu. Var teikt, ka šāds slengisma lietojums ir slengisma lietojums vispārinājumam un ekonomiskuma principa realizācijai. Šādā funkcijā tiek lietoti slengismi arī

tulkotajās filmās, jo acīmredzot arī oriģinālvalodā ir ticis lietots šāds vispārinošais slengisms: *Jānopērk tas verķis, ko iespraust kontaktā, lai [bērns] neiebāž pirkstus. Neatceros, kā to sauca, bet es atceros, kāds tas izskatās. Es nopirkšu* (TV LNT 1998., filma *Falkonkresta*, tulkojums no angļu valodas).

Ne tikai mutvārdu runā tiek ievērots ekonomiskuma princips, ko bieži īsteno ar slengismu lietojuma palīdzību. Gan tiešajā runā, gan fiksētā valodas formā (autora tekstā, komentāros) slengismi tiek lietoti, lai izteiktu nozīmi, kurai nav populāra vai vienā vārdā izsakāma literārā apzīmējuma. Šajā funkcijā tiek lietoti slengismi arī filmu varoņu tiešajā runā, intervijās un autora (diktorā) tekstā.

2.1.1.2. Slengismu lietojums, lai izteiktu nozīmi, ko mutvārdu runā visbiežāk vai salīdzinoši bieži apzīmē ar neliterāru vārdu

Gan mutvārdu runā, gan rakstu valodā raksturīgs slengismu lietojums, lai izteiktu nozīmi, kuru mutvārdu runā visbiežāk vai salīdzinoši bieži apzīmē ar neliterāru vārdu. *Mājās es esmu mājsaimniece. Man ļoti patik šīverēties pa virtuvi. [...] Tad riktīgi sākas ēšana* (TV LNT 04.01.1998., aktrise Rēzija Kalniņa raidījumā "Egila Zariņa svētdienas mikslis").

Neformālās situācijās daudzi latviešu valodas lietotāji diezgan regulāri (bieži bez iepriekšēja nolūka) lieto noteiktu aizgūto slengismu sortimentu. Šāda veida slengismu (*bišķi, cemme* ('dusmas'), *fiksi, čut-čut, pindzele, trekteris, truba, šaup(f)ele, šance, šancēt, skrobe, štepselis, švaks*) noturīgumu latviešu valodā daļēji var izskaidrot ar inerci: tādu vārdu ir diezgan daudz, tie tiek lietoti salīdzinoši bieži, tādēļ cīnīties pret tiem nav viegli. Pie tam vairums šo slengismu ietilpst sadzīves leksikā, tāpēc neformālā runas situācija parasti nespiež ievērot literāro normu. *Man kompis nojūdzās* (sieviete sarunā par savu datoru, kurš nedarbojas, 1998). Students sarunā ar paziņu stāsta, kā

mācījies braukt ar automašīnu un kāds viņa mašīnai tieši priekšā nolīcis savējo: *Kāda man bija škrabe!* (1997). *Šļauciņa aizgāja pa pieskari. Kur lai es dabūju tādu trubīņu?* (vīrietis, darbojoties ar tehniku, 1996).

Latviešu valodā bieži sastopami gadījumi, kad nominatīvajā funkcijā lietotā slengisma apzīmētajam jēdzienam ir arī literārs nosaukums, piemēram, *duršlaks* - *caurduris*, *tačka* - *ķerra*, *truba* - *caurule*, *švaki* - *vāji*, *omīte* - *vecmāmiņa*, *aizštopējies* - *aizsprostojies*, taču dažādu iemeslu (viens no iemesliem - ikdienas runas norma un tās spiediens) dēļ neoficiālajā sfērā lietotajā valodiskās komunikācijas formā tas tiek izmantots reti vai pat praktiski nekad (piemēram, *caurduris*). Lai gan parasti slengismiem ir raksturīga ekspresivitāte, latviešu valodā tā bieži vien ir sekundāra un katrā ziņā neobligāta slengismu pazīme. Tāpēc ļoti bieži sastopami gadījumi, kad slengismi tiek lietoti, lai realizētu dažādus nominatīvus uzdevumus. *Pagaidi, man te ir aizštopējies* (sievietes replika, darbojoties ar kafijas vārāmo automātu, kuram piltuvīte aizsērējusi ar kafijas biežumiem, 1998). *Viņa* (reklāma) *ir tikai bišķi savādāka - vērsta uz katru auditoriju, lai aizskar tieši dvēseli* (TV LNT 26.06.1998., reklāmas speciālists raidījumā *Acs*).

Reizēm autori rakstītā tekstā un TV vai radio raidījumā slengismu lieto tāpēc, ka slengisms labāk atbilst faktiskajai, stihiskajai valodas mutvārdu formas normai. Tāpēc gan tiešajā runā, gan autora tekstā raksturīgs slengismu lietojums, lai izteiktu nozīmi, kura mutvārdu runā biežāk vai salīdzinoši bieži tiek apzīmēta ar neliterāru vārdu. Šādi stilistiski iezīmīgi elementi tekstā rada asociācijas ar runas situāciju. Slengismi valodu vienkāršo, reizēm radot kontrastu starp runas saturu un izteiksmi. Īpaši populāri tādos gadījumos kļūst vārdi, kam raksturīgs biežs lietojums. *..viens buhalters sazaga naudu, aizgāja prom, otrs..* (TV L1 1998., sieviete, ap 75g.veca, kooperatīva irniece, ziņu raidījuma *Panorāma* reportāžā). *Izskatās, ka Silvestram ar Aleksandru viss saštimēs* (TV 31.kanālā 31.10.1997., šova vadītāja komentārs). *A: Te [šajās*

sacikstēs] ir pilnīgs bardaks. B: Angļu tiesneši kamēr padzēra tēju. [...] Tomam Volkinsonam švaki būs (TV LNT 26.07.1998., 1.formulas sacikstes, sporta komentētāji sacensību pārraides laikā). Jums ir šance (‘iespēja’) dabūt vienu banānu (TV L1 Uzmini nu!, raidījuma vadītāja replika). Vienus [cimdus] viņam šancē (‘darba vietā’) nofenderēja (‘nozaga’) (kādas sievietes stāstījums par vīra cimdiem, 1994). Uz kurienu tu? Uz šanci? (kāds 35g.v. vīrietis ar savu paziņu vilcienā, 1994).

Biežāk lietotie, izplatītākie latviešu slengismi tiek lietoti dažādos tulkojumos, piemēram, seriālos un mākslas filmu titros. *Bet džeki, kas zaudējuši divus slepenos aģentus (TV LNT 29.06.1998., seriāls Emulators, tulkojums no angļu valodas). Kurķi es satiku Lubošu. Senāk mēs bijām kopā taisījuši monī pa farca līniju, kaut gan viņš vairāk šancēja ar cigaretēm un kontrabandas ninnēm (Pāvels Friborts. Biezais 1996., 5.lpp., tulkojums no čehu valodas).*

Daļa šajā funkcijā lietoto slengismu ir agrākie speciālā slenga vārdi, kas pārkāpuši šauri speciālā vārdu krājuma robežas un kļuvuši vispārlietojami. Nereti šādu vārdu lietojumam daudz kopīga ar modes vārdu funkcijām latviešu slengā, piemēram, lasītāja jautājumā iekšlietu ministram lietots populārais slengisms *krutka*, jo šis vārds biežāk nekā tā literārais ekvivalents tiek lietots ikdienas runā: *Ko darīs, lai izņemtu no apgrozības spirtu un “krutku”, jo dzeršana un huligānisms iet no rokas rokā? (Lauku Avīze, 28.11.1997., 17.lpp.).*

2.1.1.3. Slengismu - “modes vārdu” lietojums

“Modes vārdu” ir slengismi, kas atšķiras ar īpašu “lipīgumu”. Tie pielīp kā dadži un no tiem ir grūti atbrīvoties. Tos lieto masveidā gandrīz visu paaudžu runātāji (*biezais, bišķi, čalis, džeks, fāteris, feins, fiksi, foršs, kaifs,*

krutka, senči, štrunts). Daudzi no tiem plaši tiek lietoti jau ilgi. Var teikt, ka "modes vārdiņi" ir populārākie slengismi. Tā kā šie vārdi ir populāri un izplatīti slengā, tad tie ir vislabāk pamanāmi. Vērtējot valodu no literāro normu viedokļa, tieši šie vārdi tiek pelti visbiežāk un uzsvērti to neatbilstība labas valodas kultūras prasībām. Kā jebkura populāra un izplatīta parādība, arī šie modes vārdi ir dzīvotspējīgi un ar tiem ir grūti cīnīties no valodas kultūras viedokļa. Šajā sakarā tapušas publikācijas, kurās kā izplatīta, bet literārajai valodai neatbilstoša leksika tiek minēti šādi slengismi: *foršs, feins, kolosāls, baigi* (‘joti’), *bode, deķis, rūme, pleķis* [Zuicena 1998: 124]; *čalis, čau* [Veisbergs 1998a: 154]; *mobilņiks, biezais, kompīs, baksi, superīgi, kruto, besīgs, coins, čeindžs, tusiņš, krutka, forši, feini, laši, humpala, sanči, bomzis, šilte, liste, prove, placis, deķītis, pritons, bišķi, štrunts, haļava, klapatas, hajs, verķis, pleibojs, švaki, mālēt, šņores, blice* [Ernstsonē 1997a: 59-63]; *kaišs, randiņš, džeks, šampis, tačka, samagonka, zubrīties, žara* (‘augsta temperatūra’, ‘ātrums’, ‘reibums’), *padnoška, žujiks, šepte, džeks, čoms, štīme, džude, trobelis, kreizī, feiss, disene, kafūzis* [Baldunčiks 1988: 187-191]; *dabūt pa purnu, čaļi, disene, polšs, profēne, forši, štukot, riktīgs, verķis, iestellēts, dampis, rūme, spice, štrunts, ziepes* (‘nepatikšanas’) [Plēsuma, Svīre 1989: 99-105].

Modes vārdiņi ir zināmā mērā laikmeta liecinieki, tekstā tie rada vēsturisko kolorītu ar savu laika, vides, vietas specifiku. Šāds slengismu lietojuma funkcijas apzīmējums nenozīmē, ka visi runātāji "akli dzītos pakal modei" savā ikdienas runā. Var teikt, ka līdzīgi cilvēku ikdienas apģērbam, arī viņu runa satur laikmeta iezīmes, arī ikdienas runa var būt moderna, ja tajā saskatāmas aktuālākās leksiskās un stilistiskās iezīmes.

Leksiskā mode veic zināmas funkcijas. Tikai laika gaitā kļūst redzams, kas iziet no modes, kas tajā reizēm atgriežas un kas vienmēr ir moderns vai aktuāls. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc visi modes vārdi būtu fiksējami arī

aktuālās leksikas vārdnīcās. Vislabvēlīgākajā leksikogrāfisko izdevumu situācijā šādiem vārdiem būtu jādod arī hronoloģiskas norādes līdzās vārda lietojuma norādēm.

Modes vārdiņi var tikt lietoti ne tikai mutvārdu runā, bet arī rakstu valodā- kā autora tekstā, tā tiešajā runā. Slengismu - modes vārdu lietojums raksturīgs arī publicistikai: *Valkas muitnieku lietā soda "spici". [..] Kā jau minēts, ar abu muitas "spices" amatpersonu gādību īpašniekam izdevās atgūt arī 5 strīdīgos Nokia (Diena, 12.11.1996., 1.lpp.), mūsdienu daijliteratūrai (ieskaitot tulkoto literatūru), tulkotām filmām, reklāmas tekstiem: *Tie [Ādažu čipsi] ir daudz lētāki un foršāki par pārējiem*, intervijām, pārraidēm jauniešiem, raidījumiem par mūziku utt. Daudzi modes vārdi ir fiksēti no čehu valodas tulkotajā Pāveta Friborta romānā "Biezais", par to liecina jau pats grāmatas nosaukums, kas arī ir modes vārdu kategorijā ierindojams slenga vārds. *Mēs pavadījām kopā trīs nedēļas izmeklēšanas cietumā, un trīs nedēļas, kad redz tikai cietuma mūrus un uzraugu purnus, ir pietiekami ilgs laiks, lai cilvēks kļūtu mīksts savā stājā un dvēselē. Mēs izkratījām viens otram sirdi. Es pateicu šo to tādu, par ko šerlokholsiem, paldies Dievam, nebija ne jausmas, citādi es vēl tagad rītu makaronus Valdices zonā, bet Lubošs pafleitēja, ko viņš darījis ar falšajiem baksiem (dolāriem)* (Pāvels Friborts. *Biezais* 1996., 5.lpp., tulkojums no čehu valodas). Vārds *biezais* (bagātnieks) ir 90-to gadu otrās puses modes vārds: *Beidzot pēc sešu gadu pārtraukuma Juhans sāk dziedāt arī publikai. Un klausītāji ir viņa kafejnīcas publika. Nav jau tā kā agrāk krogā - "biezais" uzmet naudas žūksni uz klavierēm un pasūta mūziku (Diena 25.10.1995., 8.lpp. Aiva Kalve. Ekonomika ar cilvēku dara neiedomājamas lietas). Kā tautā saka, *biezais, brauc ar biezo bembeli un pērk biezo ķēdi* (zelta kaklarotu) (TV 7.kanāls, 1996., bankieris Ivars Priedītis reklamē savas bankas telpās atvērto juvelierizstrādājumu veikalu). *Daži biezie savas tābrīža dzīvesbiedrenes***

pavada ne tikai tērpu laikošanas kabīnē, bet stāv aiz krēsla arī ginekologa kabinetā (Santa 1996., #6,14.lpp. Una Meistere. Pārbaudījums ar naudu jeb kas (ne)kaiš būt biznesmeņa sievai...). Es domāju, ka tā [Dienas Bizness] ir avīze tikai biezajiem, bet arī man tur bija ko lasīt (TV L1 29.01.1996., dzejnieks Rīta buma avīžu apskatā). Lai budžeta komiteja izvelk no biezo kabatām biezos maciņus (TV L1 06.12.1995., raidījums Nedēļas vidū). Kas ir business? Biezo prasme taisīt naudu (TV L1 1996., raidījums Nedēļas vidū).

Teksta analīzes gaitā šo apakšfunkciju bieži vien ir visai grūti nošķirt no iepriekšējās, daudzi konkrētie slengismi, kā redzams no piemēriem, raksturīgi abām, taču atšķirīga ir slenga vārda lietojuma motivācija - pirmajā gadījumā tā vairāk saistīta ar leksiski semantisko aspektu, otrajā ("modes vārdiņu" lietojums) - ar psiholoģiskiem motīviem.

2.1.1.4.Slengismu lietojums nozīmes papildkomponentu realizācijai

Daļa slengismu var tikt lietota, lai radītu vietas (vides) vai laikmeta kolorītu. Lietojot nenormētajai lauku iedzīvotāju (īpaši vietējās izloksnes runātāju) ikdienas runai raksturīgos neliterāros ģermānismus, autors papildus signalizē par to, ka darbība notiek (vai objekts atrodas) laukos: *Zaļot sākušā pavasarī Kuldīgas nomalē, pavisam riktīgās lauku mājās "Jāņkalnos" piedzima latviešu meitene ar gaiši pelēku debesu acīm, kura dabūja indiešu Pērkoņdieva vārdu Indra (Liesma, 1987., #3, 17.lpp.).*

Runājot par notikumiem ārpus Latvijas, piemēram, rakstot par trimdas latviešiem, tiek lietoti angļu cilmes slengismi. Nereti anglicismi ir kā norāde uz kaut ko rietumniecisku (reizēm nekritiski pārņemtu). Tā, runājot, piemēram, par kaut ko Eiropas kvalitātei atbilstošu, tiek minēti vārdi: *superīgs, firmīgs, kūlīgs*, bet kādā lūpu krāsas reklāmā tiek ieteikts pateikt savai vecajai lūpu krāsai *bai bai*.

Daudzās pēc Latvijas Republikas atjaunošanas tapušajās publikācijās uz to, ka izteikuma objekts ir Krievija, norāda izmantotie krievu cilmes slengismi. Piemēram, politisku iemesļu dēļ Krievijas rīkotā Latvijas embargo ekonomiskās sekas analizējot, laikraksta *Dienas Bizness* redakcijas viedokļa slejā tiek rakstīts: *“Taču arī bez šī boikota Krievijas tirgus nekļūs vieglāks - turpina samazināties importa pārtikas un masu patēriņa preču pircēju pirktspēja. Tas nozīmē, ka Latvijas uzņēmēju tirgus daļa Krievijā stagnētu pat lielākās un sirsnīgākās abu pušu dražības gadījumā. [...] Visas mākslīgi radītās klapatas ar Krieviju tāpat tikai piešķir zināmu dramatismu un kolorītu pilnīgi dabīgam ekonomiskam procesam, kas varbūt šobrīd piespiedu kārtā norit paātrināti un līdz ar to - sāpīgāk”* (*Dienas Bizness* 03.04.1998., 3.lpp.).

Arī, lai attēlotu padomju laiku un t.s. perestroikas periodu, lieto to raksturojošus vārdus, parasti aizguvumus no krievu valodas, visbiežāk vārdu *bardaks*. Savukārt, lai raksturotu pārmaiņu periodu (90-os gadus), tiek lietoti tādi vārdi kā *komaks* (‘komisijas veikals’), *šetpmaņi*, *bodišu laiki* utt.

Slengismu lietojums ar nozīmes laika, vietas vai vides pazīmes papildkomponenta realizāciju sastopams personāža tiešajā runā un autora tekstā, tas vairāk raksturīgs rakstu valodai, tomēr nereti tiek novērots arī mutvārdu komunikācijā. Šajā funkcijā slengismi reizēm tiek lietoti netīši, bez iepriekšēja nolūka. Jāpiebilst, ka nozīmes papildkomponents ar vides pazīmi ietverts arī speciālā slenga lietojumā. Speciālā slenga lietojumam šajā darbā izdalīta atsevišķa funkcionālā grupa, šie slengismu nominatīvā lietojuma funkcionālie aspekti aplūkoti 5. funkcionālajā grupā.

Liela slengismu koncentrācija sastopama pēckara paaudzes pārstāvja stāstījumā, respektīvi vēstulē žurnālam par savu jaunību. Lai arī atmiņu stāstījumā lietotie slengismi nav tikai aprakstītajam laikam raksturīgi, tie tomēr paspilgtina laikmeta noskaņu, piemēram: *Svētdienas rītos trolejbusos, kas brauca uz trasi, vairs nebija rūmes, un reizēm pat kāds ducis jauno*

cilvēku, cits citu aiz krāgas turēdami, solidāri spiedās kāpnītēs būdas mugurpusē. Tāpat kā pārpildītos bāņos vasarā līdz Vecāķiem, satupa uz jumtiem. No tālienes tāds trolejbuss akurāt kā dienvidu sulīgo vīnogu ķekars. [...] Štrunts vien bija no durnuma, un rets tobrīd nodzīvojās līdz klinķim (Avots, 1987., #9, 60.lpp.).

Rusismi tiek lietoti fiksētā tekstā kā tās vides raksturotāji, kurā notiek attēlotā darbība, piemēram, padomju laikā rūpnīca bija izteikti krievvalodīga vide un tāpēc arī latvieši lietoja ļoti daudzus no krievu valodas pārņemtus vārdus. *To ohranas bābu izstellēja - šī bāž purnu sumkās, lupatas vien; dullības iedomājusies, ja es ko daru, neviens neuzdodīs!* (Visvaldis Lāms. *Trase* 1980., 33.lpp.). Šobrīd, respektīvi 90-to gadu beigās, rusismi tiek lietoti, lai raksturotu to vidi, kurā izplatīta ir krievu valoda, piemēram, sīkā tirdzniecība u.tml.

Gan rakstu valodā, gan reizēm mutvārdu runā vērojams slengismu (biežāk citvalodu cilmes: ģermānismu, rusismu un anglicismu) lietojums, lai radītu laikmeta vēsturisko kolorītu. Kā novērojis O.Bušs, tad: "Attēlojot otrā pasaules kara notikumus bieži tiek izmantots visai specifisks vācu cilmes slengismu sortiments (*Es ir dzirdējš, ka vācietim kaput.* Borgs). Ja vācu cilmes slengismi izmantoti, lai atspoguļotu mūsu gs. sākuma notikumus vai buržuāziskās Latvijas perioda notikumus, tad šo vārdu loma laikmeta kolorīta radīšanai ir sekundāra (*Nu jau atkal baušlaku saskrējies! Tēš vienā tēšanā. Goba*). Attēlojot vēl senāku laikmetu, vācu cilmes slengismi vairāk raksturo pašu laikmetu, mazāk- personāžu (*..uz bīnes uznāk tie skunstmaņ.. Pirs*)" [Буш 1980: 15-16].

2.1.1.5. Speciālā slenga slengismu lietojums nominatīvā funkcijā

Mutvārdu runā un rakstu valodā nominatīvā funkcijā visai bieži tiek lietoti speciālā slenga vārdi. Šis nominatīvās funkcijas pamatspecifika ir to cilvēku, kuri lieto kādu no speciālā slenga apakšsistēmas vārdiem, ierobežotais loks. Speciālā slenga lietotāju grupas ir ļoti atšķirīgas gan vecuma, gan pastāvīguma, gan homogenitātes un lieluma ziņā. Tie var būt dažādu profesiju speciālie slengi, dažādu interešu grupu (mednieku, makšķernieku, filatēlistu, sporta līdzjutēju), dažāda vecuma runātāju slengs (skolēnu vai jauniešu), dažādu sociālo grupu vai slāņu slengs, piemēram, dažādu deklasēto elementu (alkoholiķu, narkomānu, zagļu u.c.) slengs.

Ļoti bieži speciālais slengs tiek izmantots laikrakstu publikācijās, visbiežāk intervijās un reportāžās. Piemēram, jaunatnei domātajā žurnālā "Liesma" kādā publikācijā iekļauts narkomāna stāstījums: *..citādi sāksies lomkas* (abstinences sindroms) *un būs ziepes. [..] Vienīgi, ja esi iebīdījies* (lietojis) *ar džefu* (heroīnu), *vajag kaut ko darīt, darboties. [..] Tā gribas nokāpt no adatas* (pārtraukt lietot narkotikas), *bet bail...* [Liesma, 1987., #3, 30.lpp.]. Raksturīgi, ka alkoholiķu un narkomānu speciālo slengu ļoti bieži lieto gan mediķi, gan žurnālisti, stāstot par atkarību izraisošajām vielām, to lietotājiem un problēmām. Arī to profesiju grupās, kas pastiprināti saistītas ar alkoholismu un narkomāniju, populāri (zināmi) ir šie speciālie slengismi. Bieži tādi vārdi kā *bīdīties*, *lomkas*, *kojīties* jeb *durstīties* (lietot narkotikas injekcijas veidā), *zālite*, *uzkāpt uz adatas*, *smeks* (heroīns, narkotiku paveids) tiek lietoti jaunatnes raidījumos, filmās, kas saistītas ar šo sociālo problēmu, mūziķu intervijās, reportāžās no koncertiem, jauniešu pulcēšanās vietām, informācijā par kriminālnoziedzumiem u.tml. Kādas filmas varone, pusaudze, runājot par to, ka lietojusi narkotikas, saka: *Smeku, nu heroīnu* (TV L1 1995., seriāls *E iela* (Austrālija), tulkojums no angļu valodas). Mūziķis

Ritvars Diskačs intervijā laikrakstam stāsta: *Mēs uzgājām* [uz skatuves koncertā], *sapīpējušies kaut kādu zālīti* (*Nakts*, 29.07.1993., 4.lpp.). Savukārt intervijā radio SWH raidījumā "Bēbē brokastis", aktieris H.Spanovskis, ironizējot par Padomju savienībā ražoto cigarešu slikto kvalitāti, respektīvi par cigaretēm "Elita" un "Prima", stāsta kādu gadījumu Amerikas apciemojuma laikā, kad kādam amerikānim šķitis, ka aktieri lieto narkotikas pavisam neslēptā veidā: *Nēģers pienāca klāt un teica, ka zālīti tik atklāti jau nu nevajagot pipēt* (radio SWH 30.01.1997.).

Lai gan nevar runāt par šajā funkcijā lietoto slengismu denotatīvo sēmu stabilu pārsvaru, tomēr nereti speciālā slenga vārdi tiek iekļauti, piemēram, tiešās runas tekstā kā dotajai videi un situācijai visdabiskākie izteiksmes līdzekļi, piemēram, tādi ir jauniešu slengismi jaunatnei domātajos raidījumos un izdevumos. Runājot ar jauniešiem, viņu slengu nereti lieto arī paši žurnālisti. Piemēram, uz klausītāja telefonisko repliku, ka raidījumā intervējamais mūziķis A.Grāvers ir *pampālis*, žurnāliste atbild: *Grāvis nav pampālis. Viņš ir baigi foršs džekiņš* (radio *Dzirkstele* 27.10.1992.).

Reizēm speciālā slenga vārdi tiek lietoti autora tekstā pavisam neitrāla stila rakstos, tie nav lietoti ironizēšanai ne par personu, par kuru raksta, ne arī attēloto situāciju. Tie lietoti, lai pielāgotos noteiktam adresātam un konkrētā preses izdevuma (raidījuma) kopējai stilistikai. Rakstot (runājot) ar zināmas paaudzes un uzskatu cilvēkiem, informācija auditorijai tiek sniegta tai saprotamā, pieņemamā veidā. Notiek zināma pielāgošanās raidījuma vai izdevuma stilam. Iespējams, ka šāda pielāgošanās cerēto mērķi ne vienmēr sasniedz. Dažu žurnālistu rotaļīgais stils nereti izklausās pēc pielabināšanās, bet reizēm autors šādus vārdus lieto dekorācijai. Tomēr biežāk speciālie slengismi tiek lietoti tāpēc, ka tie ir izplatīti tajā vidē, par kuru raksta. Ja autors tekstā atstāj tos vārdus, kas noder vides un personu pārliedzinošam notēlojumam, tie īpašus iebildumus nerada.

Nereti profesionālā slenga vārdi tiek izmantoti mutvārdu runā, lai maksimāli precīzi izsacītu domu. *Nomainīt amortizatorus ar visām stoikām, kā profesionāļi saka* (TV L1 24.03.1997., mūziķis Imants Vanzovičs, raidījumā *Horoskopi*). *Tur nevar braukt, tur ir ķieģelis* (autovadītājs pasažierim, 1997). *Pavasari un vasarā aktuālas ir augšīņas, jeb tā saucamie topi, kas viegli kombinējami gan ar biksēm, gan svārkiem. Ir kombinē veida topi, pieguloši adīti ar vai bez piedurknēm vai ar šaurām lencītēm. [..] Lietišķām sievietēm svarīgs apģērbs ir bikškostīms ar vīriešu uzvalka iezīmēm. Biksēm ir brīvs kritums, bez buktēm* (*Skola un ģimene*, 1998., #5, 47.lpp. Daiga Broka. Modē dabiskais izskats). *Bet rallju buki reizēm nekaunīgi smīnēja bārdā - vai nu tā būs [..] Bet mums labāk patīk tie, kas brauc ralli ar pievērtu širmi. [..] Ka viņam pirms starta aizkrit ciet širmis* (‘zaudē veselo saprātu, respektīvi, aukstasinību, krit azartā’). (TV LNT 28.06.1997., žurnālists raidījumā *Garāža*). *Vari mani apsveikt, man viss pamatīgi nobiris* (‘nav tehniskā kārtībā, salūzis’). *Bembis, kas tad vēl cits. [..] No balvankas? Taču nē. Dulls neesi!* (uzņēmēja telefona saruna ar savu servisa meistarū par salūzušu automašinu).

Speciālā slenga lietojums nominatīvā nozīmē visai izplatīts ir deviņdesmito gadu publicistikā. *Širmis aizkrit* (Publikācijas apakšvirsraksts; *Diena* 06.03.1998., 14.lpp. Anija Pelūde. Bērni- azartspēļu upuri). *Pats Āris savu atkarību skaidro kā širmja aizkrišanu. Viņš pēkšņi kļūstot nemierīgs, uzbudināts. Ir tikai domas par spēļu zāles atmosfēru, ausīs - birstošu žetonu skaņa, mūzika, kņada. Viņš atrodas tās vides varā un intensīvi sāk meklēt naudu* (turpat). *Jāpiebilst, ka kategoriski nedrīkst tūlīt pēc automobiļa iedarbināšanas stipri gāzēt, lietojot lielus apgriezienus. Pirmās 15 sekundes pēc iedarbināšanas dzinējs strādā pa sauso, jo ejļa, kas naktī notecējusi lejup, vēl nespēj aprūpēt dzinēju* (*Neatkarīgā* 01.11.1997., 11.lpp. Kad aizsalušas durvis). *Nelielā, taču līdz šim teju jau pusgadsimtu popularitāti nezaudējusi*

vabolīte savu līdzšinējo veidolu guva tālajos trīsdesmitajos, kad Ferdinanda Poršes darbnīcās tapa paskaļais, taču visnotaļ apburošais rupucītis. [...] Par šādu naudu gan iespējams iegādāties visvienkāršāko un varbūt pat nedaudz papuvušu vabolīti (Neatkarīgā 01.11.1997., 11.lpp., pēc REUTERS, BNS lappusi sagatavojis Rojs Diks).

2.1.1.6.0. Slengismu lietojums raksturojuma un atspoguļojuma apakšfunkcijas realizācijai

2.1.1.6.1. Slengismu lietojums runas objekta, personāža un vides raksturojumam

Latviešu valodā slengismus nereti lieto, lai atspoguļotu noteiktas vides, vecuma, sabiedriskā grupējuma, sociālā slāņa utt. indivīdu resp. personāžu. Atsevišķi šādi lietoti slengismi, lai gan tie ir kopējā slenga vārdi, vairumam cilvēku var būt arī nesaprotami. Noteiktas vides personāžiem un indivīdiem raksturīgs ir noteiktu slengismu lietojums nominatīvā funkcijā, kas nav raksturīgs citiem (viņi šos slengismus, iespējams, lieto emocionāli ekspresīvā funkcijā), piemēram, ne visi runātāji nominatīvā funkcijā lieto kopējā slenga vārdus *kruķis*, *pogainais* `policists` nozīmē, *ķurķis*, *tuptūzis* `ieslodzījuma vieta, cietums` nozīmē. Tomēr daļai runātāju tā ir ikdienas nominatīvā leksika. Īpaši izplatīts šo slengismu lietojums ir tulkotajos detektīvos, spraiga sižeta filmās, kā arī publicistikā, raksturojot ar noziedzību saistītās profesijas pārstāvjus, detektīvus, slepenos aģentus, kā arī pašus noziedzniekus un vidi, kurā viņi darbojas. *Jūs to kruķi nomocijāt šeit* (TV LNT 29.06.1998., filma *Emulators*, tulkojums no angļu valodas). *Un tikai šie ģēniji ir izvēlējušies nepareizo ceļu un nonākuši tuptūzī* (TV L2 26.07.1998., filma *Akapulko komanda*, tulkojums no angļu valodas). *Vēl viens okšķeris. Es jau kruķiem*

visu izstāstīju (TV LNT 04.03.1998., filma *PSI-faktors*, tulkojums no angļu valodas).

Arī lamu vārdi var būt noteiktas vides raksturotāji, īpaši atsevišķu profesiju pārstāvju un sociālo slāņu, sabiedrisko grupējumu raksturojumam tipizācijas nolūkā tiek lietoti dažādi slengismi, kas ietilpināmi vulgārismu kategorijā. Parasti šādi slengismi ir dažādas apsaukas. Ir vairāki sociālie slāņi (jaunieši, karavīri, skolnieki), kuru ikdienas runā ļoti bieži tiek lietoti iepriekšminētās kategorijas slengismi. Dažādu sociālo padibeņu pārstāvju (dzērāju, bezpajumtnieku, klaidoņu, noziedznieku) raksturojumam rakstītā tekstā palaikam lietoti lamu vārdi un vulgārismi. Arī dažādu represīvo iestāžu darbinieku, piemēram, policistu, militāristu, kontrolieru, u.tml. ikdienas runā lietotie vārdi palaikam pieskaitāmi šo slengismu kategorijai. Ar šādu slengismu lietojumu tiešajā runā šo profesiju runas veids tiek atspoguļots daiļliteratūrā un mākslas filmās. Autoevakuētāja profesijas atspoguļojums dots kādā amerikāņu mākslas filmā, kurā stāstīts par evakuētāja ikdienu, kad jāatgūst kāda izīrēta automašīna, par kuru vairs netiek maksāta nomas nauda. Parasti tad autoevakuētājam jāstopas ar pretestību, pie tam parādnieki parasti izturas visai agresīvi. Tādējādi vides raksturošanai filmā tiek lietoti dažādi lamu vārdi, tos lieto gandrīz visi personāži: *Sūdu maiss! Nolāpītais mērglis! Linkoln, suņa bērns! Sajēdz, cirmuļgalva? Tu, kuņas dēls! Ei, ūdensgalva, vācies pie visiem velniem! Saņem, pank! utt.* (TV LNT 26.06.1998., filma *Repo Džeiks*, tulkojums no angļu valodas). Kāda agrākā ieslodzītā un viņa apkārtējās vides un personu raksturojoši elementi ir dažādi lamu vārdi: *Iziesim aprunāties, šestak no ziepju fabrikas. Ak tu, kuces dēls! Puņķutapa!* (TV LNT 28.06.1998., filma *Sarkanais irbenājs*, tulkojums no krievu valodas).

Raksturojuma apakšfunkcijā tiek lietoti tādi slengismi, kas atspoguļo mutvārdu runā minētu indivīdu vai grāmatas personāžu, publikācijas vai

filmas varoni kā noteiktas vides, vecuma, sabiedriskā grupējuma, sociālā slāņa pārstāvi. Piemēram, vācu cilmes slengismi nereti tiek lietoti, lai papildus raksturotu padzīvojušus cilvēkus un lauku iedzīvotājus. Šo divu dažādo sabiedrisko grupējumu tipizācijai rakstnieki un filmu scenāriju autori izmanto līdzīgu slengismu (proti, ģermānismu) sortimentu. Šādi vārdi, piemēram, lietoti padzīvojušas kundzes, kura dzīvo Rīgā un nodarbojas ar zilēšanu, kā arī ar istabas izīrēšanu, izteikumos: *Es, kad, piemēram, kārtuju štelles ar svešām ģimilijām. Ārčijs uzlaida gaisā ķēķi* (TV L1 23.03.1997., seriāls *Dzīvoklis*).

Pēc promocijas darba autores novērojumiem kā pilsētas videi raksturīgi aizguvumi raksturojuma un atspoguļojuma funkcijā agrāk tika lietoti rusismi, tagad anglicismi pretstatā ģermānismiem, kas vairāk raksturīgi lauku videi un pilsētas vecākai paaudzei, kas pa lielākai daļai nāk no laukiem. Rusismu lietojums nominatīvā funkcijā visai raksturīgs vecākajai paaudzei, liela daļa jauniešu rusismus lieto nevis nominatīvā, bet emocionāli ekspresīvā funkcijā. Piemēram, televīzijas seriālā, kurā darbojas vairāku paaudžu vienas ģimenes locekļi, kaimiņi, draugi un kura darbība notiek Rīgā, vecākās paaudzes pārstāvji lieto gan rusismus, gan ģermānismus. Seriāla personāža Arčija izteikumi: *Tā taču kļička. Krastā tikai tīklus un pohas lāpa. Čorts, nu ko es tādu pateicu. Kas tur slikts? Kaza tāda. Tas ir točna?* Savukārt jaunākās paaudzes pārstāve skolotāja (A) kādā sarunā uzsauc, lietojot angļu cilmes slengismu, kas atdarina *Shut up!* `aizveries` A: *Šad ap!* B: *Ko?* A: *Nerunā tā par manu māsu* (TV L1 01.06.1997., filma *Dzīvoklis*). Šobrīd daudzi anglicismi gan kā eksotiski citāti, gan kā ikdienas runā nostabilizējušies aizgūtie slengismi ātri iekaro vietu mūsu publicistikā. Tie tiek atveidoti gan oriģinālrakstībā, gan kursīvā, gan pēdiņās, gan bez tām. Kā novērojusi valodniece I.Druviete: "Anglicismu lietošana pieder pie t.s. sociālā simbolisma elementiem. Ar tiem indivīds demonstrē savas zināšanas,

savu piederību noteiktam sabiedrības slānim un domubiedru grupai (tāpat kā bikšu vai slēpju firma)” [Druviete 1989b: 118].

Tagad pilsētvidi raksturojošo funkciju līdz ar rusismiem realizē arī angļu cilmes slengismi. Nereti anglicismu un rusismu vienlaicīgs lietojums vienā izteikumā vai tekstā realizē vides atspoguļojuma vai raksturojuma funkciju. Šī funkcija realizējama tad, ja lasītājam vai klausītājam labi zināma šo slengismu cilme. Latviešu literārās valodas lietotāju vidē šo slengismu cilme parasti tiek apzināta, tātad šī nominatīvā apakšfunkcija tekstā var realizēties. Latviešu valodā atšķirībā no lielo tautu valodām aizgūtie slengismi visai bieži tiek lietoti nominatīvās raksturojuma apakšfunkcijas realizācijai.

Fiksētā tekstā slengismi, lai raksturotu noteiktas vides, vecuma, sociālā slāņa personāžu, visbiežāk tiek lietoti tiešajā runā. Bieži tiešās runas vietā tiek izmantota noģiedamā runa. *leejam izstāžu zālē. Prominenta publika, pati spice. Dāmas mazās vakarkleitās, pāris intelektuāļi, mīkstie [...] Aizmiegu. Pa Kaļķu ielu no Daugavas puses jāļ Pēteris I. Nodzīts zirdziņš, kožu sakosts kamzolis. Pie JEVER dzertuves sastomās, grib kāpt zemē, bet - HARD CURRENCY... Aizklibina līdz FORUMAM. Ilgi blenž uz krāsainajām pudelēm. Paskatās augšup - CASINO. Dzeltenās acis samiedzas, kaķa ūsas kā šķaudot noraustās. -VOT, SVOLOČI, VOT, ČUHNAS! VIŅA IZCIRSTO LOGU UZ EIROPU AIZBARIKĀDĒJUŠI! BRĪVĪBU ŠIEM SAGRIBĒJIES! ZVIEDRI SAMĀCĪJUŠI, POĻU BUNTAVŠČIKI SAKŪDĪJUŠI! NU KO - IES IEKŠĀ UN NOSPĒLĒS VISU IMPĒRIJU, JEL BOGU, NOSPĒLĒS! KĀ TUR ĻIRINĀJA UZ ERMONĪKĀM TAS MATROŽĪTIS PIE KUNSTKAMERAS? MI NA GORE VSEM BURŽUJAM MIROVOJ POŽAR RAZDŪJEM! VOT TĀ! BITTE, DRITTE - un ziels no dusmām PIRŽ IEKŠĀ, kā būtu teicis dramaturgs G.G. B.pamodina mani, ceļas un brauc mājās (Nakts, 13.01.1994., 7.-8.lpp. Juris Zvirgzdiņš. Sapņu tulkošana).*

Videi raksturīgi slengismi ir, piemēram, dažādi naudas un finansiālu operāciju apzīmējumi to indivīdu ikdienas runā, kuri saistīti ar naudas lietām. .. *nopelnīt baigo piķi* (TV LNT 03.03.1998., filma *Rintintins*, tulkojums no angļu valodas).

Visai bieži slengismi tiek lietoti fiksētā tekstā noteikta personāža vai runas objekta raksturojumam, respektīvi individualizācijas vai tipizācijas nolūkā. Personāža tipizācija var tikt realizēta dažādi, pēc vairākām kategorijām: sociāli (pēc vecuma, dzimuma, sociālās piederības, nodarbošanās veida), psiholoģiski, pēc politiskās pārliecības un kultūras vai izglītības līmeņa.

Šajā funkcionālajā apakšgrupā iedalīts arī tādu slengismu lietojums, kas noder runas objekta, personāža un vides morālam un intelektuālam raksturojumam. Slengismi noteiktus personāža un vides raksturojuma uzdevumus veic arī nākamajā apakšfunkcijā, tomēr dotajā apakšfunkcijā raksturojuma funkcija kļūst primāra.

Pie šīs funkcionālās apakšgrupas pieder arī tāds slengismu lietojums, ar kuru palīdzību pastarpināti raksturots personāžs vai mutvārdu runas objekts. Parasti raksturojums dots negatīvā aspektā. *Varēsi atcerēties un muldēties vecumdienās, kad skaitīsi, cik meitas esi drātējis* (Visvaldis Lāms. *Trase* 1980., 249.lpp.). Šāds visai reti sastopams slengisma lietojums ir uzkrītošs, acīmredzams un tā efektivitāte ir pietiekami augsta. *Kad pavaicāju savam Hamburgas paziņam, ko prostitūtas dara vecumdienās, kad zaudējušas jebkuras šances, atbilde bija strupa: "Mazgā atejas!"* (*Padomju Latvijas Sieviete*, 1987., #10, 15.lpp.).

Interesanti, ka negatīvā raksturojuma efekts nereti tiek sasniegts ar tādu slengismu (*feini, forši*) palīdzību, kam piemīt pozitīva vērtējuma denotatīvā semantika. Tā, piemēram, precēta pāra sarunā par dzīvokli izdarīto remontu sieva izdara secinājumus par jaunajām ūdensvada caurulēm no plastmasas:

Tās plastmasas trubas nemaz tik feinas nav. Baigās Jurkabikses- kā piedur pirkstu, tā kustās (1997). Kāda mājsaimniece, biznesmeņa sieva intervijā stāsta, vērtējot savu bagāto dzīvi vientulībā: *Sajūta nav nekāda labā, kurš tad to apgalvos- man iet baigi forši, vecais Ukrainā, baigais kaifs...* (Santa 1996., #6, 14.lpp. Una Meistere. Pārbaudījums ar naudu jeb kas (ne)kaiš būt biznesmeņa sievai...).

2.1.1.6.2. Slengismu lietojums nominatīvā apakšfunkcijā runas īpatnību atspoguļošanai

Šī apakšfunkcija cieši saistās ar iepriekšminēto, jo, raksturojot vai atspoguļojot kāda indivīda, sociālā slāņa vai noteiktas paaudzes cilvēku runas īpatnības, vienmēr tiek izmantoti tie slengismi, kas ietilpst šo aprakstāmo personu aktīvajā vārdu krājumā. Tādējādi daļēji tiek raksturoti arī paši runātāji, ne vien viņu runas īpatnības. Jebkura lingvistiskā informācija bieži vien sniedz papildu ekstralingvistisko informāciju (šajā gadījumā personas raksturojumu tipizācijas vai individualizācijas nolūkā). Piemēram, vācu cilmes slengismi var tikt lietoti, lai atspoguļotu vācu, ebreju, kārkluvāciešu runas īpatnības. Rusismi tiek lietoti, lai atspoguļotu padomju laika funkcionāru runas īpatnības, anglicismi- lai atspoguļotu ārzemēs (anglofonajās zemēs) īsu brīdi pabijuša tautieša vai trimdas latvieša runas veidu pēc atgriešanās Latvijā. *Pie Augstākās Padomes pieskrien S.draudzene no Kalamazū, Mičiganā. Briljanta sieviete. Ekskluzīva. Bizāra. Visa vienos auseklišos un Nameja gredzenos. -Hai! Kur te ir divāns? Kā ar cirvja pietu... Divāns? Bunkurā tikai krēsli un noteikti vēl kāds tup... [..] Zvana S. Rīkojot večerinku. -TU SAPROTI - PARTY! MAN IR JOBILEJA!* (Nakts, 13.01.1994., 8.lpp. Juris Zvirgzdiņš. Sapņu tulkošana). Pat kādā raidījumā bērniem izsmieta jeb parodēta trimdas latviešu maniere runāt par tautas tradīcijām un

tautiskuma kopšana, kam cauri laužas angļiskie izteicieni un intonācijas: *Mēs te pa sestdienām varētu uztaisīt vienu fainu ugunskuru* (TV L1 20.04.1997., *Vakariņa pasakas*).

Slengismi var tikt izmantoti tiešajā runā kā nominatīvajā, tā arī emocionāli ekspresīvajā funkcijā, lai atspoguļotu reālu personu runas īpatnības. Tāds slengismu lietojums īpaši raksturīgs dokumentālajai literatūrai un publicistikai. Aktieris E.Pāvuls dokumentālajā filmā stāsta par aktiera profesiju: *Bišķi dvēseli tā pielaist klāt. Kad tu nāc mājās tādā labā žvingulī. Tāpēc jau tā aktiera šefte ir forša. Tur visādas krāsas* (TV L1 19.07.1996., filmā *Kā klājas, Eidi?* 3.sērija). Raksturojuma funkcijā autora tekstā (mutvārdu runā) izmanto slengismus, kas acīmredzot ietilpst aprakstāmā personāža (personas) aktīvajā vārdu krājumā. *Zvana D. Vakar bijusi uz barikādēm, tur ejot forši, šovakar iešot atkal, redzējusi tur mani..* (*Nakts*, 13.01.1994., 8.lpp. Juris Zvirgzdiņš. Sapņu tulkošana).

Nereti raksta vai grāmatas autors cenšas iejusties sava varoņa psiholoģijā un raksta it kā viņa vārdā, atdarinot viņa domāšanas un runas veidu. Intervijās, uzdodot jautājumus, žurnālisti dažkārt jau ar savu jautājumu it kā provocē uz slengisma lietojumu. Kādā intervijā ar studentiem žurnāliste savos jautājumos lieto intervējamo jauniešu slengismus *forši, tusiņš, mehi* [^{LLU mehanizācijas fakultāte}]: *Vai Jelgavā ir forša studentu dzīve? Kur jūs ņemat meitenes, jo mehos viņu tā mazāk? Studentu brīvais laiks - ballītes, tusiņi, izbraukumi. [..] Žurnāliste: Ko tusiņos darāt? Students: Ģenerējam idejas, ko darīt nākotnē, kādus tusiņus taisīt? Lielākajā tusiņā mūsu istabiņā bijuši kādi 30 cilvēki* (*Zemgales Avīze*, 13.03.1997., 5.lpp. Anda Austruma. Vai Jelgava ir studentu pilsēta?).

Kādā publikācijā, kurā stāstīts par auto balsošanu jeb t.s. stopēšanu un tās popularitāti jauniešu vidū, tiek intervēti vairāki šādas pārvietošanās speciālisti. Kāda meitene stāsta: *Vispirms mēs ar vilcienu no Jelgavas*

aizbraucām pa zaķi uz Rīgu, domājām, ja nāks kontrole un izsviedīs ārā, tad nostopēsīm līdz Rīgai, bet kontroles nebija. No Rīgas dzelzceļa stacijas braucām ar tramvaju līdz pat Juglai, kur daudzi stopētāji šosejas malā jau priekšā. Tur stāvēja gan pāriši, gan meitenes pa divām, trijām, bija arī čaļi, kas cerēja, kādu nobalsot. [...] No Garkalnes mums ļoti noveicās, jo apstājās jauns čalītis, kas mūs visas trīs aizveda līdz pašai Valmierai. Kāda cita meitene stāsta: Es domāju, ka tie cilvēki, kas apstājas, kad stopē, ir komunikabli [...] Ir jau visādi braucēji, bet man tādi nav gadījušies. Tie nūģi jau nemaz nestājas, augstprātīgie arī ne, kas negrib nolaisties tik zemu, ka viņu vāģi sēž kāds no ielas. Kāda cita stāsta: Cilvēki parasti trāpās ļoti atsaucīgi, nav gadījušies tādi, kas grib aizvilkt uz mežu. Tālākais ar stopiem esmu bijusi līdz Jūrmalai, pārsvarā pilsētas robežās. Parasti apstājas vīrieši, kas ir ap 30, sievietes nekad, nekad nestājas. Grūti pateikt, kāpēc, varbūt tieši tāpēc, ka viņas ir sievietes; ja čalis stopētu, tad jau dāmas aizvestu. Vīrieši labāk ved jaunas meitenes nekā čaļus. Bet vispār man liekas, ka ņem vienlīdzīgi čaļus un dāmas, ne jau vienmēr dāmas var ātri nostopēt, vienkārši vīrieši brauc vairāk pie stūres. Ja brauc čalis ar dāmu, tad nekad neņem. Tie, kas paņem, parasti ir vieni paši (Zemgales Avīze 14.01.1997.).

Rakstu valodā vērojams slengismu lietojums tiešās runas individualizācijai. Kā jau minēts, fiksētā tekstā visvairāk slenga elementu ir personu tiešajā runā. Mākslinieciskā tēla (grāmatas vai filmas varoņa) atveidē citāta veidā var tikt izmantoti slengismi, kas raksturīgi dotajam tēlam, viņa idiolektam. Šajā gadījumā autora galvenais mērķis ir piešķirt tēlam specifiskas, individuālas iezīmes, savdabīgu aromātu. Bieži šī savdabība izpaužas literārā tēla vai filmas varoņa runas manieres atspoguļojumā - atveidojot kādus iemīļotus izteicienus, vārdus, teikuma uzbūves struktūru u.c. īpatnības.

Mākslinieciskā tēla (grāmatas vai filmas varoņa) atveidē citāta veidā var tikt izmantoti slengismi, kas raksturīgi dotā tēla, atveidotās sabiedriskās grupas, noteikta sociālā slāņa runai. Jauniešiem paredzētās filmās vai daiļliteratūrā, kas stāsta par skolas, koledžas, augstskolas audzēkņu ikdienu, tajā lietotās leksikas sastāvdaļa ir slengismi, tieši tāpat tas ir reālajā jauniešu ikdienas valodā. Neizbēgami, ka slenga leksika tiek lietota arī tulkojumos. Slengismu pārpilni ir jauniešiem domātie seriāli: "Beverlihilza", "Melrouspleisa", "Glābējzvens", jauniešu valodā izplatītos slengismus izmanto arī ģimenes seriālos, piemēram, "No skaidrām debesīm", "Rintintins", "E iela", "Kaimiņi" un citos. *Kriša veikalā, kurā es strādāju, pārdod coinākās leopardenes visā Eiropā. Vai Brenda tev kaut ko neteica par rītdienas baļļu? Nesaprotu, kādēļ tu piekriti sarīkot baļļu tieši lielo maču laikā, kad visi ies uz dančiem? Zinu, zinu, ka tā bija kļūda. Ar to čali vairs tikpat kā nerunāju. Vīdenē mēs esam pārmijuši tikai pāris vārdu. Izskatās forši. Baigais besis` (apnikums`)* (*Beverlihilza*, tulkojums no angļu valodas). *Es tevi brīdinu, labāk aizveries. Tu taču man vienmēr teici, ka tas Geibls ir baigais ķēms. Bet tie čali kaut kur staigā* (*Melrouspleisa*, tulkojums no angļu valodas). *Es visu laiku esmu čaju kompānijā. Čaji ar vērienu. Paklausies, Džodžo, tu pati esi diezgan liela dzelzs vecene* (*E iela*, tulkojums no angļu valodas).

Noteiktas sociālas grupas runas īpatnību atspoguļojums publikācijā ir pieļaujams vai uzskatāms par veiksmīgu tad, ja atbilst adresāta (sociālas grupas) pamatotām prasībām un konkrētā preses izdevuma stilistikai. Kā atzīmē I.Druviete, tad "analizējot kāda darba valodu, nevar atstāt bez ievēribas to, kādi motīvi mudinājuši autoru rakstīt tieši zināmas paaudzes un uzskatu cilvēkiem, kāpēc sniegta tieši šī informācija un tieši šādā veidā. Tā kā mums trūkst nopietnu pētījumu par valodas līdzekļu iedarbību uz auditoriju, sociālais pasūtījums tiek apmierināts intuitīvi (nereti vērojama arī nemotivēta

pielāgošanās adresātam ar neizkoptu lingvistisko gaumi)'' [Druvieta 1989b: 119].

2.1.1.7. Rikošets un slengisma citāts

Par rikošetu sauc gadījumus, kad slengisma lietojums viena komunikācijas akta dalībnieka runā izsauc apzinātu vai netišu tā paša vārda (vai tās pašas saknes vārda) lietojumu atbildes replikā. Rikošeta priekšnoteikums ir dialogs, tādēļ biežāk tas sastopams mutvārdu sarunās, intervijās, diskusijās un lugās. -*Albert!* - *Žoržs dziji ievilka elpu.* - *Tu! Tu visu mūžu strādāsi par naktssargu! Tu esi liela maita, un kādā naktī tu nosprāgsi savā noliktavā uz miltu maisa, starp žurkām, velns parāvis! [..] Tu, tu... - Žoržs tikko spēja noturēties, lai nekluptu Albertam krāgā.* - *Zini, kas tu esi? ... Nu, kas tu esi? ... Zini? ... Mēs! Sūdu čupa! Lūk, kas tu esi!* - *Mēs - jā, tam es piekrišu! Kas ir, tas ir, bet ar sūdu čupu tu pārspilē... Sūdu čupa ir tad, kad ir tāds draudzīgs mēslu kolektīvs, nu tāds, kā pie tevis redakcijā! Bet es esmu individuālists, vientuļais stepes mēsls, man nepatīk čupoties, es labāk pats par sevi, pats sev mēslus taisu, pats strebju... (Liesma 1989., #9, 10.lpp. Vladis Spāre. Neprāta šarms).*

Kādā TV raidījumā tiek intervēts Rīgas ceļu policijas priekšnieks un tiek runāts par automašīnu evakuāciju. Žurnālists: *Daudzi saka, ka jūs ņemat [evakuējat] tikai lētās mašīnas, bet tā sauktās biezās ne.* Policists: *Ņemam arī Mercedesus, BMW, kurus tautā sauc par biezajiem* (TV LNT 04.11.1996. *Garāža*). Līdzīgs dialogs, kurā sastopams rikošets, fiksēts radiointervijā. Žurnāliste: *Kā mēs sakām, biezie brauc tālāk un neņem galvā.* Ceļu policists: *Kā jūs sakāt biezie. Kā jūs nosaucāt biezais... tālāk viņš brauc bez šīm vadītāja tiesībām* (Latvijas Radio, 1995).

Par slengisma citātu sauc pazīstama ("spārnota") izteiciena, štampa, parunas, populāra kāda mākslas darba (romāna, filmas) citāta u.tml.

izmantojumu, ja šis izteiciens utt. satur slenga vārdu, kā arī izplatīta slengiskā izteiciena lietojumu runā. Citēt var arī tieši aizgūtu slengisku izteicienu no citas valodas. Slengisma citāta iekļaušanu tekstā var ievadīt autora komentārs, kas tiek izteikts visdažādākajos veidos, izplatītas ir frāzes: *kā saka, latviski izsakoties, kā saka latvieši, rupji sakot, piedod par izteicienu, kā krievi teiktu* utt. *Bet tā jau nekad nav bijis, kā saka, kad ar veltu mēdijies* [ˈvēmi] (1992, vīrietis).

Slengismu citāts sastopams arī autora tekstā. Autora tekstā var būt tieši norādīts, kas (konkrēts cilvēks, filmas varonis, literārais tēls vai cilvēku kopums), kad, kur vai kādā vidē lieto doto slengismu. Analizējot, piemēram, literāro daiļdarbu, filmu, nereti automātiski tiek lietots slengisms, kurš lietots šajā darbā vai kas asociatīvi ir saistīts ar šo darbu. Atveidojot reālu cilvēku (filmās vai daiļdarba personāžu), reizēm citāta veidā tiek lietots slengisms, kas raksturīgs dotā cilvēka runai. *Pie Biržas satiekam Johanu. -Ir. Es zinu, kur. Ejam, es jūs uzlāpīšu! Iedod naudu. Uzkāpjam trešajā stāvā. Johans pieklabina un kā sikspārnis ieslīd tumsā. -Piedirsīs, jei bogu piedirsīs* (ˈpiemānīs)!- *S.citē, bet ko?* (Nakts, 13.01.1994., 8.lpp. Juris Zvirgzdiņš. Sapņu tulkošana).

Slengismi var ietilpt arī plašākā citātā. Laikrakstā *Neatkarīgā Rīta Avīze*, piemēram, tiek publicēti deputātu izteikumi, bet lasītājiem jāuzmin, kurš no četriem deputātiem sacījis šos vārdus. Turpat citēts kāda cita deputāta izteikums: *Uz kurieni mēs tā briesmīgi gribam steigties ar šādiem likumiem? Vai mēs vienreiz domājam par savu tautu vai mēs nedomājam? Jeb mums te ir par katru cenu velns viņu zina kas jāsalasa iekšā Latvijā? Un tad mēs viņus vēl te integrēsim. Nu primā iznāks! Ļoti jauka integrēšana būs.* Rakstot par kāda cietuma apsardzes darbinieka ievainošanu dienas laikā, laikraksts citē cietušā teikto: *Aleksandrs Kuzminovs "Vakara Ziņām" atklāja, ka jau septiņus mēnešus strādā Centrālcietuma apsardzē un šajā laikposmā*

viņam draudēts ne vienu reizi vien. "Pārsvarā man draud tie, kas "iesēdušies" par niekiem un domā, ka tā viņi varēs kaut ko panākt." (Vakara Ziņas, 18.07.1996., 9.lpp. Edmunds Vanags. Pusaudzis sašauj cietuma sargu). Kādā reportāžā par teroristu tiek citētas notikumu aculiecinieku versijas: Klātesošo civilistu versijas par notiekošo ir dažādas. [...] No mutes mutē plūda kaut kur sagrābstīta un sadzirdēta informācija. "Tur trīs bandīti saņēmuši ķīlniekus un prasa, lai policija dod naudu un neko bandītiem sliktu nedara," paziņoja kāda kundzīte, kurai esot savs informācijas avots policijā. "Nē, tur viens trakais paņēmis uz ausīm (nolaupījis) trolejbusu ar vairākiem pasažieriem un draud - ja neizpildīs viņa uzstādītos noteikumus, uzspriecinās trolejbusu ar visiem ķīlniekiem," paziņoja kāds cits interesents (Vakara Ziņas 11.07.1997., 3.lpp. Iveta Kubulniece, Edgars Orlovs. Terorists ar granātu tur ķīlā sievieti un dzen izmisumā policiju).

Visspecifiskākais slengizētu citātu tips ir citvalodas inkrustācija tekstā. Mutvārdu runā, piemēram, kādas neveiksmes gadījumā tiek piebilsts: *Ko tu padarīsi - fortūna žopu povernula* (1995). Atceroties bankrotējuša televīzijas kanāla pārraides tiek teikts: *RBS [televīzijas kanāls] tāds foršs bija un vot ķebe raz* [nav vairāk] (1996, sieviete). Koncerta recenzijā tiek rakstīts: *To labi simbolizē vienā no koncertiem Paulam uzdāvinātā cūka (dzīva). Bija jau labi domāts, taču situāciju vislabāk varētu raksturot krieviski - Paulam "podlažiji svinju"* (Nakts 06.01.1994., 18.lpp. I.Latkovskis. Mikrofons 93 vai trešās ēras sākums). Atšķirībā no iepriekšminētajiem slengismu citēšanas gadījumiem, šādus citātus nevar analizēt kā stabilus latviešu valodas slenga elementus.

2.1.2.Slengismu lietojums emocionāli ekspresīvajās apakšfunkcijās

Lietojot slengismu emocionāli ekspresīvajā funkcijā, komunikators apzināti realizē šī vārda stilistiskās un ar tām saistītās emocionāli ekspresīvās sēmas. Vienā lietojumā var realizēties vairākas attiecīgā slengisma emocionāli ekspresīvās sēmas, tomēr viena no tām parasti ir dominējoša. Analizējot mutvārdu runas faktus, vēlreiz jāatgādina, ka teksta segments ar slengismu, kas aptver 1-2 teikumus, bieži pietiekami nedod vajadzīgo informāciju, lai pārlicināti varētu noteikt dotā slengismu lietojuma psihisko motivāciju, jo saite starp psihisko impulsu un izteikuma tekstu nav nepārprotami determinējoša. Viena un tā paša teksta lietojumu var determinēt dažādas psihiskās motivācijas, kuru konstatāciju tiešajā novērošanā atvieglo paralingvistiskie izteiksmes līdzekļi un konsituācijas pazišana un izpratne. Ja, vērtējot atsevišķus (teksta līmenī neviennozīmīgus) piemērus, var piejaut, ka slengismu lietojuma iemesls atbilst dotajai apakšfunkcijai, tad šim piemēram ir pierādījuma spēks. Vienā lietojumā var realizēties vairākas emocionāli ekspresīvās sēmas, tomēr viena no tām parasti ir dominējoša.

Ē.Pārtridžs grāmatā "Slang Today and Yesterday" ir minējis 15 slenga lietojuma iemeslus. Kādēļ cilvēki lieto slengu?

1. Lai uzlabotu garastāvokli - gan tiem, kas gados jauni, gan tiem, kas tādi jūtas sirdī, tikai vienkārši priekam vai joka pēc.
2. Kā asprātības, atjautības izpausmi vai humoru.
3. Lai būtu "atšķirīgs".
4. Lai būtu spilgts, ārišķīgs.
5. Lai būtu nepārprotami pievilcīgs, pat starta gatavībā.
6. Lai izbēgtu no klišejām, vai lai būtu rezumējošs un kodolīgs.

7. Lai bagātinātu valodu.
8. Lai radītu konkrētuma vai, gluži otrādi, abstraktuma atmosfēru, lai radītu iespaidu no piezemētības līdz ideālismam; no būtiskā līdz mazsvarīgajam.
- 9.1. Lai mazinātu, mīkstinātu vārdu dzelīgumu vai, gluži otrādi,- uzsvētu noraidījumu, atteikumu.
- 9.2. Lai mazinātu, iespējams, izklīdinātu svinīgumu, pompozitāti, pārmērīgu sarunas nopietnību.
- 9.3. Lai mīkstinātu traģēdiju, lai atvieglotu vai "izskaistinātu" nāves vai ārprāta nenovēršamību vai lai maskētu neglītas rīcības vai zemiskuma nožēlojamu faktu.
10. Lai runātu (vai rakstītu) ar savu padoto vai kavētu laiku augstākai sabiedrībai; vai tikai tāpēc, lai būtu vienā sarunu līmenī ar kādu auditoriju vai kādu tematu.
11. Lai atvieglotu sociālo komunikāciju.
12. Lai izradītu nopietnu, ilgstošu draudzīgumu vai intimitāti.
13. Lai parādītu, ka pieder pie zināmas skolas, profesijas vai sociālā līmeņa; lai parādītu, ka ir "zinātājs", vai lai nodibinātu kontaktu.
14. Lai tādējādi parādītu vai pārbaudītu, ko kāds "nezina".
15. Lai būtu slepenība - lai nesaprastu apkārtējie [citēts pēc Andersson, Trudgill 1990: 87].

Interesanti, ka arī liela daļa O.Buša minēto emocionāli ekspresīvo funkciju zināmā mērā sakrīt ar Ē.Pārtridža formulētajiem slengismu lietojuma iemesliem, respektīvi, daži formulējumi ļoti tieši korespondē. Šis fakts pierāda zināmu slenga funkciju kopību dažādās valodās, lingvistiskās domāšanas paralēlismu, to apliecina arī dažādu valodu slenga pētījumi.

Literārā personāža, filmas varoņa tiešajā runā slengismi var tikt izmantoti tajās pašās (pēc nosaukuma) emocionāli ekspresīvajās

apakšfunkcijās, kādas tās ir mutvārdu komunikācijā. Literārajā tekstā šie slengismi vienlaicīgi veic arī citus, g.k. raksturojošus uzdevumus. Slengismu lietojums emocionāli ekspresīvajā funkcijā autora tekstā sastopams ievērojami retāk nekā tiešajā runā. Tomēr dažas emocionāli ekspresīvās slengismu apakšfunkcijas ir pietiekami raksturīgas arī šim teksta veidam (vairāk publicistikā, televīzijas un radio raidījumu komentāros). Šajā promocijas darbā minētās slenga lietojuma emocionāli ekspresīvās apakšfunkcijas daļēji sakrīt ar Ē.Pārtridža formulēto angļu valodas slenga funkcionālo shēmu.

Šā darba autore latviešu valodā slengismu lietojumam emocionāli ekspresīvajā funkcijā izdalījusi 6 funkcionālās apakšgrupas.

1. Slengismu lietojums, vēloties būt asprātīgam.
2. Slengismu lietojums, lai piešķirtu izteikumam ironisku niansi.
3. Slengismu lietojums, lai izbēgtu no ikdienas rutīnas, un slengismu lietojums kā īpaši sakāpinātu oriģinalitātes tieksmju realizējums
- 4.0. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu ekspresiju.
- 4.1. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu nosodījuma ekspresiju.
- 4.2. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju.
- 4.3. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu jebkura veidu ekspresiju, izņemot pozitīva vai negatīva vērtējuma ekspresiju.
- 5.0. Slengismu lietojums, lai reducētu ekspresiju.
- 5.1. Slengismu lietojums, lai mīkstinātu vārdu dzēlīgumu un/vai kļiedētu sarunas nopietnību
- 5.2. Slengismu lietojums, lai mazinātu nepatīkamo iespaidu par paziņojumu.
- 6.0. Slengismu lietojums izteiksmes precizēšanai.
- 6.1. Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārdu atkārtotības.
- 6.2. Slengismu lietojums, izvairīties no pārpratuma un nevēlamas polisēmijas.

2.1.2.1. Slengismu lietojums, vēloties būt asprātīgam

Šī apakšfunkcija sakrīt ar Ē.Pārtridža minēto slenga lietojumu kā asprātības, atjautības humora izpausmi. Arī latviešu valodā runātāji un autori bieži lieto slengismus, vēloties būt asprātīgi. Šādā asprātības funkcijā lietotu slengismu uzdevums ir likt klausītājam vai lasītājam palūkoties uz nosaukto faktu, cilvēku, parādību ar humoru vai vieglu smaidu.

Parasti asprātības efekts balstīts uz slengismu lietojuma stilistisko neatbilstību izteikuma (teksta) saturam, piemēram, ugunsdzēsības dienesta operatīvajā informācijā rajona laikrakstam rakstīts: *Sevi liek manīt ekspluatācijā palaistie jaunie maģistrālie siltumtikli, kuros beidzot var uzturēt optimāli vajadzīgo spiedienu. Šādu "krunku" ("slodzi") toties ne vienmēr spēj turēt ēku iekšējie tikli un armatūras, un tieši šai sakarībā ugunsdzēsējiem bija vairāki izsaukumi (Zemgales Ziņas, 05.11.1998., 3.lpp. Jānis Čevers. Sevi liek manīt jaunie maģistrālie siltumtikli). Asprātības, uzmanības piesaistīšanas efekts tiek sasniegts, lietojot slengismu, piemēram, darba piedāvājumā, jo slengisms šādā tekstā nav pierasts un tā šķietamā stilistiskā neatbilstība pievērš lasītāja, potenciālā darba ņēmēja, uzmanību: *Latvara Kompānija ... tipogrāfija ar glanci sakarā ar firmas paplašināšanos aicina darbā mārketinga nodaļas vadītāju..* (laikraksts *Diena*).*

Situācijas jēdziens šajā gadījumā ietver arī runātāja personību, jo īpaši viņa lingvistiskās uzvedības stereotipu. Jo retāk kāds lieto slengismu nominatīvā funkcijā, jo vieglāk viņam radīt ar šo vārdu palīdzību asprātības efektu, kā arī citus ekspresijas veidus. Slengisma lietojums, tiecoties uz asprātību, vērojams kāda valodnieka replikā, redzot savu kolēģi pierakstām tikko dzirdēta barbarisma lietojumu mutvārdu runā: *Stukačs pierakstīja - jau atkal kaut kādu barbarismu.* Kāda mājsaimniece par kādas nolietotas ūdensvada caurules (*sūds*) un jauna ūdensvada krāna (*labums*) kombināciju

un santehniķa pārsteigumu asprātīgi piebilst: *Viņš (santehniķis) vecam sūdam tādu labumu galā redzējis nebija* (1997).

2.1.2.2.Slengismu lietojums, lai piešķirtu izteikumam ironisku niansi

Bieži mutvārdu runā vērojams slengismu lietojums, lai piešķirtu izteikumam ironisku niansi. Kādu studenšu sarunā tiek secināts: *Mūsu čalji galīgi nošālējušies pēc vakardienas rauta*. Ironijas izpausme jaušama kāda dzīvokļa kaimiņa replikā otram, strīdoties par sadzīves sīkumiem: *Biezais te atradies*. Kā jau iepriekš minēts, emocionāli ekspresīvajā funkcijā lietots vārds jāskata kontekstā, jo, piemēram, vārda *biezais* kā jebkura cita vārda lietojuma funkcionālās īpatnības īsti atklājas tikai kontekstā un citā tekstā īsteno citas funkcijas. Slengisms *biezais* nereti tiek lietots jaunākajās anekdotēs kā noteikts personāžs - parasti bagāts, bet garīgi aprobežots cilvēks: *Biezais apmeklē pieņemšanu. Beigās viņam lūdz parakstīties viesu grāmatā. -Ko lai es tur ierakstu? - biezais nesaprot. -Nu kaut ko tādu, kas piemērots sabiedriskām vietām. Biezais ieraksta: "Te bija Saša!"* (laikraksts *Mana* 1997., #45, 15.lpp.).

Apslēpta ironija ietverta kāda vīrieša, iespējams, uzņēmēja, replikā, kad viņš, kādam ierēdnim kā pateicību par kādas izziņas saņemšanu iedevis dārga alkohola pudeli, saka: *Viņš jau bija krietnā kramā* (‘piedzēries’), respektīvi, nespēja objektīvi novērtēt iedotās pudeles satura vērtību.

Šī apakšfunkcija diezgan līdzīga asprātīgajam slengam, tā atšķiras ar mazāku ekspresivitāti un specifisko ironijas sēmu (kura iekrāso visu frāzi). *Un, ja latvietis grib savā dzimtajā valodā saprasts tikt, tad visgrūtāk šo vēlmi īstenot ir Daugavpilī un Krāslavā, tomēr arī Rīgā tas ne vienmēr izdodas (neveiksme garantēta kaut vai Merķeļa ielas krāmu bodītē, kas absurda teātra*

garā nodēvēta par "gadatirgu") (*Labrīt*, 01.06.1994., 6.lpp. Bušs O. Kāda rezolūcija un valodas politikas aktualitātes).

Lai piešķirtu izteikumam ironisku nokrāsu, slengismi bieži tiek lietoti publicistikā, TV un radio ziņās un komentāros. Kādā reportāžā žurnālists atceras gadījumu ar Bosnijā dienējušo latviešu karavīru un viņa izdarībām, tās asprātīgi sasaistot ar pārdzērušos huligānu izricību kādā namā, uz kuru devusies policijas patruļa. Tādējādi tiek ironizēts ne vien par šiem huligāniem, bet arī par šo agrāko atgadījumu ar latviešu karavīru: *Visi diezgan kārtīgās burās* (iereibuši), *bet ne jau tāpēc aizturēti. Latvijā pēdējā laikā dikti populārais Bosnijas čurātājs* [kareivis, kas uzčurāja igauņu Bosnijas miera uzturēšanas armijas kareivim] *aiz skaudības nobālētu! Ja jau viņam par igauņu leitnanta apcūkošanu piešķirušī majora dienesta pakāpi, tad šiem varētu dot uzreiz ģenerāli* (*Neatkarīgā rīta avīze*, 30.08.1996., 6.lpp. Jānis Vahers. Par čurātājiem un policistu nakts reidu). Raksturīgi, ka slengismus papildina sarunvalodas vārdi *čurātājs, dikti*, lai panāktu nepieciešamo ironijas pakāpi. Mākslinieks Poikāns intervijā N.Leimanei ironizē: *Tur ir tāds koncentrāts no visa, kas notiek: zirdziņš - maziņš, tizliņš, visādi parazitī vai, latviski sakot, zarazas sēž uz kakla un uzmauc tev to tautisko vainagu uz acīm, iesprauž pakajā auseklīti: "Ar, vecīt!"* (*Nakts*, 15.5.1993., 19.lpp.). Ironija un rūgtums par naudas trūkuma radītām grūtībām izskan teikumā: *Krieviem tāds labs vārds bezģeņežje, tas sačakarē visu* (*Nakts*, 17.2.1994.). Ironiska piezīme par jaudīga datora neatbilstību datorspēļu spēlēšanai izteikta šādā replikā: *Protams, ar krutāko sporta vāģi nebrauc līdz miestam pēc piena* (*Dienas Bizness* 6.05.1998., 15.lpp. Juris Kaža. Personālais dators *Altus*. Latviska, patīkama, bet svešāda datorvide gan darbam, gan izklaidei). *Katrs rauj to silto deķi uz savu pusi* (TV L1 24.08.1996., raidījums *Tādi esam*). Erotiskā žurnāla *Laterna* redaktora slejā, ironizējot par cilvēku aizspriedumiem, tiek rakstīts: *Durvis ir atrautas vajā pilnīgi apzināti, jo,*

piesaucot uzskatu un dzīves veida brīvību, nav iespējams pīties puspatiesībā, pusaizliegumos, mulsi ķiķināt zem deķa (Laterna, 1995., #2, 1.lpp.). Arī "zīmēšanās" uz barikādēm un mutes brūķēšana masu mītiņos, vai elitāros rautos tomēr ir visai nervoza nodarbe. Varbūt taisnība, varbūt tenkas, skaidri var teikt vienu - "Latvijas ceļa" taciņai ir kāds būtisks šķērslis. [..] Latvijas Ārlietu ministrija klusēja, laikam domājot, ka gudrāk izlikties par beigtu zivi (Vakara Ziņas 28.02.1994., 2.lpp. Jānis Pelšs. Uzspodrināsim arī politiķus). Pēc televīzijas ziņu reportāžas par ugunsgrēku kādā bezpajumtnieku un klaidoņu apmešanās vietā aiz kadra ironiski tiek piebilsts: Bet šoreiz tie būs bomziši, kam nāksies šo iecienīto vietu pamest (TV NTV-5 27.04.1996., Ziņas). Šajos piemēros redzam, ka ironija parasti ir mazāk ekspresīva kā asprātība, ar izteiktu nosodījuma devu, kas attiecas uz visu izteikumu.

Visai bieži žurnālistu izteikumos lietotie slengismi un slenga frazeoloģismi veic ironisko funkciju. Ironija ar zināmu nosodījumu pret analizējamām parādībām vai runas priekšmetu bieži tiek izmantota dažādās recenzijās un kultūras notikumu apskatos. Ironiski nosodošais stils, kuru veidot palīdz arī slengismu izmantojums, ir raksturīgs atsevišķu žurnālistu, piemēram, N.Naumaņa, A.Ozoliņa, S.Radzobes un J.Kažas publikācijām. *Varbūt LTV nosprieda - nav ko cūkām pārles bārstīt, "izslēdzot štepseļus" starptautiskā kinoaktieru festivāla Baltijas pārle atklāšanas ceremonijas tiešraidīšanā pēc programmā atvēlētajām plānotajām 45 minūtēm. [..] varu iedomāties, kas notiktu, ja taisni tovakar translētais Skonto-Barcelona mačs tikpat "bezpardoniski" tiktu "izštepselēts" pusceļā uz vārtiem... Nu ko, uzskatīsim, ka kultūra, lai kāda tā būtu, tiek vērtēta ar primitīvu - kloķu noraušanas - lineālu (Diena 29.08.1997., 9.lpp. Normunds Naumanis. Panoptika Galvenais Štepselis).*

Šajā funkcijā latviešu valodā, tāpat kā citās valodās gan mutvārdu runā, gan rakstītā tekstā slengismi var tikt lietoti ironija, izpausmei bez stipra nosodījuma. Piemēram, secinot, ka kolēģis ir iereibis kādas filmas varone iesaucas: *Svētā karamele! Skatos, tu jau pamatīgās bu ās* (reibumā) (TV L1 18.12.1995., filma *Sensācija* (Kanāda), tulkojums no franču valodas). Ironizējot par bagātu uzņēmēju sievu ikdienas problēmām, tiek rakstīts: *Visai apafīgas nullītes iegulda fasādē* (izskatā) *un pričendālīgos aksesuāros - mājās, mašīnās, jahtās.* (*Santa* #6, 1996., 14.lpp. Una Meistere. Pārbaudījums ar naudu jeb kas (ne)kaiš būt biznesmeņa sievai). Pārlasot savu maģistra darbu un ironizējot par tajā samākslotajām frāzēm, kāda studente skaļi piebilst: *Hi, haļava!* (1998).

2.1.2.3. Slengismu lietojums, lai izbēgtu no ikdienas rutīnas, un slengismu lietojums kā īpaši sakāpinātu originalitātes tieksmju realizējums

Ikdienas mutvārdu runai un publicistikai raksturīgs slengismu lietojums, lai izbēgtu no pārāk pierastiem jeb ikdienišķiem vārdiem: kādā intervijā *Mani var katra apskaust. [vīrs] pat paiku atnes* (Zemgales Avīze 1996., #43, 4.lpp.), kādā reportāžā: *Agrāk par algu varēja uzvalku nopirkt un galus vēl savilkt, tagad jādomā tikai un vienīgi par to, kā tikt cauri ar paiku* (*Latvijas Jaunatne* 19.03.1992., Viktors Avotiņš. Vakars trolejbusā) un nodrāztiem izteicieniem: *Brigita, dosies paikot vai nedosies?* (saruna, 1977), *Pačolē, kas tur ir* (kādas ģimenes leksikā bieži lietots teiciens, 1995), *Tevi truba gaida* (norāde uz telefona sarunu, 1998).

Šajā apakšfunkcijā parasti var tikt lietoti tikai tādi slengismi, kas klausītājam ir mazpazīstami, negaidīti, sevišķi individuālie slengismi un grupas slengismi. Plaši pazīstams slengisms var radīt jauna, negaidīta

izteiksmes līdzekļa iespaidu, ja tas lietots situācijā, kurā atkāpe no kodificētās normas ir liels retums.

Daudzos mutvārdu un publicistikas tekstos fiksēts slengismu lietojums, kuros spilgti izpaužas teksta autora vai slengisma lietotāja tieksme pēc oriģinalitātes, vēlēšanās aktualizēt klausītāja (lasītāja) uzmanību. Bieži tiek lietoti slengismi vai pat slengiskie frazeoloģiski publikāciju virsrakstos. Īpaši raksturīgi šādas oriģinalitātes meklējumi ir rajonu laikrakstiem.

Slengismi kā īpaši sakāpinātu oriģinalitātes tieksmju realizējums bieži tiek lietoti *Radio SWH* pārraidēs *Bēbē brokastis* (agrākajā raidījumā *Karakums*), vēl senāk šādu vārdu lietojums oriģinalitātes un šoka efekta panākšanai bija vērojams radio raidījumā *Zvaigznišu brīdis*. *Dabūs pa rikli ar slapju divieli* (*Radio SWH* 17.05.1996., *Karakums*). Šādu funkciju varētu dēvēt par slengismu lietojumu slengismu dēļ. Slengismi slengismu dēļ - tā šajā promocijas darbā nosaukti gadījumi, kad runātājs/rakstītājs izmanto slengismu, it kā tiksmīnoties par to, pat izbaudot to, jo ne visiem šis vārds ir zināms, bet tie, kas zina - neuzdrošinās šos vārdus lietot oficiālā tekstā (par ko daļēji uzskatāms plašsaziņas līdzekļos lietotais teksts). Šai funkcijai raksturīgs arī slengiska tipa okazionālismu lietojums. *Cielaviņas armija ar visiem pavarotiem un pričendāļiem ir klāt* (*Radio SWH* 08.02.1997.).

No mākslinieciskā viedokļa šādu vārdu izmantojums ne vienmēr ir attaisnojams, bet mutvārdu runā šāds slengismu lietojums ir parasta parādība, kas pat nav saistāma ar īpašu tieksmi uz oriģinalitāti. Bieži slengismu ikdienas runā lieto tikai tāpēc, lai izbēgtu no ikdienas rutīnas. Piemēram, divu paziņu sarunā par darbu un peļņas iespējām tiek izteikta frāze: *Johaidi, piespēlē man arī kādu šepti!* (1998).

Savukārt publicistikā un literārā tekstā lietoto slengismu izmantošanas iemesli vairāk saistāmi ar oriģinalitātes meklējumiem. Īpaši daudz šādā funkcijā lietotu slengismu ir laikrakstos un žurnālos, kuros dotas dažādas

recenzijas, sporta, izklaides norišu apskati, t.s. restorāngidu vērojumi un dažādu veikalu novērtējums.

2.1.2.4.0.Slengismu lietojums, lai pastiprinātu ekspresiju

2.1.2.4.1. Slengismu lietojums, lai pastiprinātu nosodījuma ekspresiju

Ļoti bieži slengismi tiek lietoti, lai parādītu savu nevērību, necieņu, ignoranci vai vispār negatīvo attieksmi pret izteikuma priekšmetu. Pēc O.Buša uzskata "tā ir viena no visraksturīgākajām slengismu funkcijām latviešu valodā.

Starp citu, ar to saistāms fakts, ka daudzi slengismi nosauc nosodāmas parādības (*es gan tāds štrunts neņem ekscerpēt.*)' [Bušs 1980: 13]. Faktiski visi vulgārismi un t.s. lamuvārdi tekstā veic šo nosodījuma funkciju: *Bet tik un tā tam sūdabrālim ir paveicies* (TV LNT 15.06.1997., filma *Dežurējošais eņģelis Stefānija*, tulkojums no vācu valodas). Kāda vīrieša izteiktais negatīvais vērtējums dažādiem autortiesību pārkāpējiem, t.s. pirātiem koncertā *Roks pret pirātismu* ir lakonisks: *Gan jau viņi [mūzikas pirāti] dabūs pa purnu* (TV L1 01.09.1996., raidījums *Mikrofona televīzijas vakars*). *40 tūkstoši [LVR] deputātu alga? Svoloči, mirlas tādi* (sievietes replika uz TV dzirdētu ziņu, 1993). Tomēr ne tikai rupjie slengismi tiek lietoti šādā funkcijā. *Tā ir idiotiska zīmēšanās* (*Nakts* 30.09.1993., 4.lpp. Ilmārs Latkovskis. Latviešu biznesmenis: bailes un cerības).

Necieņa, negatīva attieksme pret izteikuma priekšmetu tiek izteikta ar virkni aizgūto slengismu, piemēram, *svoločs, besīt, ģešovka, krutka, haļava, haltūra, bardaks, pritons. Nu velcies, svoloč!* (sievietes balss, dzirdēts tirgū, 1980). *Svoloči, racuku uztaisījuši, noskauduši [nav uztaisījuši] reverso ātrumu* (vīrietis, apskatot jaunu elektrisko urbjašīnu, 1994). *A:Ja tā paklausās, tad tajā klubiņā (radio FM deju zāle) viss viena vienīga ģešovka,*

pa lēto. B: It sevišķi [lēti iznāk], ja sikais katru dienu tur skrien (saruna pēc dzirdētas reklāmas par cenu atlaidēm deju klubā FM, 1995). *Tu domā, tev ir izdevies man piemālēties par draugu?* (TV LNT 03.03.1998., filma *Rintintins*, tulkojums no angļu valodas). *Bērni auguši nelabvēlīgā ģimenē un ikdienā saskārušies ar vidi, kurā zog un pārmērīgi lieto alkoholu. To varētu teikt arī par viņu kaimiņiem. Nesen policijas darbinieki Aleksandru kopā ar vairākiem agrāk tiesātajiem aizturēja kādā dzīvoklī pritonā Garozas ielā 18* (*Zemgales Avīze*, 31.10.1996., 7.lpp. Juris Zēbergs. Vecāki bez uzraudzības atstāj gadu vecus dvīnīšus).

Šajā funkcijā nereti tiek lietoti vairāki slengismi vienlaicīgi, kas palīdz uzsvērt negatīvo attieksmi pret runas objektu. *Mani tā programma besija ārā. Visu dienu gar viņu nopisos. Tā ka gandrīz kriša pojehala* (sieviete datoriste sarunā, 1996). *Liecies mierā, Almiņ! Pati zini, kāda maita bija tavs Vilsons, Staļinam peršas rakstija. Labi vien ir, ka nomira* (Liesma 1989., #9, 10.lpp., Vladis Spāre. Neprāta šarms). *Haris, svoločs, govi vēl nav uzzīmējis* [nav izdarījis uzticēto darbu]. *Ko lai es vēl sūdīgu pasaku?* (vīrietis sarunā, 1995). *Nu kur mans bomža* (firmas darbinieks - strādnieks) *pazudis!? Svoločs tāds* (firmas vadītājs sarunā, 1996).

Negatīvs vērtējums bieži tiek izteikts ar tādiem slengismiem kā *sūdīgs* `slikts, nekvalitatīvs`, *sūdi*, *mēsli* `nepatikšanas`, *dirsa*, *dirsa list* `pieglaimoties`. *Un tad sākās visi tie mēsli* (TV LNT 15.06.1997., filma *Dežurējošais eņģelis Stefānija*, tulkojums no vācu valodas). *Sūdīga jaka, tik plāna ziemā* (13 g. vecs skolnieks vilcienā otram, 1994). *..sūdīgs zakazčiks* (45g.vecs remontstrādnieks stacijā Rīgā, 1980). *Sūdīgs darbs, kādreiz tā teicabīgais čakermanis gadījies* (strādnieks par pasūtījumu, 1995). *Viņš ir vēl viens japiju dirsa, kas neko nesaprot* (TV Baltcom L2 1996., filma *Karstās līnijas*).

Nosodījuma ekspresijas vai negatīvas attieksmes izpausmei tiek lietoti slengismi *padirst, apdirst, piedirst, piederāzt, izdrāzt, piečakarēt, bāba, bābietis. Vasarnīcu jau tā ir padīrsis* ('zaudējis'). *Ar žiguli sievas tēvs braukā* (kāda vīrieša stāsts par savu draugu, 1996). *Liāna: Mīcīties pa gubeņiem ar.. . Gluži kā tāds infantils babņiks!* (luga *U-ūū!*, Pauls Putniņš. Paši pūta, paši dega. 1975., 312.lpp.). *Kā tās bābas smēķē!* (vīrietis gados, vilcienā 1995). *Tur tās bābas dukštes, kreituses. Viņš tur grib izsist sev nišu* (kādas iestādes kolēģu saruna, 1996). *Bābieši vienmēr dzenas pakaļ modei, gībst par modi* (*Latvijas Radio* 19.01.1992., raidījums *Dzirkstele*).

Ne vienmēr šajā funkcijā lietotam slengismam jāizsaka vai jāpastiprina nosodījums, reizēm slengismi lietoti, lai vienkārši paustu savu attieksmi pret kādu negāciju bez pastiprināta vērtējuma. Var teikt, ka slengismi reizēm tiek lietoti, lai kādu apvainotu, pateiktu par viņu kaut ko sliktu, nepatīkamu, aizskarošu vai lai paustu savas emocijas, kurām ir neliela negatīvisma piedeva. Par kādu aizdomīgu personu, kas aplūkojusi svešu motociklu, filmas dialogā tiek teikts: *Kāds ādainis ostījās ap manu moci* (TV L1 1994., filma *E iela*). Kriminālinformācijā, kurā stāstīts par kādu nelikumīgu iestādi, kas maskējusies ar bāra izkārti, jaušama raidījuma veidotāju nosodošā attieksme ne tikai pret šīs iestādes darbiniekiem, bet arī apmeklētājiem, uz to norāda slengisma *biezie* lietojums: *Biezie, samaksājot desmit latus, var pasēdēt pie bāra* (TV 31.kanāls 09.07.1998., *Kriminālinformācija*).

Slengismu lietojums, lai izrādītu necieņu, negatīvu vai noliedzošu attieksmi pret izteikuma priekšmetu, ir viena no visizplatītākajām slengismu apakšfunkcijām. Šādā funkcijā lietotie slengismi parasti nav nejauši, tie ir apzināti un tīši. Kāds trolejbusa pasažieris intervijā, kas izdarīta neilgi pēc kāda nelaimes gadījuma, kurā ar kritamo kaiti slims trolejbusa vadītājs lēkmes laikā nav spējis novaldīt trolejbusu un ieskrējis sienā, izsaka savu viedokli par trolejbusu vadītāju atbilstību amatam: *Tur* (Tramvaju un

trolejbusu pārvaldē par vadītāju) *jau viens otrs ziliķis arī tiek iekšā* (TV L1 31.05.1998., *Panorāma*). Uz ielas dzirdētā sarunā kāda sieviete stāsta otram, ka aizraidījusi prom vīra paziņu dzērāju: *Es viņu pasūtīju vienu māju tālāk - ar visu kortelīti* (1997). *Viņš ir sagājis galīgi sviestā* (sieviete mutvārdu sarunā, 1990). *Viņš laikam ir sagājis sviestā galīgi* (vīrietis sarunā ar darba kolēģiem, 1993). *Viss ir sagājis tūtā. Kā muša pa tūtu* (TV L1 22.07.1996., mūziķis Valdis Atāls par Latvijas valsts politiku raidījumā *Siena šķūnīs*). *Mājās dzīvojot četrās sienās var saiet galīgi konusā* (kādas mājsaimnieces atziņa par mājās pavadīto laiku, audzinot bērnu, 1994). Kādas zobārstes negatīvā attieksme pret lietotām lietām tiek pausta ar vārdu *humpala* televīzijas intervijā: *Man nepatīk, ka Latvija ir vecu mantu glabātuve. Nekādas humpalas. Tāpēc arī vecas mašīnas man nepatīk* (TV 02.04.1997., raidījumā *Tikšanās ar nezināmo*). Piemēram, lai paustu savu negatīvo attieksmi pret noteiktiem cilvēkiem, šajā gadījumā pret padomju laika okšķeriem un ziņotājiem, fotogrāfs Atis Ieviņš intervijā tiši lieto aizgūto slengismu *stukačs* `specdienesta, respektīvi, VDK ziņotājs` nozīmē. *Kazā man nepatika, jo labi draugi mani bija informējuši, ka te ir pilns ar stukačiem, mēs tur iegriezāties tikai pa ceļam uz Mežaparku* (*Diena* 1996., #80, 12.lpp. E.Zirnis. Ieviņš nestāv plāniņa vidū). Kādā Saeimas sēdē, veidojoties asai diskusijai, deputāts G.Valdmanis pauž savu attieksmi, izmantojot slengismu *muldēt`runāt`*: *Jūs, Kreituses kundze, esat bezkaunīgi slikti informēta. Kreituses kundze nezina, ko viņa muld*. Sēdes vadītājs A.Čepānis aizrāda, ka šādas replikas Saeimas tribīnē nav pieļaujamas: *Valdmaņa kungs, es aizliedzu lietot asus vārdus, tas, ko jūs teicāt par Kreituses kundzi, vairāk attiecināms uz jums, bet tas ir bezcerīgi* (*Latvijas Radio* pārraide no Saeimas sēdes 12.03.1998.). Laikrakstā *Neatkarīgā Rīta Avīze*, piemēram, tiek publicēti deputātu izteikumi, šeit citēts kāda deputāta izteikums: *Laikam neviens nedzirdēja, bet Dievs ir mans liecinieks, un es gribu jums pateikt viņa atbildi, kuru es pierakstīju tūlīt uz*

*papīra, jo, kaut gan es kā ārsts ārstēju visus no strādnieka līdz ministram un esmu daudz ko dzirdējis un piedzīvojis, šī atbilde mani pārsteidza un mulsināja. Un tā bija, citēju Daudišu: "Tā kā tu mani šodien tā apdirsi, es tev neko vairāk neparakstīšu!, citāta beigās (NRA pielikums #19,16.lpp. 10.05.1997.). Saeimas frakcijas "Latvijas ceļš" deputāts Indulis Bērziņš vēlreiz apliecināja, ka "Latvijas ceļš" neiesaistīsies Čevera bloka veidotajā valdībā un darbosies opozīcijā. Savukārt kāds "Latvijas ceļa" deputāts, kurš negribēja, lai viņa vārdu publicētu presē, "Vakara Ziņām" komentējot deklarāciju, bija Joti lakonisks: "būs sūdi" (Vakara Ziņas 19.10.1995., 3.lpp.). Kad deputāts Kostanda savas negatīvās attieksmes izteikšanai sēdes laikā no Saeimas tribīnes saka šādus vārdus (respektīvi, citē slenga frazeoloģismu): *Jo vairāk sūdu aiztiek, jo vairāk viņš smird*, viņam Saeimas priekšsēdētājs A.Gorbunovs izsaka piezīmi par skarbu vārdu lietošanu (TV L1 1994., *Panorāma*). Kā redzams, tad šādu vārdu lietojums oficiālā situācijā, respektīvi, Saeimas sēdes laikā, nav pieļaujams. Šādu vārdu lietojums oficiālā situācijā, piemēram, intervijā liecina par literārās valodas normu nezināšanu vai par to tīšu ignorēšanu.*

Savukārt ikdienas runā, neoficiālā situācijā slengismi, kuru semantiskajā struktūrā ietilpst spilgtas pejoratīvas attieksmes sēma, dažkārt (ja ir attiecīga reālā situācija) ir pieļaujami, ja vien nav kādu citu ierobežojošu faktoru, piemēram, bērnu klātbūtne.

Kādā dzirdētā sarunā slengismi tiek lietoti, lai paustu savu negatīvo nostāju pret pārdevēju neieinteresētību un lai pārlicinātu sarunas partneri par savu nostāju, kas, iespējams, radusies personīgā negatīvā pieredzē gadījumos, kad pārdevējam ir bijusi interese vairāk pārdot, nedomājot par pircēja (šajā gadījumā brillju nēsātāja) komfortu. Par šo negatīvo attieksmi liecina slengisms *muldēt`p]āpāt, melst` Ko nu muldi. Iesmērēs [brilles], ja pirks gatavas [bez receptes un speciālas izgatavošanas] - vai nu attālums*

nebūs pareizs. Kurš nu ies ar tevi ķibināties (sieva sarunā ar vīru par to, ka vīrs negrib iet pie acu ārsta, kurš izrakstītu tādas brilles, kādas nepieciešamas tieši vīra acīm, 1996).

Slengismi, kas lietoti, lai pastiprinātu nosodījuma ekspresiju, visai bieži tiek apvienoti ar spēcīgu ironiju. Šī ir viena no galvenajām, bet varbūt pati galvenā slengismu funkcija mūsdienu publicistikas tekstos (plašsaziņas līdzekļos). Uz šādu negatīva vērtējuma esamību bieži norāda jau publikācijas virsraksts, ja tajā ietverts slengisms. Žurnālistu Anitas Lases un Askolda Rodina publikācijai par deputāta I.Ķezbera iespējamo sadarbību ar VDK dots raksturīgs virsraksts: *Ķezbers melojis, nostučījis pats sevi vai šo to sajaucis* (*Diena*, 12.10.1995., 3.lpp.). Jaunākajās, respektīvi, deviņdesmito gadu publikācijās, negatīva attieksme tiek izrādīta pret dažādiem privatizācijas procesiem, politiskajām norisēm un deputātu vai valdības pārstāvju rīcību, lēmumiem. *Ir tāda perestroikas agrumā aizkavējusies domāšana, kura pieļauj privātīpašumu bodītēs un tirgus plačos, bet uzskata, ka ražošanai, kura ir gandrīz vai "svēta" ("ekonomikas pamats"), jāpaliek valsts rokās* (*Diena* 29.08.1997., 2.lpp. Točs S. Mieru pilīm, privatizāciju būdiņām). Ojārs Rubenis kādā intervijā nievīgi izsakās par deputātiem, kas iet nolikt ziedus pie pieminekļiem tikai tāpēc, lai izrādītos nacionālpatriotiski tautas acīs. Par nievīgu attieksmi liecina slengisma *pakazuha* lietojums: *Neiešu šajās, kā krievs saka, pakazuhās ar zīgeristiem, dobeljiem, kostandām, mīlbergiem nolikt puķīti* (TV L1 27.01.1994., raidījums *Spogulis*).

Šajā negatīvā vērtējuma funkcijā ļoti bieži tiek lietoti dažādi lamu vārdi un apsaukas: *ambīlis, āmurgalva, aunapiere, bifelis, bomzis, cērme, cūka, čība, dirsā, draņķis, duraks, gnīda, idiņš, idiots, jampampiņš, jefiņš, ķēms, kretīns, krupis, kuce, lohš, losis, lops, lunis, Jurpaks, maita, mauka, mērglis, mērkaķis, mēsls, mūlāps, ņuņņa, pāķis, pālis, pampālis, pediņš, smerdelis, svoločs*.

2.1.2.4.2.Slengismu lietojums, lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju

Slengismi var tikt lietoti, lai radītu vai lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju. Faktiski to var uzskatīt par īpašu nākošās apakšfunkcijas gadījumu, tomēr šķita mērķtiecīgi parādīt šo slengismu lietojuma paņēmieni atsevišķi tā specifiskuma dēļ.

Latviešu lingvistiskajā literatūrā, izņemot O.Buša darbus, nav analizēts slengismu lietojums pozitīva vērtējuma ekspresijas radīšanai vai pastiprināšanai. *Tev forša frizūra. Tev atkal jauna štāte* (nejauši dzirdētas replikas, 1998). *Krieviem forša multene, kur rāda galdu bez viesiem* (sarunā pie kafijas tases, 1995). Pozitīva vērtējuma efekts nereti tiek sasniegts ar tādu slengismu, kam piemīt pozitīva vērtējuma denotatīvā semantika, palīdzību: *No lielā kalna baigi forši laisties uz slēpēm. Kollīga juška* (skolēna izteikums, 1992). *Tev ir baigi foršs maģis. Baigi labi* (no studentu izteikumiem).

Pozitīva vērtējuma izpausmei bieži tiek izmantoti slengismi: *forši, kruti, superīgi, feini*. Vērtējot jaunā datora *iMac* modeli, žurnālists J.Kaža pozitīva vērtējuma ekspresijai lieto no krievu valodas aizgūto, par modes vārdu kļuvušo slengismu *kruti`lieliski, jauki, skaisti`*, kas pēc nozīmes ir sinonīmisks slengismiem *feini, forši*, mazāk izplatītajiem *coini, kūlīgi, kollīgi*. *Datorizplatītāji domā, ka iMac pirks arī tā neparastā dizaina dēļ: tam būs vienreizējs un pievilcīgs izskats, proti, - caurspīdīga zaļa čaula un trīsstūrains forma, kas amerikāņu izpratnē ir patiešām c o o l vai, kā teiktu Latvijā, - k r u t i* (*Dienas Bizness* 13.05.1998., 16.lpp. Juris Kaža. *Apple Computer* prognozē panākumus jaunajam mājas datora *iMac* modelim). Intervijā tēru dizainers Uģis Rūķītis atzinīgi novērtē savu manekeni, kura skatītājiem pazīstama pēc filmā *Teātris* tēlotās kalpones lomas: *Ilga Vītola, mana foršākā manekene, "vecā govs" no filmas "Teātris"* (*Nakts* 03.06.1993., 21.lpp.). Kāda sieviete intervijā žurnālam stāsta par sevi un laulību: *Es uzskatu, ka mani*

tagad ir daudz kas *foršāks nekā jaunībā* (Santa 1992., #4, 5.lpp. Vai laulība nogalina mīlestību?). Rīgas Doma zēnu kora diriģents un mākslinieciskais vadītājs Jānis Erenštreits intervijā pozitīvi izsakās par saviem kolēģiem: *Bet man ir skaidrs, ka nebūšu no tiem, kas līdz sirmam vecumam dara vienu lietu, te ir vajadzīgas jaunas asinis, un man prieks, ka ap mani ir izauguši jauni, talantīgi, gudri, feini diriģenti, un es savus spēkus likšu iekšā, lai nodrošinātu viņiem visu pārējo* (Nakts 1994., #58, 11.lpp. Agija Krasta. Pie jūras, bez cepures). Jauniešu saruna: *Baigi feinais ķincis* (1995). Radio dīdžejs, piesakot mūziku: *Un manā sniegumā skanēs feinaķās kompozīcijas no 80.,90-ajiem gadiem* (radio SuperFM 03.06.1995.).

Pozitīva vērtējuma pastiprinājumam bieži tiek lietoti slengismi, kuru semantiskajā nozīmē ietverts vērtējuma, emocijas, pazīmes utt. pastiprinājums, piemēram, vārdi *šausmīgi, baigi* ar nozīmi `joti`. Kādas sievietes replika par jaunajiem zābakiem: *Šausmīgi feini zābaciņi*. Kādā frizētavā dzirdēta divu frizieru saruna: *Baigi foršās neļķes un orhidejas. Es ņemšu krizantēmas* (1994). Mūziķa Medņa atzinīgs vērtējums par dzirdēto mūziku: *Baigi labi [dzied]. Pa pirmo zorti. Forši dzied* (TV L2 10.11.1995., raidījums *Mikrofona nakts televīzija*). Aktrises S.Bleses replika: *Skaisti, kolosāli, baigi labie aplausi "Dzeguzēniem"* (TV3 19.01.1996., raidījums *Notis un pannas*). Kāda vīrieša replika, ieslēdzot radio: *Redz, kāds tev baigi krutais muzons* (1996). Divu skolnieču dialogs kafejnīcā: *-Tev baigi forši zābaki. -Jā, četrdesmit lati, smuki vai ne?* (1997). Intervijā laikrakstam Ēriks Loks stāsta: *Man iepatīkās, likās - baigi forši* (Nakts 17.02.1994., 13.lpp.). Aktieris, stāstot par atgriešanos mājās, kur gaida garšīgas vakariņas: *Un tad atverās durvis un tu jūti, ka kaut kas tā ārkārtīgi feini smaržo iekšā* [dzīvokli] (TV LNT 04.01.1998., *Egila Zariņa svētdienas mikslis*). Šajā raidījumā tiek izteikta vēl viena pozitīva vērtējuma frāze, kurā lietoti slengismi: *Viss ir baigi forši un baigi mīli*.

Slengismu lietojums, lai pastiprinātu pozitīva vērtējuma ekspresiju, tiek lietots gan laikrakstu, žurnālu publikācijās, gan daiļliteratūrā, piemēram, dialogos. *Kur tu ņēmi tādu foršu klozi!* (filma, tulkojums no angļu valodas). Par skaistu, dārgu un jaudīgu automašīnu tiek teikts: *Tas ir visstākais sutenera vāģis. Ar šitādu kasti pedālis jāmin grīdā* (‘jābrauc ļoti ātri’). (TV LNT 15.06.1997., filma *Dežurējošais eņģelis Stefānija*, tulkojums no vācu valodas). Atzinība tiek izteikta ar šādiem vārdiem: *Nu, Rita, tu man esi žipčiks* (TV L1 14.06.1997., seriāls *Dzīvoklis*). Ērika Loka izteikumā par sevi ekspresijas papildināšanai lietoti slengismi: *Es esmu baigi feinais puisis, kā smeijies, puisis, ka tik turies* (*Nakts* 17.02.1994., 13.lpp.). Par savu ideju realizāciju intervijā Jānis Šipkēvics piebilst: *Ja tās izdosies realizēt, tad būs baigi forši* (*Nakts* 13.05.1993., 4.lpp.).

Reklāmas tekstā slengismi visbiežāk tiek lietoti pozitīva vērtējuma ekspresijai un šīs ekspresijas uzsvērumam. *Foršs džeks, tikai tie mati.* (pretblaugznu šampūna reklāma TV, 1997). *Runda Bords - foršākais margarīns* (TV reklāma, 1998). *"Ķenguriņš". Tie ir brekši no Austrālijas* (radio SuperFM 27.09. 1995., reklāma par fotodarbīcu "Ķenguriņš"). *Skanēs feinākās 90.gadu dziesmas. Deju klubs būs atvērts no plkst. 19.00* (radio SuperFM 03.06.1995., reklāma).

2.1.2.4.3.Slengismu lietojums, lai pastiprinātu dažāda veida ekspresiju, izņemot pozitīva vai negatīva vērtējuma ekspresiju

Latviešu valodā novērojams slengismu lietojums, lai pastiprinātu dažāda veida ekspresiju, ne tikai pozitīva vai negatīva vērtējuma ekspresiju. Tas izskaidrojams ar jau Ē.Pārtridža konstatēto faktu, ka slengismi tiek lietoti, lai uzsvērtu savu emocionālo attieksmi pret izteikuma priekšmetu. Bieži šajā uzsvērumā nav izteikts ne noraidījums, atteikums, ne arī noliedzoša vai

pozitīvi vērtējoša attieksme. Slengismi tiek lietoti ekspresijas paspilgtinājumam bez īpaša nolūka, vienkārši tāpēc, lai būtu interesanti, lai nebūtu garlaicīgi, lai emocionāli bagātinātu sarunu, raidījumu, reportāžu utt. Kādā īsā mutvārdu dialogā tiek jautāts, cik ir pulkstenis, jautātājam pašam apzinoties, ka droši vien jau ļoti daudz: *A:Cik pulksten's? Da figa! B:Pusviens. A:Johaidi!* (1997). Kādā mūzikas raidījumā tiek tulkotas Gremi balvas pasniegšanas laikā notikušās intervijas, arī latviskajā tulkojumā tiek izmantoti slengismi, kas oriģinālvalodā lietoti izteiksmes paspilgtināšanai: *Kas kaut ko bida no lielā biznesa* (TV LNT 02.04.1997., raidījums *JAM*, tulkojums no vācu valodas).

Ja tekstā ir izmantots slengisms, tad īpaša uzmanība tiek vērsta tieši uz šo vārdu, uzsverot tieši šī nozīmes segmenta nozīmīgumu. Nereti slengismi lietoti nelielai izteiksmes atsvaidzināšanai bez īpašas papildekspresijas vai ar minimālu ekspresijas paspilgtinājumu. M.Brauns intervijā: *It kā tāds galīgs nieks, štrunts, tāda filmelite, bet var uzlabot garastāvokli* (TV L1 29.03.1997., raidījums *Pasaka, pasaciņa*). Šajā funkcijā lietoti slengismi sastopami arī daiļliteratūrā, parasti tiešajā runā, un filmās: *-Bet galvenais humors ir tas, ka mans klasesbiedrs tepat Rīgas ostā uzlavijās uz zviedru kuģa un gribēja pemt vagu, vai varat iedomāties? Viņam līdzī bijusi vesela kule ar sausiņiem. [...] Uzreiz noķēra! Tieši kur viņš bija ielīdis, es skaidri nezinu, viņš vispār bija tāds drusku špāsīgs. - Kociņš nogrozīja pirkstu gar deniņiem.* (Liesma 1989., #9,10.lpp., Vladis Spāre. Neprāta šarms). Kādas filmas dialogā: *Citādāk viss, ko mēs darījām priekš jums, būs priekš kaķiem* (TV LNT 15.06.1997., filma *Dežurējošais eņģelis Stefānija*, tulkojums no vācu valodas).

Mutvārdu runā izplatīts ir slengismu lietojums ekspresijas uzsvērumam bez papildu negatīva vai pozitīva vērtējuma. Kādā dzirdētā sarunā: *Es to sievu satiku, izstāstīju pa to pensiju, velns, nečoknīju* ('nesapratu'), *ka man ar no viņas ko vajag* (sieviete, 1980 Rīgā). Ģimenes sarunā ar bērnu -*Tā*

izskatās. *Fokusņiks*. -*Tētis jau gandrīz noticēja, ka tu esi salabojis* (1996).
Studentu saruna mikroautobusā, vērojot garām braucošās jaudīgās un dārgās
automašīnas: *Baigi forši būtu ar tādu biezo vāgi. Aizpļaut uz šūli un
pazīmēties. Es nebrauktu, ne - es ar tādu kostu* [spiestu pedāli] *līdz grīdai*
(1995). Kādas autobusā dzirdētas skolnieču sarunas fragments: *Tu šodien
baigi davoļnā izskaties* (1995).

2.1.2.5.0.Slengismu lietojums, lai reducētu izteikuma satura ekspresiju

2.1.2.5.1.Slengismu lietojums, lai mīkstinātu vārdu dzēlīgumu un/vai kliedētu sarunas nopietnību

Bieži latviešu valodas runātāji lieto slengismus, lai mazinātu saziņas psiholoģisko spriedzi, neuzsvērtu kaut ko, piemēram, lai neizrādītu prieku, sajūsmu, skaudību, nepatiku, mazinātu vai slēptu to, lai runātu par nepatīkamām lietām, faktiem, kaut ko psiholoģiski emocionāli nepieņemamu. Šādā funkcijā lietoti slengismi ir sava veida eifēmiskā leksika.

Slengismi tiek lietoti, lai mazinātu nepatīkamo iespaidu sev kā runātājam (rakstītājam) vai otrai personai - adresātam (klausītājam, lasītājam). Piemēram, kāda studenta secinājumos par realizēta projekta lielajām, neparedzētajām izmaksām: *Man viss kapitāls aiziet pa grunti*. Iespējams, slengisms lietots tāpēc, lai neizrādītu, cik pašam žēl notikušā fakta un naudas zaudējuma.

Slengismi nereti tiek lietoti intervijās kā sarunas nopietnības (jebkura intervija ir nopietna lieta, jo tā paredzēta plašākai publikai, nekā iespējams ikdienas komunikācijā) kliedētāji, tāpēc ne vienmēr slengismu lietojums nozīmē pozu, izcelšanās vēlmi, tieksmi pēc oriģinalitātes vai sava nozīmīguma uzsvēršanu. Kāds mūziķis televīzijas intervijā piebilst: *Pats es*

esmu tai *brandžā vai brālībā* (muzikantos) (TV L2 1995., raidījums *Mikrofona muzikālā televīzija*).

Bieži, ja kāds ir lietojis alkoholu, ir apreibis, šo personu un reibuma stāvokli apzīmē ar slengismu. Tas izskaidrojams ar nevēlēšanos nosaukt tieši vārdā, kā arī ar to, ka alkohols un ar to saistītie apzīmējumi ir viena no plašākajām slengismu tematiskajām grupām. Kādā ģimenē tiek secināts, ka tēvs ir iereibis: *Fāters galīgi flaks*.

Dažādi ar seksa, mīlestības, kā arī vīriešu un sieviešu savstarpējo attiecību tematiku (*Jūs piecirtāt man tikai tāpēc, lai dabūtu nodaļas priekšnieka vietu* (TV 31.kanāls 14.07.1998., filma *Dienesta romāns*)) saistītie slengiskie apzīmējumi tiek lietoti ikdienas runā, nevēloties nosaukt attiecīgas darbības, personas un citus apzīmējumus tieši. Sarunas par seksa tēmu ir tabu, tāpēc bieži šādi jēdzieni tiek apzīmēti eifēmiski un nereti tiek lietoti slengiskie šīs parādības apzīmējošie vārdi: *kniebties, drāzties, maigoties, sūkties* utt. Kādā reklāmas sižetā, aicinot pirkt žurnālu *Laterna*, apgāda *Artava* pārstāvis, reklāmas speciālists Aivars Helds lieto slengismus ne tikai, lai mazinātu sarunas nopietnību, izvairītos no tiešiem apzīmējumiem, bet arī lai pievērstu klausītāja un skatītāja uzmanību tieši šim žurnālam. *Lai jums trāpās dabūt kaut vienu no tā, kas tur ganās. Un pupainas meitenes arī. Kniebjās pa labi un pa kreisi, ka tik nenokniebj kādu ar'* (TV LNT 02.07.1998.).

Šā promocijas darba autores novērojumi ļauj izvirzīt hipotēzi, ka vārdu *bomzis*, iespējams, šodien tik plaši lieto, lai nebūtu "lietas jānosauc īstajā vārdā", jo sabiedrībai - bijušajam padomju cilvēkam - neierasti, nepatīkami ir apzināties, ka ir bezpajumtnieki, nabagi un ubagi. Sabiedrība Latvijā ir noslāņojusies bagātos ("biezos") un nabagos (ko kādā iepazīšanās sludinājumā okazionāli nodēvē par "plānajiem"), izveidojies sabiedrības vidusslānis ("pabiezs cilvēks", "pusbiezs cilvēks"). Ir radies vērtējuma kritērijs pēc cilvēka materiālās nodrošinātības un materiālajām iespējām:

biezāks, ne tik biezs un visbiezākais. Zināmā mērā tā var izskaidrot ne tikai šo slengismu lietojumu mutvārdu un rakstveida tekstā, bet arī šo vārdu cilmi. Sabiedriski politiskie un ekonomiskie notikumi veicina šo vārdu rašanos, izplatību un lietojumu noteiktu funkciju realizācijai latviešu valodā, kā arī veicina attieksmes maiņu pret šo vārdu slāni. Lai mazinātu vārdu *ubags* un *nabags* dzēlīgumu, šie apzīmējumi tiek aizstāti ar slengisko *bomzis*, bet šādiem cilvēkiem raksturīgās vides apzīmējumam tiek lietots vārds *bomžatņiks*, savukārt šādas vides pazīmju raksturojumam noder slengisms *bomzīgs*. Nevēlamās ekspresijas reducēšanai, piemēram, lietoti apgērbi un sadzīves lietas tiek saukti par *humpalām*, bet to tirdzniecības vieta tiek apzīmēta ar vārdu *humpals*.

Reizēm, runājot vai rakstot par nopietnām lietām, tiek lietoti slengismi, lai mazinātu sarunas nopietnību. Slengismu lietojums nemazina attieksmes nopietnību un neliecina par runātāja vai rakstītāja nevērību pret sarunas priekšmetu. Šādu vārdu lietojums izskaidrojams ar vēlmi zināmā mērā atvieglot komunikācijas procesu. Kādā intervijā, runājot par dopinga problēmu, Latvijas Riteņbraucēju federācijas pārstāvis Japiņš stāsta, kādā veidā notiek krāpšanās dopinga kontroles laikā: *Stellē biksēs, kā to lai pasaka, citu urīnu* (TV L2 21.07.1998., *100% sports*). Laikraksta diskusijā par tenkošanu kā aizvainojošu un sāpīgu parādību kāda meitene izklāsta savu viedokli: *Mani tas apstulbina, rada bezspēcīgas dusmas. Ja aprunā svešāki cilvēki, kārtīgi "izfunktierēju", kāpēc tā. Bet ja draudzene... Pirmajā brīdī esmu gatava kliegt. Nevaru apgalvot, ka spēju ātri piedot. Jūtos riebīgi. Zinu, ka ar šādu cilvēku nav vērts ielaisties* (*Zemgales Ziņas*, 13.11.1996., 5.lpp. Aprunā? Tātad esmu tā vērtā). Kāda vīrieša mutvārdu stāstījumā par savām neveiksmēm: *Tur es arī dabūju pa kāju* (‘man neveicās’) (1998).

Nereti ekspresijas reducēšanai, stāstot par dažādiem noziegumiem, neizdarību un citām negācijām, lieto, piemēram, slengismus *šmuces*,

nofenderēt, bardaks, šliherēt [ˈslaistīties˘], *kurķis*, u.c., tādējādi it kā mazinot ar literāro vārdu apzīmētā jēdziena nopietnību. *Mums te daži* [autobusu] *vadītāji šmuces sastrādājuši* (policista replika autobusa vadītājam, reida laikā pārbaudot Dziesmu svētku dalībnieku autobusu vadītājus, vai viņi nav lietojuši alkoholu, 1998). Šāda slengismu lietojumu funkcija, kad ar slengismu tiek mazināta vārdā ietvertā jēdziena negatīvais lādiņš, raksturīgs publicistikai, televīzijas un radio informācijai.

Ekspresijas reducēšanai raksturīga cieša saistība ar stilistiski piezeminātu leksiku un slengismu lietojums terminu vietā. Ventspils Domes priekšsēdētāja vietnieks J.Vītoliņš: *Fiksētās īres maksas dēļ, atgūstot namīpašumu, īpašniekam īrnieki ir ekonomiski neizdevīgi. Likums nosaka, ka īrnieks īres tiesības saglabā vēl 7 gadus, bet īpašnieks rada apstākļus, ka īrētājs spiests tīt maksškeres...* (*Neatkarīgā*, 08.05.1998., 5.lpp. Irēna Vembre. Kā sarkans diegs caur baltu deķi).

Arī reklāmā iespējams slengisma lietojums ekspresijas reducēšanai, piemēram, runājot par piņņu problēmu, pusaudžiem pieņemamā ikdienas runas formā neuzspiesti, nesarežģījot ieteikumu ar pamācībām, tiek piedāvāts lietot pretpiņņu līdzekli: *Ja pinnes daiļo ģīmi - La formula* (1998, TV).

2.1.2.5.2.Slengismu lietojums, lai mazinātu nepatīkamo iespaidu par paziņojumu

Nepatīkamā iespaيدا mīkstināšanu var veicināt, vēršot galveno uzmanību uz vārda stilistisko specifiku, bet ne uz tā denotativo semantiku. Šajā funkcijā lietotie slengismi var būt savdabīgi eifēmismi. Tematiski visizplatītākie ir slengismi, kas apzīmē nāvi, alkoholismu, seksu, cilvēka organisma fizioloģiskos procesus, noziegumus, ar tiem saistītās parādības, darbības un cilvēkus. *Tad jau večuks nolīcis karoti* [ja viņa dzīvokli remontē

jaunā ģimene] (kādas mājas iedzīvotāja secinājums, neredzot iepriekšējo ģimeni, uz kura dzīvokli vīrieša nāves gadījumā cerēja potenciālie ģimēni, 1998). Kāda uzņēmēja secinājums par savu iereibušo darbinieku: *Viņš šo nedēļu tādā kā sutā* (1995). Eifēmiski tiek apzīmēta gāzu izdāle no organisma, piemēram, ar idiomātiskiem vārdsavienojumiem *palaist sesku/balodi, plēst parki* utt. *Ak, tie ir atkritumi, kas te smird. Man šķiet, ka tu palaidi bezdelīgu, tāpēc es neko neteicu* (TV L1 28.06.1997., filma *Neredzi Jauno, nedzirdi Jauno*, tulkojums no angļu valodas).

Slengismu lietojums, lai mīkstinātu nododamā paziņojuma nepatīkamo iespaidu, vērojams gan mutvārdu runā, gan rakstītā tekstā. Kāds 19g. vecs jauniešs, kurš darbojas kādā no Rīgas mikrorajona tirgiem vilcienā sarunā ar otru puisi: *Es ar bembu ieliku mersim pakalā* (1996). Kādā intervijā par aprunāšanu laikraksta pielikumā jauniešiem intervētās meitenes stāsta: *Uzticējos savai draudzenei - pastāstīju, ka man ļoti patīk kāds zēns. Pēc tam, svešu cilvēku vidū sēdēdama, dzirdēju, ka tiek aprunāta meitene, kura kā muļķe "ieķērusies" kādā čalī. Kad dzirdēju savu vārdu, man kļuva slikti. Kopš tā laika es ar šo "draudzeni" vairs nerunāju* (*Zemgales Ziņas*, 13.11.1996., 5.lpp. Aprunā? Tātad esmu tā vērtā). *Viņš vakar vakarā mēģināja mani nokniebt* (‘nošaut’) (TV L1 04.03.1997., filma). Arī autora tekstā sastopams slengismu lietojums šādā emocionāli ekspresīvajā funkcijā: *Sakarā ar to, ka šovakar atrodoties pilnīgā dimbā* (‘nepatīkšanas, neveiksme’). (*Nakts* 03.06.1993., 13.lpp.)

Slengismu lietojums, lai reducētu ekspresiju, t.i., lai mīkstinātu nepatīkamo iespaidu, ko var radīt dotais paziņojums, bieži sastopams policijas informācijā. Nereti arī politisko aktualitāšu komentāros. Šādā funkcijā lietoti slengismi sastopami arī politiķu runās.

Slengismu lietojums ekspresijas reducēšanai zināmā mērā korelē ar Ē.Pārtridža nosaukto slengismu lietojumu, lai atvieglotu komunikāciju.

Respektīvi, komunikācija noris veiksmīgāk, ja tiek mazināta saziņas spriedze, šajā gadījumā - netiek uzsvērts nepatīkamais. Reizēm ir grūti nošķirt, kurā gadījumā slengismi lietoti ekspresijas reducēšanai un kurā - humora (asprātības) izpausmei kā saziņas veicinātāji.

2.1.2.6.0.Slengismu lietojums izteiksmes precizēšanai

2.1.2.6.1.Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārdu atkārtotāšanās

Bieži slengismi tiek lietoti tīši, lai izvairītos no vārdu atkārtotāšanās. Šajā gadījumā tie var tikt lietoti kā iepriekš minētā literārā vārda pilnīgi vai daļēji sinonīmi. *Bērni nevar ēst to, ko klopsē lielie* (1997). Slengismu lietojums šajā funkcijā saistīts ar runātāja vai rakstītāja vēlmi izvairīties no vārdu atkārtotuma, kā arī ar konkrētas domu izpausmes, precīzas izteiksmes un nepārprotamas saziņas nepieciešamību.

Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārdu atkārtotāšanās, sastopams dažādos dialogos: intervijās, filmās, daiļliteratūrā. Kādā raidījumā par reklāmu uzņēmēju, firmas "Apsara" pārstāvis Ivars Keišs definē savu jēdziena reklāma izpratni: *Reklāma ir cundurs, joks, kas paliek prātā* (TV LNT 09.01.1998., raidījums *Acs*). Līdzīgā funkcijā kādā humora raidījumā lietots arī slengisms *faņķiks. Nospēlēs uz kārtīm. Vai uz faņķikiem, konfekšpapīrišiem* (TV L1 13.12.1995., Armīna Lejiņa teksts satīriskai etīdei raidījumā *Nedēļas vidū*). Horoskopos kādai no zodiaka zīmēm ieteikts: *Brīvdienas pieder ģimenei! Nekādu darbiņu, nekādu haltūriņu!* (*Neatkarīgās rīta avīzes* pielikums #19, 10.05.1997.). Slengismu lietojums, lai izvairītos no vārda atkārtotāšanās, ir savdabīgs sinonīmijas stilistisko iespēju apvienojums ar nozīmes atkārtotumu. Tāpēc šāds slengismu lietojums tekstā var veikt zināmas emocionāli ekspresīvās funkcijas. Ātrās palīdzības brigādes ārste intervijā stāsta par darba dienu: *Tā jau nav, ka galvaspilsētā cilvēki tiek*

pamesti likteņa varā. Vai dienī, cik mēs diendienā ārstējam bezpajumtnieku! Kad policija secina, ka saulesbrālim nepieciešama medicīniskā palīdzība, tā mums paziņo šo faktu, bet mēs braucam bēdubrāli ārstēt. [...] šodien ir sestdiena, tā trakā diena, kad sniegs krīt kā no pārpilnības raga. Gan bomži, gan visi pārējie cilvēki laikam sēž mājās un vēro, kā aizloga krīt sniega pikas (Fokuss, 27.10.1997., 7.lpp. Cilvēka dzīvība - Latvijā visupēdējais?).

Slengismi var tikt lietoti, lai neatkārtotu jau pieminētu tādas pašas nozīmes slengismu. *Vilzs: Kas nešancē, var tities. Zeks: Mēs te nenācām šrubīt, bet slēpties* (TV L2 10.01.1996., seriāls *E iela*). Kādā sarunā uz ielas satiktai paziņai tiek jautāts: *A: Ko tad tu no tās puses [nāc]? B: Es no fāčuka. A: No fātera?* (1998).

2.1.2.6.2.Slengismu lietojums semantikas konotatīvā komponenta precizēšanai

Šajā apakšfunkcijā lietoto slengismu semantiskajā struktūrā diezgan liels ir tādu denotatīvo sēmu īpatsvars, kas ir raksturīgi nominatīvajai funkcijai, tomēr šajā lietojumā apzināti realizētas slengismu stilistiskās konotatīvās sēmas, kas savukārt ir raksturīgi emocionāli ekspresīvajai funkcijai. Reizēm slengisms precīzāk nekā literārais vārds izsaka runātāja emocionāli ekspresīvo attieksmi pret runas priekšmetu. Radio raidījumā, kurā notiek klausītāju saruna ar deputātu, ārstu Nagobadu, žurnālists K.Streips precizē: *Kuru (likumu) Saeimā, ja tā var teikt, gadu marinē*. Žurnālistam nepiekrīt intervējamais deputāts: *Es negribētu piekrist Streipa kungam, ka marinē* (*Latvijas Radio*, 1997.).

Kādā dialogā tiek apspriests kādas automašīnas izskats. Automašīna līdzīga Krievijā ražotajai apvidus mašīnai LUAZ, kuru slengā pēc tās

nepievilcīgā dizaina sauc par *fantomasu*. Tiek salīdzināti jau zināmie apvidus mašīnu modeļi (*džips, bobiks, fantomass*) un pieminēti attiecīgie slengiskie apzīmējumi, secinot, ka šī automašīna ir cita, kaut arī ārēji līdzīga jeb tikpat briesmīga kā *fantomass*. Tāpēc tiek izteikta versija, ka tā ir pārveidota no kādas citas, jau zināmas automašīnas, respektīvi, paštaisīta. Tā kā automašīna ir rūpnieciski ražota, tai faktiski ir modeļa nosaukums, bet sarunas dalībniekiem tas nav zināms un sarunas gaitā tā arī netiek noskaidrots. *A: Kas tas par džipu? Tas ir briesmīgāks par fantomasu. B: Padomju briesmonis. A: Tā ir krievu mašīna, nevis paštaisīta? B: Jā, armijas* (1998). Kādā citā dialogā tiek izteikta doma: *Man liekas, ka to veco bobiku arī sauc par fantomasu* (vīrietis sarunā, 1997).

Kādas ģimenes saruna, meitai (A) atgriežoties no darba un nākot iekšā pa mājas durvīm, sajūtot, ka tēvs (B) vāra griķus *A: Saož, saož mana nāss... B: Kā tu to saod? A: Man ir ņuhs. Griķus vāri, ja? Es jau jūtu* (1997). Kādā kopīgā nogaršošanas procesā par jaunu, no ārzemēm atvestu produktu tiek secināts: *Baigi smeķīgs* (vīrietis, 1998). Kāda darba kolēģu sarunā par pasākuma recenzēšanas nepieciešamību tiek izteikts pamudinājums un ieteikums to darīt nekavējoties, uzreiz, šī pasākuma iespaidā: *Var būt, ka tu tagad vari [uzrakstīt] pirmajā štimungā* (1998). Kādā sarunā par teksta ārējo noformējumu, respektīvi, burtu lielumu, šrifta un citu parametru izvēli rakstītājam tiek jautāts, vai tas ir vēlmais variants. *A: Vai tad tu tā gribi? B: Es gribu, lai tā feini ir* (1995). Kāda sieviete paskaidro savam vīram, acu slimniekam, pirms lāzerprocedūras Stradiņa slimnīcas Lāzeroftalmoloģijas centrā: *Tev nāks tādas ugunis, šaus kā ar svarku* (1994). Kādā televīzijas raidījumā par dzīvniekiem žurnāliste Dzintra Šulce, laikraksta "Pavards" redaktore, stāsta par vienu no saviem suņiem: *Bija nocirpts pavisam uz liso. Baigi forši* (1998).

Emocionāli ekspresīvā funkcijā lietoti slengismi izteikuma konkretizācijai bieži saistīti ar runātāja vēlmi izteikties pēc iespējas īsi, skaidri, precīzi un vienlaicīgi emocionāli ekspresīvi, interesanti. Deputāts un ārsts P.Apinis intervijā precizē savu pārliecību par nesagatavotas sabiedrības nespēju pēkšņi, negaidīti pozitīvi uztvert jaunus likumus un citas pārmaiņas: *Sabiedrība nekad nemēdz būt gatava uz ..sitienu* (TV L1 03.03.1997., *Panorāma*). Šādā funkcijā lietoti slengismi sastopami pat tulkotajos tekstos. Kādā televīzijas raidījumā tulkotas intervijas ar pusaudžiem, kuriem tiek jautāts par vardarbību medijos: *Kā tu domā, mūsdienu apstākļos cilvēks var noskatīties bojeviku un neko nejust?* (TV 31.kanāls 31.07.1998., raidījumā *Tiņu ekrāns*, tulkojums no angļu valodas).

Slengismi tiek lietoti, lai izvairītos no polisēmijas vai iespējama pārpratuma, lai radušās nesapratnes gadījumā precizētu literāro vārdu. Tāpēc bieži terminu vietā tiek lietoti t.s. tautas apzīmējumi, par šādu lietojumu nereti liecina dažādas ievadfrāzes, piemēram, *kā saka, tautā sauktais, tā saucamais, pareizāk sakot* u.c. A: *Krāsni iemūrējām. Citi liek tā saucamās buržujkas. B: Godmaņa krāsniņas?* (TV L1 10.01.1996., vīrietis (A) intervijā žurnālistam J.Dimantam (B) raidījumā *Panorāma*). *18.decembrī 2.20. uz Skriveru dzelzceļa pārbrauktuves notika avārija - tautā sauktais "desu vāģis" sadūrās ar vilcienu* (*Staburags*, 30.12.1993., 4.lpp. G.Bērza. Reti laimīgs gadījums). *Viņas paziņa dzīvo trīsistabu dzīvoklī, tā saucamajā raspašonkā* (TV L1, raidījums *Nedēļas vidū*). Kāds vīrietis stāsta par kaimiņu, kurš bankā ieķīlājis māju un paņēmis kredītu, bet kredītu nav varējis atdot un bijis spiests atdot māju. Sarunā par šo mājas zaudējuma faktu tiek piebilsts: *Pareizāk izsakoties, padirsa* (‘zaudēja’) [māju] (1996). Kāda seriāla dialogā tiek runāts par drosmīgu un uzņēmīgu kolēģi: *Katrā ziņā viņš nav no bailīgajiem, kā saka, vīrs ar pautiem* (TV L1 1996 filma *Sensācija*, tulkojums no franču valodas). Žurnālists V.Alksnītis kādā intervijā izsaka repliku: *Lai atkrit žokļi,*

kā latvieši saka, un visi ārzemnieki būtu augšpēdus (TV TV100, 22.07.1996.).

Tuberkulozes slimnīcas galvenais ārsts TV intervijā stāsta par iedzīvotāju kategoriju, kuri visbiežāk slimo ar tuberkulozi: *Parasti tie ir asociāli elementi-dzērāji, klaidoņi, bomžas, kā mēs sakām* (TV NTV-5 1996).

Televīzijas humora raidījumā, kas nodevēts par *Pelikānu jeb trakajiem stāstiem*, apspēlēta slengismu pārmērība automehāniķu, auto tehniskās apskates speciālistu un citu ar autotehniku saistīto profesiju pārstāvju ikdienas runā. Šo cilvēku ikdienas komunikācijā šādu speciālo slengismu lietojuma biežums daudzkārt pārsniedz atbilstošu literāro vārdu lietojumu, tāpēc literārais vārds, ja tas lietots ikdienas runas situācijā, rada pārpratumu vai pilnīgu neizpratni. *A: Lukturus ieslēdziet! B: ? A: Faras ieslēdziet* (TV NTV-5 20.08.1995., *Pelikāns*).

2.1.3.Slengismu lietojums specifiskās funkcijās

Trijās specifiskās (neizdalot nominatīvo vai emocionāli ekspresīvo) slengismu lietojuma funkcijās slengismu loma ir vienāda kā mutvārdu runā, tā autora tekstā un tiešajā runā. Bieži šim vārdu lietojuma veidam raksturīgs valodas spēles elements (skat. 2.2. apakšnodaļu). Šīs funkcijas nav ne nominatīvās, ne emocionāli ekspresīvās, lai gan tās raksturīgas slengismu lietojumam kā mutvārdu runā, tā autora tekstā un tiešajā runā. Slengismu lietojumam specifiskās funkcijās ir izdalītas trīs apakšgrupas:

2.1.3.1. Slengismu lietojums valodas spēles nolūkā.

2.1.3.2. Slengismu lietojums, lai radītu atsvešinātības efektu.

2.1.3.3. Slengismu lietojums kā runas imitācijas, pielāgošanās tendences un pozas izpausme.

2.1.3.1.Slengismu lietojums valodas spēles nolūkā

Slengismi literārajā tekstā var tikt savdabīgi apspēlēti. Par apspēli tiek saukts slengismu lietojums ar tiešu vai pastarpinātu norādi uz šo vārdu specifiku (parasti norāde ir pastarpināta, tās jēdzieniskais saturs izriet no konteksta). Visbiežāk slengismu apspēle tiek izmantota raksturojumam, piemēram, lai raksturotu literāro tēlu vai filmas varoni. Šāda slengismu apspēle iespējama arī recenzijās un anotācijās.

Iesaistot slengismus runā valodas spēles nolūkā, mēdz lietot dažādas raksturīgas ievadfrāzes, piemēram, *kā latvieši saka, latviski runājot, žargonā izsakoties, piedodiet par izteicienu, kā teiktu..* u.tml.

Slengismu lietojums dzejā, reklāmas tekstā un ikdienas saziņā reizēm saistīts ar runātāja/rakstītāja vēlmi radīt ritmu, asonanses, aliterācijas utt. Šāda slengismu apspēle, lai piesaistītu uzmanību, pārsteigtu vai pat šokētu ar

izteiciena vai leksikas novitāti, izplatīta ir reklāmas tekstos, piemēram, kādā medikamentu reklāmā, kas piedāvā zāles pret vēdera aizcietējumu, izmantots slengisms *kaka* ar tīši pārveidotu vārda dzimti, lai panāktu aliterāciju ar zāļu nosaukumu, piesaistot uzmanību ar publiski (oficiālā tekstā) maz lietoto vārdu, un vienlaikus asprātīgā veidā runātu par intīmām (eifemizētām) cilvēka organisma fizioloģiskajām norisēm. *Ja tev nenāk laukā kaks, tad tev palīdzēs forlaks* (TV LNT 18.03.1998.). Šajā apakšfunkcijā lietotajiem slengismiem raksturīgs valodas spēles elements, sīkāk šī apakšfunkcija analizēta šā darba 2.2.apakšnodaļā.

2.1.3.2.Slengismu lietojums, lai radītu atsvešinātības efektu

Minētais efekts tiek sasniegts, lietojot slengismu it kā pilnīgi neatbilstošā kontekstā, vai ar uzmācīgu vairākkārtēju viena un tā paša slengisma atkārtojumu. Kādā literārās valodas lietotāju sarunā slengiskais izteiciens *ej ratā!* lietots joka pēc, tīši. Tādējādi tiek uzsvērtas šādas frāzes neiederība literārā valodā noritējušas sarunas kontekstā. Sarunas, kas norit pie klāta galda, laikā runātājs (A) blakussēdētājam (B) laipni piedāvā atkārtoti nogaršot kādu ēdienu: *A: Negribi? B: Nē. A: Nu tad ej ratā!* (1998).

Reizēm šāds slengismu lietojums it kā svešā kontekstā noder, lai pārlicinātu par izteikumā minēto faktu, ideju vai kā tamlīdzīgi. Šādā funkcijā lietoti slengismi parasti ir apzināti un tīši lietoti, jo tieši šī apziņa, ka vārds nepieder literārajai leksikai, palīdz uzsvērt (uzturēt) šo atsvešinātības efektu, bet savukārt atsvešinātība rada kādu zināmu (runātājam vēlamu) iespaidu. Šādā funkcijā lietotiem slengismiem mutvārdu runā bieži ir valodas spēles raksturs, jo runātāji, respektīvi, komunikācijas partneri pārzina literārās valodas normas un tāpēc iespējams panākt veiksmīgu (uztveramu un nepārprotamu) šādas atsvešinātības efekta ideju arī ikdienas valodā. Latviešu

literatūrā viens no rakstniekiem, kas īpaši intensīvi izmanto slengismus šim mērķim, ir M.Zariņš *..viņš .. cauri fronteī pārbēdzis no Ļeņingradas, nevarēdams piedot padomju varai.. karstā ūdens jeb kipetoka trūkumu blokādes laikā* (Kapelmeistara Kociņa kalendārs // Karogs, 1978, 5.nr., 20.lpp). Nereti šādā funkcijā lietoti slengismi sastopami publicistikas un reklāmas tekstos.

2.1.3.3.Slengismu lietojums kā imitācijas, pielāgošanās tendences un pozas izpausme

Par pozu sauksim slengismu lietojumu, lai pozētu, respektīvi, parādītu sevi no labās vai izdevīgās puses, kā arī lai pievērstu apkārtējo uzmanību sev, lai kaut kādā veidā izceltos. Tā, piemēram, kādā studentu sarunā par mūzikas spēlēšanu kāzās kā piepelnišanās veidu, kas ir nogurdinošs un visai smags darbs, demonstratīvi tiek uzspēlēta vienaldzība pret šo faktu: *Pēc tam vienu dienu nevienu nepazīstu* [aiz noguruma pēc kāzās nospēlētas nakts]. *Atrubonis* (1996). Sevis izcelšana un noteikta poza vērojama ļoti daudzos mutvārdu runas ierakstos, piemēram, televīzijas raidījumā par R.Paula sadarbību ar ansambli "Dzeguzīte" kāds no skolas vecuma solistiem atzinīgi izsakās par R.Paulu un viņa darbošanos šādi: *Raimonds Pauls, kā teica učene, ir baigi foršs vecis.*

Šī funkcija faktiski ir slengismu lietojums imitācijas nolūkā. Ar imitāciju jāsaprot gan noteikta poza, gan savas piederības (lai justos piederīgs dotajai auditorijai) uzsvēršana, gan savdabīga pielāgošanās klausītāju/lasītāju gaidām. Tā sastopama gan mutvārdu runā, gan rakstītā tekstā, ļoti bieži intervijas žanrā. *Kad brauciens beidzās, nevarēju tā -"čau" un viss. Bet pirmajā speciāli sarunātajā randiņā mēs ar vienu velosipēdu novazājāmies visu nakti* (Santa 1992., #4, 5.lpp. vīrietis intervijā

problēmrakstā *Vai laulība nogalina mīlestību?*). Bieži vien šāda imitācija ir pārspilēta, mākslīga un uzkrītoša, tāpēc tā visbiežāk tiek nosodīta gan no literārās valodas normas viedokļa, gan no mākslinieciskā viedokļa, ja lietota autora tekstā. *Arī pats pasākums šoreiz nelikās tik stīvs un frišināts, un citādi pulēts, šoreiz iztika bez fanfārām un tauru spiegsmes, sanāca visi, kam nu vajadzēja būt(i) apakšas zālītē, cits dūmu kāri vilka, cits iemēroja kādu striktāku dziru, vienvārdsakot, visapkārt bija tāda konstruktīva murdoņa.* (*Labrīt* 28.02.1994., 12.lpp. Miesnieks A. Kad dala Raimondus, lielgabali klusē). Imitācija ir arī speciālā slenga slengisma lietojums, lai uzsvērtu savu piederību pie kāda sociālā slāņa un profesionālās grupas (reizēm pat nepiederot pie tās, piemēram, intervijās ar noteiktas profesijas vai sociālā slāņa pārstāvi žurnālists imitē izteiksmes veidu, kādā runā intervējamā persona). Lai realizētu šo mērķi, nepieciešama vairākkārtēja slengismu lietošana. Tā, uzsverot ikdienas runā lietotā vārda *bīčs* `pludmales volejbols` un *bīčisti* `pludmales volejbola spēlētāji` izplatību un atbilstību aprakstītajai videi, arī žurnālists intervijā ar sportistiem iekļāvis šos slengismus: *Bet aizkulisēs mēļoja, ka drīzumā bīčisti varēšot bumboties cauru gadu, jo "smilšu bedre" būšot Daugavas CSN baseinā. . . Ieradās visi, vēlreiz apliecināt, ka bīčotājus interesē ne tikai nauda.* Uz teksta autora pozu norāda arī publikācijas nosaukumā lietotais slengisms *pižiks* `ausaine no dabīgās kažokādas`. Šādas pozas attaisnojums varētu būt fakts, ka arī intervējamā persona- sportists Jānis Grinbergs lieto šos slengismus *bīčisti, bīčot: Pēc junioru panākuma Eiropas čempionātā, mēs bīčisti, esam topā un šis laiks būtu jāizmanto. Nākamajā dienā pēc katra turnīra Skrundā avīzes nevar dabūt, jo visi ķer ziņas, kā mums veicies, un vai katrā pagalmā puikas bīčo* (*Diena* 17.09.1996., 9.lpp. Vaiders A. Bīčs kažokā un pižikā). Var teikt, ka žurnālisti bieži pielāgojas intervējamās personas runas veidam un visos plašsaziņas līdzekļos notiek savdabīga imitēšana, kas nereti tiek panākta ar

slengismu lietojumu autora tekstā. Slengismu lietojums, lai pozētu, autora tekstā sastopams retāk nekā mutvārdu runā, tomēr par šo apakšfunkciju var runāt, arī analizējot daiļliteratūras sacerējumus, piemēram, M.Zariņa, H.Gāliņa, Ē.Hänberga un citu autoru sacerējumus.

Šajā apakšfunkcijā slengismam tekstā galvenais nav nominatīvās vai emocionāli ekspresīvās funkcijas, tāpēc slengismu lietojums imitācijai un runas marķēšanai aplūkojams kā slengismu lietojums specifiskās apakšfunkcijās.

Visai bieži slengismu lietojums tekstā norāda uz runātāja vai rakstītāja vēlmi radīt sarunvalodas toni: *Šobrīd mums ir tā pašvakāk ar naudu* (saruna, 1997). Nereti slengismi mutvārdu un tiešajā runā tiek lietoti, tiecoties panākt familiāru toni. *Montana! Baigi vēlē!* (jauniešu saruna, 1995). Šajā apakšfunkcijā visai bieži sastopami rusismi un ģermānismi.

2.2. Valodas spēle - viena no slenga izpausmes formām

Slengam raksturīga valodas spēle, rotaļāšanās. Šķiet, pamatota ir tēze, ka visa *valodas spēle* daļēji saistīta ar slengu, tāpēc šajā promocijas darbā valodas spēle tiek analizēta kā viena no slenga izpausmes formām. Kā jau iepriekš minēts, daļa slengismu var tikt savdabīgi apspēlēti. Daudzi slenga pētnieki atzīmējuši, ka bez valodas spēles un tās funkciju analīzes nevar būt pilnīgas slenga izpētes.

Ikdienas saziņas procesā ikviens valodas lietotājs nereti izjūt apzinātu vai neapzinātu vajadzību ne tikai paziņot kaut ko, t.i., izmantot valodu utilitārā nolūkā, bet arī pašam izjust un sarunas dalībniekos izraisīt noteiktu estētisku pārdzīvojumu tieši ar runas formu, bet ne saturu. Visbiežāk šādas jūtas izdodas izraisīt, pajokojot, paironizējot, liekot sarunu biedram smieties vai vismaz pasmaidīt. Šādā nepiespiestā runā atklājas viena no slengismu lietojuma tendencēm - orientācija uz māksliniecisko jaunradi. Ja slengismi attiecināmi gan uz nopietnās, gan nenopietnās saziņas sfēru, tad valodas spēle saistāma ar slengismu nenopietno (jautro, smieklīgo, komisko utt.) tonalitāti. Valodas spēli var aplūkot kā valodas poētiskās (estētiskās) funkcijas realizāciju.

Ievirze uz māksliniecisko jaunradi ne vienmēr ir mākslinieciski efektīva. Valodas spēles paņēmieni konkrētās realizācijas estētiskā vērtība var būt ļoti atšķirīga - vieni un tie paši valodas spēles paņēmieni var tikt lietoti gan estētiski izteiksmīgu, neparastu un asprātīgu, gan nepretenciozu, šablonisku joku radīšanai. Māksliniecisko izteiksmes līdzekļu (tādu kā, piemēram, epitets, salīdzinājums, metafora, perifraze) lietojums slengā valodas spēles nolūkā ne vienmēr liecina par izteikuma estētisko vērtību. Izteikuma māksliniecisko vērtību nosaka tā autora - neatkarīgi no tā, vai tas ir rakstnieks, vai vienkārši parasts runātājs - talants, kā arī tas, cik izvēlētais

valodas spēles paņēmiens ir piemērots, atbilstošs kontekstam un sarunas situācijai.

Mūsdienu slenga leksikas lietotājs samērā bieži apzināti orientējas uz komisku efektu, kā arī uz neparastu formu. Par to liecina šādu izteikumu informatīvais tukšums un īpaši prosodiskie rādītāji: intonatīvais uzsvērumš, palēnināts temps, vārda vai zilbes izcēlums ar uzsvaru, atsevišķu vārdu izdalīšana u.tml. Šādos gadījumos slengismu lietojumam nepārprotami ir spēles raksturs. Komiskais elements ir viens no valodas spēles estētiskās funkcijas aspektiem. Komiskā (smieklīgā, jautrā, neparastā) radīšanai valodā tiek izmantoti dažādi spēles paņēmieni, kas nereti kontrastē ar literāro normu un kas vienlaicīgi ir estētiski noslogoti. Analizējot valodas komisma vispārējo mehānismu un lingvistiskos paņēmienus komisma radīšanai, varam raksturot vienu no cilvēka radošās aktivitātes aspektiem - valodas spēli.

Komisma radīšanai tiek izmantoti specifiski valodas spēles paņēmieni, piemēram, kancelejismu parodēšana, publicistisko štampu apspēlēšana, kā arī humoristiska dialektālo un vienkāršrunas elementu iesaistīšana tekstā. Valodas spēles arsenālā tiek iekļautas dažādas lingvistiskās pazīmes: fonētiskās, morfoloģiskās, leksiskās, sintaktiskās. Valodas spēles paņēmienus vispārīgā veidā var raksturot tā:

- 1) valodai svešu, neparastu izteiksmes līdzekļu izvēle;
- 2) savdabīgu valodas vienību veidošana (savadabīga var būt gan forma, gan nozīme, gan arī forma un nozīme) [sal. ar Земская, Китайгородская, Розанова 1983: 176] .

Valodas spēle domāta, lai izsauktu smieklus, radītu jautru noskaņojumu vai ironisku attieksmi. Vārdu spēlē jeb joku dzišanā izpaužas valodas spēles virzība uz joku, uz komiska efekta radīšanu, nepiešķirot tam kādu īpašu nozīmi. Var teikt, ka šo paņēmienu lieto galvenokārt joka pēc, vienkārši tāpat, lai nebūtu garlaicīgi. Runātāja smiekli šādā gadījumā tiek

vērsti nevis uz izteikuma saturu, bet gan uz runas formu. Vārdu spēles mērķis ir - ja ne sasmīdināt, uzjautrināt, tad vismaz pievērst uzmanību. Komisms tiek panākts gan ar dažādiem vārda vai vārdu savienojuma pārveidojumiem, gan mainot visa teikuma uzbūvi. Lai gan komisma radišana ir visizplatītākā, tā tomēr nav vienīgā valodas spēles funkcija valodā. Valodas spēle var tikt izmantota, lai realizētu valodas emotīvo (ekspresīvo) funkciju, kuras mērķis ir paust tiešu runātāja attieksmi pret to, par ko runā. Valodas spēle noder arī, lai mikstinātu (neuzsvērtu) runas saturu, mazinātu sarunas toņa nopietnību.

Valodas spēles izpausmju diapazons ir plašs. Spēlējoties ar valodu runātājs var, neizvirzot sev nekādus saturiskus uzdevumus, bet gan tikai vienu - nebūt garlaicīgam, uzsvērt saziņas situācijas nepiespiestību, izklaidēt sevi un sarunas biedru. To var realizēt, izsakoties neparasti. Valodas spēle var būt saistīta ar runas saturu, palīdzot precīzāk, tēlaināk un izteismīgāk izteikties. Un visbeidzot - valodas spēle var tikt lietota attēlošanai,- tā var tikt izmantota kāda cilvēka runas imitācijai vai valodas situācijas attēlošanai. Krievu valodnieki J.Zemska, M.Kitaigorodska un N.Rozanova uzskata, ka valodas spēle iedalāma divās atšķirīgās stihijās:

- 1) vienkārša ar runas saturu nesaistīta *mēļošana* jeb *joku dzišana* un
- 2) ar izteikuma saturu saistīta *asprātība* un *dzēlība* [Земская, Китайгородская, Розанова 1983: 175].

Šādā dalījumā ir norāde uz valodas spēles divējo dabu jeb divām funkcijām - vienu, kuras uzdevums ir paspēlējoties ar vārdiem, uzsvērt jocīgo un jautro, nevienu neaizvainojot, it kā bez īpaša nolūka vai mērķa (krievu valodnieki uzsver, ka šādai spēlei ar valodu nav saturiskas slodzes), bet otra - uzsvērt komisko, vulgāro, balstoties uz saturu, zemtekstu. Tomēr šo rindu autorei šāds dalījums šķiet vairāk shematisks nekā reāls, jo valodas praksē nav šāda norobežojuma. Jebkura lingvistiska darbība ir ar mērķi, nolūku, tādēļ tā nes zināmu saturisku slodzi. Var teikt, ka valodas spēle izpaužas

divējādi (turklāt viens no šiem aspektiem var dominēt pār otru atkarībā no runātāja komunikatīvā nolūka) - kā vārdu spēle, kurā izteikuma neparastā forma ir saistīta ar dziļāka - tēlaināka, ekspresīvāka - satura izteikšanu, un kā vārdu spēle, kuras lietojumam nav saturiskas papildslodzes jeb zemteksta.

Valodas spēli var analizēt gan no tās tipiskāko paņēmienu viedokļa, gan arī pēc tās funkcionālajām iespējām. Šajā promocijas darbā analizēta runātāja spēle ar neparastām vārdu formām, ar slengismiem, kuri izteikumā neienes papildu informāciju - zemtekstā ietvertu saturu vai atklāti izteiktu vērtējumu. Šajā valodas spēles apskatā minēti galvenokārt piemēri no ikdienas valodas. Nedaudzi spilgtākie valodas spēles lietojuma piemēri ņemti no sarunvalodas vai vienkāršrunas stilam pietuvinātās publicistikas - no intervijām televīzijā, radio, laikrakstos un žurnālos, kur saglabātas runātāju valodas īpatnības, kā arī no apzināti slengizētiem izteicieniem un reklāmas.

2.2.1. Ritmizēta atbalss

Valodas spēles nolūkā bieži tiek izmantots ritma paņēmiens, kas tuvina slengu ritmizētam daiļdarbam, tas ir, dzejai. Tātad dzejot jeb vārsmot iespējams ne tikai daiļliteratūrā, bet arī sadzīvē. Šis paņēmiens līdzīgs tā saucamajiem bērnu skaitāmpantiem: *enik benik sikelsā, oliņ boliņ džimpā rimpā*. Skaņas ziņā līdzīgu segmentu atkārtojums jeb atskaņu izmantojums ir sens joka līdzeklis. Nereti paši šā paņēmiena lietotāji to uzskata par savdabīgu dzeju, bet tā tas gluži nav. Dzejai un valodas spēlei ir atšķirīgi mākslinieciskie jeb estētiskie uzdevumi, tās ir arī pavisam atšķirīgas valodas sistēmas. Dzejai ir no ikdienas runas atšķirīgas funkcijas, bet valodas spēle veic komunikatīvo funkciju, tā, atšķirībā no dzejas, ne vienmēr izsauc estētisku un emocionālu pārdzīvojumu. Kaut arī valodas spēle atsevišķos segmentos korelējas ar daiļdarbā izmantojamiem izteiksmes līdzekļiem, tās

tomēr ir atšķirīgas sistēmas, kas nav tieši salīdzināmas. Zināmā mērā valodas spēle ir saistīta ar folkloru, kura, tāpat kā slengs, ir savdabīgs jaunrades veids. Gan ikdienas runas, gan folkloras vienības veidojas brīvi, nepiespiesti, tautas vidū, atspoguļojot notikumus ar visiem zināmu asociāciju, saprotamu vārdu un izteiksmes paņēmieni palīdzību. Piemēram, vienā no folkloras paveidiem – bērnu skaitāmpantos, tāpat kā slengā, spēles nolūkā var tikt izmantots ritmizētas atbalss (atskaņu) paņēmieni.

Tāpat kā bērniem patīk veidot dažādus mēles mežģus, skaitāmgabalus un ķircināmpantus ar atskaņu palīdzību, tā arī pieaugušie izmanto šos bērnu dienās tik iecienītos spēles paņēmienus. Atskaņu veidošanas rezultātā var rasties pat veselas dzejas rindas. Var tikt veidotas atskaņas atskaņu pēc, neizsakot runātāja attieksmi pret runas saturu. Tādā gadījumā tā ir runātāja rotaļāšanās ar vārdiem un atskaņām. Nereti valodas spēle, respektīvi, atskaņas rodas kā replika uz iepriekšējā runātāja teikto vai kā tišs vārdu fonētiskās līdzības meklējums, lai padarītu ikdienišķas frāzes interesantākas, lai parādītu komunikācijas partnerim ieinteresētību vai gluži pretēji – ironiju, skepsi par ikdienas vārdu rutīnu. Vārdu fonētiskās līdzības meklējumos veidojas ne tikai dzejas rindas, var veidoties atsevišķi vārdu pāri, no kuriem daži nereti tiek lietoti tradicionāli daudzu slenga lietotāju ikdienā kā fokolizējušies atskaņu pāri: *kanna panna, Rauna pauna, mannā vannā, pašam un Sašam, gudra kā skudra* u.c. Bieži vien šāda atskaņu veidošana ir tikai joka pēc un starp šiem vārdiem nav nekādas satura saistības. Vienīgā saistība ir vārdu līdzīgais skanējums. Reizēm atskaņas, kuras it kā apzināti veidotas nesaprotamas, lietojot latviešu valodā nesaprotamu vārdu vienīgi tāpēc, lai būtu atskaņa, tomēr nav muļķīgas, jo tiek izmantots kāds citas valodas vārds, lai veidotos atskaņa un atskaņotais vārds būtu satura ziņā saistīts ar izteikumu, bet vienlaicīgi šāda atskaņošana neizsaka kādu papildu informāciju. Šādos gadījumos vārds tiek izmantots tikai komunikatīvā nolūkā,

tādēļ tādu valodas spēles paņēmieni var pieskaitīt mēļošanas jeb joku dzišanas grupai nevis asprātību vai dzēlibu grupai, piemēram, teikumā: *Bet daudzi "naši" knaši sabāž izdzertās plastkrūzītes somās.*

Atšķirībā no bērnu folkloras, kurā tikpat kā nav rupju vārdu jeb vulgārismu, pieaugušo slengā bieži vien vērojama apzināta tendence uz rupjību vai vismaz norāde uz to, piemēram: *Iveta brauks uz mežu pežu. Ko lūri? Ka nedabū ar dūri.* Ministru prezidents M.Gailis TV intervijā: *Lai mēs no šīs krīzes izietu ar godu.* Klausītāja replika: *Uz podu.*

Reizēm atskaņas jeb ritmizētās vārdu rindas var paust kādas jūtas, piemēram, uz valdošās partijas *Latvijas ceļš* televīzijas reklāmu, kas pamatota ar frāzi "Saudzēsim bērnus!", savu nicinājumu un sašutumu klausītājs pauž ar repliku: *Latvijas teļš!* Šajā gadījumā tā vairs nav tikai atskaņa vārdu ārējās līdzības dēļ, bet tā ietver arī zināmu zemtekstu - rūgtumu par valdības divkosību vārdos un darbos. Ja atskaņas un citi vārdu līdzības gadījumi tiek veidoti (meklēti) ar zināmu zemtekstu, ja šī fonētiskā līdzība arī saturiski ir saistāma, tad šāds valodas spēles paņemiens no vārdu spēles pāriet dzēlibā jeb asprātībā. Tad var runāt par kalambūrisku vārda apspēlēšanu [skat. 2.2.5.].

2.2.2.Fonētiskā deformācija

Bez ritmizētas atbalss slengā tiek izmantoti arī citi paņēmieni, kuru vienīgā funkcija ir zināma komisma, joka vai neparastības iespaids radišana. Ļoti bieži šādas funkcijas realizācijai slengā tiek fonētiski pārveidoti literārās valodas vai vienkāršrunas vārdi. Šo paņēmieni varētu apzīmēt ar terminu *fonētiskā deformācija*.

Viens no fonētiskās deformācijas veidiem ir *metatēze* - skaņu vai zilbju pārstatījums vārdā vai pat visā teikumā. Viens no populārākajiem teicieniem,

kurā izmantots šis paņēmiens, ir fonētiski pārveidots frazeologisms *mēle mežgās*: *mežģis mēlās* jeb *mežģe mēlās*. Abus šos teicienus lieto gadījumos, kad cilvēkam ir grūti izrunāt kādu vārdu vai lasīt tekstu svešvalodā (arī dzimtajā valodā). Līdzīgi aplami teicieni var rasties nejauši, pārsakoties, vai arī var tikt apzināti veidoti, piemēram, *gurinēti marķīši ar keptiem karpīpelišiem`marinēti gurķīši ar ceptiem kartupelišiem`, entuāzisti`entuziasti`, akamēdija`akadēmija`, dūšīgi ap sūdu`sūdīgi ap dūšu`, mizeklītis`zimeklītis<zīmulītis`, kurti pirināt`pirti kurināt`, spirņi ar zeķi`zirņi ar speķi`.*

Otrs fonētiskās deformācijas veids ir iespraustu skaņu vai zilbju lietojums jeb *protēze*, piemēram, *žvingulis`žigulis`.*

Trešais paņēmiens ir *līdzskaņu mijas likumu pārkāpšana vai apzināta neievērošana*. Te var izšķirt, pirmkārt, gadījumu, kad sistēmiskumam tiek pakļauti, respektīvi, mijai tiek pakļauti arī tie vārdi vai vārdu formas, kuri literārajā valodā tiek uzskatīti par izņēmumiem vai arī mija tiek ieviesta pozīcijā, kur tā vispār nebūtu gaidāma, un, otrkārt, kad apzināti netiek lietota līdzskaņu mija vārdos, kuros tās lietojums literārajā valodā ir obligāts, piemēram: *vēšču* [Zinātņu Akadēmijas Vēstu] *jaunais numurs*; *daudz kašču*; *karbonāža`karbonāde`* (līdzskaņu mija + deklinācijas maiņa), *pancūciņa`pankūciņa`, šampāniecīts`šampānietis`, vidēji trekni`"torču" gabaliņi*; *visādas buločkas un kūkiņas*; *visādi elementi, bandīši, mafieši, ka ņudz; tad dažādas bulkiņas*; *tur tāpat kupli kokiņi*. Šādos gadījumos valodas spēle veidojas, pārkāpjot kādu aizliegumu, ignorējot likumsakarību vai to apstrīdot.

Valodas spēles nolūkā var tikt *aizstāta viena skaņa ar citām*. Aizstājot vienu skaņu ar otru, var izmainīt vārda fonētisko veidolu. Skaņu aizstāšana var notikt līdzīgi kā metatēzes gadījumā, cilvēkam pārsakoties: *Paskaties, kāds laukā ārs*. Šis piemērs liecina par valodā esošā modeļa, šajā gadījumā lokatīva locījuma, ietekmi (*laukā* un *ārā*) uz zemapziņu un vārdu fonētiskās

līdzības (*laikā - laukā*) un priekšmetiski tematiskās saistības (*lauks - ārs*) saduri. Visbiežāk šāda skaņu maiņa tiek veikta apzināti, lai kalambūriski apspēlētu vārdu, bet šāda maiņa var arī nesaistīties ar citas jēgas piešķiršanu vārdam. Šādā gadījumā runātājam ir tikai viens mērķis - pateikt sakāmo jocīgāk, neparastāk. Var nomainīt patskaņus un līdzskaņus. Piemēram, iepriekšējās zilbes patskani pieskaņo nākošās zilbes patskanim. Šādā gadījumā notiek "instrumentēšana" jeb "spēlēšana" ar noteiktu skaņu, piemēram, *papaasi* `papasī`, *mermelāde* `marmelāde`. Šis paņēmiens atdarina bērnu valodas leksiku, kuru bērns vieglākas izrunas nolūkā ir pārveidojis: *pionori* `pionieri`, *kavavīri* `karavīri`.

Valodas spēles nolūkā var tikt izmantota *uzsvara pārnešana* no pirmās zilbes uz kādu no nākamajām. Latviešu valodā tradicionāli ir pirmās zilbes uzsvars. Tādējādi notiek tāda uzsvara lietošana, kas reāli nav sastopams. Tieši šī iemesla dēļ uzsvara maiņa valodas spēles nolūkā tiek lietota ļoti bieži, piemēram, teikumos: "*Ja nu aka'mēdijā ko savaigas*". "A: Kas te notiek? B: *Mikriņš izlaiž pasa'žierus*". Uzsvara maiņa nepārprotami liecina par valodas spēli (ja runātājs ir latvietis), jo uzsvara maiņa ir dzirdama un to nevar pārprast, kā tas ir ar citiem valodas spēles paņēmieniem. Tātad, ja runātājs ir latvietis, tad klausītājam uzreiz ir skaidrs, ka notiek parodēšana vai kāda cilvēka runas (parasti cittautieša) atdarināšana vai vienkārši - vārda vai vārda daļas izcelšana, uzsvēršana, akcentēšana pārējo teikuma vārdu vidū. *Mara'kuja, mara'huja* - šeit, uzsverot vārda trešo zilbi, tiek likts akcents uz apspēlētā un pārveidotā vārda pēdējo zilbju veidoto rupjību - aizgūtu no krievu valodas vai vulgārismu. Ikdienas valodas spēlē nereti vērojama šāda apzināta tendence uz rupjību. Bieži šis rupjais vārds tiši netiek pateikts, bet ar balss intonāciju, pauzēm, zemtekstā ietvertiem mājiņiem tiek dota norāde uz rupjo vārdu, piemēram, teikumā: *Tas vēl tikai lies on'kulis*. Rupjais vienmēr ir bijis interesants tā aizlieguma dēļ, kā arī tā relatīvi retā lietojuma

dēļ - neparasts, neikdienišķs. Parasti šos rupjos vārdus valodas spēles nolūkā lieto cilvēki, kuriem nebūt nav zems valodas kultūras līmenis vai zems intelekts. Šī atklātā vai slēptā norāde uz rupjību valodas spēles nolūkā vienmēr ir tiša, apzināta, bet tā nekad nav šī runātāja tradicionālais vai vienīgais izteiksmes veids.

Apzināti var tikt *izlaista kāda skaņa*, lai vārds sakristu ar kādu citu latviešu valodas vai arī kādas citas zināmas valodas vārdu. Bieži šim vārdam ir rupjības pieskaņa vai arī šis vārds nozīmes ziņā ir pilnīgi pretējs vai pat muļķīgs, salīdzinot ar elipsēto vārdu, piemēram, *pirdiena`pirmdiena`*.

2.2.3.Jautrā gramatika

Valodas spēles nolūkā plaši tiek pielietots t.s. "jautrās gramatikas" paņēmieni. Kā liecina pats tā nosaukums, tad šādas valodas spēles nolūks ir radīt jautrību - izraisīt klausītāja smieklus vai smaidu, papriecāties. Valodas spēles nolūkā ļoti bieži tiek izmainīta vārda morfoloģiskā forma, respektīvi, tiek veidotas nepareizas deklinācijas vai konjugācijas formas.

"Jautrās gramatikas" lietojuma gadījumā apzināti var tikt izmainīta lietvārda dzimte vai lietotas nepareizas lietvārda locījuma formas vai neparastas izskaņas. Jāpiebilst, ka šādi gadījumi ne vienmēr ir spēle. Reizēm tā ir netiša, neapzināta literārās valodas normu neievērošana. Valodas spēles nolūkā īpaši variētas tiek retāk lietojamo deklināciju formas (II, VI deklinācija) vai izņēmumi. *Brīnumace, zive* - VI deklinācijas lietvārdi, respektīvi, sieviešu dzimtes vārdi, kuriem vairāk "piestāv" IV vai V deklinācijas galotne nevis galotne -s, kas biežāk ir vīriešu dzimtes lietvārdiem, *zuve* (deklinācijas un saknes patskaņa maiņa), *kāda sune`kuce`, als`alus`, busis`buss`, trolejbusis*. Nepareiza vokatīva forma: *Un ja vēl kāds alkadrinks klāt, tad ko gan tev, cilvēks, vēl vajag* (Pilsēta, 1991., #62,

46.lpp.). Var tikt lietotas izskaņas, kas ir izplatītas ikdienas valodā, bet konkrētajā atvasinājumā neatbilst literārās valodas normām, piemēram, vārdos: *vistuks, zivtuks, kafušķiņš, kafušķiņa, vannūzis, biezpienuks*. Še tā komanda ir *krievieši*. Še jau arī nāk visādi plānā galdiņa urbēji, visādi *studentīši*. *Laupekļi te savu ligzdu novijuši*.

“Jautrās gramatikas” nolūkā var tikt izmainīta lietvārda skaitļa forma. Daudzskaitlinieki tiek pārveidoti par vienskaitliniekiem un otrādi. *Ar rīsiem, zirņiem, bietītēm, ķiplokmērcīti - gruntīgi, taču vistas salātiņš likās nedaudz gļetns, bet, ja neesot vistmīlis, tad sviestmaize ar šķiņķi*. *Visur tik standartiskais tomātu un gurķišu šķēlējums - salāts ar krējumu, Essentukis - 17 (Pilsēta, 1991., #37, 38.lpp.)*.

“Jautrās gramatikas” paņēmienam raksturīga darbības vārda formu izmaiņšana. Piemēram, *uztraukāties`uztraukties`*. A: *Ko tu tur dariji?* B: *Apskatījos reklāmu*. A: *Vai krāsa jau nožuvuse?* A: *Kāpēc tu nerrojies?* B: *Ļerojos? Ļērmaņojos*. Piemēram, lai iegūtu ritmu vai atskaņu un saglabātu vārdu, kurš nes tieši nepieciešamo saturisko slodzi, tiek lietotas no literārās valodas viedokļa aplamas, nepareizas formas, piemēram, populārajā bērnu dziesmiņā: *Anniņa vanniņā mazgājās ... sapņojās*.

“Jautrās gramatikas” nolūkā var tikt veidotas aplamas īpašības vārda formas no lietvārdiem vai vārdu savienojumiem, no kuriem literārajā valodā nav pieņemts atvasināt īpašības vārdus, piemēram, *visaugstākķategorisks restorāns*.

“Jautrās gramatikas” nolūkā bieži runātāji var pievienot vārdam neparastu sufiksu. Sufikss var būt gan latvisks, gan arī aizgūts no kādas citas valodas - atkarībā no valodas spēles nolūka, no konteksta un konsituācijas, gan arī atkarībā no tā, ko runātājs grib panākt ar šādu pārveidojumu - izraisīt kādas asociācijas, radīt noteiktu priekšstatu par sarunas objektu, veidot noteiktas vides imitāciju vai kā citādi. Tas var būt gan armēņu, gan gruzīnu,

igauņu, lietuviešu (*draugs Atrubaitis atnācis`miegs, nogurums ir klāt`*), angļu, vācu utt. valodas sufikss. Piemēram, 19. gs. beigās vācu studentu un skolēnu slenga vārdiem bija latīņu valodas cilmes izskaņas, tas izskaidrojams ar to, ka latīņu valodu tajā laikā apguva lielākā daļa skolēnu. Turklāt latīņu valoda asociējās ar svešvalodu un kā mirusi valoda ar kaut ko neparastu, ar zināmu noslēpumainību [Lapp 1989: 57].

2.2.4. Runas maskas paņēmiens

Viens no jebkuras (ne tikai valodas) spēles paņēmieniem ir svešas (citas) lomas pieņemšana jeb spēlēšana. Jebkurš pieaugušais savu tieksmi uz spēli, uz pārgērbšanos, uz pārtaisišanos var realizēt valodā. Tāpēc ikdienas runā ļoti izplatīts ir runas maskas paņēmiens, kas ir viens no valodas spēles veidiem. Runāt neparasti, iejusties kāda cita, piemēram, laucinieka, latgalieša, ārzemju jeb trimdas latvieša lomā. Runāt kā birokrāts, kā pilsētas modesdāma, kā bērns, kā cittautietis, kurš iemācījies latviešu valodu, - tās ir daudzas svešas runas jeb izteiksmes veida imitācijas - valodas. Izmantojot šo paņēmienu, runātājs parasti nerūpējas par pilnīgu svešās runas atveidi, bet tikai ieskicē atsevišķus svešās runas elementus, raksturīgākās svešās balss pazīmes. Mūsdienā latviešu valodas izplatītākās runas maskas ir: bērns, laucinieks, nekulturāls cilvēks (tas, kuru latviešu slengā apzīmē ar vārdu *prastjaks`nekulturāls cilvēks`*), birokrāts (ierēdņu, kancelejas darbinieku, deputātu valodas atdarinājums), kā arī pārmērīgi pretenciozs intelektuālis. Laucinieka runas atveides nolūkā tiek spēlēts ar dialektismiem, nekulturāla cilvēka runas maskai der slengismi, t.sk. vulgārismi, birokrāta - kancelejismi, bet intelektuāļa - termini un svešvārdi. Ārzemnieku atveidei (te jāšķir divu veidu ārzemnieki - klaida latvieši un nelatvieši, kas runā latviešu mēlē) der leksikas un izrunas īpatnības.

Runas maskas paņēmiens pieskaitāms vārdu spēles (joku dzišanas) grupai nevis asvārdību, dzēlību grupai, jo parasti šis paņēmiens nav saistīts ar vērtējumu vai raksturojumu, tam nav saturiskas slodzes. Runātājs vienkārši tiecas pēc ekspresivitātes, cenšas savu runu padarīt neparastu un it kā neatbilstošu saziņas situācijai. Komisms rodas, veidojoties kontrastam - kontrastam starp konsituāciju, kontekstu un svešās runas pazīmēm, kas rada priekšstatu par citiem runātājiem un citu situāciju. Runas maskas realizācijas līdzekļi ir dažādi, tās var būt gan dialektam raksturīgās fonētiskās, morfoloģiskās vai leksiskās pazīmes, gan kādas citas valodas akcenta iezīmes latviešu valodā, gan arī žargona vai vienkāršrunas iezīmes. Samērā reti šis paņēmiens tiek lietots kā raksturojošs, vērtējošs līdzeklis. Tādos gadījumos tiek ne tikai attēlots cilvēks, kura vārdi tiek pārraidīti, bet arī vērtēta viņa rīcība, īpašības vai pat viņa runas maniere. Tā vairs nav tikai labsirdīga parodija, bet gan dzēlīgs kodiens, ironija vai pat satīra. Šādos gadījumos valodas maskas paņēmiens pāriet citā valodas spēles paveidā,- tajā, ko mēs saucam par *asprātību jeb dzēlību*.

2.2.5. Asprātība un dzēlība

Ne vienmēr var nodalīt, kur beidzas vārdu spēle bez vērtējuma un kur sākas asprātība ar noteiktu saturu - raksturojumu, vērtējumu. Ir dažādi valodas spēles paņēmieni, kuri var tikt izmantoti kā līdzeklis vienkāršai joku dzišanai un var būt arī līdzeklis noteikta runas satura paušanai. Šī darba mērķis nav saturiski noslogoto valodas spēles paņēmienu detalizēta analīze, jo tam būtu jāvelta atsevišķa uzmanība. Tomēr jāpiebilst, ka šie paņēmieni teikumā veic vairākas funkcijas. Bez mākslinieciskās tie var veikt arī vērtējuma vai emotīvo funkciju.

Viens no raksturīgākajiem komiskā izpausmes paņēmieniem ir *stila kontrasta paņēmieni*. Vārds vai izteiciens tiek pārņemts no viena stila uz otru, radot disonansi, kas savukārt ir pierādījums vai nu runātāja neprasmei pareizi veidot savu runu vai arī noder kā līdzeklis negaidīta (bet apzināta) komiska efekta radīšanai. Šādos gadījumos visbiežāk tiek parodēti kancelejismi, bet nereti arī vienkāršruna vai valodas neprasme. Tādā veidā tiek izsmieta maniere runāt "kā no grāmatas". Šādi tiek parodētas publicistikas valodas klišejas un štampi, maniere bez vajadzības lietot svešvārdus. Šis paņēmieni atsevišķos segmentos dažās runas situācijās var korelēties ar runas maskas paņēmieni. Parodētas var tikt arī neliterāras fonētiskās apakšsistēmas vai dažādi leksiskie slāņi (vecvārdi, jaunvārdi, poētismi u.c.).

Valodas spēles visplašākais pielietojums ir *neparastu valodas vienību radīšanā*, kas ir viens no raksturīgākajiem dzēlību veidiem. Jaunie vārdi tiek veidoti pēc valodā produktīviem modeļiem. Spēles vārds uzjautrina ar savu novitāti, neparastumu. Spēles vārds var būt kāda jau valodā esoša un zināma vārda semantiskais pārnesums vai arī homonīms. Tā pēc analogijas, izmantojot produktīvu vārddarināšanas modeli ar *-ene*, no vārda *šķīstene* 'šķīstošā kafija' veidots atvasinājums *nešķīstene* 'pupiņu jeb vārāmā kafija'. Vārdam *nešķīstene*, kā zināms, ir arī senāka nozīme 'ragana'; 'netikla sieviete'. Par jaunvārdiem, kas veidoti valodas spēles nolūkā, latviešu valodniecībā rakstījis O.Bušs [Bušs 1982a: 85-95] un A.Vulāne [Vulāne 1996: 40].

Tā kā slengismus lieto personiskās saziņas sfērā, tad plaši tiek izmantoti *personvārdi* kā atvasināmās saknes šādā vārdu spēlē. Valodas spēles nolūkā lietoti īpašvārdi ir pateicīgs materiāls parodēšanai un jaunu vārdu producēšanai. Slengā radoši tiek pārsemantizēti ne tikai uzvārdi, bet arī priekšvārdi. Tie var noderēt, lai atsauktos uz konkrētu personu, kura pazīstama tikai runātājiem vai šauram personu lokam, piemēram, okazionālā

lietojumā *ojārieši* `Latviešu valodas institūta vietvārdnieki`. Tomēr aktīvāk tiek darināti atvasinājumi no īpašvārdiem, kam jau ir zināma asociāciju slodze, piemēram, *repsēni*.

Ļoti izplatīts valodas spēles paņēmiens ir *citēšana*. Citēšana atspoguļo runātāja tieksmi atdzīvināt runu, mazināt tās triviālumu. Nereti citāti veic savdabīgu perifrāžu lomu. Citāts - tas ir savdabīgs signāls, kurš izraisa veselu priekšstatu un asociāciju kompleksu. Spēle veidojas, saduroties informācijas apjomam, kas ir katram citātam tā rašanās kontekstā, un konkrētajai saziņas situācijai.

Relatīvi bieži valodas spēles nolūkā tiek izmantota *metaforizācija* un citi *netiešās nominācijas veidi* (skat. šī darba 3.2. nodaļu).

Kā valodas spēles paņēmieni var tikt izmantoti arī *kalambūri* un *paronīmija*. A: *Ar neoplānu* (divstāvu autobusu) *brauksi?* B: *Nolaidīšos pie robežas ar izpletni*. Šajā kalambūrā ir ironiski apspēlēts vārds *neoplāns*, kura morfoloģiskā uzbūve un saturiskais plāns saistīts ar *aeroplānu*, *deltaplānu* un līdzīgus lidojošus objektus apzīmējošiem vārdiem. (1) A: *Ko tu te dari?* (jautājums trešajai jeb C personai) B: *Meklē čeku* (komentē trešās jeb C personas darbību). A: *Čekists*. (2) A: *Kur tas notiek? Bulduros?* B: *Ko tu buldurē! Ogrē!* (3) *Sauklis : Izvēlies Latvijas veci!* (preci). (4) *Humors ir, nav, kas satīra*. (5) *Manis pēc tu vari iet sevis pēc*. (6) *Ņem lasi [1 latu] un lasies!* (7) A: *Tu neesi ēdusi tos salātus ar rīsiem?* [jautā par jaunajiem krabju nūjiņu salātiem]. B: *Man kaut kā tie rīsi nevilina*. A: *Šodien rīsi, rītdien nekā nerīsi*. B: *Vai tu rīsi vai nerīsi ar rīsiem?*

Lai arī valodas spēle ir mūsdienu valodas īpatnība, jāuzsver, ka ne visi runātāji tiecas savā runā izmantot valodas spēli. Ir cilvēki, kas to plaši lieto, un ir cilvēki, kas to neatzīst. Tāpat kā ir cilvēki, kas nekad nejoko un arī paši nesaprot jokus, tā ir cilvēki, kuru valodai nav raksturīga valodas spēle. Tādi cilvēki var nesaprast sarunas biedru tad, kad viņš joko, un pat izlabot to.

Valodas praksē nereti nācies novērot, ka tas sarunas dalībnieks, kurš nav sapratis valodas spēli, piemēram, semantisko pārnese vai vārda tīšu sagrozišanu, izlabo sarunas biedru vai arī pārprot un nereti pat apvainojas uz to. Acīmredzot daudzi spēles paņēmieni, piemēram, kalambūri, citāti un metaforas lietojami vien tad, ja runātājs ir pārliecināts, ka sarunas biedrs viņu sapratis un nepārpratis. Nesaprašanas vai pārprašanas gadījumā zūd valodas spēles lietojuma jēga. Ja nav šo nosacījumu, nepieciešams paskaidrojums. Jebkurš papildinājums mazina valodas spēles efektu.

Lingvistu attieksme pret valodas spēli ir pretrunīga (krievu valodnieki norāda uz diskusiju par šo jautājumu, savukārt angļu un vācu valodas speciālistiem valodas spēle ir lielisks līdzeklis jeb viens no metodiskajiem paņēmieniem, kā apgūt svešvalodu vai pilnveidot savu dzimtās valodas prasmi).

Atzīstot, ka slengam raksturīgi nesagatavotas saziņas apstākļi un nepiespiesta atmosfēra, jāatzīst arī valodas spēles kā lingvistiskas parādības nepretenciozitāte. Valodas spēlē savietojas zināma šablonizācija ar valodas jaunradi. Pastāv iemīļoti, sabiedrībā plaši izplatīti valodas spēles paņēmieni, kuri darbojas sabiedrībā noteiktā laika posmā. Tiem blakus funkcionē retāk izmantoti paņēmieni, kuriem raksturīga individualitāte. Noskaidrot un raksturot kā vienus, tā otrs ir svarīgs valodnieku uzdevums. Interesi rada gan tipiskie, trafaretie paņēmieni, gan individuālie valodas spēles paņēmieni, gan arī tas leksiski semantiskais apgabals valodas sistēmā, kas visbiežāk tiek pakļauts valodas spēles parādībām. Šo paņēmienu un līdzekļu apraksts ļauj atklāt runas komisma mehānismu, tā nacionālo savdabību, kā arī valodas spēles mehānisma specifiku noteiktā laika periodā [sal. ar Лихачев, Панченко 1976: 4; Земская, Китайгородская, Розанова 1983: 176].

Nobeigumā jāpiebilst, ka vispusīga slenga elementu izpēte valodas spēles aspektā ļautu labāk apjaust latviešu slengismu nacionālo specifiku

salīdzinājumā ar citu tautu slenga un valodas spēles īpatnībām. Šāda izpēte, pirmkārt, ļautu noskaidrot to kopīgo, kas raksturīgs dažādu tautu valodiskajam komismam (slengismu universāliju problēma un lingvistiskā komisma universāliju problēma), otrkārt, tiktu veikts svarīgs uzdevums - salīdzināta valodas spēles paņēmieni aktualitāte dažādos latviešu valodas attīstības posmos, lai konstatētu, kādi valodas spēles paņēmieni ir visaktuālākie, kas no valodas krātuves tiek paņemti kā estētiski vērtīgi katrā laika posmā, kādas valodas spēles parādības kontrastē ar literāro normu, vai tās tiek izmantotas kā estētiski noslogotas, kāda ir valodas spēles paņēmieni līdzība un atšķirība daijliteratūrā un ikdienas runā. Šāds sastatījums palīdzētu raksturot latvieša kā indivīda radošās aktivitātes izpausmes. Latviešu valodas spēles fenomens latviešu valodniecībā vēl jāapzina.

3.1. Aizguvumi - būtiska latviešu slenga leksikas sastāvdaļa

Šajā promocijas darba nodaļā analizēti citu valodu cilmes aizguvumi latviešu slengā. Izmantotais ilustratīvais materiāls ņemts no autorei sastādītās slenga datu bāzes, daļa rusismu ņemti no valodnieka O. Buša personīgās kartotēkas. Leksiskās vienības attiecināmas kā uz kopējo, tā arī uz speciālo latviešu valodas slengu. Šajā nodaļā detalizētāk analizēts aizguvumu slānis latviešu slengā, noskaidrotas aizgūšanas procesa pamatiezīmes, kā arī iespēju robežās atsegtas aizguvumu funkcionēšanas iekšējās likumsakarības mūsdienu latviešu slengā.

Aizgūtajiem slengismiem tradicionāli Baltijas valstu valodniecībā nostiprinājies apzīmējums "barbarismi". Šā termina traktējums var atšķirties dažās detaļās; šajā gadījumā ar to jāsaprot, ka "barbarismi - tie ir citu valodu cilmes slengismi, kas aizgūti bez mūsdienu literārās leksikas starpniecības" [Буш 1980: 9].

Tas, ka lielākā daļa latviešu slengismu ir aizguvumi, atšķir latviešu slengu no t.s. lielo valodu slenga. Atšķirībā no lielo tautu valodām, latviešu valodā attieksme pret barbarismiem (resp. aizgūtajiem slengismiem) ir izteikti noliedzīga. Šādai attieksmei ir vairāk nekā gadsimtu ilga vēsture. Vēsturiski izveidojusies atšķirība starp literāro latviešu valodu, kas nepieļauj barbarismus, un runāto valodu, kurā to lietojums ir pieļaujams (no valodas stihiskās, nevis kodificētās normas viedokļa). Kopš pirmās nacionālās atmodas laika, ko ievadīja J. Alunāna "Dziesmiņas" 1856. gadā, jaušami centieni pierādīt, ka latviešu valoda var būt skaista un vienlīdzīga līdzās citām valdošajām valodām. Tāpēc latviešu valodai jāatbrīvojas "no svešiem grabažiem". Jau šajā laikā saskatāmi pūrisma iedīgļi, kas dziļi iesakņojušies nacionālā augsnē. Nacionālās atmodas laikā iesākusies cīņa pret ģermānismu lietojumu latviešu valodā krasi izpaudās kā kolokviālās valodas noliegums, jo

runātā valoda jeb kolokviolekts valodu kontaktu ceļā bija pārņēmis ne mazums ģermānismu. Šajā laikā iesākusies cīņa starp pūrismu un aizguvumu lietotājiem turpinās joprojām. Faktiski tā daļēji ir cīņa starp runāto un rakstīto valodu, starp kurām līdz šim bijušas stingras robežas. Termins *barbarisms* un ar to apzīmējamās leksikas lietojuma pieļaujamība vismaz ikdienas valodā latviešu valodniecībā joprojām ir diskusijas objekts [sal. Zauberga 1994: 138-140; Veisbergs 1997b, 1997c; Kušķis 1998: 2-3].

Iepriekšminēto iemeslu dēļ latviešu valodniecībā vienmēr aktuāls ir bijis jautājums par sarunvalodā lietoto leksisko aizguvumu normatīvo vērtējumu. Barbarismu normatīvais vērtējums joprojām ir latviešu lingvistikas problēma, piemēram, runājot par vārdu *vāģis* kā salikteņa *blakusvāģis* sastāvdaļu (varbūt tieši šī salikteņa ietekmē vārds *vāģis* LLVV-8 atzīts ne vairs par barbarismu, bet par sarunvalodas vārdu). Ja ar normu saprot tikai kodificēto literārās valodas normu, tad, protams, minētā norma nepieļauj barbarismu lietošanu, respektīvi, neatzīst tos par literārās valodas elementu, un no šīs normas viedokļa pilnībā attaisnojams ir galējs šī slāņa leksikas noliegums [Laua 1969: 132]. Barbarismu normatīvā vērtējuma problēma rodas tad, kad tiek aplūkota valodas ūzusa norma un sarunvalodas norma. Īpaši sarežģī šo problēmu tas, ka latviešu valoda atrodas divvalodības situācijā, kas nodrošina pastāvīgas vārdu sastāva izmaiņas slenga aizgūtajā daļā (t.i., barbarismos), un ka šo aizguvumu adaptācijas pakāpe var būt ļoti dažāda. Daži barbarismi, kas zināmi mūsdienu latviešu valodā, aizgūti pirms 100, 200 un pat 300 gadiem. Tiesa, tie galvenokārt ir ģermānismi, piemēram, *šķiņķot, luste, pucēt*, kas bija zināmi jau 18.gadsimtā. No relatīvi sen aizgūtiem (bet lietoti arī vēl šodien) neliterāriem rusismiem var minēt *spičkas, braņīt, čarka, špala, tačka, činīt, truba, glupjš*. Šie vārdi parasti atbilst valodas ūzusa normai, par ko, starp citu, liecina to iekļaušana vārdnīcās, lai gan ar dažādām stilistiskajām norādēm. Tā skaidrojošās LLVV sējumos ar

norādi *sar.* var atrast ģermānismus *brūte* un *brūtgāns* (pārnestā nozīmē, bet pamatnozīme atzīmēta ar *novec.*), *kleksis*, *kortelītis*, *ķimerēties* un vēl diezgan daudz citu. Rusisms *klapatas* dots ar norādi *sar.*, bet vārds *glups*, *glupjš* pat bez norādes. Visi šie vārdi vēl ne tik sen tika uztverti kā neapšaubāmi barbarismi. Vairākus, galvenokārt gan vācu cilmes, barbarismus apzināti vārdnīcā iekļāvuši latviešu-lietuviešu vārdnīcas (1977) sastādītāji, piemēram, bez norādes *barb.* (bet dažkārt bez jebkādam norādēm) doti vārdi: *čarka*, *čina*, *glups*, *kante*, *razbainieks*, *spička*, *šķipele*, *šlepe*, *špeile*, *šprice*, *štāte*, *švaks*, *tačka* utt., bet ar norādi *barb.* doti: *beņķis*, *drapes*, *duraks*, *feins*, *foršs*, *ģiftīgs*, *paģērēt*, *riktīgs*, *vot* [piemēri doti pēc Буш 1985: 51]. Latviešu valodas sinonīmu vārdnīcā ar norādi *barb.* doti šādi ikdienas runā visai bieži lietotie aizgūtie slengismi (daži no tiem vēlāk LLVV atzīti par sarunvalodas stila vārdiem): *bleķis*, *diņģēties*, *glupība*, *glupiķis*, *glups*, *gruntīgs*, *ģeldēt*, *klapēt*, *knope*, *kņope*, *kreņķi*, *ķeša*, *lavierēt*, *laža*, *lēģeris*, *lokains*, *lokāt*, *makten*, *maktīgi*, *malacis*, *nopucēt*, *paģērēt*, *paģērīgs*, *pasēt*, *pasīgs*, *perša*, *pletēt*, *provēt*, *punktierēt*, *riktīgs*, *rūmīgs*, *skādēt*, *skrullēt*, *skunste*, *slakteris*, *smeķēt*, *smeķīgs*, *starāties*, *stērķele*, *striķis*, *šefte*, *šepse*, *šķipele*, *šlipse*, *šmugulēt*, *šņore*, *špāsēt*, *špices*, *štempēle*, *štempelēt*, *švaks*, *švakums*, *švunkā*, *učene*, *učuks*, *verķis*, *zakuska*, *ziņģēt* [LVSU].

Lai arī barbarismu iekļaušana vārdnīcā izraisa iebildumus un šādai koncepcijai ir arī pretinieki, tomēr neliterārās leksikas izplatītāko vārdu atrašanās skaidrojošā vārdnīcā ceļ, nevis grauj tās prestižu, vismaz palielina tās vērtību to cilvēku acīs, kas to lieto (jo tieši lietotājam ir domātas vārdnīcas). Tomēr šo vārdu leksikogrāfiskajā apstrādē nepieciešama īpaša precizitāte, var teikt, ka pat pedantiskums, nodrošinot vārdus ar viennozīmīgām stilistiskajām norādēm. O. Bušs norāda, ka šiem vārdiem būtu jādod norāde *barb.* Šā darba autores viedoklis - varētu dot arī norādi *slengs* ar cilmes skaidrojumu.

... Kaut arī literārā (kodificētā) valoda nepieļauj barbarismu lietojumu, vācu, krievu un angļu valodas ietekmē tie ieplūst neliterārajā latviešu valodā. Lai izprastu jēdziena *barbarisms* nozīmi latviešu valodā, ir svarīgi apzināties, ka latviešu valodā vairāk nekā 60% slengismu ir aizguvumi, g.k. no vācu, krievu un angļu valodas, - kas kvalificēti kā barbarismi tāpēc, ka ar šiem vārdiem apzīmētajiem jēdzieniem ir arī literārie nosaukumi [sal. ar Zauberga 1994: 139]. Salīdzinājumam doti daži aizgūto slengismu piemēri, kuriem ir leksiski dubleti vai vismaz aptuvenas atbilstmes literārajā valodā.

VĀCU: *andele* `tirgošanās`; *diņģēties* `tielēties; kaulēties`; *follā* `piedzēries`; *klārs* `skaidrs, saprotams`; *luste* `vēlme, patika, prieks`; *mišungs* `maisījums`; *piešprice* `piedeva`; *placis* `laukums`; *pletēt* `gludināt; braukt`; *prišs* `svaigs`; *riktīgs* `īsts, pareizs`; *smeķīgs* `garšīgs`; *šance* `darbs`; *šmucīgs* `nekārtīgs, netīrs`; *štelle* `vieta, lieta`; *švaks* `vājš`; *uzpasēt* `uzmanīt`; *zapte* `ievārijums`.

KRIEVU: *baņģuga* `noziedznieks`; *bardaks* `nekārtība, juceklis`; *besīt* `izraisīt dusmas, kaitināt, saniknot`; *bomžatņiks* `bezpajumtnieku pulcēšanās vieta; tai raksturīga vide, apstākļi`; *ģelas* `lietas, darīšanas`; *siņaks* `zilums`; *tupaks* `mulķis`; *tusovka* `sarīkojums`; *večerinka* `viesības`.

ANGLŪ: *bai-bai* `uz redzēšanos`; *baksi* `dolāri`; *čoms* `draugs`; *drinks* `dzēriens` (*Derētu kāds drinks.*); *feiss* `seja` (*Kas tev feisam?*); *kloze* `apgērbs` (*Palūri, kāda tai šodien kloze!*); *parkoties* `novietot automašīnu`; *pārtija* `viesības`; *prezents* `dāvana`; *džobs* `darbs`; *filings* `noskaņa, sajūta`.

Tas, ka visi šie vārdi un daudzi citi barbarismi ir latviešu valodas ūzusā, ir neapšaubāms fakts. Būtu neloģiski iebilst pret šādu apgalvojumu no valodas kultūras viedokļa, jo pats fakts, ka kāds valodas neliterārais elements atbilst ūzusa normai, nepiešķir šim elementam (šajā gadījumā - vārdam) nekādas privilēģijas. No tā izriet vismaz divas šīs problēmas risinājuma iespējas. (1) Viena no iespējām realizējas tajos gadījumos, kad šo vārdu atzīst

arī kodificētā (parasti sarunvalodas) norma. Protams, attiecībā uz vienkāršrunas un vulgārajiem vārdiem šī metode nederēs. (2) Ja populārs neliterārs vārds ir aizgūts, tad (īpaši tas attiecas uz valodām, kuras funkcionē divvalodības situācijā) jārealizē otra iespēja, kuras būtība ir pastiprinātā aģitācijā un cīņā tieši pret tādiem barbarismiem, kas valodā nostiprinājušies daudz dziļāk par citiem. Virkne tādu vārdu jau tika doti piemēros, bet var nosaukt arī citus jau visai pierastus neliterārus aizguvumus no krievu valodas: *davai, moška, vot, točna, kruķit, rubit, značit* utt., tieši pret tādiem vārdiem vajadzētu būt īpaši neiecietīgai attieksmei. Tomēr ne vienmēr cīņa pret tā saucamajiem barbarismiem vainagojas panākumiem, taču par tās lietderību liecina kaut vai tas, ka daudzi leksiskie ģermānismi, kas atbilda latviešu sarunvalodas normai 19.gadsimtā, tagad vai nu ir izzuduši pavisam no ūzusa (kas, protams, ir diezgan liels retums), vai ievērojami sašaurinājuši savu funkcionālo spektru. Notikusi sava veida vācu cilmes barbarismu degradācija, zināmā mērā pateicoties apzinātai, aktīvai cīņai pret tiem. Tomēr vērojama arī gluži cita tendence. Jaunākie ikdienas valodas pieraksti apstiprina faktu, ka, netiekot apzinātai vācu cilmes slengismu etimoloģiskajai specifikai, šo vārdu funkcionālā lietojuma sfēras no jauna paplašinās. Par šo slengismu plašo lietojumu ikdienā, piemēram, liecina cittautiešu latviskā runā lietotais vārds *bišķi* `mazliet`. Jāpiebilst, ka sabiedriskajā apziņā ir mazinājies ģermānisko barbarismu odiozums, jo vācu valoda, atšķirībā no krievu un angļu valodas, pēdējos gadu desmitos un arī šobrīd latviešu valodu ietekmē samērā maz.

Cits šīs aizguvumu problēmas aspekts saistīts ar speciālā slenga normatīvo vērtējumu, t.i., žargonismiem. "Runa ir par to, kā noteikt robežas starp žargonismiem, kurus lieto vai saprot tāds skaits runātāju, lai varētu šos vārdus uzskatīt par valodas faktu, un tiem žargonismiem, kuri tiek lietoti salīdzinoši nelielās ļaužu grupās (šajā leksikas slānī liels ir aizguvumu no

krievu valodas īpatsvars) un kuriem ir runas faktu statuss, bet ne valodas (pie tam ar terminu "valoda" saprotot sistēmisko, bet ar terminu "runa" - individuālo). Kā formālo kritēriju, nošķirot valodas un runas faktus, visticamāk, lietderīgi ir izmantot kādu konkrētu cilvēku skaitu, kuri lieto savā runā atbilstošo žargonismu. Tomēr - kādam jābūt šim skaitam? Varbūt 30? 50? 100? Bet varbūt 1000? Šajā sakarā kaut ko noteiktu argumentējošu apgalvot pagaidām nav iespējams, tāda kritērija lietojums praksē būs visai neiespējams: kā lai ar pietiekamu precizitāti uzzina, cik cilvēku lieto to vai citu salīdzinoši mazizplatītu neliterāru vārdu? Tomēr eksperimenta veidā būtu vērts šo kritēriju izmantot, jo zinātni vīrza uz priekšu arī tie eksperimenti, kas dod negatīvu rezultātu" [Быш 1985: 53]. Formāls kvantitatīvais kritērijs, ja izdotos to noteikt ar pietiekami lielu ticamības pakāpi, varētu tikt izmantots, lai nošķirtu valodas un runas faktus ne tikai šajā konkrētā gadījumā, t.i., mazizplatītu, galvenokārt no angļu un krievu valodas aizgūtu slengismu analizē. Protams, kvantitatīvā kritērija izmantošana iespējama tikai tad, ja nav nekāda dogmatisma un pastāvīgi tiek ņemts vērā, ka valodas dzīvo organismu nekad neizdosies pilnībā ietilpināt kādās formālās shēmās.

Vēl viens aizgūto slengismu (g.k. krievu cilmes) normatīvā vērtējuma problēmas aspekts saistīts ar valodas un runas faktu nošķiršanu, analizējot mazizplatītus šāda veida aizguvumus, kas nav speciālā slenga vārdi. Divvalodības situācija nosaka diezgan biežu citu valodu *citātu* lietojumu mutiskajā komunikācijā. Daži no šādiem citātiem pakāpeniski kļūst par aizguvumiem, leksiskajiem barbarismiem. Salīdzinoši nesēn tādu ceļu izgājuši, piemēram, vārdi: *bardaks, basanoškas, bomžs, čaiņiks, krutka, kruts, maika, musarņiks, padjezds* u.c. Lai noteiktu šo vārdu adaptācijas pakāpi, to atbilstību vai neatbilstību aizguvējvalodas ūzusa normai, var izmantot to pašu kvantitatīvo kritēriju, par kuru tika runāts iepriekš.

Apzināts citas valodas vārda kā tīra citāta lietojums, protams, nevar tikt ņemts vērā šī vārda normatīvajā vērtējumā. Principā iespējams pat diezgan plašs citāta lietojums, tiem nepārstājot būt par citātiem; praksē tā reizēm mēdz būt ar terminiem, kuriem nav latviešu ekvivalenta (vai ir mazpopulārs, mazpazīstams, reizēm pārāk masīvs ekvivalents). Lai noteiktu vārda atbilstību valodas ūzusa normai, neapšaubāmi, jāņem vērā tikai tie vārdlietojumi, kurus paši runātāji, runājot savā dzimtajā valodā, uztver kā sava idiolekta realizāciju dzimtās valodas runā. Šajā gadījumā paralēli var lietot arī rakstveida fiksāciju kritēriju, respektīvi: ja vārds kā barbarisms (bet ne citāts) fiksēts ne mazāk kā piecos dažādu autoru rakstu (iespied-) tekstos, tad var pietiekami droši uzskatīt, ka šis vārds kļuvis par valodas (protams, šajā gadījumā neliterārās) elementu. Iespējams, ka pilnīgi pietiekami būs ar trīs fiksācijām dažādu autoru darbos [Бух 1985: 54].

Šobrīd izmantojami ir ne tikai fiksējumi iespiedtekstos - grāmatās, avīzēs, žurnālos, bet arī audiovizuālo ierakstu teksti, piemēram, videofilmās, TV pārraidēs un radio. Šķiet, par iespiedtekstam līdzvērtīgi izmantojamu var atzīt vispār jebkuru tekstu, kas orientēts uz plašām tautas masām un ir visiem pieejams, kā arī fiksējams resp. saglabājams pierakstu vai ierakstu formā (teksts video vai audio ierakstā, filmas lentē, CD diskā, disketē, Internetā).

Aizguvumu etimoloģizācijā ir vērojami dažādi kritēriji - formālais, vēsturiskais, semantiskais. Etimoloģizācija saistīta ar jautājumu par tuvākajiem un tālākajiem aizgūšanas avotiem. Etimoloģizācijas problēma īpaši aktuāla ir anglicismu noteikšanā, jo angļu valodas etimoloģiskais sastāvs ir daudzveidīgs, tajā ir liels skaits aizguvumu no dažādām valodām. Daudziem angļu cilmes vārdiem atrodamas paralēles citās ģermāņu valodās, īpaši lejasvācu valodā, ar kuru latviešu valodai ir bijis ilgs un ciešs kontakts.

Mūsdienās aizguvumu pētišanā aizvien lielāku nozīmi iegūst vārda semantika un vēsturiskais faktors. Bieži etimoloģizācijas pamatā tiek likts

vēsturiski semantiskais kritērijs, par vārda pamatavotu tiek uzskatīta tā valoda, kurā vārds ieguvis konkrēto nozīmi. Vārdi, kas, piemēram, no angļu valodas ienākuši latviešu valodā ar krievu vai vācu valodas starpniecību un starpniekvalodā ieguvuši citu nozīmi, netiek uzskatīti par angļismiem. Tas pats sakāms par fonētiskajiem, morfoloģiskajiem un semantiskajiem atvasinājumiem, kas latviešu valodā veidoti no citu valodu vārdiem.

Bez etimoloģizācijas problēmas aizguvumu analīzē vēl var izdalīt trīs būtiskus jautājumus: kāpēc, kā un kad notiek aizgūšana, respektīvi, kādi ir aizgūšanas motīvi (cēloņi), kā norisinās citas valodas vārda iekļūšana un nostiprināšanās aizguvējvalodā, kad (kādos apstākļos) šis process noticis.

Valodas fonētiskā un gramatiskā sistēma ir samērā ierobežots valodas līdzekļu komplekss, kas apmierina izteiksmes, respektīvi, komunikācijas, vajadzības. Fonētiskās un gramatiskās inovācijas parasti nerodas pēkšņi, piemēram, kā konkrētā komunikācijā aktualizētas vajadzības apmierināšana. Vārdu krājums ne vienmēr var nodrošināt visas izteiksmes vajadzības, tas nevar pilnībā atspoguļot cilvēka apkārtējās pasaules plašumu un pieredzes dziļumu, tāpēc vārdu krājuma mikrosistēmas ir pastāvīgi atvērtas inovācijām. Nepieciešamība pēc leksiskām inovācijām ir valodas būtiska īpašība, kura tiek apmierināta gan ar iekšējo resursu, gan ar citu valodu leksikas palīdzību. Šī īpašība ir vispārīgākais leksikas aizgūšanas motīvs. Valodnieki uzskata, ka leksikas aizgūšanā galvenā loma ir diviem motīviem jeb nosacījumiem: etnisko vienību kontaktiem (ekonomiskajiem, politiskajiem, kultūras u.c.) un zināmai divvalodības pakāpei. Šādi nosacījumi nepieciešami galvenokārt tiešajai leksikas aizgūšanai.

Valodnieki min dažādus leksiskās aizgūšanas motīvus un dod to klasifikācijas [skat. Baldunčiks 1989: 10-18; Weinreich 1953: 57; Жлуктенко 1974: 133; Крысин 1965: 11-15], tomēr, kā katra klasifikācija, neviena no tām netiek uzskatīta par pilnīgu [Маковский 1971: 124; Аристова 1980:

11]. Kaut arī var izveidot pat izvērstu aizgūšanas motīvu sistēmu, šāds aizgūšanas motīvu dalījums ir diezgan nosacīts. Aizguvumu adaptāciju, respektīvi, stabili aizgūšanu var sekmēt vairāki motīvi:

- 1) aizguvuma lietojums, lai apzīmētu tādus objektus vai parādības, kas ienākuši aizguvējvalodas vidē;
- 2) emocionāli ekspresīvi motīvi: eifemizācijas un/vai ekspresīvās leksikas papildināšanas tendence;
- 3) aizguvuma ērts izmantojums vārddarināšanā, respektīvi ērtuma un ekonomiskuma motīvs. Te minami šādi aizgūšanas nosacījumi: aprakstošo vārdu savienojumu aizstāšana ar vienu vārdu; aizguvumam ekvivalenta vārda darināšanas grūtības; neapmierinātība ar aizguvumam ekvivalento latviešu valodas vārdu; struktūras ziņā līdzīgu aizguvumu esamība latviešu sarunvalodā;
- 4) jēdzienu konkretizācijas nepieciešamība;
- 5) mantoto vai senāk aizgūto vārdu polisēmijas izskaušanas tendence;
- 6) aizguvuma ātrs akceptējums kādas nozares vadošo speciālistu vidū vai kādā citā ietekmīgā valodas lietotāju grupā (populārs un ātri izplatījis aizguvums).

Bez šiem iepriekšminētajiem leksikas aizgūšanas motīviem var minēt vēl divus leksisko aizguvumu nosacījumus latviešu valodā: nepieciešamība papildināt latviešu sarunvalodas leksiskās sistēmas atsevišķas grupas un vārda biežums donorvalodā.

Aizgūšanas motīvi parasti tiek iedalīti ekstralingvistiskajos un lingvistiskajos. Latviešu valodniecībā slengismu aizgūšanas ekstralingvistiskie motīvi nav daudz pētīti, lai gan tiem ir svarīga loma vārdu migrācijā no vienas valodas otrā. Dažkārt valodniecībā ekstralingvistiskos motīvus iedala sīkāk: pragmatiskos, psiholoģiskos, sociālos, kaut gan pēdējos pareizāk būtu nosaukt par sociolingvistiskajiem aizgūšanas motīviem.

Jaunu parādību un jēdzienu apzīmēšanas nepieciešamība ir visbiežāk aplūkots motīvs. Visvairāk nominācijas nepieciešamība sarunvalodā (slengā) raksturīga tiem objektiem vai parādībām, kas ir kļuvuši īpaši aktuāli aizguvējvalodas lietotājiem, piemēram, *mobilņiks* `mobilais telefons`, *folksvāģis* `Volkswagen markas automašīna`, *bomzis* `bezpajumtnieks; klaidonis`. Viens no galvenajiem lingvistiskajiem aizgūšanas motīviem ir nepieciešamība papildināt leksisko sistēmu ar trūkstošiem elementiem. Šis ir samērā vispārīgs motīvs, kam ir ciešs sakars ar dažādām izmaiņām valodas lietotāju, respektīvi, sabiedrības dzīvē un valodas stāvoklī (nozīmīgāka statusa iegūšana, funkcionālo sfēru paplašināšanās).

Dažkārt citas valodas vārds tiek aizgūts kā jau esošā latviešu sarunvalodas vārda slengiskais sinonīms, kas nereti konkretizē kāda sinonīmiska latviešu vārda, iespējams, slengisma, nozīmi vai nozīmes niansi, piemēram, *rauts* - *tusiņš* - *večerinka* - *pārtija* - *balljaks* `sarikojums, ballīte`. Aizguvums šādos sinonīmu pāros nosacīti pilda apakšapzīmējuma funkciju, lai pārāk nenoslogotu jau esošo vispārīgāka rakstura sinonīmu. Jaunaizgūtā slengisma un valodā jau esošā vārda semantiskās sfēras šādu sinonīmu pāros var sakrist lielākā vai mazākā mērā, bet aizstāt viens otru šie vārdi pilnīgi nevar, piemēram, aizgūtie slengismi *krutka* - *padjobka* - *haltūra* ar nozīmi `viltojums, pakaļdarinājums, sliktas kvalitātes prece` ir tikai daļēji sinonīmi. Līdzās krievu cilmes vārdam latviešu slengā tagad bieži vien ienāk leksiskais ekvivalents (reizēm ar kādu nozīmes niansi) no angļu valodas.

Runājot par aizguvumu pieņemšanas (aizgūšanas šaurākā nozīmē) motīviem, noteikti jāmin tāds faktors kā ar aizguvumu apzīmētā objekta vai parādības saistība ar aizguvējvalodas vidi, piemēram, ar slengismiem *bomžs*, *krutka*, *bardaks* apzīmētās reālijas ir saistītas gan ar latviski runājošo, gan ar krievvalodīgo vidi, tāpēc šo vārdu aizgūšanas motīvi ir visai viegli izskaidrojami.

Vēl minami vairāki citi faktori: vārdam jābūt konkrēti semantiski pildītam, ar stabilu formālo pusi un ar izveidotiem sarunvalodas variantiem. Stablu aizgūšanu nenoliedzami sekmē aizgūvuma piemērotība vārddarināšanai, kā arī tas, ka valodā tikko iekļuvušo svešvārdu akceptē un popularizē masu mediju pārstāvji, piemēram, vārdu *kruts*, *krutka*, *superīgs*, *bomzis* izplatību latviešu valodā nenoliedzami ir veicinājusi šo vārdu popularizēšana plašsaziņas līdzekļos.

Promocijas darba autores novērojumi ļauj secināt, ka palielinās krievu cilmes jaunvārdu (rusismu) īpatsvars latviešu slengā un tam ir apgriezti proporcionāls sakars ar krievu valodas sociolingvistisko funkciju apjomu postpadomju lingvistiskajā situācijā, kad samazinās krievu valodas lietojuma jomas. Daudzi no šiem jaunvārdiem latviešu sarunvalodā ienākuši nesen, tie nav sovjetizācijas radīti rusismi, ne arī padomju laika reāliju apzīmējums. Savukārt tādi vārdi kā *očeredē*, *narjads*, *puļovka*, *spravka* pazuduši no aktīvā lietojuma. Krievu valodas aizgūvumu izplatība latviešu sarunvalodā izskaidrojama ar reālo divvalodīgo vidi, kurā neviens latviešu valodas lietotājs nav izolēts no citu valodu ietekmēm. Par to var pārliecināties, ieejot jebkurā videoprodukcijas tirdzniecības vai nomas vietā. Arī paši videofilmu skatītāji runā par jauna *viģika* `videomagnetofona` pirkšanu vai *bojevika* `asa sižeta` filmas, grāvēja` skatīšanos.

Viens no vārdu aizgūšanas motīviem ir ekspresīvās leksikas papildināšanas tendence. Dažkārt valodā ienāk arī tādi citu valodu vārdi, kuru aizgūšanai it kā nebūtu īsta iemesla, jo tie formāli dublē jau esošos vārdus. Acīmredzot aizgūvējvalodas lietotājus piesaistījušas šādu vārdu stilistiskās potences - ironiska, humoristiska, nosodoša pieskaņa vai gluži otrādi - atzinīga vērtējuma ekspresija (piemēram, deviņdesmito gadu slengismi *kūlīgi*, *superīgi*, *kruts*, *kruķizna*). Vēlēšanās lietot jaunus ekspresīvus izteiksmes līdzekļus - šāds iemesls, šķiet, izskaidro no angļu valodas

pārņemtā vārda *kreizī* `nenormāls, traks` ienākšanu 70.gadu jaunatnes runā un 80.gadu vidū vārda *feiss* `seja, ģimis` aizgūšanu latviešu valodā. Jādomā, ka šādu ekspresīvu izteiksmes līdzekļu meklēšanas nolūkā aizgūti angļu izsaukmes vārdi *olrait, okei, kūl, vau* un krievu *davai, bože, čorts, jolki palki*.

Reizēm cēlonis aizguvuma lietojumam ir iepriekšējo, agrāko slengisko apzīmējumu "nolietošanās", "novalkāšanās" un ekspresijas zudums, kad latviskie apzīmējumi vai agrāki aizguvumi zaudējuši izteiksmes spilgtumu un vienreizību. Tomēr iepriekšējie apzīmējumi nekļūst par novecojošiem sarunvalodas vārdiem, tie funkcionē valodā joprojām, sniedzot runātājiem izvēles iespējas, kā arī papildinot izteiksmes veidu. Tā, piemēram, vārdi *tusiņš, tusīte* tiek lietoti līdzās vārdiem *balljūks* un *disene* (salīdzinājumam līdzīgas nozīmes slengisms *večerinka*, kas arī pārņemts no krievu valodas, izzudis no jaunākās paaudzes latviešu valodas runātāju aktīvā vārdu krājuma). Hronoloģiski jaunākais vārds nenoliedzami ir *tusiņš, tusīte* kā krieviskā vārda *tusovka* atvasinājums jeb latviskojums. Šāda latviskošana liecina par vārda adaptāciju, un, jo lielāka ir atvasinājumu daudzveidība, īpaši jau vārdam pārejot uz citām vārdšķirām (*tusiņš - tusoties, tusēties*), jo lielāka ir distance no devējvalodas. Bieži vien vārda svešo cilmi vairs nevar uzminēt, neizsekojot vārda ienākšanas ceļam latviešu valodā un tā pārsemantizēšanai vai dažādiem derivatīviem pārveidojumiem. Šādi atvasinājumi liecina par aizguvuma adaptāciju latviskajā vidē. Jo tālāks pēc formas vai satura ir atvasinājums no sākotnējās vārda formas devējvalodā, jo vairāk atbilstošs latviešu valodai šķiet šis jaunākais atvasinājums, piemēram, *tusis*, kas veidojies no vārda *tusovka* `pulcēšanās, saiešana, svinēšana, sabiedriska pasākums`, *čiris*<*čiriks* `desmitnieks (naudas zīme)`, *bomzīgs*<*bomzīs*<*bomžs*.

344 Viens no jaunu vārdu aizgūšanas nosacījumiem ir struktūras ziņā līdzīgu aizguvumu un to atvasinājumu esamība latviešu valodā un aizguvuma ērts izmantojums vārddarināšanā. Neskatoties uz to, ka slengismiem nav stingru vārddarināšanas normu, tos sistēmiski pētot, atklājas arī vairākas likumsakarības. Kā zināms, viens no valodas attīstības likumiem ir valodas ekonomijas princips. Literārā valoda biežāk lieto apzīmējumus, kas sastāv no gariem vai vairākiem vārdiem. Slengam raksturīga šo nosaukumu saīsināšana.

Nereti aizguvumus izmanto garu, praktiskajā lietošanā ne vienmēr ērtu, aprakstošu vārdu savienojumu aizstāšanai. Ja apzīmējamais ir viens vesels (viens priekšmets, viena parādība u.tml.), valodā ir tendence to nosaukt vienā vārdā, nepieciešamības gadījumā salikteni aizstājot ar īsāku vārdu, vārdu savienojumu - ar vienu vārdu. Un vispirms jau garus vārdus ar īsākiem citas valodas vārdiem aizstāj slenga leksikā, piemēram, *padnoška* `kājas aizlikšana priekšā, resp., klupināšana`, *padjezds* `kāpņu telpas ieeja, parādes durvis daudzstāvu dzīvojamajā namā; daudzdzīvokļu nama sekcija`, *raskladuška* `saliekamā gulta`, *sēmuškas* `saulespuķu sēklas`.

Bieži vien krievu valodas vārdi, pārejot latviešu slengā, saīsinās par vienu (reti par vairākām) zilbēm: *gruzoviks* - *gruzis*, *autofurgons* - *fūris*.

Dažādu vēsturiski nosacītu iemeslu dēļ latviešu valodu un arī tās slengu visvairāk ietekmējusi vācu un krievu valoda, tomēr savas pēdas tajā atstājušas un aizvien vairāk to ietekmē arī daudzas citas, īpaši jau angļu valoda. 90. gadu beigās posms iezīmējas ar anglicismu lēnu, bet pakāpeniski pieaugošu, neatvairāmu iespraukšanos ikdienas valodā. Skolu jaunatne kā pirmo svešvalodu apgūst gandrīz tikai angļu valodu. No ārzemēm atgriežas tur studējušie jaunieši, līdzās latviešiem un krieviem strādā kopfirmu darbinieki ar angļu valodu kā galveno sazināšanās formu. Vispārēja datorizācija nevar neietekmēt latviešu valodas lietotāju atvērtību angļu

valodai. Par minēto nosacījumu kā savdabīgu katalizatoru aktīvā anglicismu aizgūšanā liecina filoloģijas un pedagogijas studentu apkopotie deviņdesmito gadu sarunvalodas leksikas materiāli. Tajos atspoguļojas, kā runā skolēni, jaunieši, studenti 20.gs. beigās.

Aizvien lielākai Latvijas iedzīvotāju, respektīvi, latviešu valodas lietotāju daļai, apgūstot angļu valodu, palielinās tās ietekme tieši uz sarunvalodu un slengu. Par triviālu kļuvusi atziņa, ka angļu valoda ietekmē ne vienu vien valodu. Arī latviešu valoda nevar izbēgt no šīs valodas ietekmes. Par aizvien lielāku latviešu sabiedrības tiešu saskarsmi ar angļu valodu liecina ikdienā lietotie angliskas cilmes vārdi, kas tiek popularizēti ar masu mediju un šo vārdu lietotāju, pārņēmēju palīdzību arī to cilvēku vidē, kuri neprot vai vāji prot angļu valodu. Šie vārdi tiek pārņemti kā dabisks latviešu slenga elements, bet angļu valodas nezināšanas dēļ reizēm tomēr nākas paskaidrot, ko nozīmē šie vārdi. Ir angļu cilmes vārdi, kas allaž bijuši populāri latviešu sarunvalodā: *čālis, čoms, džeks*. Ir vārdi, kas bija populāri Padomju Savienības laikā un šobrīd nav tik populāri (aktuāli joprojām vecākās paaudzes runā): *kloze, olreit*.

Ir aizguvumi, kas kļuvuši populāri pēdējos desmit gados, piemēram, *baksi`dolāri`, pārtija`ballīte`, parkoties`novietot automašīnu stāvvietā`*. Iepriekšējos gadu desmitos latviešu valodas kontakti ar angļu valodu noritējuši galvenokārt ar starpniekvalodas (krievu vai vācu) palīdzību, jo latviešiem nav teritoriālas tuvības ar kādu no anglofonajām zemēm. Taču pēdējos desmit gados situācija ir krietni izmainījusies. Var minēt arī citus limitējošus faktorus, kas kavēja anglicismu ienākšanu latviešu slengā, piemēram, ļoti ierobežota latviešu-angļu divvalodība (kas pēdējos gados strauji pieaug); anglofoniski orientētas informācijas ienākšana galvenokārt no krievu avotiem (arī šai ziņā situācija ir mainījusies - informācija šobrīd

izplatās galvenokārt angļu valodā un bieži nepastarpinātā veidā ar interneta un citu tehnisko līdzekļu palīdzību).

Latviešu un angļu valodas kontaktu galvenā izpausme ir angļu leksikas aizgūšana latviešu valodā. Anglicismu ietekme uz latviešu sarunvalodu ir mazpētīta. Noderīga ir rakstu valodā un mutvārdu runā sastopamo anglicismu analīze, ko veicis J.Baldunčiks [skat. Baldunčiks 1989]. Aizguvumi no angļu valodas jeb anglicismi ir samērā jauns aizguvumu slānis (pirmie anglicismi latviešu rakstu avotos konstatēti 18.gs. beigās), kas mūsdienās turpina intensīvi paplašināties. Par anglicismu aizgūšanu izteiktas dažādas domas, praksē jāstopas gan ar nevajadzīgu angļu terminu pārņemšanu, gan ar mēģinājumiem skaust jau adaptētus un nostabilizējušos aizguvumus. Šie dažādie viedokļi atspoguļojas publikācijās presē, piemēram, laikrakstā *Dienas Bizness* sakarā ar *Datorterminu vārdnīcas* iznākšanu tiek pausts viedoklis, ka "ļoti bieži reklāmās lietotie termini - jaundarinājumi vai vārdi, kas latviski pārtulkoti, formāli izmantojot angļu valodas vārdnīcu un neatbilst praksē jau labu laiku lietotajiem terminiem, tiek nepareizi saprasti, tādēļ reklāma nav efektīva un potenciālais klients to nepamana. Tāpēc diskusija par biznesā, kompjuertersfērā u.c. lietoto terminoloģiju ir svarīga" (*Dienas Bizness* 07.05.1998., 3.lpp. Juris Paiders. Anglicismi ir slikti, vācu valodas aizguvumi- labi).

Aizgūto slengismu analīzes noslēgumā jāatzīmē, ka krievu cilmes aizguvumi latviešu slengā veido savdabīgu, skaitliski ievērojamu slengismu grupu, kurai (kā vispār slengam) ir tendence palielināties. Var izšķirt agrīnos krievu un jaunākus krievu aizguvumus, kas ienākuši latviešu valodā pēc padomju varas nodibināšanas, kā arī visjaunākos rusismus, kas veidojušies līdz ar Padomju Savienības sabrukumu un aptver laika posmu, sākot ar 80-to gadu beigām. Lielākā daļa krievu cilmes aizguvumu ne uzreiz pāriet slengā, bet kādu laiku funkcionē kā jau pieminētie citāti.

Daļa krievu cilmes slengismu lielākā vai mazākā mērā saglabājusi savu sākotnējo formu. Šāda veida slengismiem piemīt struktūras īpatnības, kas nav raksturīgas latviešu valodas vārdu sastāvam, piemēram, latviešu valodai svešas fonēmas un līdzskaņu savienojumi. Tikai neliela daļa krievu cilmes slengismu ir pilnībā asimilēta latviešu valodas sistēmā. Tie ir agrīnā posma aizguvumi, un slengismu statusu tie ieguvuši ievērojami vēlāk.

Sakarā ar to, ka aizvien lielāks latviešu skaits apgūst angļu valodu un lielākā daļa ir apguvusi krievu valodu, šo abu valodu cilmes slengismi aizvien biežāk sastopami savā pirmatnējā formā, t.i., neizmainīti: *barahlo, normaļno, poka, kreizi* (angļu vārdi galvenokārt tiek izrunāti atbilstoši izrunai angļu valodā), *kūl, ou, nou!, releks! šūes, še tap!* Nereti slengā ienāk semantiskie aizguvumi jeb kalki, piemēram, no krievu valodas: *ķieģelis* `ceļa zīme "aizliegts iebraukt" < kr. *кирпич*, *klavieres* `spirts Royal` < kr. *рояль*, *zīmēties* `izrādīties labākam; izcelties` < kr. *рисоваться*, *jumtiņš aizbraucis* `sajucis prātā` < *крыша поехала*.

Varam izdarīt šādus secinājumus:

1. Leksisko aizguvumu ienākšanu latviešu valodā sekmē šādi nosacījumi: jaunu jēdzienu un parādību apzīmēšanas nepieciešamība; valodiskā mode; nepieciešamība papildināt latviešu sarunvalodas leksiskās sistēmas atsevišķas grupas; jēdzienu konkretizācijas nepieciešamība; mantoto vai senāk aizgūto vārdu polisēmijas izskaušanas tendence; aprakstošu vārdu savienojumu aizstāšana ar vienu vārdu; ekspresīvās leksikas papildināšanas tendence; eifemizācijas tendence; aizguvumam ekvivalenta vārda darināšanas grūtības; neapmierinātība ar aizguvumam ekvivalento latviešu valodas vārdu; vārda biežums devējvalodā; struktūras ziņā līdzīgu aizguvumu esamība latviešu valodā.
2. Dažādu vēsturiski nosacītu iemeslu dēļ latviešu valodu un arī tās slengu visvairāk ietekmējusi vācu un krievu valoda, tomēr savas pēdas tajā

atstājušas un aizvien vairāk to ietekmē arī daudzas citas, īpaši jau angļu valoda. 90. gadu beigu posms iezīmējas ar anglicismu lēnu, bet pakāpeniski pieaugošu, neatvairāmu iespraukšanos ikdienas valodā.

3.2. Nozīmes pārnesums - viens no slengismu avotiem

Cits slengismu avots ir jau *esošo gatavo leksisko vienību semantikas maiņa*. Respektīvi, literārās valodas vārdiem un izteicieniem (reizēm arī senākiem slengismiem) rodas jauns lietojums nozīmes pārnesuma (metonīmiskā un metaforiskā) rezultātā.

Teorētiski semantisko pārnesumu, semantisko paralēļu un universāliju problēma latviešu lingvistikā nav jauna. Šai problēmai dialektālajos pētījumos pievērsusies E.Kagaine [Kagaine 1992], aizgūtās leksikas sakarā - arī O.Bušs [Kagaine, Bušs 1985]. Par metaforu latviešu sarunvalodā atsevišķas publikācijas ir I.Druviete [Druviete 1992; Druviete 1993] un šā darba autorei [skat. Ernstsone 1993a, 1993b]. Tomēr var teikt, ka semantisko slengismu veidošanās ar nozīmes pārnesumu jeb semantiskie pārnesumi slengā latviešu valodniecībā kompleksi kā lingvistiska parādība nav pētīti, jo nav pētītas semantiskās paralēles latviešu valodas slengā.

Nozīmes pārnesums kā viens no vārda semantiskās struktūras paplašināšanās veidiem ekstralingvistiskajā plāksnē pamatojas uz cilvēka asociatīvās domāšanas spēju un atspoguļo reālās sakarības starp apkārtējās pasaules priekšmetiem un parādībām [Ullmann 1972: 205]. Kā norāda D.Šmeļevs, polisēmiska vārda nozīmes vienā semantiskā veselumā apvienojas, pamatojoties uz kopīgām semantiskām asociācijām - metaforu, metonīmiju un funkcionālo kopību. Vārdu nozīmju vēsturisko pārveidošanos nosaka ne tikai dažādās jēdzieniskās asociācijas, bet gan viss vārda lietojuma konteksts tā plašākajā nozīmē. Tomēr metaforiskās un metonīmiskās asociācijas nosaka visnoturīgāko nozīmju apvienojumu viena vārda robežās un tāpēc nosacīti var tikt uzlūkotas kā vārda semantiskās struktūras formulas [Шмелев 1973: 91]. Semantiskās identitātes cēloņi varētu tikt saistīti gan ar vispārējām polisēmijas attīstības likumsakarībām, gan cilvēka psiholoģijas

īpatnībām, uztveres lomu dažādu asociatīvu sakarību veidošanā starp dažādiem jēdzieniem (iedzimta analogijas izjūta liek cilvēkam meklēt līdzību starp dažādām, reizēm pat ļoti tālām reālijām, jēdzieniem), kā arī meklējami pašu apzīmējamo jēdzienu pazīmēs, īpašībās, spējā izraisīt šādus asociatīvus sakarus. Jo mazāk asociatīvu sakarību vārda semantikas elementiem rodas ar citām parādībām, priekšmetiem, jo mazāk iespēju ir sazaroties vārda semantiskajai struktūrai un līdz ar to rasties vārda semantiskajām atšķirībām dažādās sistēmās. Te liela nozīme arī dažādiem vārdu semantiskās struktūras sazaroties cēloņiem - vārda lietošanas biežumam, vārda cilmei, dažādiem emocionālajiem un stilistiskajiem faktoriem u.tml.

Polisēmiski vārdi ar sazarotu semantisko struktūru slenga un literārās sarunvalodas sistēmā parasti saskan (ir identī) tikai daļēji noteiktos semantikas fragmentos; to nosaka gan dažādi ārējie faktori (slenga un literārās valodas atšķirīgās lietojuma sfēras, apstākļi u.tml.), gan slenga un literārās valodas funkcionālā specifika. Slengā un literārajā valodā kopīgo semantiski neidentās leksikas grupu veido vārdi, kuriem slengā ir kāda(s) no atbilstošās literārās valodas vārda atšķirīga(s) nozīme(s) vai nozīmju nianšes. Lingvistiskajā literatūrā šādu literārās valodas vārdam fonētiski adekvātu, bet semantiski atšķirīgu slenga leksēmu apzīmēšanai ir nostabilizējies termins semantiskais pārnesums, ko šā darba autore pēc analogijas ar izlokšņu pētījumos minēto terminu *semantiskais dialektisms* nosaukusi par *semantisko slengismu*.

Par *semantiskajiem slengismiem* uzlūkojami vārdi, kas sava noformējuma, respektīvi, fonomorfoloģiskā sastāva ziņā neatšķiras no attiecīgajiem literārās valodas vārdiem, bet kam slengā ir specifiska(s) no attiecīgā literārās valodas vārda atšķirīga(s) nozīme(s). Semantisko slengismu klasifikācijā tiek ņemtas vērā tikai noturīgas, stabilas nozīmes, bet netiek ievērotas vārda kontekstuālā lietojuma okacionālās īpatnības. Semantiskajiem

slengismiem ir tā pati cilme, kas atbilstošajam vārdam literārajā valodā. Līdz ar to no semantiskajiem slengismiem šķiramas citas cilmes homonīmas leksēmas.

Semantisko slengismu jeb slengisku leksiski semantisko variantu rašanās nav atraujama no kopīgām valodā eksistējošām vārdu semantiskās struktūras maiņas un attīstības likumsakarībām. Leksiski semantisko izmaiņu cēloņi slengā tāpat kā visā valodā kopumā ir atkarīgi no izmaiņām reālajā īstenībā, apkārtējā vidē, t.i., no apkārtējo priekšmetu, parādību izmaiņām, to izžušanas un jaunu rašanās, tāpat arī no izmaiņām, kas notiek latviešu valodas runātāju kolektīvā. Bez tam leksiski semantisko izmaiņu pamatā var būt arī tīri valodiski cēloņi (noteiktu semantisku izmaiņu regularitāte, analogija u.c.), jo slengisko leksiski semantisko variantu rašanās ir saistāma ar polisēmijas attīstību kopumā.

Semantisko slengismu rašanās ir saistāma gan ar katras slenga lietotāju grupas sociālekonomiskiem, sabiedriski politiskiem, kultūras un sadzīves apstākļiem, gan ar cilvēku apersepcijas īpatnībām. Nevar noliegt asociāciju lomu, kas izriet no šīm vēsturiski nosacītām uztveres un domāšanas īpatnībām. Šajos vārdu semantiskās attīstības procesos tiek akcentēta kultūrvēsturisko un psiholoģisko faktoru loma.

Būtiska loma semantisko slengismu nozīmju veidošanās procesā ir motivācijai. Daudzos gadījumos atšķirīgu motivētājpazīmju izvēle slenga un literārās valodas sistēmā ir cēlonis slengisku leksiski semantisko variantu eksistencei slengā.

Pārnesuma motivācijas pamatā ir dažādas pazīmes, visbiežāk līdzība izskatā, formā, funkcijā. Nereti pārnesuma pamatā var būt ne tikai kāda viena pazīme, bet vairākas, piemēram, līdzība gan pēc formas, gan funkcijas.

Līdz ar vēsturiski un psiholoģiski nosacītu atšķirīgu motivētājpazīmju izvēli jaunu vārdu leksiski semantisko variantu veidošanās gaitā svarīgs

faktors ir vārda semantiskās struktūras nevienmērīga attīstība dažādās valodas sistēmās. Piemēram, nevienmērīga attīstība var būt saistīta ar vārdu semantiskās struktūras paplašināšanos slengā, respektīvi jaunu leksiski semantisko variantu veidošanos. Slenga leksikā iekļaujamu leksiski semantisko variantu jeb semantisko slengismu veidošanās visbiežāk ir saistīta ar:

- 1) slengisku, no literārās valodas atšķirīgu vārda nozīmju pārnesei;
- 2) citvalodu ietekmi;
- 3) derivācijas elementu semantikas specifiku slengā;
- 4) eifēmismiem un tabu.

Lielāko slengā funkcionējošo semantisko slengismu grupu sastāda vārdi, kuru leksiski semantiskie varianti ir veidojušies nozīmes (vai nosaukuma) pārnesei rezultātā. Semantisko slengismu veidošanās procesā būtisks ir *metaforiskais pārneseis*, kas pamatojas uz noteiktu (priekšmetu, parādību) līdzību; tā rašanās pamats ir salīdzinājums, sastatījums, kas ir viens no būtiskākajiem apkārtējās pasaules izziņāšanas un valodas formēšanas līdzekļiem [Ullmann 1972: 99-128, 204; Скляревская 1987: 59; Скляревская 1983: 54-55]. Analogijas izjūta liek cilvēkam meklēt līdzību starp dažādām, reizēm pat ļoti attālām parādībām - ne tikai starp priekšmetiem, kas uztverami ar maņu orgāniem, bet arī starp konkrētiem priekšmetiem un abstraktām parādībām. Asociācijas var savienot dažādus īstenības faktus - vienu priekšmetu ar otru, vienu parādību, darbību ar citu.

Divu jēdzienu apvienojums vienā vārdā uz kopīgas pazīmes pamata veido metaforu. Polisēmisko vārdu semantikā asociāciju virkne var būt tik sarežģīta, ka dažkārt ir grūti konstatēt, vai pārnestās nozīmes veido vairākas pazīmes vai viena un tā pati pazīme, kas transformējusies jaunā jēdzienā un izveidojusies kā jauna, atšķirīga vārda nozīme [sal. ar Kagaine 1992: 51-52].

Terminu "metafora" lieto kā valodniecībā, tā arī literatūrzinātnē, bet valodas metaforas jēdziens un literatūras metafora nav viens un tas pats. Literatūrzinātniekam metafora ir tropis - pārnestā nozīmē lietots vārds vai vārdu savienojums, kas kāda priekšmeta būtisku īpatnību izceļ precīzāk un spilgtāk nekā jebkurš tā tiešs apzīmējums. Literatūrā metafora ir viens no mākslinieciskās izteiksmes paņēmieniem. "Sausās metaforas" literatūrzinātnē netiek uzskatītas par māksliniecisku izteiksmes līdzekli, t.i., par metaforu [Krahl, Kurz 1984: 74, 134]. Valodniekam metafora ir jebkurš nozīmes pārnese uz līdzības pamata, neatkarīgi no tā, vai šāds pārnese tiek izmantots kā māksliniecisks paņēmienis vai ne. Metaforizācija ir galvenais jauno nozīmju rašanās veids valodā. Tai ir svarīga vieta leksikas jaunradē un bagātināšanā. Valodniece I.Druviete metaforu formulē kā "īpašu runas figūru, kurā vārds vai aprakstoša vārdkopa, kas apzīmē personu, parādību vai priekšmetu, nav saprotama tieši, bet ietver slēptu salīdzinājumu. Metafora balstās uz iespaidu mijiedarbību, nenosaukdama kādu parādību tieši, bet citā vārdā, tā izceļ kādu raksturīgu pazīmi un uz šī salīdzinājuma pamata ļauj uztvert netiešā salīdzinājuma jauno nozīmi. Sakars ar tiešās nozīmes konkrēto saturu padara pārnesto nozīmi ekspresīvu un emocionāli iedarbīgu" [Druviete 1992: 103].

Pārnesto nozīmju izpratne cieši saistīta (bet ne identiska) ar vārda metaforiskā lietojuma izpratni, *metaforiskais vārda nozīmes pārnese* ir viens no pastarpinātās jeb netiešās nominācijas avotiem slengā. Pastarpinātajai nominācijai raksturīga divu priekšmetu vai parādību saistība ar kādām līdzīgām pazīmēm. Daudzos gadījumos grūti pat noteikt divu priekšmetu kopīgās pazīmes, "vienkārši, skatoties uz vienu priekšmetu, rodas cita priekšmeta tēls" [Paegle 1980: 10]. Netiešajā nominācijā norāde uz izcelto pazīmi ir izteikta, salīdzinot vai sastatot ar kādu citu priekšmetu, kam piemīt tā pati pazīme. Tā, piemēram, *galva* slengā tiek nosaukta par *ķirbi*,

ķobi (LVSV 96 ar norādi *vienk.*), *trumuli*, *čaiņiku* (slengisms aizgūts no krievu slenga; *Tev tas čaiņiks ne velna nevāra*), *kāpostu*, respektīvi, nosaukums tiek pārņests no citas reālijas, kurai, tāpat kā galvai, ir apaļa forma.

Tēlaini apzīmējot kādu denotātu, mūsu apziņā rodas divas nozīmes - pamatnozīme un papildu nozīme. Starp šīm nozīmēm veidojas attieksmes, kas paplašina vārda nozīmi, to emocionāli bagātinot. Tādā gadījumā var runāt par metaforisko pārnesumu vai par nosaukšanu, kas balstīta uz analogiju. Metaforiskais pārnesums ir kāda priekšmeta vai parādības nosaukuma pārņemšana uz kādu citu priekšmetu, ko ierosina formas, ārējā izskata, stāvokļa vai kādu citu pazīmju līdzība. Metaforiski lietots vārds izceļ apzīmējamā parādībā kādu raksturīgu pazīmi un uz apslēpta salīdzinājuma pamata ļauj uztvert netiešā apzīmējuma jauno saturu [Laua 1969: 37]. Metaforiski lietotam vārdam ir divi semantiskie plāni - saturs, ko nosaka vārda tiešā nozīme, un saturs, kas radies uz tiešās nozīmes fona [Чепкацова 1968: 35].

Metaforiskā tēlainība nodrošina pietiekoši dzīvu un spilgtu priekšstatu par priekšmetu vai parādību, kuras pazīmes tiek pārnestas uz citu parādību vai priekšmetu. Denotācijas izmaiņām pārnesuma gadījumā seko nosacīts denotatīvā komponenta "dzēsums" un konotatīvā (emocionāli vērtējošā) un tēlainā komponenta aktualizācija [Загоровская 1984: 75-76]. Metaforiskā nozīme veic ne tikai vērtējuma, bet arī nominatīvo funkciju,- nosaucot jauno jēdzienu vai parādību ar veco, zināmo vārdu.

Metafora ir universāla parādība, bet dažādās valodās tā izpaužas atšķirīgi. Šīs parādības universālo raksturu nosaka gan cilvēku domāšanas kopīgās likumsakarības, gan arī ārējās pasaules identitāte, tās izraisītās līdzīgās asociācijas, bet atšķirīgo - konkrētā ārējā vide, atšķirīgie politiskie, kultūrvēsturiskie un sociālie apstākļi, kādos runātājs darbojas. Metaforiskā pārnesuma individuālais raksturs ir atkarīgs arī no cilvēka uztveres īpatnībām,

pazīmēm, kādās tiek saskatīta līdzība vai funkcionāla sakarība starp dažādiem priekšmetiem, parādībām, starp priekšmetu, reāliju un dzīvu būtni. Tieši individuālas uztveres īpatnību rezultātā radušās metaforiskās nozīmes un nosaukumi, kas nostiprinājušies kādā sociāli vai kā citādi ierobežotā runātāju kolektīvā un nav tikuši pakļauti kopējā slenga unifikācijas procesam, lielā mērā ietekmē dažādu okazionālo vai ierobežota lietojuma semantisko slengismu grupu veidošanos, piemēram, *govs`elektriskā spirāle ūdens vārīšanai`*.

Metaforiskie pārneseņi retāk iekļaujas noteiktos modeļos, jo līdzība vienmēr pamatojas uz sastatāmo parādību un priekšmetu individuālām pazīmēm, tāpēc vienas vai otras vārdu grupas metaforizācijas virzienu iespējams raksturot tikai pašās vispārīgākajās līnijās (piemēram, verbi, kas apzīmē konkrētas fiziskas darbības, var tikt lietoti arī citās semantiskajās sfērās, piemēram, slengismi *dirst`melot`, vālēt, bliezt, dragāt, pukšķināt`braukt`*). Pētījumos par nozīmju metaforizāciju tiek izmantotas pašas vispārīgākās shēmas: dzīvs-nedzīvs; dzīvs-dzīvs; nedzīvs-dzīvs; konkrēts-abstrakts. Taču, ņemot vērā valodiskās metaforas analizē dinamisko (metaforas veidošanās process) un statisko ("gatava" metafora) aspektu, valodniece G.Skļarevska atzīmē, ka arī metaforisks pārneseņs valodā ir pakļauts diezgan stingrām likumsakarībām, realizējas no vienas semantiskās sfēras uz otru, un savā pētījumā izdala 8 regulāro metaforisko pārneseņu tipus. Šie pārneseņu tipi piešķir metaforai īpašības, kuras var klasificēt kā vispārvalodiskas, un, ņemot vērā to regularitāti, tās var uzlūkot par noteiktiem semantiskiem modeļiem [sal. ar Скляревская 1983: 64]. Nosacīti varam izdalīt šādus semantisko pārneseņu modeļus:

- 1) cilvēks - cilvēks: *bāba`ģēvulis`*;

- 2) dzīvnieks (vai tā ķermeņa daļa) - cilvēks (vai tā ķermeņa daļa): *sliēka, tārps, cērme`kalsns, garš cilvēks`;* *ķepa`roka`;* *ilkņi`zobi`;* *smeceris`deguns`;*
- 3) dzīvnieks - priekšmets, reālija: *krokodils, krokodilīts`piespraužamās knaibles, stangas, kniebles, spēles, piespraude, saspraude ar rievotām savienojuma vietām (zobiņiem), knāģis` Tie tur ir krokodilīši, akumulatoru, kad liek lādēties, uzliek uz tām tur klemmēm. Frizieriem ir krokodilīši, kad viņi drēbes sprauž* (1996 vīrietis). *Nes akumulatorus šurp, un krokodilus neaizmirsti!* (TV L1 14.12.1996. *Tankstelle*);
- 4) dzīvnieks - parādība (fiziska / psihiska): *balodis`gāzu izdale no organisma`;*
- 5) priekšmets - cilvēks: *švamme`gljēvulis`;* *makarons`garš cilvēks`;* *torte`resna sieviete`;*
- 6) priekšmets - priekšmets, reālija: *kuģis LŽV 1990: 42`liela automašīna (parasti amerikāņu)`;* *ķerra LŽV 1990: 43`veca automašīna`;* *zārknagliņa`cigarete`;*
- 7) priekšmets - fiziska (psihiska) parādība, abstrakts jēdziens: *batons, bleķis, čuguns`meli`;* *vāks`beigas`;*
- 8) fiziska parādība - psihiska parādība: *nošālējies`noguris, garīgi izsmelts`;* *saskābis`apbēdināts, noskumis, sašļucis`;* *nojūdies, traumēts, galvu saspiedis`jucis`.*

Metaforiskie vārda nozīmes pārnēsumi leksiskajā sistēmā veidojas pastāvīgi, bet ne visi vārdi vienādi pakļauti to ietekmei. Metaforizācija un funkcionālā orientācija īpaši vērojama tajos leksikas slāņos, kas saistīti ar noteiktai sociālai grupai aktuālu problēmu nosaukšanu. Jo intensīvāk kādā vidē kāda sfēra (piemēram, skolēnu un studentu leksikā tā ir ar mācībām saistītā tematika, sportistu leksikā - sports, jauniešu - izklaide, sekss, mūzika

utt.) tiek aptverta, jo vairāk tai specifisku vārdu. Praktiskā ieinteresētība rada arī attiecīgu terminoloģiju. Sazināšanās slengā prasa noteiktu dzīves pieredzi un pat izglītības līmeni, jo tajā plaši ienāk citvalodu vārdi, vēstures, sabiedriski politiskie fakti (*repšuki*), literatūras (*kurjatniki*) un citas ar mākslu un daijradi saistītas aktualitātes (kino, televīzija, mūzika). No šīm jomām nāk ļoti daudzi izteicieni, kas kādu laiku ir aktuāli valodas aprītē. Slenga vienību maiņu ietekmē sociālie apstākļi, kā arī sabiedriski politiskās aktualitātes, piemēram, ienāk politiski jēdzieni, kam slengā ir cita pārnesta nozīme. Reizēm nozīmes pārnesums veidojas arī uz kultūrvēsturisku (*utainais`krievs`*) vai politisku priekšstatu pamata, kas ir kopīgi kādam valodas lietotāju kolektīvam un neatspoguļojas pamatvārda semantikā.

Kā jau iepriekš minēts, metafora ir nozīmes pārnesums uz līdzības pamata [Hartmann, Stork 1973: 74]. "Šo metaforu analizē izdevīgi izmantot grupējumu pēc semantisko lauku principa. Vispārlietojamo vārdu nozīmes maiņa visbiežāk vērojama šādās tematiskajās sfērās: ķermeņa daļas un funkcijas, apģērbs, aksesuāri, ēdiens, dzēriens, ēšanas un dzeršanas pieredze, cilvēku fiziskās un psihiskās īpatnības, slimības, nāve, nauda, prestiža priekšmeti. Atkarībā no vides valodas jaunrade var attīstīties arī citās jomās, piemēram, skolēniem skolas un mācību procesa apzīmēšanā, biznesmeņiem attiecīgajā darījumu sfērā u.tml." [Druvieta 1992: 106]. Visbiežāk metaforas pamats ir (1) ārējā (vizuālā) līdzība. Visizplatītākais un vienkāršākais metaforiskā pārnesuma veids šai grupā ir (1.1.) līdzība pēc formas. Formas līdzība kā metaforiskā pārnesuma pamats saskatāma nominācijās: *bumba`0,7 l vīna pudele`*, *sliēka, tārps`divdaļīgais autobuss`* (*Ar ko tu atbrauci - ar sliēku?*), *sile`motorollers`*, *vabolīte`automašīna ar apaļīgu virsbūvi`*, *gurķis`deguns`*, *cērme, makarons, sliēka, žirafe, maikste`tievs, garš cilvēks`*, *makaroni`gari, nokareni, taisni mati`*, *kāposts, ķirbis,*

podis`galva`; *plauša, tesmenis`liela soma`*. Optikas veikala pārdevējas par *oliņām*, piemēram, apzīmē briļļu rāmīti, kuram ir ovāla (olveidīga) forma.

Ārējā līdzība var būt arī kāda (1.2.) kvantitatīva pazīme (lielums, izmērs, apjoms, pazīmes intensitāte). Uz šādu pazīmju pamata veidojušies samērā daudzi semantiskie pārnēsumi, piemēram, *piparbode`1. mazs veikals; 2. sīks darījums`*, *kuģis, laiva`liela automašīna`*. Ārējā līdzība var būt arī (1.3.) kādai detaļai, kuras apzīmējums iesaistīts metaforiskajā pārnēsumā, piemēram, *režģis`kaste alus`*.

Metaforiskā pārnēsuma pamatā var būt (1.4.) krāsu līdzība, piemēram, *vijolīte, plūmīte`zilums`*, *biete`1. nosarcis cilvēks; 2. kautrīga meitene`*; *zajais`dolārs`*, *zilītis`dzērājs`* (pārnēsums veidojies pēc zilās nokrāsas deguna kā raksturīgas alkoholiķa pazīmes).

Citi metaforiskie pārnēsumi, kas radušies uz ārējās līdzības pamata, veido leksisko vienību skaita ziņā nelielas grupas. Tajos nozīmes pārnēsums radies: (1.5.) pēc skaņas līdzības: *skanīgais, skanošais, grabošais`nauda`*, *zāģēt`krākt`*, *metāls`nedabiski, samāksloti smieklī`*, (1.6.) pēc materiāla līdzības: *lapiņas`kārtis`*, *ādiņa, gumija, plēve`prezervatīvs`*, *papīriši`nauda`*, (1.7.) uz apstākļu līdzības pamata (novietojuma, izmēru, apjoma, vides līdzība) *celle`kopmitnes istabiņa`*, *miskaste`nekārtīga, nekopta telpa, māja`*.

Par pazīmi, kas saista vārdu (semantisko slengismu) ar nominācijas avotu, var būt ar darbības vārdu apzīmēto (2) funkciju līdzība: *dirigēt`vadīt`*, *pumpēt`dzert`*. Atsevišķu grupu veido darbības vārdi, kuru nozīme radusies metaforiskā pārnēsuma rezultātā uz darbību ārējās līdzības pamata, piemēram, *atstiepties`nomirt`*, *sūkties, zīsties`skūpstīties`*, *pielaizīts`gludi noķemmēts`*.

Par metaforiskā pārnēsuma veidu var uzskatīt arī priekšmetu sekundāros nosaukumus, kas radušies to funkciju līdzības rezultātā. Priekšmeti un dzīvas būtnes tiek nosaukti vienādi tāpēc, ka tie pilda vienu un

to pašu (vai līdzīgu) uzdevumu, lomu, piemēram, *veikals*, *kantoris* `piesavināšanās`, *karburators* `cigaretes filtrs`, *instrumenti* `galda piederumi`, *sile* `šķivis`, *valūta* `alkohola pudele`. Samērā daudz šādu pārneseņu ir, apzīmējot atsevišķas cilvēka ķermeņa daļas, piemēram, *ķepas* `rokas`, *ilkņi* `zobi`, *tausteklis* `roka`, *lokators* `acs`. Iespējami arī tādi vārda leksiskās nozīmes metaforiskie pārneseņi, kuru pamatā ir formas un funkciju līdzība vienlaikus, piemēram, *kāti* `kājas`, *lokatori* `ausis`.

Metaforiskais pārneseņš var rasties arī (3) uz iekšēju (saturisku) asociāciju pamata. Metaforiskā pārneseņa pamatā var būt līdzība pēc uzvedības vai rakstura, kādām citām asociācijām, parasti šādas metaforas attiecinātas uz cilvēku, tā rakstura vai prāta īpašībām: *āmurs*, *cirvis*, *lāpsta*, *lauznis*, *urbis*, *cepums*, *batons*, *pazole* `muļķis`. Šo slengismu vidū ir tā saucamie *zoomorfismi* - cilvēku apzīmējumi un raksturojums ar dzīvnieku pasaules nosaukumiem, piemēram, *ezis* `nelaipns, dusmīgs cilvēks`, *mērkaķis* `āksts`, *ērce* `uzbāzīgs cilvēks`. Iekšēju asociāciju izraisītie metaforiskie pārneseņi nosauc dažādas reālijas - gan priekšmetus, gan parādības, stāvokļus un personas (*nominatīvs* `latviešu valodas skolotājs`; *feodālis* `vēstures skolotājs`, *mēģene*, *kolba* `ķīmijas skolotāja`). Uz iekšēju asociāciju bāzes ir radušies slengismi, kas apzīmē tautību (*siers* `krievs`), alkoholu, pozitīvo un negatīvo (*švamme*, *lupata*, *mikstais* `gljēvulis`) cilvēkā, ikdienas reālijas, sabiedriskās vietas, pārvietošanos, satiksmes līdzekļus utt.

Samērā izplatīta un slengam raksturīga ir (4) nosaukšana, izejot no pretējā, piemēram, *daiļš* `neglīts`, *draugs* `policists`. Vērojama tendence kādu lietu, priekšmetu vai parādību apzināti noniecināt (vai arī kādas lietas mazvērtību pacelt), piemēram, *mice* `cepure`, *tupeles* `apavi`, *vecene*, *žurka* `meitene`, *lupatas* `drēbes`, *villa* `būda`, *skabūzis*, *ūķis*, *caurums* `klases telpa` u.c.

Līdzīgi nosaukšanai, izejot no pretējā, slengā vērojams cits nominācijas paņēmieni, respektīvi, (5) literāro vārdu vērtējošās un emocionālās ekspresijas neitralizācija, kas ir visai izplatīts semantiskā pārnese veids slengā. Šāda pārnese rezultātā slengā, piemēram, neitrālas darbības apzīmēšanai apzināti tiek lietoti vārdi, kuriem vispārējā valodā piemīt zināma emocionāli vērtējoša vai kāda cita ekspresija. Piemēram, *iet, skriet, nākt* un citi neitrāli vārdi, kas izsaka pārvietošanos, slengā tiek izmantoti maz, šo darbību apzīmēšanai tiek lietoti slengismi: *aizlēkt, aizbrist, vālēt* (filmā *Kā tu dzīvo Eidi?* aktieris Ed.Pāvuls par staigāšanu ar koka kāju filmā "Ilga ceļš kāpās": *Jā, viņš teica, tad tu sajauksi kājas un vālēsī vienu dienu ar vienu, otru dienu ar otru*), *durt, pierāpot, laist, mest* u.c. Slengā, piemēram, vārdiem *murgot`runāt`, rīt`ēst`* var nepiemist vulgāra nozīmes nianse (*Čaji aizgāja rīt, kamēr skuži pa bodēm. Ejam rīt, pietiks šancēt*), lai gan sinonīmu vārdnīcā šim vārdam ar nozīmi `ēst; mieloties, baudīt, iebaudīt, ieturēt (paturēt) maltīti, ieturēt azaidu` dota norāde *vulg.* [LVSV: 93].

Semantisko slengismu veidošanās ir saistīta ne tikai ar metaforisku, bet arī ar metonīmisku pārnese. *Metonīmija* - nozīmes pārnese, kurā izpaužas kāds sakars starp priekšmetiem, ieņem nozīmīgu vietu mūsdienu leksiskās sistēmas attīstībā un veidošanā. *Metonīmiskais nozīmes pārnese* saistīts ar cilvēka domāšanas asociatīvo raksturu. Eksistē arī īpašs metonīmisko pārnese paveids, ko daži valodnieki dēvē par sinekdohu, un nereti nodala to no tieši metonīmiskiem kā patstāvīgu nosaukuma pārnese tipu [Krahl, Kurz 1984: 124; Калинин 1978: 333]. Tomēr sinekdoha pamatā balstās uz saskares, blakusesamības asociācijām, tātad ir veidota pēc metonīmiskā modeļa.

Metonīmiskā pārnese rezultātā radušos slengismu grupā izdalāma atsevišķa apakšgrupa (1.), kuru var nosaukt par īpašvārdu (g.k. personvārdu)

vispārinājumu grupu. Savukārt otrajā apakšgrupā (2.) ietilpināmi pārējie metonīmiskie pārnesumi, kuri radušies, nosaucot veselo ar daļas nosaukumu (*pars pro toto*), un kuru nozīme ir paplašinājusies salīdzinājumā ar šo vārdu semantiku vispārlietojamā leksikā.

(1.) Diezgan izplatīta un produktīva ir slengismu veidošana no īpašvārdiem. Izplatīts nominācijas paņēmiens visos laikos ir bijis personvārdu vispārinājums, arī slengismu veidošana no personvārdiem. Metonīmiskās vārdu nozīmes veidojas, izmantojot īpašvārdu konkrētu jēdzienu nosaukšanai. Šajā gadījumā tas zaudē savas īpašvārda leksiski gramatiskās pazīmes un kļūst par sugas vārdu. Kā šodienas slengam raksturīgus metonīmiskos personvārdu vispārinājumus var minēt: *juris* `zēns (nicinošā nozīmē)`, *antons* `neveikls cilvēks`, *grietiņa* `naiva meitene`, *bonifācijs* `1.gari mati, kas nav sapīti bizē; 2.neparedzētas brīvdienas, piemēram, slimošanas dēļ`, *fredis* `pļāpa`, *edmundiņš* `naivs cilvēks`, *žanis* `tualetes`, *dacītes*, *rasmiņas* `ielasmeitas`, *džeks* `puisis, vīrietis, zēns`, *čalis* `draugs, puisis, vīrietis` (<an. *Čarlzs*).

Tautai raksturīga personvārda (vai tāda, kas bijis raksturīgs senāk) metonīmisks lietojums tautības pārstāvja apzīmēšanai novērots daudzās valodās, arī latviešu slengā, piemēram, *vaņa* `krievs`, *duņa* `krieviete`.

No iepriekšējām paaudzēm slengā saglabājušies un joprojām aktīvi tiek lietoti slengismi, kas veidoti no toponīmiem, piemēram, *kamčatka* `1. pēdējais sols klasē; 2. nostūris, nomale; perifērijā esošais`, *havaja* `tualetes`.

(2.) Visbiežāk metonīmiskā pārnesuma pamatā ir saistība starp veselu priekšmetu un tā daļu. Izplatītākais metonīmijas tips ir daļas lietojums veselā vietā (*pars pro toto*). Tādi ir tradicionālie pārnesumi: *āda*, *deguns*, *pakaļa*, *purns*, *rumpis* `cilvēks`. Atkarībā no tā, kāda ķermeņa daļa izvēlēta, nosakāma runātāja attieksme pret apzīmēto personu.

Savdabīgs paveids ir apgērbta gabalu nosaukumi atsevišķu personu raksturošanai: *kreklis* `zēns`; *pižiks* `cilvēks "pižikā"[sal. ar Druviete 1992: 105].

Vispārinājums pēc kādas atsevišķas reālas vai piedēvētas pazīmes raksturīgs vārdiem *bībele* `bieza grāmata; grāmata`, *ķilēt* `remontēt, labot`, *bumbierenes* `jebkuras bikses`, *daunis*, *čukča* `muļķis`, *sikais* `1.bērns, 2.sākumskolas skolēns`.

Metonīmiskajiem pārnēsumiem (salīdzinājumā ar metaforu) ir regulārs raksturs, regularitāte ir tieši metonīmisko pārnēsumu atšķirīga pazīme. Regulārie metonīmiskie pārnēsumi veidojas pēc valodā eksistējošā metonīmiska modeļa, kas kopīgs visā valodā. D.Šmeļevs atzīmē, ka ne vienmēr ar metonīmiju saistītos apzīmējumos veidojas jauna, speciāla nozīme, daudzos gadījumos te notiek tikai vārda iekļaušana valodā eksistējošā modelī, piemēram, cilvēku kopuma apzīmējums pēc to uzturēšanās vai dzīves vietas var būt iespējams tikai tāpēc, ka valodā eksistē likumsakarība, saskaņā ar kuru daudzi vietu, telpu u.tml. nosaukumi var tikt izmantoti arī tur esošo cilvēku apzīmēšanai [Шмелев 1973: 200].

Leksiski semantisko variantu veidošanās slengā ir cieši saistīta ar nominācijas nepieciešamību, kurā vienlaikus ar citiem nominācijas līdzekļiem - vārddarināšanu (afiksāciju, salikteņu un salikto nosaukumu veidošanu) un jaunu leksisko vienību aizgūšanu - nozīmīga vieta ir arī semantiskajai derivācijai, kad metaforiska vai metonīmiska pārnēsuma rezultātā tiek veidoti jaunu īstenības parādību un reāliju apzīmējumi vai jau senāk nosaukto parādību un reāliju sinonīmiski apzīmējumi. Nominācijas process šajā plāksnē ir saistīts ar valodā jau esošu līdzekļu izmantošanu un attiecas uz t.s. sekundāro (runājot par priekšmetu, reāliju apzīmējumiem, kas radušies pārnēsuma rezultātā, bieži tiek lietots arī termins *pastarpinātā nominācija*) nomināciju, kuras procesā jauns nosaukums veidojas uz vārda

iepriekšējās nozīmes bāzes un realizējas kā valodas, tā runas līmenī [skat. Paegle 1980: 8-10]. Termins "sekundārā nominācija" valodnieciskajā literatūrā netiek lietots viennozīmīgi. A.Žuravļovs ar šo terminu apzīmē priekšmeta, kuram jau ir savs nosaukums, apzīmēšanu ar citu vārdu [skat. Журавлев 1982: 50]. Šajā darbā paturēta V.Telijas pētījumā dotā šī termina izpratne jeb sekundārās nominācijas semasioloģiskā interpretācija, respektīvi, sekundārā nominācija ir valodā jau esošo nominatīvo līdzekļu izmantojums tiem jaunā nosaukuma funkcijā [Телия 1977: 129-221]. Gnozeoloģiski sekundārā nominācija pamatojas uz jēdzienu īpašībām pāriet no viena otrā un veidoties jauniem jēdzieniem, pamatā ņemot iepriekš izzināto un atspoguļojot izzinātās īstenības jaunās pazīmes. Tieši valodiskās nominācijas aktā notiek jēdzienu pārvēršanās leksiskās nozīmēs, turklāt sekundārajā nominācijā tā notiek jau vārdā iepriekš ietvertā un nostabilizētā jēdziena ietekmē [Kagaine 1992: 55-56].

Slengismu sekundāro leksiski semantisko variantu veidošanās procesā nozīmes pārnesums slengā tāpat kā literārajā valodā ir saistīts ar dažādām pazīmēm - līdzību (kopību) darbību veidā, norisē, funkcijā u.tml. Slengiskie leksiski semantiskie varianti var būt saistīti gan ar atbilstošo vārdu primārajām nozīmēm, gan sekundārajām nozīmēm (kas savukārt pašas var būt veidojušās pārnesuma rezultātā), tā veidojot daudzpakāpju semantisko elementu asociatīvu saistību, piemēram, *sieriņš* `1.nemazgāta zeķe` - `jebkura īsā zeķe`; `2.smirdīga kāja` - `kāja`.

Vārda pārnesto nozīmju veidošanās vienmēr ir bijusi viens no galvenajiem leksikas attīstības virzītājspēkiem, jo metaforizācija uzskatāma par universālu cilvēka lingvistiskās domāšanas parādību. Dažādu valodu metaforu salīdzinājumu sniedzis slenga un sarunvalodas pētnieks K.Sornigs [skat. Sornig 1981: 51-83]. Semantiskos procesus slengā, slengismu metaforiku, semantisko pārnesumu veidus un metaforu kā valodas

universālīju analizējuši daudzi ārzemju slenga pētnieki [skat. Телия 1988; Weinrich 1963, Weinrich 1969, Weinrich 1970; Schifko 1979; Levin 1977; Lamberts 1953/54; Ingendahl 1971; Sornig 1990].

Latviešu slengam raksturīgi apzīmējumi, kas, pamatojoties uz kādas pazīmes, īpašības vai funkcijas līdzību, tiek pārnesti uz jaunu priekšmetu vai parādību. Semantiskā derivācija, kas realizējas, pārnesot nosaukumu no cilvēka, dzīvnieka uz priekšmetiem, parādībām, raksturīga daudzām valodām. Nominācijas procesā nominators salīdzina priekšmetus, reālijas pirmām kārtām ar sev vistuvākām parādībām, priekšmetiem, dzīvām būtnēm. Tāpēc arī semantisko slengismu veidošanās procesā tik izplatīts ir antropomorfisms; šajā grupā ar savām pārnestajām nozīmēm ietilpst gandrīz visa somātiskā leksika (cilvēka ķermenis ir ne tikai pārnesuma izejas punkts, bet arī šāda pārnesuma mērķis, jo daudzi nosaukumi no dzīvās un nedzīvās dabas savukārt tiek pārnesti uz cilvēku [skat. Green 1988: 29-41; Sornig 1981: 40-41]), liela daļa zoonīmu, kā arī to priekšmetu un parādību apzīmējumi, ar kuriem bieži nākas saskarties ikdienas dzīvē (par to liecina slenga definīcijās minētā slengismu tematika, skat. šā darba 17.lpp.). Tādām tēmām kā *nauda, sievietes, sekss, apģērbs, mūzika, policija, bailes, narkotikas, alkohols, nāve, darbs, auto, garīgā veselība un psihiskais stāvoklis, cilvēka ķermenis un tā funkcijas* slengā ir īpaša metaforika [sal. ar Sornig 1981: 49-53, Sornig 1990: 90-92, Druviete 1992: 106]. Bez šīm semantisko slengismu veidošanās procesā produktīvajām leksikas grupām nozīmīgi ir arī dažādu fizisku, psihisku darbību, procesu apzīmējumi, kur slengisks nozīmes pārnesums realizējas uz dažādu šo darbību, procesu līdzības pamata (piemēram, dzīvai būtnei raksturīga darbība var tikt pārnesta uz priekšmetu, parādību un otrādi).

Latviešu slengā sastopamas no franču, angļu, itāļu, vācu, krievu slenga pārņemtas metaforas, kas izplatītas lielākajā daļā Eiropas valodu, piemēram,

salāti, kāposti`nauda`, zilais`homoseksuālis` utt. Tā kā cilvēku domāšanā neatkarīgi no valodas ir kopīgas iezīmes un arī apkārtējā realitāte ir līdzīga, daudzām metaforām atrodamas tiešas semantiskas atbilstes citās valodās, piemēram, angļu *pumpkin* - vācu *Kürbis* - latviešu *ķirbis`galva`*; angļu *Skin* - vācu *Haut* - krievu *шкура* - latviešu *āda`cilvēks`*. Tomēr slengā ir daudz neoloģismu un metaforu uz latviešu valodas bāzes un kontaktvalodu ietekme semantisko pārnesei sfērā nav noteicošā [sal. ar Druviete 1992: 110].

Raksturīgi, ka slengā izmantotie semantiskie pārnesei parasti nav vienīgie slenga lietotājam zināmie noteiktas parādības apzīmējumi, bet konkrētos apstākļos semantiskais slengisms izvēlēts stilistiskas un ekspresīvas nianse izteikšanai, orientējoties uz valodas spēli, uz humoristisku, asprātīgu vai ironisku niansi utt. (skat. slengismu lietojuma funkcionālo analīzi 2.nodaļā). Semantisko noviržu limitus nosaka gan runātāja, gan klausītāja lingvistiskā kompetence un gaume.

Aplūkojot reāliju un parādību nosaukumu rašanās un veidošanās jautājumus, izdalāmas vairākas leksikas grupas, kas lielākā vai mazākā mērā iekļaujas sekundārās nominācijas procesos un līdz ar to papildina semantisko slengismu skaitu.

Pamatojoties uz metonīmisko un metaforisko pārnesei modeļiem, šajā promocijas darbā pārnesei iedalīti 5 semantiskajās grupās:

- 1) somātismu un cilvēku apzīmējumu pārnesei;
- 2) zoonīmu pārnesei;
- 3) nedzīvās pasaules reāliju apzīmējumu pārnesei;
- 4) darbību un procesu apzīmējumu pārnesei;
- 5) īpašību un apstākļu apzīmējumu pārnesei.

3.2.1. Somātismu un cilvēku apzīmējumu pārnesumi

3.2.1.1.Pārnesuma tips

`cilvēks, cilvēka (vai dzīvnieka) ķermeņa daļa` - `parādība`

Viens no izplatītākajiem un daudzveidīgākajiem nosaukuma pārnesumu tipiem, kas ievērojami paplašina arī semantisko slengismu grupu, ir cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļas nosaukuma pārnesums uz priekšmetu, tā daļu vai kādu parādību. Šis pārnesums balstās gan uz metaforu, gan metonīmiju, kas daudzos gadījumos gūst regulāru raksturu un veido noteiktu pārnesuma tipu. Antropomorfiskā metafora ir ļoti izplatīta. Ja arī lingvistiskajā literatūrā tā pilnīgi droši netiek traktēta kā semantiska universālija, tad nav noliedzama tās izplatība visdažādākajās, savstarpēji atšķirīgās valodās. Šis universālums attiecas kā uz konkrētām, tā abstraktām īstenības parādībām, jo metaforas veidošanās procesā savdabīgs "pievilkšanas centrs" ir cilvēks tā visdažādākajās eksistences kategorijās - no fiziskām īpašībām līdz abstraktiem jēdzieniem un attieksmēm. No vissenākiem laikiem īstenības izziņas procesā cilvēks ir pārnesis nosaukumus no sevis (no savām īpašībām, ķermeņa daļām, darbībām u.tml.) uz to, kas ir iepazīts un uztverts apkārtējā pasaulē, un šī nominācijas īpatnība ir saglabājusies līdz mūsu dienām. Šis nominācijas tips tradicionāli tiek saukts par antropomorfismu. Tā kā nosaukuma pārnesums no cilvēka (vai dzīvnieka) ķermeņa daļas uz priekšmetiem, parādībām nosacīti ir uzlūkojams par universālu parādību, tad ir pilnīgi dabiski, ka arī vienas valodas dažādās sistēmās tas ir plaši sastopams dažādu apkārtējās vides priekšmetu nominācijā [sal. ar Kagaine 1992: 77].

Semantiskais pārnesums `cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļa` - `abstrakta, psihiska parādība`, kā jau minēts, bieži izmantots arī latviešu valodas slengismu veidošanai, piemēram, *iekšas* `1.stipri nervi, izturība, gribasspēks; 2.iekšējās detaļas, sastāvdaļas (sal. ar krievu valodu: кишки)`:

Teve gan ir iekšas (TV LNT 22.12.1997. filma *Laika mašīna*, tulkojums no angļu valodas). *Dirsā (būt)* `būt ķezā; piedzīvot nepatikšanas`: *Galīgā dirsā* (uzņēmējs par to, ka nav izejmateriāla, no kā ražot pasūtīto produkciju, 1997).

3.2.1.2. Pārnesuma tips

`cilvēks, cilvēka (vai dzīvnieka) ķermeņa daļa` - `priekšmets, priekšmeta daļa`

Daļa somātismu nav reģistrēti LLVV, respektīvi, šo vārdu sekundārās nozīmes LLVV nav minētas, bet tās sastopamas sarunvalodā un slengā. Tās ir tipveida metaforiskās nozīmes `ķermeņa daļa` - `priekšmets, tā daļa`, piemēram, *āda* `1. apģērbs, apģērba gabals` *Fiziķis atkal jaunā ādā. Šitā āda tev tīri šika.* `2. prezervatīvs`; *rikle* `atvere (naudas spēļu automātā)`; datoristu slengā *ģimīs`ekrāns`.*

Šis semantiskās derivācijas veids, kur nosaukums no cilvēka - kā bioloģiskas būtnes, darbības veicēja, sociālas, profesionālas vai nacionālas grupas pārstāvja - tiek pārņemts uz reāliju, priekšmetu, parādību, ir sastopams kā slengā, tā literārajā valodā. Nosaukuma pārnesums no cilvēka uz reāliju, salīdzinot, piemēram, ar somātismu pārnesumiem, ir mazāk izplatīts, taču arī šeit var konstatēt zināmus pārnesuma tipus. Tipveida pārnesumi veido vairākas grupas. Atšķirībā no zoonīmu pārnesumiem, kuri lielākā vai mazākā mērā saistās ar kādu tematisku grupu (personu, cilvēka rakstura iezīmju nosaukumi, apsaukas) pārnesumā `cilvēks` - `priekšmets, parādība` šādas tematiskas likumsakarības ir grūtāk saskatīt; šie pārnesumi parasti saistās ar atsevišķām konkrētām parādībām, priekšmetiem, piemēram, *zaglis, zaglītis* `sadalitājkontakts`.

Metaforisko nosaukumu pārnesuma `cilvēks` - `priekšmets, parādība` pamatā tāpat kā dzīvnieku apzīmējumu pārnesumos šis semantiskās

asociācijas ir diezgan neskaidras, nereti grūti atšifrējamas, jo dažkārt nosaukuma izvēles procesā, salīdzinot priekšmetus, cilvēka apziņā rodas ļoti atšķirīgi reāliju tēli, kā rezultātā jaunā reālija iegūst negaidītu, pat savādu nosaukumu, ko grūti skaidrot un rast motivējošu pazīmi.

Slengā sastopami arī atsevišķu antroponīmu (visbiežāk personvārdu) metaforiski pārnese uz priekšmetu, reāliju: *žanis* `1.liels āmurs` (sal. izloksnēs *jurka* `liels cirvis`); `2.tualetes`; *milda* `pieci lati (Pirmās Latvijas Republikas sudraba monēta`.

3.2.1.3. Pārnesuma tips `cilvēks` - `cilvēks`

Semantisko slengismu `cilvēks` - `cilvēks` grupā iekļaujama leksēma *bāba* `memmesdēliņš`; lai gan tā nav reģistrēta ne LLVV, ne LVV (1987), tomēr ar norādi *vulg.* ir fiksēta sinonīmu vārdnīcā vienā rindā ar `glēvulis; mazdūšelis, bezdūšelis, bailulis, baiļprātiņš; mīkstčaulis, mīkstulis` [LVSV: 100]; ar norādi *vienk.* ir fiksēta tulkojošā latviešu-krievu vārdnīcā. Latviešu-vācu vārdnīcā vārds *bāba* sekundārā nozīmē tulkots *die Memme* `glēvulis` ar norādi *niev.* [LVV 1980: 116]. Latviešu-angļu vārdnīcā [Veisbergs 1997e: 79], runājot par vīrieti, pamatnozīmē šis vārds tulkots ar leksēmām, kas nozīmē `veca sievietes`, un sekundārā nozīmē `glēvulis` (angļu par vīrieti: *milksop, molly-caddle*). Šajā tipā iekļaujas arī antroponīmu izmantojums: *emma* (eifemizēts viegla rakstura sievietes vai prostitūtas apzīmējums); *baibiņa* `naiva meitene`.

Pārnesumu `cilvēks` - `cilvēks` grupā var izdalīt atsevišķu slengiska nozīmes pārnesuma paveidu `cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļa` - `cilvēks, tā rakstura pazīmes, izskats, ķermeņa daļa`.

āda `slikts cilvēks; nepatīkama persona` *Esi gan tu āda. Tu nu gan esi āda, tev žēl vai?*

dirsa `1.apsauka (sal. ar *pakaļa, pimpis*)` *Viņš ir vēl viens japiju dirsa, kas neko nesaprot* (TV L2 1996. gada filmas *Karstās līnijas* (ASV) tulkojums no angļu valodas); `2.nelietīgs cilvēks`.

purns `1.persona, cilvēks` *Saeimā sēž tie paši stagnantu purni* (TV NTV-5 *Ziņas*, 13.01.1994., kāds janvāra barikāžu notikumu atceres pasākuma dalībnieks). *Domā, tie paši purni mašīnas zadzēji ir tepat?* (TV L2 22.04.1995. gada filmas *E iela*, tulkojums no angļu valodas). *Simts rubļu no purna* [=no katra, no cilvēka] (sieviete, 1993). *Pa vienam latam no purna. Tas purns te vairāk nerādīsies, raustās. Tu šito purnu pazīsti? Pārākie purni nolasījušies uz kursiem.* `2.seja` *Kurķi es satiku Lubošu. [...] Mēs pavadījām kopā trīs nedēļas izmeklēšanas cietumā, un trīs nedēļas, kad redz tikai cietuma mūrus un uzraugu purnus, ir pietiekami ilgs laiks, lai cilvēks kļūtu mīksts savā stājā un dvēselē* (Pāvels Frīborts. *Biezais*, 1996., 5.lpp., romāns, tulkojums no čehu valodas). *Uz Parīzi sagribēji, purnu sūdos* (TV L1 29.06.1997. gada filmas *Izmeklēšanas nodaļa*, tulkojums no angļu valodas). *Pagājšpiekdien darbnīcā baigi sakāvāmieš. Tas jau līdz galam, beņķi pa gaisu. Nezinu, kā vēl visi esam dzīvi. Purnus arī nesusām, pažēlojam* (*Rīgas Laiks* 1996. #7, 41.lpp. Andris Stavro. Jānis ir labs). *Neviena pazīstama purna.* `3.neglīta izskata cilvēks` *Baigie purni nolasījušies`.*

pakaļa `1.apsauka; 2.viegla uzvedības sieviete, respektīvi, prostitūta vai seksuāli pārāk aktīva sieviete`.

3.2.2. Dzīvnieku nosaukumu pārnesumi (zoonīmu pārnesumi)

3.2.2.1. Pārnesuma tips `dzīvnieks` - `cilvēks`

Īpašu metaforisko pārnesumu grupu veido nosaukumu pārnesumi no dzīvnieka uz cilvēku, kur cilvēka raksturojums tiek realizēts ar kādu dzīvniekam piemītošu vai piedēvētu pazīmi. Zoomorfismi (t.i., personu

raksturojums, kas balstās uz dzīvnieku nosaukumiem) pamatojas vai nu uz reālām (objektīvām) vai šķietamām (subjektīvām) dzīvnieka īpašībām, kuras tiem piedēvē tautas vai atsevišķas slenga lietotāju grupas fantāzija [Гутман, Литвин, Черемисина 1977: 147-165].

Šajā grupā ietilpst tradicionālās zoonīmiskās metaforas, kas jau izsenis sastopamas latviešu valodā un ir fiksētas vārdnīcās (skat. tālāk), kā arī netradicionāli, bet slengam raksturīgi eksotisku, mūsu uztverē jocīgu dzīvnieku nosaukumu (arī dzīvnieku ķermeņa daļu nosaukumu) pārnēsumi. Bieži izvēlētajam dzīvnieka nosaukumam nav nekāda sakara ar apzīmējamās personas fiziskajām iezīmēm, šādu zoonīmisku metaforu, piemēram, *sesks*, *mērkaķis*, *orangutans*, *ķengurs* utt. izmantojums ir indivīda pašapliecināšanās līdzeklis [sal. ar Druviete 1992: 107]. Visbiežāk šādas zoonīmiskas metaforas vai parafrāzes tiek izmantotas kā apsaukas, piemēram, jauniešu slengā tās ir visai daudzveidīgas: *žirafe* `neattapīgs cilvēks`, *krokodils* `neglīta meitene`, *āzis*, *bifelis*, *blusa*, *ķengurs* `apsauka`, *pingvīns* `resns cilvēks`, *ezis* `apsauka; muļķis; nelaipns cilvēks`, *ēzelis* `apsauka; spītīgs cilvēks; muļķis`, *ērce* `uzbāzīgs, neatlaidīgs cilvēks`, *gliemezis* `apsauka`, *klukste* `neattapīgs cilvēks; pārlieku aprūpējošs cilvēks, plāpīgs cilvēks`, *krupis* `apsauka`, *paipala* `naivs, neatjautīgs cilvēks`, *pīle* `neattapīgs, lēns cilvēks`, *rupucis* `nepakļāvīgs cilvēks; apsauka`, *slieka* `apsauka`, *trusis* `apsauka`, *ute*, *uts* `apsauka; skopulis`, *vista* `neattapīgs cilvēks; apsauka`, *zoss* `(par sievieti) neattapīgs cilvēks; apsauka`. Zoonīmisku metaforu var paplašināt ar stabilu apzīmētāju, piemēram, *tizlā vālodze*, *stulbā govjs*, *vecā vista*, *truša fileja*, *resnais tejš*, *klibā cūka*, *skaidu lācis*.

Metaforas tips `dzīvnieks` - `cilvēks` ir viens no ekspresīvākajiem valodā lietotajiem līdzekļiem, daudzos gadījumos tam ir izteikti pejoratīva nokrāsa, tas ir izplatīts slengā. Šāda pārnēsuma rezultātā radušās nozīmes vai nozīmju nianšes (protams, ne visas) ar attiecīgajām norādēm ir atspoguļotas

arī vārdnīcās, un daži vispierastākie no minētajiem leksiski semantiskajiem variantiem varbūt varētu pretendēt uz iekļaušanos sarunvalodas stilā.

Latviešu literārās valodas vārdnīcā:

aīta LLVV I 50 `pārn.; vienk. Neattapīgs, arī naivs cilvēks`;

aītas galva LLVV I 50 `kopdz.; vienk. Neattapīgs, dumjš cilvēks`;

cūka LLVV II 209 `pārn.; vienk. Netīrs, nevīžīgs, arī nekrietns, nelietīgs cilvēks`;

lops LLVV IV 744 `pārn.; vienk. Nekrietns, nelietīgs, arī neuzvedīgs cilvēks; netīrs, nevīžīgs cilvēks`;

mērkaķis LLVV V 163 `pārn.; vienk. Neglīts, arī nejauks cilvēks` u.c.

Latviešu valodas sinonīmu vārdnīcā:

cērme LSVS 151 `vulg. kaulainis, kalsnis` (skat. arī *slieka*, *zarna* ar norādi *vulg.*)

cūka LSVS 203 `vienk. netīrelis, netīrumnieks, melnmutis` (skat. arī *sivēnbrālis*, *cūķis*, *vepris* ar norādi *vienk.*)

gnīda LSVS 363 `vienk. skopulis` (skat. arī *knapīķis* ar norādi *barb.*, *gnīdīzers*, *gauneris*, *knauzeris* ar norādi *vienk.*)

kāmis LSVS 195 `vienk. negausis; daudzēdājs, daudzēdis, lielēdājs, lielēdis, dižēdājs, dižēdis, izēdājs` (skat. arī *rijējs*, *rīma*, *rīja*, *nerīža*, *nepierīža*, *āmrija*, *āmarīja*, *gāmrija*, *gāmrija* ar norādi *vienk.*)

tejš LSVS 204 `vienk. neveiklis; neveikulis, neveikša, lempis` (skat. *jēpa*, *klunģis*, *kluncis*, *mūlāps*, *Jupausis*, *čāba*, *čāča*, *ķutis*, *lubraks*, *mūļa*, *mūja* ar norādi *vienk.*)

tītaris LSVS 172 `vienk. lielībnieks` (skat. arī *plātīzeris* ar norādi *vienk.*)

vepris LSVS 308 `vienk. resnis` (skat. arī *blāķis*, *baļļa*, *putrasbaļļa*, *stampa*, *baroklis*, *Jumeklis*, *svempis* ar norādi *vienk.*)

Latviešu žargona vārdnīcā:

aita LŽV 1990: 12 `vientiesīga dumja sieviete`

aitas LŽV 1990: 12 `viegli iespaidojams cilvēku bars`

aitas galva LŽV 1990: 12 `dumjš, neaptēsts cilvēks`

briedis LŽV 1990: 19 `stalts vīrietis, piem.: *vīrs kā briedis*`

bullis LŽV 1990: 19 `liels, spēcīgs, robusts vīrietis`

cūka LŽV 1990: 21 `netīrīga persona`

čūska LŽV 1990: 22 `jauna, viltīga sieviete`

ērzelis LŽV 1990: 27 `donžuāns; pavedējs`

fazāns LŽV 1990: 27 `nacistu laika civilierēdnis`

gailis LŽV 1990: 29 `lielīgs vīrietis`

kaza LŽV 1990: 38 `vientiesīga, padumja sieviete`

kuilis LŽV 1990: 42 `donžuāns; pavedējs`

mērkaķis LŽV 1990: 48 `nepatīkama persona`

putna ģimīš LŽV 1990: 63 `neglīta seja; skat. *būt putna ģimī*`

putns, putniņš LŽV 1990: 63 `šaubīga, neuzticama persona`

sesks LŽV 1990: 66 `smirdīga persona; skat. *dīrāt sesku*`

sivēns LŽV 1990: 67 `netīrīga persona (bet tīrīgāka kā *cūka*)`

tārps LŽV 1990: 76 `riebeklis`

tēlot slimu govi LŽV 1990: 76 `izlikties nevarīgam`

tejš LŽV 1990: 76 `izlaidies, slinks jauneklis`

Visas minētās nozīmes dažādos pejoratīvos cilvēku raksturojumos sastopamas slengā. Šo semantisko slengismu pārnesuma motivācija pamatojas uz lielākā vai mazākā mērā kopīgām pazīmēm valodā. Salīdzinājumam tiek doti vairāki piemēri no ikdienas runā un rakstu formā fiksētiem pārnesto nozīmju lietojumiem.

aita, aitiņa `1.dumja meitene; vientiesīga, dumja sieviete` *Lubošs redzēja, ka neesmu formā, un reaģēja kā cēlsirdīgs gans, kura trīs galvu lielais*

*ganāmpulciņš man kārdinoši izrādījās istabā. Tīna, Bobija un Džūde. Skaidrs, ka dāmītēm bija arī kārtīgi čehu vārdi, kurus viņas tagad atlikušas malā līdz ar kaunu un pārpalikumu no tā, ko mēdz dēvēt par labu audzināšanu. Ja vien kāds, piemēram, mammīte, viņām bija spējis ko labu ieaudzināt... Ja mammīte bijusi mauka, tad nav ko brīnīties, ka šīs trīs Luboša aitiņas ir izaugušas par rorenēm (Pāvels Friborts. *Biezais*, 1996., 3.lpp., romāns, tulkojums no čehu valodas); `2.neattapīgs cilvēks; muļķis` *Tāds kā aita, nejēdz, kur var bāzt pirkstus, kur nē. Iesim prom, lai tās aitas paliek un klausās.**

aitasgalva `1.muļķis; stulbenis; nejēga; neapķērīgs, dumjš cilvēks`; `2.apsauka` *Esi gan tu aitasgalva.*

briedis `vīrietis` *Mūsu brieži jau gaida. Ienāk veikalā divi brieži* (*Nakts* 27.05.1993., 17.lpp. A.Baņģieris.Nakts veikals kā šķira).

lops `1.rupjš, zemisks cilvēks` -*Ko tu lops zini no cilvēcības!* (Lāms V. *Trase* 1980., 115.lpp.); *Kāds tu esi lops!* (TV LNT 06.05.1997. filma *Rekviēms balsij un klavierēm*, tulkojums no krievu valodas); `2.netīrelis, sušķis`; `3.apsauka` *Aizveries, lops tāds!* (TV LNT 06.05.1997. filma *Rekviēms balsij un klavierēm*, tulkojums no krievu valodas).

gnīda `1.apsauka` *Celies, gnīda!* (TV LNT 29.06.1997. filma *Tieši uz dienvidiem*, tulkojums no krievu valodas [гнида]); `2.nabags (skat. arī *ute*)` *Gnīda tāds, ko viņš var* (kāda, vīrieša replika, 1992); `3.sīkumains cilvēks (skat. arī *ute*)`.

slieka `1.apsauka` *Pretekļi, cūkas, sliekas, ubagi, bomži, nelieši, prostitūtas, klauni, kretīni, nelieši, huligāni, zagļi, deģenerāti, seksuāli maniaki, netirās cūkas!* (TV LNT 13.12.1997. filma); `2.tievs cilvēks` *Tai garajai sliekai patīk tistīties* (Lāms V. *Trase*, 1980., 36.lpp.).

vepris `apsauka` -*Sivēns! Ar laiku izaugs tāds pats vepris kā tēvs* (Kļavis A. *Mans nams*, 1989., 174.lpp.).

tītars `1.lielībnieks` *A, bet kurš kretīns pie joda ir tas tītars?* (TV L1 1997. *Džonijs Zobubakstāmais* filma, tulkojums no itāļu valodas);
`2.apsauka` *Tītars!* (TV KSvideo 18.07.1995. filma, tulkojums no krievu valodas).

smirdīgais sesks `apsauka` *Paskatīsimies, kā tu cīnīsies ar īstu vīru. Tu, smirdīgais sesks* (TV Kanāls2 07.11.1995. filma *Velna jātnieks*, tulkojums no angļu valodas).

Dajai slengā funkcionējošo dzīvnieku nosaukumu nav leksikogrāfiski reģistrētas slengiskas nozīmes, lai gan daudzas šāda pārnesuma rezultātā radušās nozīmes vai nozīmju nianšes tiek lietotas dažāda veida ikdienas runas tekstos. Salīdzinājumā ar LLVV fiksētajām zoonīmu nozīmēm šā darba autores datu bāzē ir reģistrētas dažas semantiskas papildnianses, piemēram, *mērkaķis* `1.muļķīgi ārišķīgs, ākstīgs cilvēks` *Çirtam sagribējās iegāzt tam mērkaķim pa purnu* (K)avis A. *Mans nams*, 1989., 111.lpp.) un `2.apsauka` *Tu, tu esi ... viens tizls mērkaķis!* (Rijnieks A. *Komandors rudens krustcelēs*, 1990., 183.lpp.), savukārt šis zoonīma pārnesums ir pamatā verbam *mērkaķoties* ar nozīmi `ākstīties, muļķoties`. Šis vārds fiksēts LLVV V 163 `sar. Ākstīties (1.)`.

3.2.2.2.Pārnesuma tips `dzīvnieks` - `priekšmets, viela, parādība`

Metaforiska vai metonīmiska pārnesuma rezultātā dzīvnieku nosaukumi nereti tiek izmantoti dažādu priekšmetu, reāliju un to daļu slengiskos apzīmējumos, piemēram, *siļķe* `kaklasaite` (pārnesuma pamatā ir formas līdzība), *govs* `divlatu monēta` (ši pārnesuma pamatā ir uz divu latu monētas redzamais govus attēls), *lasis* `viena lata monēta; viens lats` (ši pārnesuma pamatā ir uz viena lata monētas redzamais laša attēls un papildus balsta fonētiskā līdzība): *Pa četrām stundām piecpadsmiit lašu* (*Vakara Ziņas*

21.12.1995. Latvijas rokmūziķi dzīvo sūdos). *Nem lasi un lasies!* (kādas sievietes mutvārdu replika, ironiska piebilde, dodot 1 latu, 1995). *A:Interesanti, cik tādā TEC-ā piķo. B:Tā - piecdesmit lašu* (bijušo klasesbiedru saruna vilcienā, A: students, strādā kādā ministrijā; B:tirgotājs, darbojas pa kādu Rīgas mikrorajona tirgu, 1996). *Redzēs, kas būs, kad tā zivtiņa kritīs. Nu laši* (samazināsies lata vērtība) (ārsts, saruna vilcienā, 1995). *Ja tev ir pieci laši, tad nāc* (sieviete, telefona saruna, 1996). *Nav sliktuma bez labuma. Paulas vecmāmiņa, kas jau bija apraudājusi, krieviskā žargonā runājot, v baltiskoj banke zaudētos "lašus", ne daudz, ne maz, bet simtiņu bija dabūjusi atpakaļ* (*Diena* 1996., #41, 7.lpp. A.Kirillovs. Aidā uz nenoskaidrotu Lidojošu Objektu - Opera). *Vabole, vabolīte`apaļīga, neliela izmēra automašīna (parasti par "Zaporožec" vai "Volkswagen Käfer")` Ikviens, šķiet, pazīst Volkswagen Käfer jeb vienkārši "Vabolīti", kura 1934.gadā bija lēts pārvietošanās līdzeklis, bet Ferdinanda Poršes vadībā tā pārtapa par unikālu auto, kas pārspēja varas, autotehnikas un dizaina progresu* (*Nakts*, 1993. J.Krastiņš. "Vaboles" metamorfozes). *Nu tad beidzot! Tā iesauksies ikviens, kuram kaut ko izsaka Volkswagen "vaboles" vārds, jo lielais vācu koncerns ir pieņēmis lēmumu uzsākt tā jaunās versijas - VW Concept - ražošanu vēl līdz šī gadsimta beigām. [...] Visticamāk, ka jaunā "vabole" netiks būvēta uz VW Polo bāzes, kā bija domāts agrāk, bet gan uz Golf pamatiem* (*Laterna* 1995. #2,25. Normunds Avotiņš. Jaunumi auto pasaulē). *Tie varētu būt gan zaporožeci, gan vabolītes, gan kārlīši* (TV 23.02.1994. raidījums *Kardāns*). *Ja jums ir kādas detaļas no folksvāģeniem, blīvumijās no vabolītēm, tad zvaniet, man ir kaut kas jums jautājams* (radio SWH, 01.04.1997.).

Zoonīmu un zoonīmisku vārdkopu metaforisks pārnēsums (metaforiskas parafrāzes veidā) sastopams arī ēdienu slengiskajos apzīmējumos, piemēram, *suņa prieks`subprodukts, lētā, resp. sliktas kvalitātes, aknu desa`.*

Dzīvnieku nosaukumu pārnesumi sastopami vairāk vai mazāk abstraktu parādību apzīmējumos. Pārnesums `dzīvnieks` - `(psihiska) parādība` sastopami slengisku vārdkopu (metaforisku parafrāžu), to īsinājumu (vai salikteņu) veidā. Te var minēt nosaukumus: *aste gaisā`apvainojies`*; *aste kājstarpē`nobijies`*; *cūcene (<cūkas laime) `negaidīta, nepelnīta veiksmē`*; *pīle (<pūst pīlītes, preses pīle)`tenkas, baumas`*.

3.2.3. Nedzīvās pasaules reāliju apzīmējumu pārnesumi

3.2.3.1. Pārnesuma tips `priekšmets` - `dzīva būtne, tās ķermeņa daļa`

Stilistiski neitrālā nominācijā nosaukuma pārnesums no priekšmetiem, reālijām uz dzīvās dabas sfērām, cilvēku vai dzīvnieka ķermeņa daļām sastopams ievērojami retāk nekā semantiskā derivācija pretējā virzienā, t.i., nosaukuma pārnesums no cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļas uz priekšmetu, reāliju. Slengā, kas nav stilistiski neitrāls, vērojams, ka ķermeņa daļu nosaukumu semantikā visai izplatīts ir arī nosaukuma pārnesums no priekšmetiskās sfēras uz cilvēku (un slengā šāds pārnesums nav mazāk izplatīts kā stilistiski neitrālajā literārajā valodā vairāk izplatītais pārnesums no cilvēku sfēras uz nedzīvo dabu). Tas saistīts ar slenga tematisko specifiku, kurā ļoti daudz apzīmējumu ir tieši cilvēkam, tā fiziskajām un garīgajām īpatnībām [skat. šā darba 2.0.apakšnodalās 47.-48.lpp.].

Vārdam *būda* LLVV II 136 reģistrētas trīs nozīmes: 1.Neliela, parasti nabadzīga, neglīta dzīvojamā māja; 2.Neliels pagaidu mitekļis; 3.Neliela speciālam uzdevumam būvēta ēka, arī pajume. *Dārza b., Tirgus b. // sar. Kiosks; arī kabīne. Avīžu b. saldējuma b., Telefona b.* Slengā šis nosaukums tiek pārnestas uz cilvēka ķermeni vai tā krūšu daļu, krūšu kurvi. Parasti to attiecina uz cilvēku, kam ir liels ķermenis, liels krūšu kurvis; apzīmējums nav stilistiski neitrāls, tam piemīt zināma ekspresīva nokrāsa. Šī nozīme `1.spēcīgi

attīstīts ķermenis; 2.liela, spēcīga miesas būve, cilvēks ar tādu miesas būvi;
3.augums, ķermenis, lai arī nav fiksēta vārdnīcā (arī īpašības vārds *būdīgs*),
sastopama ikdienas runā *Tam nu gan ir baigā būda*. Pārnesuma tips
`priekšmets` - `ķermeņa daļa` vērojams arī citās nominācijās:

iluminatori, fonāri, fonāriņi, lukturi, prožektoru `acis`.

*lokatori `1.acis` Taviem lokatoriem nekas nepaliek nepamanīts.
`2.ausis`.*

*grābekļi `rokas` (Aizvāc savus grābekļus, nav ko grābstīties gar svešām
mantām).*

*makarons `1.tievs, garš cilvēks` Tu to makaronu jau sen pazīsti?
`2.policists` Es ar makaroniem negribu sapīties.*

makaroni `mati`.

makaronu fabrika `salipuši mati`.

pāksts, olas `vīrieša dzimumorgāni`.

podis, čaiņiks `galva` Tev tas pods nestrādā.

redeles `zobi` Viņam ir atkārušies lokatori un neglītas redeles.

*siers `krievs` Tie sieri gan var cūkoties ar savām sēmuškām. Sieri ar
sēmuškām pieķēzijuši visu autobusu.*

kule LŽV 1990: 42 `vīrieša dzimumorgāni`.

ķobis LŽV 1990: 43 `galva`.

čabata, čaba LŽV 1990: 21 `nevīžīga sievietē`

nagla LŽV 1990: 50 `acīga, izdarīga persona`

Nozīmes pārnesums no priekšmeta, reālijas uz dzīvu būtņi savā būtībā
ir atšķirīgs no antropomorfisma, jo parasti neietilpst neitrālajā nominācijā, bet
šāda pārnesuma rezultātā radušies metaforiskie apzīmējumi tiek izmantoti
dzīvu būtņu ekspresīvā raksturojumā. Pārnesuma `priekšmets` - `dzīva būtne`
rezultātā radušās nozīmes sastopamas vārdnīcā ar norādi *sar.* vai *vienk.*
Apzīmējumi, kas pārnesti no priekšmeta, reālijas uz dzīvu būtņi, it sevišķi uz

cilvēku, nav stilistiski neitrāli, bet iegūst emocionāli ekspresīvu (piemēram, humoristisku, ironisku, nievājošu u.tml.) nokrāsu. Minētās pazīmes nav vienīgās, kas mēdz būt šī pārnesuma veida pamatā, te tāpat kā citās grupās iespējami konkrēti pārnesuma gadījumi, kas pamatojas uz individuāliem asociatīviem priekšstatiem. Individuālu pārnesumu šajās ekspresīvajās grupās mēdz būt relatīvi daudz.

Pārnesumos `priekšmets` - `dzīva būtne` var izdalīt vairākus pārnesuma tipus.

(1) Pārnesums, kas pamatojas uz līdzību ārējā izskatā.

maikste`tievs cilvēks`.

muca, bočka, pončiks, bulciņa`resns cilvēks`. Līdzīgas semantikas vārdi fiksēti sinonīmu vārdnīcā: *stampa, bajja, blukis, lāva* [LVSV: 308].

blāķis`joti resns cilvēks` (LLVV vārds ar šādu nozīmi nav reģistrēts, bet šī nozīme `ein korpulenter Mensch, ein Monstrum` ir reģistrēta ME I un sinonīmu vārdnīcā [LVSV: 308] `resnis` nozīmē).

(2) Pārnesums, kas pamatojas uz līdzību funkcijā, darbībā, piemēram, *kasīklis`riks` - `ķildīgs, nesaticīgs cilvēks`* (tas gan varētu būt arī atvasinājums no *kasīties`ķildoties`*).

(3) Pārnesums, kas pamatojas uz līdzību starp priekšmeta radītām skaņām un trokšņiem un skaņām, ko rada dzīva būtne, piemēram, *bazūne, taure`mūzikas instruments` - `cilvēks, kas skaļi runā`;* *klabata`pļāpa`* (sinonīmu vārdnīcā [LVSV 284] fiksēts ar norādi *vienk.*, šim vārdam doti sinonīmi: *vaukšķis, muldeklis, muldoņa, larkšķis, klaču pastala, klaču bāba (par sievieti), pļerkšķis, pļera, pļerza, terzele, vāreklis, virkšķis* ar norādi *vienk.*); atbilstošas sekundāras nozīmes verbi *bazūnēt, taurēt, klabēt*.

(4) Pārnesums, kas pamatojas uz iekšējām (dažkārt arī fonētiskām) asociācijām, piemēram, LLVV III 117 vārda *grabaža* daudzskaitļa formai (ar norādi *niev.*) reģistrēta nozīme `veci, nolietoti priekšmeti` (piemēram,

mēbeles, darba rīki), to daļas; trūcīgs, mazvērtīgs mājas inventārs; nevajadzīgi priekšmeti un slengā ar nievājošu nokrāsu tas pārņests arī uz cilvēku: `vecāka sieviete`. ME, EH nozīme nav reģistrēta. Līdzīgs semantiskais pārnesums ir vārdā *kraķis* `vecāks vīrietis`.

lupata LVS 100 `vienk. glēvulis, mazdūšelis, bezdūšelis, bailulis, baiļprātiņš`.

mačalka `1.apsaukājamais vārds`; `2.neveikla (arī nekārtīga, neizdarīga, nevīžīga) meitene, sieviete` *Es nemaz neiedomājos, ka tava fida būs tāda mačalka.* `3.glēvulis` *Mačalkas - vairāk nekas* (Kļavis A. *Pagaidām - svētdienas vakarā*, 1989., 20.lpp.).

klaberkaste LŽV 1990: 39 `cilvēks, kas nepārtraukti runā`.

knīpstanga LŽV 1990: 40 `skopulis`.

krampis LŽV 1990: 41 `sīkstulis`.

kreklis `nepatikama persona`.

kūka LŽV 1990: 42 `izplūdusi sieviete vecākos gados`.

krisdole LŽV 1990: 41 `veca meita`.

kruķis LŽV 1990: 41 `policists`.

šķirba LŽV 1990: 71 `izlaidīga sieviete`.

3.2.3.2. Pārnesuma tips `priekšmets, tā daļa` - `cits priekšmets, tā daļa, viela`

Ievērojamu semantisko slengismu daļu sastāda vārdi, kas apzīmē dažādus priekšmetus un kas pārnesuma rezultātā izmantoti kā citu (bieži vien no jauna iepazītu) priekšmetu vai to daļu slengiski apzīmējumi. Nosaukuma pārnesums no kāda priekšmeta uz citu priekšmetu līdzīgi kā iepriekšējos gadījumos realizējas, pamatojoties uz asociatīvu sakarību starp priekšmetiem, kuriem ir kādas kopīgas pazīmes - parasti līdzība formā, izskatā, funkcijā,

stāvokli vai darbībā: *klucis, mīna* `izkārņijums`, *spuņņiks* `gāzes, kas izdalās no cilvēka organisma`.

Daļa šādu pārnesto nosaukumu ietilpst noteiktās tematiskās grupās - apzīmē dažādus ikdienas priekšmetus, apģērbu (*bumbierenes* `siltās apakšbikses; jebkuras bikses`), transportlīdzekļus (*vāģis, tačka* `automašīna`; *garmoška* (`divdaļīgais pilsētas maršruta autobuss`), to daļas, konstrukciju nosaukumus utt. Daudzi no šiem pārnestajiem nosaukumiem ir profesionālā jeb speciālā slenga vārdi, respektīvi, aptver noteiktas profesijas vai sociālās grupas slenga leksiku, piemēram, *kaste, būris* `vārdi (dažās sporta spēlēs)`.

Vārds *tupele* slengā reģistrēts gan apavu nozīmē, gan arī vairākās sekundārās nozīmēs, piemēram, `(automašīnas vai cita transporta līdzekļa) riepa`. Iespējams, ka šī nozīme veidojusies pārnesuma rezultātā krievu slenga ietekmē, respektīvi, no vārda *galoša*, kas literārajā krievu valodā apzīmē gumijas apavu veidu, bet krievu slengā tam ir vairākas nozīmes, no kurām viena (5.) - automašīnas riepa. СБВЖ-1 84 fiksētas šādas vārda *галоша* nozīmes: 1. Пожилая женщина. 2. Жена. 3. Чистый бензин. 4. Презерватив. 5. Автопокрышка. Vārdam *tupele* slengā iespējama arī nozīme `laiva`.

Nosaukuma pārnesums no viena priekšmeta uz citu sastopams arī ēdienu un medikamentu (narkotisko vielu) nominācijā. Šī pārnesuma `priekšmets` - `ēdiens; narkotikas; dzēriens` motivācijas pamatā parasti ir līdzība priekšmeta un ēdiena formā (piemēram, astoņdesmito gadu skolēnu slengā *šaiņa* `hokeja ripa` - `kotlete`) vai arī metonīmiska sakarība starp trauku, rīku un produktu [sal. Paegle 1980: 18; Kagaine 1992: 110]. Uz ārējās formas līdzības pamata radies semantiskais slengisms *riņa, ripiņa* `tablete`, bet speciālajā narkomānu slengā - *riteņi* `narkotiskās tabletes`. Slengisma *riteņi* pārnesuma pamatā ir formas līdzība (gan tabletes, gan riteņi ir apaļi). Šāds pārnesums, iespējams, radies semantisko paralēļu ar krievu slengu rezultātā. Krievu zagļu žargonā vārdam *колеса*, kas tulkojumā no

krievu literārās valodas nozīmē `riteņi`, ir vairākas pārnestās nozīmes, no kurām viena (1.) sakrīt ar latviešu slenga nozīmi `narkotiskās tabletes`. СБВЖ-1 193 fiksētas šādas vārda *колеса (колесики)* nozīmes: 1.Наркотические таблетки. 2.Ботинки, туфли, сапоги. 3.Ноги. 4.Глаза.

3.2.3.3. Pārnesuma tips `priekšmets` - `abstrakta parādība`

Salīdzinot ar ļoti izplatītajiem nozīmju pārnesumiem, kur priekšmetu apzīmējumi pārnesti uz citiem priekšmetiem, reālijām, pārnesuma tips `priekšmets`- `abstraktā parādība`, ir mazāk izplatīts un šāda pārnesuma rezultātā veidojušos slengisko leksiski semantisko variantu skaits nav visai liels.

Šāda pārnesuma rezultātā radušās nozīmes vai nozīmju nianse daļēji ir atspoguļotas arī vārdnīcās.

kriška LŽV 1990: 41 `kritisks stāvoklis`.

kronis LŽV 1990: 41 `nobeigums; sasniegums`.

sūdi LŽV 1990: 70 `nelaime; slikta situācija` .

truba LŽV 1990: 77 `nelaime`.

Slengismi, kas radušies šāda pārnesuma rezultātā, ir, piemēram, *bleķis*, *spičķa* `nieks`, *čuguns* `meli`, *metāls* `nedabiski smieklis`. Pie šī pārnesumu tipa varētu minēt priekšmetu nosaukumus ar mērvienības nozīmi (abstraktais šajā pārnesumā vēl ir samērā ciešā saistībā ar priekšmetisko). Nenoteiktas mērvienības, proti, lielāka daudzuma, skaita nozīme ir reģistrēta vārdiem, kas apzīmē priekšmetu, parādību kopumu: *kusaks*, *kušķis*. Noteiktas naudas vienības nozīme reģistrēta vārdam *stabs* `tūkstotis`. Šis pārnesuma tips ir arī dažu stabilo slengisko vārdkopu (resp. metaforisku parafrāžu) pamatā: *spļāviens jūrā*, *pupu mizas* `nieks, sākums, kaut kas nebūtisks`.

3.2.4. Darbību un procesu apzīmējumu pārnesumi

Vienu no sarežģītākajām un semantiski grūtāk salīdzināmām leksēmu grupām veido verbi, jo tieši verbiem kā literārā valodā, tā slengā mēdz būt visplašākā polisēmija, daudz sekundāro pārnesto nozīmju un nozīmju nianšu, kas savstarpēji saistītas dažādās daudzpakāpju semantisko attieksmju hierahiskās sistēmās. Daudzi verbu regulārās polisēmijas tipi atšķiras no substantīvu regulārās polisēmijas ar to, ka tiem semantiskās atšķirības var noteikt ne denotatīvā, bet signifikatīvā līmenī. Tāpēc arī atbilstošo verbu semantikas salīdzināšana, slenga leksiski semantisko atšķirību konstatēšana ir sarežģītāka nekā substantīviem, jo tās izpaužas tikai dažādu vārda lietojuma kontekstu sastatījumā, līdz ar to arī verbu slengisko sekundāro nozīmju konstatācijā lielāku nozīmi gūst gan lingvistiskā, gan ekstralingvistiskā konteksta analīze, jo verba semantikas elementi atklājas tikai sintagmātiskā sakarā.

Verbu sekundāro nozīmju veidošanās slengā tāpat kā vispārlietojamajā valodā norit vārdu semantiskās struktūras attīstības vispārīgo likumsakarību ietvaros, kuros nozīmīgu vietu ieņem nozīmju pārnesumi. Dažāda tipa vārdnīcās var atšķirties pārnesto leksiski semantisko variantu grupējums un sadalījums šķirkli, taču pašas nozīmes un nozīmju nianšes, kā arī pārnesuma virzieni un pārnesuma tipi ir kopīgi gan slengā, gan literārajā (sarun)valodā. Slengismu semantiskās analīzes gaitā var izdalīt pārnesuma tipus, ap kuriem lielākā vai mazākā mērā koncentrējas sekundāru (slengisku) nozīmju vai nozīmju nianšu rašanās.

Sekundārās nozīmes arī slengā, tāpat kā literārajā valodā, var veidoties, pārnesot nozīmi no fiziskas darbības uz psihisku.

saiet sviestā `sajukt prātā`.

jumts aizbraucis, jumtiņš aizgājis, kriša pojehala `sajucis prātā`.

šibers veras ciet, šibers ciet, šibers aiziet, šiberis aizkrita `prāta aptumšošanās, nespēja loģiski spriest, domāt; emocionāla, ne prāta vadīta rīcība; rīcības nespēja, neloģiskums` *Re, dzērāja galvaskauss. Te veras vajā. Kā tautā saka, šibers veras ciet, aiziet* (TV L1 27.12.1994. *Imanta-Babīte atkal pietur*). *Sīdžej, klausies, tev dažkārt šibers aiziet pavisam ciet* (TV L2 20.09.1996. filma *E iela*, tulkojums no angļu valodas). *Cerēju - nu tik ies vajā istā dzīve. Un tad atkal satīku Dairi, ar kuru biju pazīstama jau no 7.klases, un "šiberis aizkrita"* (*Santa* 1996., #6, 43.lpp. Sandra Zaiceva. Starp debesīm un zemi notiek mazas revolūcijas).

šiberis ciet `aizmidzis` *Kā iekāpšu* [vilcienā], *tā šibers būs ciet* (viens puisis otram puisim stacijā Rīgā, pērkot biļetes, 1992).

dirsināt `mulļot; garīgi spīdzināt` *Tā ir maucība! Ko var dirsināt cilvēku!* (Sieviete, aizstāvot savu kolēģi, sašutumā par rīcību, kura nebija gaidīta no kādas trešās personas puses).

uzlikt kluci `apsaukāt`.

uzlikt miksto (kādam) `mulļot, piemānīt, piekrāpt; apvainot, pazemot; ņirgāties; nicināt kādu` *Es tev uzlieku miksto* (1995). *Viņa man uzliek miksto, un es lai neņemu galvā* (1998).

Nozīme var tikt pārnesta no dzīvai būtnei raksturīgas darbības uz priekšmetu, reāliju, parādību.

nosprāgt `salūzt, nedarboties (par kādu iekārtu, piemēram, datoru)`.

atņirgties `1.piekust un aizmigt aiz noguruma`; `2.salūzt, saplist (par kādu ierīci, kas nedarbojas)` *Nokrita zemē un atņirdzās* [elektriskais gāzes pavarda aizdedzinātājs] (sieviete, 1990). *Rādža galīgi atņirdzās, laikam sīkie sagrozījuši* (1991)

uzkārties `rasties (datora operatīvās sistēmas) traucējumiem` *Uzkaras pēc redīgēšanas, apmēram ik pa septiņām reizēm* (telefonsaruna par darbu ar datorprogrammu, 1996).

nokaut, nobeigt `1.satriekt` *Mani nokauj korekta sieviete, kas iet pa ielu elegantā plašķī un palielu somu plecā, no kuras rēgojas, piemēram dokumentu mapīte un vistas kājas* (Nakts 29.04.1993., 26.lpp. Inta Fogeles intervijā); `2.sabojāt, sabeigt, piebeigt, salauzt, nobeigt (par tehniku, piemēram, automašīnas motoru)` *Nokāvu galīgi* [automašīnu] (vīrietis par savu automašīnu, 1993).

Liela daļa verbu sekundāro leksiski semantisko variantu kā slengā, tā sarunvalodā ir saistīti ar mutvārdu komunikācijas formai raksturīgo ekspresivitāti un konotāciju. Konotācija (pēc V.Telijas formulējuma) ir semantiska būtība, kas uzuāli vai okazionāli ietilpst valodas vienību semantikā un izsaka emotīvi kvalificējošu un stilistiski marķētu runas subjekta attieksmi pret īstenību tās izteikšanas un apzīmēšanas procesā un uz šīs informācijas pamata iegūst ekspresīvu efektu [sal. ar Kagaine 1992: 127]. V.Telija arī atzīmē, ka ekspresīvās nozīmes pa lielākajai daļai ir sekundārās nominācijas rezultāts, jo šajos procesos rodas iespēja radīt tādas semantiskas hibrīdformas, kur ar tropu starpniecību racionāli vērtēti jēdzieni savienojas ar vērtējumu, kurā dominē kādas pazīmes emocionālā uztvere [Телия 1986: 5; 15].

Ikdienas mutvārdu runai raksturīgo ekspresivitāti salīdzinājumā ar rakstu formu atzīmē daudzi valodnieki [Jay 1992; Артюнова 1978; Войнова 1985; Загоровская 1984; Копиленко 1976; Телия 1988; Хомяков 1974; Черкасова 1968]. Šī paaugstinātā ekspresivitāte slengā formē īpašu leksikas fondu, kurā emocionālais moments sāk dominēt pār loģisko saturu. Semantikas ekspresīviem pārveidojumiem galvenokārt pakļaujas verbi, adjektīvi un adverbi. Šādu pārveidojumu rezultātā izveidojas noteiktas vārdu grupas, ko apvieno ne semantika, bet ekspresija [Оссовецкий 1982: 38]. Daudzu verbu slengisko pārnesto nozīmju rašanās ir saistīta ar konotatīvo un ekspresīvo semantikas komponentu aktualizēšanos komunikācijas procesā.

Šajā sakarā var izdalīt vairākas verbu grupas, kas iekļaujas šajos slengisko ekspresīvo nozīmju veidošanās procesos. Ar ekspresiju saistītās sekundārās nozīmes tipiski funkcionē visā latviešu sarunvalodā un slengā.

Semantikas ekspresīviem pārveidojumiem pakļauti verbi, kas apzīmē fizisku iedarbību uz objektu un atspoguļo dažādus priekšmeta, reālijas, vielas apstrādes procesus, tā formas, virsmas, struktūras izmaiņu.

(no)marinēt `kaut ko paturēt, aizturēt bez īpašas vajadzības, likt piespiedu kārtā uzturēties` *Vēlāk zīmēju pa kādam zīmējumam, sūtīju tos arī žurnāla British Birds konkursam, bet padomju pasts tolaik pārāk ilgi "nomarinēja" manu sūtījumu (Diena 08.02.1997., 12.lpp. Egils Zirnis. Māra Strazda "otrie putni"). 1.septembrī mūs paņēma [armijā]. Tad Rīgā trīs dienas nomarinēja* (kāds vīrietis sarunā ar sievu par dienesta sākumu, 1997).

dragāt, vālēt `skriet`; `bēgt`; `braukt` *Tad tik vālē prom, man negribas. Tad tik vālē uz māju. Nu tad beidz čakarēties un vālējam prom.*

triekt, urbt, pletēt `braukt` *Tad tik pletē kaut visu dienu* (vīrietis sarunā, 1993).

Intensitāte un spēcīgs negatīvs vērtējums ir raksturīgs verbu pārnestajām nozīmēm, kas saistās ar pastiprinātu alkoholisko dzērienu lietošanu. Kā zināms, slengismi tematiskajā grupā *alkohols un tā lietošana* ir visai plaši pārstāvēti, jo šo nozīmju grupa saistās ar sarunvalodas un slenga stilistikas specifiku. Alkohola lietošanu apzīmē, piemēram, šādi slengismi: *kost, lakt, mest, strēbt, pievilkties* u.c. Daļa no šīm nozīmēm ir reģistrētas arī LLVV (ar norādi *vienk.*), piemēram, *lakt* LLVV IV 587, *mest* LLVV V 172 u.c., daļa šīs nozīmes vārdu fiksēti LVSV, piemēram, LVSV 88 ar norādi *vienk.* `dzert; žūpot` nozīmē doti slengismi *rīt, šmorēt, strēbt, pumpēt, lakt, likt ribās*; LVSV 110 `iedzert (alkoholiskus dzērienus)` nozīmē minēti slengismi *sapravīt (uzpravīt) dūšu* (ar norādi *barb.*) un *ietaisīt ķiveri* (ar norādi *vienk.*)

Daļa šīs nozīmes leksēmu vārdnīcās nav fiksēta, bet tās aktīvi tiek lietotas mūsdienu slengā, piemēram, *iekniedēt`iedzert` Te var normāli iekniedēt.* Šī tipa nozīmju veidošanās procesā noteicošais ir emocionāli ekspresīvais faktors. Ar intensitāti saistītas sekundārās nozīmes slengā sastopamas, piemēram, šādām leksēmām:

lakt`1.žūpot`;`2.dzert` Kafiju tur spaiņiem visi laka (sieviete sarunā, 1992).

kašāt, kasīt, kāst`iet; ātri braukt`Tas tik kāš` (sievietes replika par kādu braucēju, 1994). *Nu, moskābeli. Kašā, kamēr laižu!* (kāda autovadītāja replika, kas domāta "Moskviča" šoferim, kurš brauc pa priekšu, 1995).

rullēt`braukt` Esmu rullējis arī ar lielo kasti (Lāms V. *Trase*, 1980. 28.lpp.). *Tur, vecīt, rullē tik un turies - tādas bedres, ka rau, biedram dzirkstele kulbā ielēca* (Šulce Dz. *Stenogramma diviem*, 1985., 9.lpp.).

durt`doties, iet` Nu dur tik uz diseni! (studente otrai, 1990).

bliezt`iet` Nu tad bliežam, ja? (studente, 1989)

vārīt (taisīt varku), uzvārīt`1.ātri, strauji, intensīvi ko veikt`; 2.`iegūt lielu peļņu īsā laikā (parasti par puslegālu biznesa veidu, būtībā - spekulāciju)`; 3.`gūt blakus peļņu, virspeļņu` Paceļ cenas, bet veikals vārās. Biezie pārķ. [...] Tur arī laikam vārās (vīrietis sarunā vilcienā ar savu paziņu, 1994). *Varku taisa* (jaunietis, kas darbojas pa kādu Rīgas mikrorajona tirgu, vilcienā ar otru puisi, 1996). *Divkārsā varka. Uzvārījās* (uzņēmējs, 1996). *Viņš naturālu varku taisa* (uzņēmējs par cilvēku, kurš prasa nesamērīgi lielu cenu par ne tik vērtīgu lietu, turklāt klaji redzams, ka šis cilvēks grib nekaunīgā veidā ar pilsētas Domes līdzdalību nopelnīt, 1997).

Izplatītākās no verbu pārnestām nozīmēm, kas saistītas ar sarunvalodas un vienkāršrunas specifiku, ir reģistrētas gan LLVV, gan LVSV.

`Raudāt` nozīmē LVSV 303 dota virkne sinonīmisku slengismu ar norādi *vienk.*, daļa no tiem uzskatāmi par semantiskajiem slengismiem: *dikt,*

gaudot, kaukt (varbūt man mīlestības dēļ vairāk iemesla kaukt nekā tev), bimbāt, bimbot (mums ir tāds likums, ka bimbot aizliegts), bimbināt, bingāt, bijļāt, ģīgāt (Kas nu tā ģīgās? Vai kauns nav lielam puisim? ME), baurot, vēš[ķ]ēt, vēkšt, laist vaļā bimbās (bingas, bijļas), kvēkstēt, ņerkstēt.

`P]āpāt` nozīmē LSVV 285 ar norādi *vienk.* dota virkne semantisko slengismu: *grabēt, grabināt, klabēt, klabināt, klabināt muti, kluksēt, plauksēt (staigāja apkārt, bez apklusas plauksēdams), parkšēt (viņa bez apstājas stundu ilgi parkšēja savā īpatnā žargonā), tirgoties (meitas noslaistījās, ar brūtgāniem tirgodamās), vārīties, vārīties kā biezputras katls, žvadzēt (nu tad arī nežvadzi te tik gari), žvankstēt, žvarkstēt.*

noziedēt LSVV 257 `vienk. pazust` (*paskat, šie abi noziedējuši*).

iesmērēt LSVV 267 `vienk. piekukuļot, uzpirkt` (*viņš tiem ir labi iesmērējis, ka tā nāk pretim*).

apmukt LSVV 266 `vienk. piekrāpt, piemānīt, pievilt` (*apmukt tevi kā stulbu aunu*).

atstiepties LSVV 214 `vienk. nomirt` (sal. arī *atstiept kājas* ar norādi *vienk.*, *atstiept Jipu*, *atmest ķepalas* ar norādi *vulg.*).

ieziepēt LŽV 1990: 34 `kukuļot`.

speķot LŽV 1990: 68 `1.skriet; 2.kukuļot`.

LLVV II 199-201 vārdam *cirst* reģistrētas 12 nozīmes, no kurām vairākas ir saistītas ar intensīvu darbību (5.nozīme `spēcīgi, strauji sist (par cilvēku vai dzīvniekiem)`). Bez šīm intensīvas darbības literārajām nozīmēm slengā reģistrētas vairākas citas: `strauji iet, doties`; `sniegt, dot, likt (parasti strauji)`, `ēst (ar lielu apetīti)`, `ģērbt, vilkt`. Ar intensitāti saistītas sekundāras leksēmas *cirst* nozīmes reģistrētas arī ME I 387, EH I 274 (sal., piemēram, `(mit starkem Guss) giessen`; `stark regnen`).

Kā jau iepriekš minēts, daļai no minēto verbu sekundārajām pārnestajām nozīmēm piemīt intensitātes semantiskais komponents. Analoga

sekundāro ekspresīvo nozīmju veidošanās fiziskās iedarbības vārdiem sastopama arī citās valodās [skat. Новоселова 1984: 91-98]. Šo vārdu sekundārajiem leksiski semantiskajiem variantiem iekļaujoties ekspresīvo nozīmju grupā, notiek zināma sākotnējās nozīmes desemantizācija, darbības intensitāte sāk dominēt pār darbības nomināciju. Ar intensitāti saistītie leksiski semantiskie varianti, ņemot vērā to nenoteikto semantiku un konotatīvo pazīmju līdzību, veido ekspresīvu sinonīmu rindas un viegli var tikt savstarpēji nomainīti līdzīgā kontekstā (piemēram, *cērt tik iekšā! mizo tik iekšā!`ēd!`*; *cērt mugurā! bliez mugurā!`velc!`*). Intensīvās darbības konkrētais saturs atklājas tikai noteiktā runas vai situatīvā kontekstā, visbiežāk tas saistās ar intensīvu dažādu darbību veikšanu, strādāšanu, iešanu, ēšanu vai arī ar intensīvu represīvu fizisku vai psihisku iedarbību - sišanu, bārsanu, lamāšanu. Leksēmām *izecēt, iztapot, izdrātēt*, kas apzīmē represīvas darbības, ir slengiskas nozīmes, kas apzīmē represīvu psihisku iedarbību. Jāatzīmē, ka intensīvas represīvas iedarbības apzīmēšanai slengā bieži tiek izmantoti ar ikdienas fiziskām darbībām (lauksaimniecībā, māsaimniecībā) saistītie vārdi.

Šo vārdu semantikas elementiem iekļaujoties nozīmju pārnesuma procesos, ir notikusi spēcīga ekspresīvo elementu resp. intensitātes aktualizācija un pamatnozīmes desemantizācija; līdz ar to šo sekundāro nozīmju lietojumā pilnīgi dominē intensitāte, bet semantiskā sfēra ir ļoti nenoteikta - ar to var apzīmēt gandrīz jebkuru intensīvu darbību - iešanu, skriešanu, braukšanu, strādāšanu, sišanu, ēšanu u.c. Šajā sakarā nozīmes konkrētā semantiskā satura noteikšanā ļoti lielu nozīmi iegūst konsituācija, bez kuras nozīmi nav iespējams atklāt vai precizēt (daudzos gadījumos tekstā ir nepieciešami materiālu vācēja vai vārdnīcas sastādītāja komentāri). Šīs ar intensitāti saistītās nozīmes ir iespējams uztvert arī jau kā homonīmas attieksmē pret vārda pamatnozīmi, piemēram, vārdi *vīlēt, bliezt, dragāt, urbt*,

vālēt, laist slengā var apzīmēt jebkuru darbību, piešķirot tai emocionālu vērtējumu.

Raksturīga parādība verbālo sekundāro leksiski semantisko variantu veidošanās procesā ir dažādu priekšmetskaņu un ar dabas parādībām, dzīvniekiem saistīto skaņu verbu pārņemšana uz cilvēka dzīves sfērām. Parasti šie skaņu verbu pārnestie leksiski semantiskie varianti iegūst arī ekspresivitāti.

Valodniece I. Freimane atzīmē: "Ir ļoti daudz priekšmetskaņu verbu, kuru nosauktās skaņas (trokšņus) var pārņemt cilvēku savstarpējo attieksmju sfērā un attiecināt uz dažāda veida runāšanu. Minētās nozīmes rodas, izmantojot zināmas analogijas un veidojot runas tēlus, kas attiecīgo runāšanas veidu saista ar skaņām, trokšņiem nedzīvajā, priekšmetu pasaulē vai dabā, bieži vien tās rodas uz nozīmes pārnesuma pamata" [Freimane 1983: 24]. Skaņu verbu (*čabēt, grabēt, klabēt, plakšķēt*) lietošanu dažādu runas procesu un runas veidu raksturošanai nosaka psiholoģiski motīvi, dažādas asociācijas, ko klausītāja uztverē izraisa kāda indivīda runas skanējums [skat. Kagaine 1987: 149 - 162]. *Jūs viņu neaizstāvēsiet, tikai noskatīsieties, kā vālē šai pa koko, tikai klabēsiet par kādu tur cildenumu* (Visvaldis Lāms. *Trase*. 1980., 167.lpp.). Uz cilvēku dzīves sfērām var tikt pārnesti ne tikai priekšmetskaņu, bet arī dzīvniekskaņu verbu sekundārie leksiski semantiskie varianti, piemēram, *maut, ņerkstēt*. Dzīvnieku balss skaņas var attiecināt arī uz cilvēku darbībām - tās var asociēties ar smiešanos (*zviegt*), ar raudāšanu (*baurot*), bet visbiežāk - ar dažāda veida runāšanu (šajā nozīmē lietotās attiecīgās leksēmas iekļaujas sarunvalodas stilā, piemēram, *dūdot, kladzināt, riet* u.c.) [sal. Freimane 1983: 45].

3.2.5. Īpašību un apstākļu apzīmējumu pārnesumi

Īpašības (apstākļu) apzīmējumu semantikas attīstības procesos slengā daudz kopīga ar literārās valodas leksikas semantikas attīstības tendencēm. Slengā tāpat kā kopvalodā raksturīgi ir gan adjektīvu (adverbu) regulārās polisēmijas tipi, gan dažādu īpašību apzīmējumu pārnesumu veidi.

Gan kopvalodā, gan slengā priekšmetu un reāliju īpašības, pazīmes var tikt attiecinātas: uz cilvēku, uz parādībām, procesiem, stāvokļiem. Dzīvai būtnei piemītošas pazīmes, īpašības var tikt attiecinātas uz priekšmetiem, parādībām: : *bieza* (‘dārga’) *automašīna*, *uzkāries* ‘nestrādājošs, parasti par datora darbību’; *atņirdzies* ‘salūzis’. Vārdam *plīks* LLVV VI² 275 reģistrētas vairākas nozīmes un daudzas nozīmju nianšes. Bez tam slengā reģistrētas arī slengiskas nozīmes, kas attiecinātas uz pārtikas produktiem, ēdieniem ‘tāds ēdiens, kam pievienots maz (vai nav pievienots vispār) aizdara; tāds, kas satur maz barības vielu, nav sātīgs’; kas attiecinātas uz priekšmetiem ‘tāds, kuram kaut kas trūkst vai nav nekādu papildu detaļu’.

Sekundārie īpašību apzīmējumi slengā samērā bieži saistīti ar cilvēka fizisko vai psihisko stāvokli. Visbiežāk šie sekundārie apzīmējumi raksturo cilvēku, kuram ir kādi psihiski traucējumi vai rakstura dīvainības, kā arī kādu, kuram šādu traucējumu vai dīvainību nav. Šāds pārnesums pamatojas uz eifēmismu, vēlēšanos mīkstināt izteikuma saturu, neminēt vārdā kādu nevēlamu parādību, piemēram, slimību [Sornig 1981: 53, 96; Sornig 1990: 92]. Leksiski semantiskais variants ‘tāds, kam ir psihiski traucējumi; tāds, kam ir rakstura dīvainības’ ir fiksēts vārdiem: *apdauzīts*, *traumēts*, *traucēts*.

Īpašu nozīmju attīstības tipu veido adjektīvu *šausmīgs*, *briesmīgs* (un to sinonīmu) sekundārā sarunvalodiskā nozīme ‘joti liels; joti intensīvs’ un adverbu *šausmīgi*, *briesmīgi* (un to sinonīmu) nozīme ‘joti; joti lielā mērā’. Par to O.Bušs un E.Kagine raksta: “semantikas attīstības tipam ‘šausmīgs,

briesmīgs` → `Joti liels, Joti intensīvs` vērojamas paralēles daudzās valodās, jo jebkuras valodas runātājs sastopas ar parādībām vai reālijām, kuras, būdamas pārlieku lielas, izraisa šausmas tieši šī lieluma dēļ. Ar laiku par šausmīgu sāk saukt ne tikai kaut ko "tik lielu, ka bail", bet arī ko Joti lielu, kaut arī no tā nemaz nebūtu jābaidās (sal. ar bieži sastopamo salīdzinājumu *ka bailes/ baile/ bail* ar nozīmi `Joti; Joti lielā mērā`) [par vārdu *briesmīgi* un *šausmīgi* semantikas attīstību skat. sīkāk Kagaine, Bušs 1985: 15-17]. Šīs semantikas attīstības tipa nozīmes ir Joti izplatītas: skat. LLVV vārdu: *bezdievīgs, briesmīgs, nāvīgs, šausmīgs* ar norādi *sar.* nozīmes, LVSV vārda *briesmīgs* literāros sinonīmus *drausmīgs, drausmains, drausms, šausmīgs, šausmains, šaušalīgs, šaušalains*, vārdus *zvērīgs, mežonīgs, negants, nejauks, nejaucīgs, velnišķīgs, velnišķs* ar norādi *sar.*, ar norādi *vienk.* dotos sinonīmus *ellišķīgs, nāvīgs*. LVSV 179 vārdam *Joti* dota virkne literāro un sarunvalodas sinonīmu, kā arī dažas leksēmas, piemēram, *nāvīgi (nāvīgi labi iznāca)* un *baigi (baigi slinks)* ar norādi *vienk.* un *makten* un *maktīgi* ar norādi *barb.* Savukārt vārdam *krimināls* LLVV nav dota slengiskā nozīme `Joti liels; Joti intensīvs, spēcīgs`.

Savdabīga metaforika slengā piemīt leksēmai *vēsi`mierīgi`* (*Kursiķi aizstāvēju - vēsi*).

Samērā daudz semantisko slengismu ir starp īpašības vārdiem, divdabjiem, apstākļa vārdiem un lietvārdiem lokatīva formā, kas apzīmē reibuma vai paģiru stāvokli: *putraimains`paģirains`, miglains, nogatavojies, ķirsi, lopā, ķēmā, kloķī, korķī, kramā, duhā, štimē, sutā, autopilotā, orbitā švunkā`iedzēris, reibumā`.*

Viens no aspektiem slengā un literārajā valodā kopīgā leksikas slāņa semantiskajā analizē saistās ar slengā un literārajā valodā kopīgo vārdu semantiskās struktūras salīdzinājumu, šo vārdu atšķirību konstatāciju un to rašanās cēloņu noskaidrošanu.

Slengā var veidoties šo vārdu nozīmju atšķirīgas semantiskas nianšes; atšķirīga abās sistēmās (slengā un literārajā (sarun)valodā) var būt arī nozīmes semantiskā ietilpība, nozīmes lietojuma biežums u.tml. Mutvārdu komunikācijas īpatnību ietekmē slengā kāda nozīme var realizēties atšķirīgi no literārās (sarun)valodas, jo brīvā, nenormētā ikdienas runas procesā var izpausties ievērojami vairāk individuālu, okazionālu lietojumu (dažādas individuālas semantiskas modifikācijas var veidoties ne tikai slengā, bet arī literārajā sarunvalodā), taču vārdu semantikas salīdzinājumā katru semantiski modificētu kopīgas nozīmes realizācijas faktu nevar uztvert kā vārda nozīmes diferencētājpazīmi.

Vārdnīcās dotais vārda nozīmes formulējums ir zināmā mērā abstrakcija, kur no piemēru klāsta uz semantiskās analīzes pamata izdalīti vārda semantikas kopīgie elementi un ar zināmu vispārinājumu ietverti skaidrojumā. Bez tam jāņem vērā, ka dažādās skaidrojošās vārdnīcās vārda semantikas apjoms tiek atspoguļots diferencēti. Tas ir atkarīgs no vārdnīcas tipa, apjoma, uzdevumiem, adresāta, un šajā ziņā atšķirības izpaužas arī literārās valodas ietvaros. Tāpēc arī vārdu nozīmju salīdzināšanā būtu jānodala tās neatbilstmes, ko nosaka konvencionāli pieņēmumi, no tām, kas saistītas ar vārda semantiskās attīstības īpatnībām kādā no valodas sistēmām.

Vārda nozīmju salīdzināšanas grūtības un līdz ar to arī šīs salīdzināšanas rezultātu relativumu var ietekmēt vairāki - gan objektīva, gan subjektīva rakstura faktori. Salīdzināšanas rezultāti ir saistīti arī ar salīdzināmā materiāla daudzumu. Daudzas nedialektālās neliterārās (resp. slenga) nozīmes LLVV nav (un saskaņā ar vārdnīcas tipu arī nevar būt) uzrādītas; latviešu leksikogrāfijā nav arī speciālas sarunvalodas vārdnīcas, tāpēc daudzām nozīmēm nav iespējams precīzi noteikt to lietošanas plašumu. Jāņem vērā arī, ka attiecsmes starp slenga, sarunvalodas un literārajām nozīmēm ir vēsturiski mainīgas un nosacītas.

Ir jāapzinās, ka salīdzinājuma rezultāti ir nosacīti un vēsturiski mainīgi, taču vienīgi šāds salīdzinājums dod iespēju atklāt slengā eksistējošās slengiskās nozīmes, to veidošanās nosacījumus, kā arī raksturot tos semantiskos procesus, kas notiek slengā atšķirībā no semantiskajiem procesiem latviešu literārajā (sarun)valodā.

Latviešu valodniecībā samērā plaši pētīti ir semantiskie pārnese literārajā valodā un izloksnēs, tomēr arī mūsdienu sarunvalodā un slengā risinās aktīvi leksiski semantiskie procesi, kas nozīmīgi gan semasioloģiskā, gan sociolingvistiskā aspektā. Tā kā šeit analizētie vārdi konstatēti dzīvajā ikdienas valodā, nozīmīga ir arī sintaktisko un prosodisko parādību analīze (kas būtu nepieciešama plašāku slenga pētījumu veikšanai).

Nobeigums

Valoda, veicot dažādas komunikatīvās funkcijas, atspoguļo organisko saikni starp valodas kolektīva pagātņi un nākotni. Arī latviešu valodas slenga leksiku ietekmē dažādi sabiedriskie spēki, to ietekmē politiskās, nacionālās, profesionālās intereses, sociālā gaume un uzskati, grupu psiholoģija.

Deviņdesmito gadu latviešu valodas slengā vērojamas kvalitatīvas un kvantitatīvas izmaiņas [Bušs 1996]. Paplašinās slenga lietotāju loks. Slenga lietojumu dažādos slāņos un grupās veicina ne tikai iekšējās valodas likumsakarības, bet lielākā vai mazākā mērā arī ārējie faktori [Ernstsonē 1997a; Ernstsonē 1997d].

Valodas demokratizācijas process turpinās. Dažādu sociālo grupu pārstāvju ikdienas runā, kā arī laikrakstu, žurnālu un daiļliteratūras tekstos vērojama atkāpšanās no literārās valodas normām. Īpaši tas izpaužas intervijas žanrā un atsevišķu žurnālistu vai izdevumu, piemēram, "Vakara ziņu", stilā. Arī publiskajā runā dominē ikdienas valodas elementi - pat ar slenga elementiem. Latviešu tekstiem raksturīgs sarunvalodas un rakstu valodas stilu sajaukums. Dzīvās ikdienas valodas ietekmes rezultātā latviešu rakstu valodā īpaši aktivizējušies sarunvalodas stila un arī pazemināta stila vārdi (kopējā slenga slengismi, profesionālismi), kas visbiežāk tiek izmantoti periodiskajā presē [Ernstsonē 1994a; Ernstsonē 1995; Ernstsonē 1997b; Ernstsonē 1998c].

Sociālo faktoru ietekmē notiek izmaiņas arī daudzu vārdu stilistikajā un emocionāli ekspresīvajā nokrāsā. Kā izturēties pret šīm izmaiņām? Vai tā ir normāla valodas attīstības parādība? Kā zināms no latviešu lingvistikas vēstures un lingvistu prakses, tad vienmēr notikusi cīņa par literārās valodas tīrību ar mērķi stabilizēt tās normas. Bet pēdējos gados ievērojami pastiprinājusies ikdienas runas ietekme uz dažādiem literārās valodas stiliem,

kas ļauj runāt par stilu caurspīdīgumu (piemēram, savstarpēja sarunvalodas jeb ikdienas runas un publicistiskā stila mijiedarbe). Biežāk novērojamas individuālas atkāpes no literārās valodas normām dažādu sociālo grupu - jauniešu, uzņēmēju, tirgotāju sarunvalodā, kā arī avīžu, žurnālu, daiļdarbu (daiļliteratūras, filmu, lugu) tekstos.

Substandarta parādību aktīvie dinamiskie procesi liecina, ka 10 gadi ir pietiekami ilgs laika posms, lai diezgan kardināli mainītos valodas situācija, leksika un lingvistiskā apziņa. Visai neefektīvi ir apkarot izmaiņas valodā, izvairoties no skaužamu vai nevēlamu vārdu uzņemšanas skaidrojošās vārdnīcās. Vārdnīcām vajadzētu atspoguļot valodas leksiku tādu, kāda tā ir. Arī šādiem "negribētiem" vārdiem tur vajadzētu būt kaut vai tāpēc, lai nākošās paaudzes varētu spriest par šodienas latviešu valodas leksiku. Savukārt vārdnīcu normatīvo funkciju īstenošanai nepieciešama pietiekami detalizēta norāžu sistēma.

Slengs, lai arī daudzas tā vienības (vārdi, frazeoloģismi) nav fiksētas vārdnīcās, stilistiski ir ļoti svarīgs. Slenga leksika dod stilistiski specifisku un kvantitatīvi bagātu literārās valodas leksikas sinonīmiju.

Slengismu apkopojums vienas vārdnīcas ietvaros paver iespējas to tālākai teorētiskai izpētei un pilnīgākam priekšstatam par slengu gan leksikogrāfijā, gan valodas kultūras normu diferencētā apgūvē. Pazemināta stila un retāk lietoto leksisko vienību iekļaušana vārdnīcā nebūt nenozīmē, ka tiek aicināts tās lietot vai aktualizēt. Nav nozīmes tikai nosodīt "sliktos" vārdus. Daudz būtiskāk ir pareizi saprast un kvalificēt slengismus, attīstot savu valodas izjūtu, palīdzot saprast kur, kam, kā, kādos apstākļos ir lietderīgi un mērķtiecīgi lietot šos valodas līdzekļus. Patiesa valodas izjūta ir nevis kāda vārda vai izteiciena bezierunu noraidīšana, bet gan samērīguma un atbilstības izjūta. Gluži kā ārstam nav sliktu slimību vai tabuētu cilvēka ķermeņa daļu vai funkciju, arī lingvistam visi vārdi ir interesanti un pētāmi.

Daļa vārdu, kuri netiek pieņemti, kurus nav pieņemts izteikt, izrunāt kulturālā, pieklājīgā sabiedrībā, ir zināma katram, drīzāk to nezināšana var izraisīt kuriozas situācijas.

Pareiza vārdu izvēle iespējama tikai tad, kad ir pietiekami iepazītas dažādas valodas puses. Ikdienas runa nevar būt un tai nav jābūt ne oficiālai grāmatu valodai, ne arī pārāk nevērīgai vai familiārai. Pastāvīgi jāņem vērā, ka pat pilnīgi identiskās dzīves situācijās, tas, kas vienam valodas lietotājam ir pilnīgi pieļaujami, nav pieļaujams citam. Ļoti svarīgs ir komunikanta faktors. Tas, kas vienam ir dabisks, otram var likties dīvains, neparasts, reizēm pat komisks. Veiksmīgi iekļaut runā pazeminātā stila vārdus ir liela māksla, kuru ne visi spēj apgūt. Oficiālā saziņā familiāro vārdu lietošana tiek uzskatīta par izaicinājumu, par nepieļaujamu stilu sajaukumu, taču arī pārmērīgs normatīvums un izteikts runas literārums piesaista uzmanību.

Slenga pētījumi liecina, ka tas izplatās aizvien lielākā ģeogrāfiskā un sociālā progresijā. Paralēli sasniegumiem latviešu valodas nostiprināšanās jomā pēdējā laikā saasinājušās diskusijas par latviešu valodas attīstības tendencēm, jūtams pamatots satraukums par to, ka pazeminās valodas kvalitāte, ka latviešu valodā ieplūst pārāk daudz anglicismu, nemazinās rusismu lietojums un oficiālajās sfērās parādās tām neraksturīgi neliterārās valodas elementi, ka attieksme pret valodu kļuvusi pavirša.

Par šo jautājumu pēdējo divu gadu laikā bijusi neliela valodnieku diskusija, kas saistīta ar angļu-latviešu vārdnīcas (1997) iznākšanu A.Veisberga redakcijā un pēdējā Latviešu literārās valodas vārdnīcas sējuma iznākšanu. Šo vārdnīcu leksikogrāfiskie principi (kā jau tam jābūt tik dažādas specifikas vārdnīcās) krasi atšķiras. Zināmā mērā šo diskusiju radīja neatbilstme iepriekšējai leksikogrāfiskajiem principiem valodas normu vērtējumā, respektīvi, pārmetums par šo normu ignorēšanu A.Veisberga sastādītajā vārdnīcā.

Latviešu valodniecībā interese par leksikogrāfiskās teorijas un prakses jautājumiem nereti iezīmējas ar izteiktu vēlmi "izdzīt Jaunos garus", t.i. vai nu atbrīvoties no visa, kas leksikogrāfiskajā praksē bijis padomju laikā un ir bijis padomju ideoloģijas angažēts, vai arī stingri pretoties jaunām idejām leksikogrāfiskajā praksē. Tiesa, diez vai ir iespējama, katrā ziņā ir visai grūti realizējama ideja par leksikogrāfisku izdevumu, kurā absolūti nebūtu nekādas ideoloģijas ietekmes vai kuru nebūtu skāris izdevuma sastādītāju personības zīmogs.

Skaidrojošā vārdnīcā svarīga ir vārdu un noturīgu vārdsavienojumu stilistisko īpašību kvalifikācijas problēma, it sevišķi jau šobrīd, kad gandrīz visur tiek lietota vērtējošā un substandarta leksika. Protams, ūzusa faktu reģistrācija izskaidrojama ne tikai ar tīri lingvistisku nepieciešamību, bet uzskatāma arī par sabiedrības estētisko uzskatu un lingvistiskās gaumes atspoguļojumu. Tomēr tas ir pretrunā ar līdzšinējo vairāk kā pusgadsimtu ilgo latviešu akadēmiskās leksikogrāfijas tradīciju, kas nepieļauj vārdnīcās "nepiedienīgus izteicienus" un var būt par savdabīgu katalizatoru tālākā etnosociālkulturālo normu evolūcijā. Deviņdesmitajiem gadiem raksturīga mobilitāte gan valodā, gan dzīvē, un bezcenzūras apstākļos tā veicina vai vismaz nekavē reālajai un arī nepareizajai valodai ieplūst it kā oficiālajās sfērās, par kurām līdz šim latvietis uzskatīja jebkuru iespiedprodukciju (rakstītam ticēt!) vai vārdu masu saziņas līdzekļos (publiskā vārda sakralizācija).

Slengs ir sava veida lakmusa papīrītis, kas reaģē uz notiekošiem procesiem sabiedrībā un valodā, parādot vai vismaz ieskicējot valodas pārmaiņu tendences. Šīs tendences varam noteikt tikai tad, ja ir iepriekšējais leksiskais materiāls, ar kuru var salīdzināt inovācijas valodā. Latviešu lingvistikā šāda hronoloģiski sakārtota un secīgi apkopota iepriekšējo gadu

desmitu slenga leksikas materiāla nav, lai gan slengismu reģistrēšanas un vērtēšanas aizsākumi meklējami jau pirms 100 un vairāk gadiem.

Valodnieka A.Veisberga viedoklis šai jautājumā: "19.gs. vidū leksikogrāfija nonāk latviešu rokās, bet nu tiek apkaroti ģermānismi, tātad vārdnīcās izpaužas pūrisms un tās rāda valodu tādu, kādu to vēlētos redzēt valodas kopēji, nevis tādu, kāda tā ir realitātē. 20.gadsimtā pūrisms izpaužas vēl nopietnāk. [..] Pēckara periodā atkal sastopamies ar pūrismu. Lai gan valodā ievazā daudz krievismu, tos vārdnīcās reti kad redzam. [..] Latviešu literārās valodas vārdnīcai (1972-1996) trūkst normāla sarunvalodas komponenta - tātad milzīga valodas slāņa. Tas, protams, it kā nebūtu šīs vārdnīcas uzdevums, bet kur gan mums rast šos vārdus un konstrukcijas, kas nebūtu nedz rupji, nedz literārā valodā nelietoti. Pūrisms izpaužas arī divvalodu vārdnīcās, kur tam nekādā ziņā nebūtu vieta. Dzīvā tautas valoda ar tās visai biežajām nepareizajām konstrukcijām, nevēlamiem vārdiem un frāzēm netiek fiksēta. Tas, ko mēs redzam, ir valodas siltumnīcas variants. Tieši šādi mākslīgi sargātai valodai ir visas izredzes iet bojā modernajā valodu situācijā, bet bezgala daudzie skaustie un "nepieņemamie" elementi savukārt liecina, ka valoda mainās, piemērojas - tātad dzīvo" [Veisbergs 1997b: 14-15].

Šis promocijas darbs un tā izveides gaitā tapusi slengismu un sarunvalodas stila leksikas datu bāze uzskatāma par slenga teorētisko problēmu analīzes pieteikumu, jo jebkurā no slenga izpētes aspektiem iespējama turpmāka dziļāka un vispusīgāka izpēte. Lai teorētiski risinātu ar slengu saistītās problēmas un iegūtās atziņas īstenotu leksikogrāfiskajā praksē, nepieciešams vēl plašāks lingvistisko faktu materiāls, tāpēc turpmāku substandarta pētījumu gaitā datu bāzes materiāls jāpapildina. Šī promocijas darba mērķis un uzdevums bija - dot ieskatu slenga izpētes problēmu daudzveidībā, piedāvājot to risinājuma iespējas. Šajā promocijas darbā arī

risināta virkne terminoloģisku problēmu. Šeit apkopotās iestrādes savukārt paver iespēju dziļākai slenga teorētisko problēmu un pirmām kārtām leksisko slengismu analīzei visos aspektos: funkcionālajā, stilistiskajā, leksikogrāfiskajā, normatīvajā, sociolingvistiskajā utt.

Izmantotā literatūra un tās saīsinājumi

1. *ALV 1996*: Angļu-latviešu vārdnīca. Autorkolektīvs. R.: Jāņa sēta, 1996.
2. *Andersson, Trudgill 1990*: Andersson L.-G., Trudgill P. Bad language. Cambridge: Basil Blackwell, 1990.
3. *Annandale 1910*: Annandale Ch. The Concise English dictionary. London, 1910.
4. *Ayto, Simpson 1993*: Ayto J., Simpson J. (eds.) The Oxford Dictionary of Modern Slang. Oxford, New York: Oxford University Press, 1993.
5. *Badura 1971*: Badura B. Sprachbarrieren. Zur Soziologie der Kommunikation. Stuttgart - Bad Cannstatt, 1971.
6. *Baldunčiks 1979*: Baldunčiks J. Anglicismu aizgūšanas pamatiezīmes latviešu valodā // LPSR ZA Vēstis, 1979, 3.nr., 59.-71.lpp.
7. *Baldunčiks 1981a*: Baldunčiks J. Anglicisms // Latvijas padomju enciklopēdija. 1.sēj., R.: GER, 1981, 248.lpp.
8. *Baldunčiks 1981b*: Baldunčiks J. Anglicismu funkcionālais raksturojums mūsdienu latviešu valodā // LPSR ZA Vēstis, 1981, 11.nr., 67.-78.lpp.
9. *Baldunčiks 1988*: Baldunčiks J. Aizguvumi jaunatnes žargonā (slengā) // Valodas aktualitātes -1987. R.: Zinātne, 1988, 186.-191.lpp.
10. *Baldunčiks 1989*: Anglicismi latviešu valodā. R.: Zinātne, 1989.
11. *Balkevičius, Kabelka 1977*: Balkevičius J., Kabelka J. Latvių - lietuvių kalbų žodynas. Vilnius, 1977.
12. *Bausinger 1972*: Bausinger H. Deutsch für Deutsche. Dialekte, Sprachbarrieren, Sondersprachen.1972.
13. *Beitrage .. 1974*: Beitrage zur Soziolinguistik. Halle/Saale, 1974.
14. *Bernstein 1965*: Bernstein B. A sociolinguistic approach to social learning. In: Social Science Survey. Penguin, 1965.

15. *Bernstein 1971*: Bernstein B. A sociolinguistic approach to socialization. In: Gumperz J.J., Hymes D. (eds.) Directions in sociolinguistics. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1971.
16. *British Council Exhibition*: British Council Exhibition: WORDPLAY - Having Fun with English.
17. *Brodsky 1992*: Brodsky H. Modern trends in English borrowings into Russian. ASEES (Australian Slavonic and East European studies), 1992, vol.6, No2, pp. 71-84.
18. *Bušs 1979*: Bušs O. Latviešu valodas nedialektālā neliterārā leksika jeb slengs // LPSR ZA Vēstis, 1979, 2.nr., 68.-77.lpp.
19. *Bušs 1980*: Bušs O. Barbarismi un attieksme pret tiem // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 16.laidiens. R.: Avots, 1980, 73.-77.lpp.
20. *Bušs 1981*: Bušs O. Barbarismi-1980 // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 17.laidiens. R.: Avots, 1981, 126.-131.lpp.
21. *Bušs 1982a*: Bušs O. Jaunvārdi nesaistītā valodā rakstītos tekstos // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 17.laidiens. Rīga: Avots, 1982, 85.-95.lpp.
22. *Bušs 1982b*: Буш О. Денотативные и коннотативные элементы в семантике сленгизмов латышского языка // Семантика problēmas. R., 1982, 33.-36.lpp.
23. *Bušs 1984*: Bušs O. Ikdiena runas specifika un tās pētišana // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 19.laidiens. Rīga: Avots, 1984, 22.-34.lpp.
24. *Bušs 1988*: Bušs O. Par skolēnu žargonu // Valodas aktualitātes - 1987. R.: Zinātne, 1988, 192.-196.lpp.
25. *Bušs 1996*: Bušs O. Dažas acīmredzamākās mūsdienu tendences latviešu valodas leksikas attīstībā // Valodas statika un dinamika. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 123.dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes. R.: Latviešu valodas institūts, 1996, 15.-16.lpp.

26. *Chapman 1995*: Chapman R.L. The Macmillan Dictionary of American Slang. Macmillan, 1995.
27. *Concise Columbia .. 1994*: Concise Columbia Electronic Encyclopedia. Columbia University Press, Licensed from InfoSoft International, Inc., 1994. In: Corel BOOKCASE on CD. Copyright by Corel Corporation, 1995.
28. *Cooper 1989*: Cooper B. Russian underworld slang and its diffusion into the standard language. ASEES, 1989, vol.3, No 2, pp. 61-89.
29. *Devkin 1996*: Devkin V. Deutsch-Russisches Wörterbuch der umgangssprachlichen und saloppen Lexik. Moskau: Verlag Russkij Jazyk, 1996.
30. *Druviete 1988a*: Druviete I. Mūsu ikdienas valoda // Skolotāju Avīze, 1988, 13.janv., 6.lpp.
31. *Druviete 1988b*: Druviete I. Par jaunatnes sarunvalodu // Valodas aktualitātes-87. R.: Zinātne, 1988, 197.-202.lpp.
32. *Druviete 1989a*: Druviete I. Valoda kā kultūras vērtība // Karogs, 1989, 5.nr., 133.-134.lpp.
33. *Druviete 1989b*: Druviete I. Sarunvalodas elementi jaunākajā publicistikā // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 25.laidiens. R.: Avots, 1989, 110.-121.lpp.
34. *Druviete 1992*: Druviete I. Metafora sarunvalodā // Valodas aktualitātes-1991. R.: Zinātne, 1992, 102.-111.lpp.
35. *Druviete 1993*: Druviete I. Eifēmismi garīgu un fizisku defektu un slimību apzīmēšanai mūsdienu latviešu sarunvalodā // Medicīna. Vēsture. Valoda. Starptautiskas medicīnas vēsturnieku konferences un valodnieku simpozija referātu tēzes. Rīga, 1993, 53. -54.lpp.
36. *Druviete 1998*: Druviete I. Valodas pārmaiņas kontaktvalodu (kontaktsistēmu) ietekmē // Linguistica Lettica, 1998, 2.nr., 5.-18.lpp.

37. *EH*: Endzelīns J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K.Mīlenbaha Latviešu valodas vārdnīcai. 1.-2.sēj. Rīga, 1934-1946.
38. *ERDAS 1993*: English - Russian Dictionary of American Slang. Москва: Книжный сад, 1993.
39. *Ernstson 1993a*: Ernstson V. Semantiskās pārvirzes mūsdienu jauniešu sarunvalodā // Latvijas ZA Vēstis. A daļa, 1993, 4.nr., 21.-31.lpp.
40. *Ernstson 1993b*: Ernstson V. Metaforiskais vārda nozīmes pārnesums mūsdienu jauniešu sarunvalodā // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 27.laid. R.: Avots, 1993, 65.-76.lpp.
41. *Ernstson 1994a*: Ernstson V. Jaunākā publicistika sarunvalodas mērcē // Labrīt, 1994, 29.marts, 6.lpp.
42. *Ernstson 1994b*: Ernstson V. Īpatnējā speciālā leksika mediķu sarunvalodā // LZA Vēstis. A daļa, 1994, 7./8.nr., 57.-59.lpp.
43. *Ernstson 1995*: Ernstson V. No padomijas "bumbām" līdz banānijas "krutkām" // Labrīt, 1995, 1.aprīlis, 14.lpp.
44. *Ernstson 1997a*: Ernstson V. Deviņdesmito gadu sarunvaloda Austrumu un Rietumu ietekmju krustpunktā // Konference. Latviešu valoda - esamība, vide, konteksti. Materiāli. Rīga: PBLA, 58.-68.lpp.
45. *Ernstson 1997b*: Ernstson V. Sarunvalodas dinamika reklāmas tekstā // Menianiai ir komunikaciniai tekstai. Šiauliai, p.20.
46. *Ernstson 1997c*: Ernstson V. Valodas spēle - lingvistisks ikdienas jaunrades fenomens // Linguistica Lettica, 1997, 1.nr., 76.-99.lpp.
47. *Ernstson 1997d*: Ernstson V. Latviešu sarunvaloda Austrumu un Rietumu ietekmju krustpunktā // Karogs, 1997, 7.nr., 189.-198.lpp.
48. *Ernstson 1998a*: Ernstson V. "Sarunvalodas" leksikas normatīvais un stilistiskais vērtējums latviešu vārdnīcās un lingvistiskajā praksē // Valoda un tās elementi. Akadēmiķa J.Endzelīna 125.dzimšanas dienas atceres

- zinātniskās konferences tēzes. R.: Latviešu valodas institūts, 1998, 37.-38.lpp.
49. *Ernstson 1998b*: Ernstson V. Lingvistisko kontaktu radītās pārmaiņas latviešu slengā // Lietišķā svešvaloda un starpkultūru saziņa. Referātu tēzes. R.: Biznesa augstskola "Turība", 1998.
50. *Ernstson 1998c*: Ernstson V. Slenga elementi mūsdienu reklāmā // Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums. Liepāja, 1998, 32.-36.lpp.
51. *EV 1991*: Slengisms // Enciklopēdiskā vārdnīca II. R., 194.lpp.
52. *Fowler 1930*: Fowler H.W. & Fowler F.G. The King's English. Oxford, 1930.
53. *Freimane 1983*: Freimane I. Latviešu valodas skaņu verbi. R., 1983.
54. *Gibson 1963*: Gibson H. Svensk slangordbook. Stockholm, 1963.
55. *Green 1988*: Green J. The Slang Thesaurus. Penguin Books, 1988.
56. *Green 1995*: Green J. The Macmillan Dictionary of Contemporary Slang. 3rd ed. London: Macmillan, 1995.
57. *Greenough, Kittridge 1929*: Greenough J.B. & Kittridge G.L. Words and their Ways in English Speech. New York, 1929.
58. *Große 1972*: Große R. Sprachsoziologische Schichtung im Wortschatz // DaF, 1972, #9. S.325-330.
59. *Gumperz 1964*: Gumperz J.J. Linguistic and social interaction in two communities. In: Gumperz J.J., Hymes D. (eds.) The Ethnography of Communication. AmA, 1964, vol.66, No 6, part 2, pp. 137-153.
60. *Gumperz 1970*: Gumperz J.J. Sociolinguistics and communication in small groups. In: Working Paper No 33. Language Behavior Research Laboratory. University of California: Berkeley, 1970.
61. *Gumperz 1972*: Gumperz J.J. Directions in Sociolinguistics. In: Gumperz J.J., Hymes D. (eds.) The Ethnography of Communication. New York: Holt Rinehart and Winston, 1972.

62. *Halliday 1973*: Halliday M.A.K. Explorations in the Functions of Language. London: Edward Arnold, 1973.
63. *Hälsig 1972*: Hälsig M. Das Verhältnis von Sprache und Gesellschaft im Lichte soziolinguistischer Untersuchungen // ZPSK, 1972, #25, S.207.
64. *Hartmann, Stork 1973*: Hartmann R.R.K., Stork F.C. Dictionary of Language and Linguistics. London, 1973.
65. *Herztler 1965*: Herztler J.O. A Sociology of Language. New York, 1965.
66. *Hill 1991*: Hill P. On the study of variation in language. ASEES, 1991, vol.5, No 2, pp.53-60.
67. *Holmes 1992*: Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. London / New York: Longman, 1992.
68. *Hymes 1964a*: Hymes D. (ed.) Language in Culture and Society. Harper & Row, 1964.
69. *Hymes 1964b*: Hymes D. Toward ethnographies of communication. In: Gumperz J.J., Hymes D. (eds.) The Ethnography of Communication. AmA, 1964, vol. 66, No 6, part 2, pp.1-34.
70. *Hymes 1967*: Hymes D. Models of interaction of language and social setting. In: Macnamara J. (ed.) Problems of Bilingualism. J. Soc. Iss., 1967, vol.23, No 2.
71. *Ikere 1998*: Ikere Z. Vārda semantikas un latviešu filozofijas terminoloģijas kontrastīvie pētījumi. Zinātnisko darbu kopsavilkums habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Daugavpils: Saule, 1998.
72. *Ingendahl 1971*: Ingendahl W. Der metaphorische Prozeß. Düsseldorf: Schwann, 1971.
73. *James 1997*: James E. NTC's dictionary of British slang and colloquial expressions. Lincolnwood (Chicago): NTC Publishing Group, 1997.

74. *Jay 1992*: Jay T. Cursing in America. A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets. Amsterdam: Benjamins, 1992.
75. *Kagine, Bušs 1985*: Kagine E., Bušs O. Semantiskās paralēles (galvenokārt baltu un Baltijas somu valodās) // *Baltistica XXI(1)*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 14-32.
76. *Kagine 1987*: Kagine E. No Baltijas somu valodām aizgūtie runas verbi Ziemeļvidzemes izloksnēs // *Latviešu valodas kontaktu pētījumi*. R.: 1987, 149.-162.lpp.
77. *Kagine 1992*: Kagine E. Semantiskie dialektismi Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. R.: Zinātne, 1992.
78. *Kajan 1998*: Kajan V. Ykköshyökkäaja lammaa. Tampereen palomiesten slang. *FOLIA FENNISTICA & LINGUISTICA*, 1998.
79. *Karttunen 1979*: Karttunen K. Nykyslangin sanakirja. Porvoo - Helsinki - Juva, 1979.
80. *Kholod 1996*: Kholod A. Social Differentiation of Language: Convicts' Thesaurus. Kijev, 1996.
81. *Krahl, Kurz 1984*: Krahl S., Kurz J. Kleines Wörterbuch der Stillkunde. Leipzig, 1984.
82. *KWST 1975*: Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini. Leipzig, 1975.
83. *Kušķis 1998*: Kušķis J. Latviešu valoda šodien // *Nacionālā Neatkarība, speciālizlaidums*, 1998, 2.-3.lpp.
84. *Labov 1965*: Labov W. On the mechanism of linguistic change. *Language and Linguistics*, 1965, No 18, Washington: Georgetown University.
85. *Labov 1966*: Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966.

86. *Labov 1970*: Labov W. The Study of Language in its Social Context. Studium Generale, 1970, vol. 23, pp. 30-87.
87. *Labov 1972*: Labov W. Language in Inner City. Philadelphia: Pennsylvania University Press, 1972.
88. *Lamberts 1953/54*: Lamberts J. Slang und Taboos. Language Learning, 1953/54, vol. 1/2, pp.56-60.
89. *Langner 1970*: Langner H. Untersuchungen zur Mundart und zur Umgangssprache im Raum um Wittenberg. Dissertation, Potsdam, 1970.
90. *Lapp 1989*: Lapp E. Jugendsprache: Sprechart und Sprachgeschichte seit 1945. Ein Literaturbericht // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. 63. 20.Jahrgang. 1.Halbjahr. 1989. S.53-75.
91. *Laua 1969*: Laua A. Latviešu leksikoloģija. R.: Zvaigzne, 1969.
92. *Levin 1977*: Levin S.R. The Semantics of Metaphor. Baltimore / London: John Hopkins Univ. Press, 1977.
93. *Levingtons 1990*: Levingtons G. Kriminālās subkultūras pazīmes // Zinātne un Tehnika, 1990, 11.nr., 30.-31.lpp.
94. *Lewandowski 1994*: Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. 6.Auflage. Heidelberg; Wiesbaden: Quelle u. Meyer, 1994.
95. *Lipsonen 1990*: Lipsonen L. Vankilaslangin sanakirja. Helsinki, 1990.
96. *LLVV*: Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.-8.sēj. R.: Zinātne, 1972-1996.
97. *Löffler 1972*: Löffler H. Mundart als Sprachbarriere // Wirkendes Wort, 1972, #22, S.24.
98. *Loog 1991*: Loog M. Esimene Eesti Slāngi Sõnaraamat. Tallin: Mai Loog, 1991.
99. *LVS*: Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. R., 1972.
100. *LVV 1980*: Latviešu-vācu vārdnīca. R.: Avots, 1980.
101. *LVV 1987*: Latviešu valodas vārdnīca. R.: Avots, 1987.

102. *LŽV 1990*: Latviešu žargona vārdnīca. Austrālija: AIVA, 1990.
103. *ME*: Milenbahs K. Latviešu valodas vārdnīca / Rediģējis, papildinājis, turpinājis J.Endzelīns. 1.-4.sēj. Rīga, 1923-1932.
104. *Milroy 1980*: Milroy L. Language and Social network. Oxford/Cambridge: Blackwell, 1980.
105. *Milroy 1992*: Milroy J. Linguistic Variation and Change. On the Historical Sociolinguistics of English. Language in society 19, 1992, Oxford/Cambridge: Blackwell.
106. *Motsch 1972*: Motsch W. Gedanken zu einigen Fragen der Sprachkultur. Sprachpflege, 1972, #21, S.132.
107. *Owermann 1972*: Owermann U. Sprache und soziale Herkunft. Ein Beitrag zur Analyse schichtenspezifischer Sozialisationsprozesse. (2.Aufl.) Frankfurt/Main, 1972.
108. *Paegle 1980*: Paegle Dz. Motivācijas aspekts nominācijā. R., 1980.
109. *Partridge 1949*: Partridge E. A Dictionary of slang and unconventional English. 1949.
110. *Partridge 1950*: Partridge E. A Dictionary of the Underworld. London: Routledge & Kegan, 1950.
111. *Partridge 1954*: Partridge E. Slang To-day and Yesterday. London, 1954.
112. *Partridge 1972*: Partridge E. A Dictionary of Historical Slang. 1972.
113. *Pikčilingis 1975*: Pikčilingis J. Lietuvių kalbos stilistika, II. Vilnius, 1975.
114. *Plēsuma, Svīre 1988*: Plēsuma A., Svīre M. Domas par jaunatnes izdevumu valodu // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 25.laidiens. R.: Avots, 1989, 98.-109.lpp.
115. *Robertson 1945*: Robertson S. The Development of Modern English. New York, 1945.
116. *Rozenbergs 1976*: Rozenbergs J. Latviešu valodas praktiskā stilistika. Rīga, 1976.

117. *Rozenbergs 1983*: Rozenbergs J. Latviešu valodas praktiskā stilistika, II. Morfostilistika. R., 1983.
118. *Rozenbergs 1995*: Rozenbergs J. Latviešu valodas stilistika. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
119. *Schifko 1979*: Schifko P. Metonymie als universales sprachliches Strukturprinzip. GLS, 1979, #10. S.240-264.
120. *Simpson 1994*: Simpson James B. (Comp.) Simpsons Contemporary Quotations. Copyright by James B. Simpson. 1988. Licensed from Houghton Mifflin Company. Electronic version licensed from and portions copyright by InfoSoft International, Inc., 1994. In: Corel BOOKCASE on CD. Copyright by Corel Corporation, 1995.
121. *Sornig 1981*: Sornig K. Lexical Innovation. A Study of Slang, Colloquialisms and Casual Speech. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1981.
122. *Sornig 1990*: Sornig K. Umgangssprache: zwischen Standardnorm und Intim-Variante. Int'l. J. Soc. Lang. 83, 1990, pp. 83-103.
123. *Spears 1991*: Spears R.A. A Dictionary of American Slang. Lincolnwood (Chicago): National Textbook Company, 1991.
124. *Spears 1998*: Spears R.A. NTC's Thematic Dictionary of American Slang. Contemporary American Slang arranged by Topic. Lincolnwood (Chicago): National Textbook Company, 1998.
125. *Stengrevica 1976*: Stengrevica M. Stils un valodas kultūra // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 12.laidiens. Rīga: Liesma, 1976, 51.-62.lpp.
126. *Stengrevica 1979*: Stengrevica M. Dažas pārdomas par daijliteratūras valodas un literārās valodas sakariem // LPSR ZA Vēstis, 1979, Nr.9., 77.lpp.

127. *Stengrevica 1982a*: Stengrevica M. Par barbarismu un žargonismu lietošanu vietā un nevietā // Valodas kultūra radiovilnī. Rīga: Zinātne, 1982, 37.-42.lpp.
128. *Stengrevica 1982b*: Stengrevica M. Vēlreiz par barbarismu un žargonismu lietošanu // Valodas kultūra radiovilnī. Rīga: Zinātne, 1982, 43.-48.lpp.
129. *Stengrevica 1984*: Stengrevica M. Mūsdienu jauniešu žargons // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 19.laidiens. Rīga: Avots, 1984, 72.-76.lpp.
130. *Thorne 1996*: Thorne T. A Dictionary of Modern Slang. Москва: Вече, Персей, 1996.
131. *Trudgill 1974*: Trudgill P. Sociolinguistics: an Introduction. London: Penguin Books, 1974.
132. *Trudgill 1986*: Trudgill P. Dialects in Contact. In: Language in Society (10). Oxford: Blackwell, 1986.
133. *Ullmann 1972*: Ullmann S. Grundzüge der Semantik. Berlin / New York, 1972.
134. *Veidemane 1970*: Veidemane R. Latviešu valodas leksiskā sinonīmija. R.: Zinātne, 1970.
135. *Veisbergs 1996*: Veisbergs A. Eifēmismu dinamika latviešu valodā // Valodas statika un dinamika. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 123.dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes. R.: Latviešu valodas institūts, 1996, 40.-42.lpp.
136. *Veisbergs 1997a*: Veisbergs A. Dažas problēmas divvalodu vārdnīcu veidošanā // Leksikogrāfijas teorija un prakse. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 124.dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes. R.: Latviešu valodas institūts, 1997, 48.-49.lpp.

137. *Veisbergs 1997b*: Veisbergs A. Reālā vai vēlamā latviešu valoda - ieskats leksikogrāfijā // Konference. Latviešu valoda - esamība, vide, konteksti. Materiāli. Rīga: PBLA, 12.-17.lpp.
138. *Veisbergs 1997c*: Veisbergs A. Divas latviešu valodas - kuru no tām liksim vārdnīcās? // Diena, 1997, 2.jūn., 11.lpp.
139. *Veisbergs 1997d*: Veisbergs A. Īsinātās vārddarināšanas formas latviešu valodā // Linguistica Lettica, 1997, 1.nr., 271.-282.lpp.
140. *Veisbergs 1997e*: Veisbergs A. Latviešu - angļu vārdnīca. Rīga: EAI, 1997.
141. *Veisbergs 1998a*: Veisbergs A. Dažas problēmas divvalodu vārdnīcu veidošanā // Linguistica Lettica, 1998, 2.nr., 153.-159.lpp.
142. *Veisbergs 1998b*: Veisbergs A. Kāpēc jālīdzinās islandiešiem vai papuasiešiem? // Diena, 1998, #25. 11.lpp.
143. *VLV 1968*: Granta K., Pampe E. Vācu-latviešu vārdnīca. R., 1968.
144. *VLV 1990*: Granta K., Pampe E. Vācu-latviešu vārdnīca. R.: Avots, 1990.
145. *Vulāne 1996*: Vulāne A. Okazionālismi jaunākajā bērnu literatūrā // Vārds un tā pētīšanas aspekti. Zinātniskās konferences tēžu krājums. 1996, Liepāja, 38.-40.lpp.
146. *Webster's 1955*: Webster's New International Dictionary of the English Language. Springfield: Mass, 1955.
147. *Websters II 1984*: Websters II New Riverside Dictionary. Copyright by Houghton Mifflin Company. Electronic version licensed from InfoSoft International, Inc., 1984. In: Corel BOOKCASE on CD. Copyright by Corel Corporation, 1995.
148. *Websters 1995*: Websters New World Dictionary (1994, 1991, 1988) on PowerCD. Zane Publishing, Inc. Simon & Schuster, Inc., 1995.
149. *Weinreich 1953*: Weinreich U. Languages in Contact: Findings and problems. The Hague: Mouton, 1953.

150. *Weinrich 1963*: Weinrich H. Semantik der kühnen Metapher. Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 1963, #37, S.325-344.
151. *Weinrich 1969*: Weinrich H. Semantik der Metapher. Folia Linguistica, 1969, I: 1/2, S.3-17.
152. *Weinrich 1970*: Weinrich H. Linguistic der Lüge. Heidelberg: Schneider, 1970.
153. *Wentworth, Flexner 1967*: Wentworth H. & Flexner S.B. A Dictionary of American Slang. Berlin: Langenscheidt; New-York: Crowell, 1967.
154. *Zauberga 1994*: Zauberga, I. Pragmatic aspects of the translation of slang and four-letter words // Perspectives: studies in Translatology, 1994:2, University of Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1994, pp.137-145.
155. *Zauberga 1998*: Zauberga I. Neliterārās leksikas uztveres atspoguļojums latviešu tulkojumos // Linguistica Lettica, 1998, 2.nr., 89.-100.lpp.
156. *Zuicena 1997*: Zuicena I. Vārdu stilistikās diferenciacijas atspoguļojums skaidrojošās vārdnīcās // Leksikogrāfijas teorija un prakse. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 124.dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes. R.: Latviešu valodas institūts, 1997, 50.-51.lpp.
157. *Zuicena 1998*: Zuicena I. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca: projekts un tā realizācija // Linguistica Lettica, 1998, 2.nr., 121.-126.lpp.
158. *Аврорин 1975*: Аврорин В.А. Проблемы изучения функциональной стороны языка: К вопросу о предмете социолингвистики. Ленинград, 1975.
159. *Аристова 1980*: Аристова В.Н. Англо-русские языковые контакты. 1980.
160. *Арнольд 1959*: Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка. Москва, 1959.

161. *Арнольд, Банников 1972*: Арнольд И.В., Банников И.А. Лингвистический и стилистический контекст // Стил ь и контекст. Ленинград, 1972, с.1-13.
162. *Артюнова 1978*: Артюнова Н.Д. Функциональные типы языковой метафоры // Изв.АН СССР. Серия языка и литературы. т.37, №4, 1978, с.333-343.
163. *Ахманова, Натан 1960*: Ахманова О.С., Натан Л.Н. и др. О принципах и методах лингвистических исследований. Москва, 1960.
164. *Ахманова 1969*: Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1969.
165. *Балли 1961*: Балли Ш. Французская стилистика. Москва, 1961.
166. *Баранникова 1985*: Баранникова Л.И. О месте разговорной речи в функциональной парадигме русского языка // Функциональная стратификация языка. Москва: Наука, 1985, с.54-67.
167. *Белл 1980*: Белл Роджер Т. Социолингвистика. Москва: Междунар. Отношения, 1980.
168. *Блумфильд 1968*: Блумфильд Л. Язык. Москва, 1968.
169. *Бондалетов 1987а*: Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика. Москва, 1987.
170. *Бондалетов 1987б*: Бондалетов В.Д. Типология и генезис русских арго: Учебное пособие к спецкурсу. Рязань: Рязан. пед. ин-т., 1987.
171. *Бондалетов 1987в*: Бондалетов В.Д. Арготизмы в словарях русского языка: Учебное пособие к спецкурсу. Рязань: Рязан. пед. ин-т., 1987.
172. *Бондалетов 1990*: Бондалетов В.Д. Иноязычная лексика в русских арго. Учебное пособие к спецкурсу. Куйбышев, 1990.
173. *Буш 1980*: Буш О. Неидиалектальные нелитературные лексические германизмы в современном латышском языке (функциональный аспект). Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига: 1980.

174. *Bušs 1980a*: Буш О. Недialeктальные нелитературные лексические германизмы в современном латышском языке (функциональный аспект). Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига: 1980.
175. *Буш 1985*: Буш О. 1985. Проблема нормативной оценки собственно разговорных лексических заимствований из русского языка // Контакты русского языка с языками народов Прибалтики. Рига: Зинатне, с.50-55.
176. *Быков 1993*: Быков В. Русская феня. Словарь современного интержаргона асоциальных элементов. Смоленск: ТРАСТ-ИМАКОМ, 1993.
177. *Васильева 1976*: Васильева А.Н. Курс лекций по стилистике русского языка: Общее понятие стилистики. Разговорно - обиходный стиль речи. Москва, 1976.
178. *Винокур 1980*: Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. Москва, 1980.
179. *Войнова 1985*: Войнова Г.С. К вопросу о номинации в современном французском аргю. Кемерово, 1985.
180. *Гальперин 1956*: Гальперин И.Р. О термине "сленг" // Вопросы языкознания, 1956, №6, с.107-114.
181. *Глушак, Семенова 1980*: Глушак Т.С., Семенова С.К. К проблеме обоснования статуса функционально - семантических категорий в языке // Вопросы языкознания, 1980, № 2, с.73-79.
182. *Головин 1969*: Головин Б.Н. Вопросы социальной дифференциации языка // Вопросы социальной лингвистики. Ленинград, 1969, с.354.
183. *Городское .. 1984*: Городское просторечие. Проблемы изучения. Москва, 1984.
184. *Горшков 1978*: Горшков А.И. О предмете истории русского литературного языка // Вопросы языкознания, 1978, №6. с.5-7.

185. *Гусейнов 1989*: Гусейнов Г.Ч. Лож как состояние сознания // Вопросы философии, 1989, №11, с. 70.
186. *Гутман, Литвин, Черемисина 1977*: Гутман Е.А., Литвин Ф.А., Черемисина М.И. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик (на материале русского, английского и французского языков) // Национально культурная специфика речевого поведения. Москва: Наука, 1977, с.147-165.
187. *Долинин 1976*: Долинин К.А. Ролевая структура коммуникации и разговорная речь // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи, 1976, вып. 7, ч. 1. Горький, с.149-156.
188. *Жлуктенко 1974*: Жлуктенко А. Лингвистические аспекты двуязычия. Киев, 1974.
189. *Жирмунский 1936*: Жирмунский В.М. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград: Художественная литература, 1936.
190. *Журавлев 1982*: Журавлев А.Ф. 1982. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в русском языке. Москва, 1982.
191. *Загоровская 1984*: Загоровская О.В. О семантических различиях образных и экспрессивных единиц языка // Экспрессивность на разных уровнях языка. Новосибирск, 1984, с.74-79.
192. *Звегинцев 1976*: Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. Москва, 1976.
193. *Земская 1979*: Земская Е.А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва, 1979.
194. *Земская, Ширяев 1980*: Земская Е.А., Ширяев Е.Н. Устная публичная речь: разговорная или кодифицированная? // Вопросы языкознания, 1980, № 2, с.61-72.
195. *Земская, Китайгородская, Ширяев 1981*: Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. Русская разговорная речь.

- Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва: Наука, 1981.
196. *Земская, Китайгородская, Розанова 1983*: Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова Н.Н. Языковая игра // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. Москва: Наука, 1983, с.172-214.
197. *Калинин 1978*: Калинин А.В. Лексика русского языка. Москва, 1978.
198. *Кожина 1968*: Кожина М.Н. К основаниям функциональной стилистики. Пермь, 1968.
199. *Колшанский 1979*: Колшанский Г.В. Проблемы коммуникативной лингвистики // Вопросы языкознания, 1979, №6, с.51-62.
200. *Копиленко 1976*: Копиленко М.М. 1976. О семантической природе молодежного жаргона // Социально-лингвистические исследования. Москва, 1976, с.79-86.
201. *Крысин 1965*: Крысин Л.П. О причинах лексического заимствования // Рус.яз. в школе, 1965, №3, с.11-15.
202. *Крысин 1968*: Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. Москва, 1968.
203. *Кузнец, Скребнев 1960*: Кузнец М.Д., Скребнев Ю.М. Стилистика английского языка. Ленинград, 1960.
204. *Лихачев, Панченко 1976*: Лихачев Д.С., Панченко А.М. "Смеховой мир" древней Руси. Ленинград, 1976.
205. *Лопатникова, Мовшович 1982*: Лопатникова Н.Н., Мовшович Н.А. Лексикология современного французского языка: Для ин-тов и фак. иностр. яз. Учебник. Москва: Высш. школа, 1982.
206. *Лукашанец 1993*: Лукашанец Е.Г. Социальные диалекты в восточнославянских языках. Минск, 1993.
207. *Лукашанец 1998*: Лукашанец Е.Г. Славянские социальные диалекты: сравнительно-типологическая характеристика. Минск, 1998.

208. *ЛЭС 1990*: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: СЭ, 1990.
209. *Макловски, Кляйн, Шуплов 1997*: Макловски Т., Кляйн М., Шуплов А. Жаргон-энциклопедия московской тусовки. Москва, Издательский центр, 1997.
210. *Маковский 1971*: Маковский М.М. Теория лексической аттракции. Москва, 1971.
211. *Никитин 1979*: Никитин М.В. О семантике метафоры // Вопросы языкознания, 1979, №1, с.91-102.
212. *Новоселова 1984*: Новоселова Т.И. Экспрессивные переносные значения глаголов физического воздействия в русском языке // Экспрессивность на разных уровнях языка. Новосибирск, 1984, с.91-99.
213. *Оссовецкий 1982*: Оссовецкий И.А. Лексика современных русских народных говоров. Москва, 1982.
214. *Розенталь 1974*: Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка. Москва, 1974.
215. *Розенталь, Теленкова 1976*: Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь - справочник лингвистических терминов. Москва, 1976.
216. *Русская разговорная речь 1973*: Русская разговорная речь. Москва: Наука, 1973.
217. *Русская разговорная речь 1978*: Русская разговорная речь: Тексты. Москва: Наука, 1978.
218. *Сакиева 1991*: Сакиева Р.С. Немецкий язык. Эмоциональная разговорная речь: Учеб.пособие. Москва: Высш.школа, 1991.
219. *СБВЖ-1: СБВЖ-2*: Балдаев Д.С. Словарь блатного воровского жаргона. Феня. 1-2 т. Москва: КАМПАНА, 1997.
220. *Сгал 1960*: Сгал Н. Обычно-разговорный чешский язык // Вопросы языкознания, 1960, № 2, с.13-15.

221. *Семенюк 1972*: Семенюк Н.Н. Из истории функционально - стилистических дифференциаций немецкого литературного языка. Москва, 1972.
222. *Симм 1985*: Симм Л. Русские заимствования в эстонском сленге // Контакты русского языка с языками народов Прибалтики. Рига: Зинатне, 1985, с.149-156.
223. *Сиротинина 1974*: Сиротинина О.Б. Современная разговорная речь и ее особенности. Москва, 1974.
224. *Скворцов 1964*: Скворцов Л.И. Об оценках языка молодежи // Вопросы культуры речи, 1964, № 5, с.45-70.
225. *Скворцов 1970*: Скворцов Л.И. Литературный язык. Культура речи // Актуальные проблемы культуры речи. Москва, 1970, с.40-103.
226. *Скворцов 1977*: Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии // Литературная норма и просторечие. Москва: Наука, 1977, с.29-57.
227. *Скворцов 1980*: Скворцов Л.И. Языковая норма как социальное явление // Теоретические основы культуры речи. Москва, 1980, с.31-38.
228. *Склярская 1983*: Склярская Г.Н. 1983. К вопросу о метафоре как объекте лексикографии // Современная русская лексикография 1981. Ленинград, 1983.
229. *Склярская 1987*: Склярская Г.Н. Языковая метафора в словаре: Опыт системного описания // Вопросы языкознания, 1987, № 2.
230. *Слюсарева 1981*: Слюсарева Н.А. Проблемы социальной природы языка в трудах французских лингвистов // Теоретические проблемы социальной лингвистики. Москва: Наука, 1981, с.57-72.
231. *Степанов 1965*: Степанов Ю.С. Французская стилистика. Москва, 1965.
232. *Телия 1977*: Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Москва, 1977, с.129-221.

233. *Телия 1986*: Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва, 1986.
234. *Телия 1988*: Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва: Наука, 1988, с.173-204.
235. *Тимофеев 1971*: Тимофеев В.П. Личность и языковая среда. Шадринск, 1971.
236. *Уфимцева 1990*: Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. Москва, 1990.
237. *Федосов 1977*: Федосов И.А. Функционально - стилистическая дифференциация русской фразеологии. Ростов-на-Дону, 1977.
238. *Филин 1973*: Филин Ф.П. О структуре современного русского литературного языка // Вопросы языкознания, 1973, № 2, с.7.
239. *Филин 1979*: Филин Ф.П. О просторечном и разговорном в русском литературном языке // Филологические науки, 1979, №2, с.21.
240. *Фомина 1990*: Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология. Москва, 1990.
241. *Хомяков 1970*: Хомяков В.А. Три лекции о сленге. Вологда, 1970.
242. *Хомяков 1971*: Хомяков В.А. Введение в изучение сленга - основного компонента английского просторечия. Вологда, 1971.
243. *Хомяков 1974*: Хомяков В.А. Структурно-семантические и социально-стилистические особенности английского экспрессивного просторечия. Вологда, 1974.
244. *Чайковский 1982*: Чайковский Р.Р. Язык в семье как разновидность социолекта // Вариативность как свойство языковой системы. Тез.докл. Ч.2, Москва, 1982, с.110-113.
245. *Черкасова 1968*: Черкасова Е.Т. Опыт лингвистических интерпретаций тропов // Вопросы языкознания, 1968, №2, с.35.
246. *Шадурский 1975*: Шадурский И.В. Тематическое изучение лексики // Методы изучения лексики. Минск, 1975, с.48-52.

247. *Шанский 1972*: Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. Москва, 1972.
248. *Шанский 1989*: Шанский Н.М. (ред.) Стилистика русского языка. Ленинград: Просвещение, 1989.
249. *Швейцер 1977*: Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: теория, проблемы, методы. Москва: Наука, 1977.
250. *Швейцер, Никольский 1978*: Швейцер А.Д., Никольский Л.Б. Введение в социолингвистику: Для ин-тов и фак.иностр. яз. Учеб.пособье. Москва: Высш. школа, 1978.
251. *Шмелев 1973*: Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. Москва, 1973.
252. *Шмелев 1977*: Шмелев Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. Москва, 1977.
253. *Якубинский 1923*: Якубинский Л.П. О диалогической речи // Язык и его функционирование. Москва, 1923.